Către protestanți despre ortodoxie

Această carte, de fapt, nu critică protestantismul. Este pur și simplu o apărare și o explicație a ortodoxiei.

În această carte, „protestanții” nu sunt moștenitorii Reformei, nici luteranii germani, nici calviniștii, nici anglicanii. Vorbim despre acele formațiuni neoprotestante mult mai târzii (și, prin urmare, foarte recente) care, de regulă, au apărut în America și de acolo au fost acum îndreptate spre Rusia. În consecință, cuvântul „protestant” din această carte se referă tocmai la acele persoane care sunt cel mai des întâlnite sub acest nume de locuitorii Rusiei moderne: acestea sunt baptiști, adventiști, penticostali, diverse grupuri carismatice („neo-penticostale”), „Biserica lui Hristos”, precum și o varietate de „creștini simpli” (de fapt, baptiști și carismatici care își ascund apartenența confesională pentru a atrage mai ușor persoane simpatizante cu ortodoxia).

- Prefaţă
- Conflict de interpretări
- Confesiuni creștine și epoci istorice
- „Hristos Mântuitorul”: o perspectivă dinspre Est și Vest
- Este posibil să botezi copii?
- Icoană în Biblie
- De ce este numit un preot „părinte”?
- De ce este ortodoxia mai rea decât protestantismul?
- Istoria de după Hristos: risipă sau acumulare?
- A fost Cina cea de Taină ultima?
- Apel către adventiști
- Rusia în pragul contrareformei
- Metode de dezbatere cu protestanții
- Anexă: Credința americană: o marfă de export? [322]

Prefaţă

Un student de la Institutul Teologic Ortodox Sfântul Tihon, unde predau, a avut odată un incident amuzant și tipic în același timp. Ca orice tânăr moscovit, fusese hărțuit de multe ori de predicatorii stradali. De obicei, aceștia încep o

conversație cu o invitație: „Ați dori să veniți la petrecerea noastră (întâlnire, club studențesc, seminar etc.)?” Învățase deja să-și recunoască colegii excesiv de sociabili din secte de departe, așa că, atunci când încă un cuplu zâmbitor s-a apropiat de el la stația de metrou, era pregătit mental să-i respingă imediat, pentru a nu pierde timpul cu certurile. Dar pregătise un răspuns la o întrebare, iar ei i-au pus o alta. Drept urmare, dialogul a fost următorul: „Spuneți-mi, credeți în Dumnezeu?” - „Nu, sunt ortodox!”

Însă, desigur, evitarea provocărilor protestanților, evitarea explicațiilor cu aceștia nu este întotdeauna utilă și nu pentru toată lumea. Așadar, în ciuda faptului că această carte se numește „Protestanții despre ortodoxie”, ea nu este destinată doar protestanților. Este, de asemenea, pentru acei ortodocși care intenționează să nu evite invitațiile și provocările predicatorilor protestanți, ci, intrând în discuții cu aceștia, să-și apere Biserica. În plus, poate fi utilă și acelor ortodocși care pur și simplu doresc să le cunoască tradiția spirituală.

Acum doar câțiva ani, oamenilor Bisericii li se părea că perioada glacial-ateistă se va sfârși, că sufletele oamenilor vor începe să înghețe din cauza vulgarității materialismului și a necredinței și, treptat, oamenii se vor întoarce la istoria lor spirituală, la tradițiile lor, la Ortodoxie. Fără acțiuni zgomotoase, fără obsesie propagandistică, ci prin intermediul unei încălziri treptate a inimilor, catedralele de piatră și templele sufletelor omenești vor începe să fie reînviate în Rusia.

În anii de persecuție fără precedent în istorie, Biserica Rusă a pierdut peste 200.000 de clerici uciși.

Peste o jumătate de milion de clerici au fost reprimați [1] . Rusia nu mai văzuse niciodată un număr atât de mare de clerici la un moment dat. Enormitatea acestei cifre înseamnă că au fost eliminate mai multe generații de preoți – nu generații „naturale”, ci mai degrabă „chemate” militare, când un altul lua imediat locul unui ministrant arestat.

Un tânăr dintr-un sat unde nicio biserică nu fusese niciodată închisă în timpul erei sovietice a studiat cu mine la seminar. Dar la mijlocul anilor 1920, Ceka a apărut la biserică și i-a arestat pe preot, diacon, paznic, cântăreți bisericești, sacristul și paznicul. Dar biserica nu a fost închisă. Oamenii se plimbau, oftau și decideau: de ce să stea biserica inactivă? Trebuiau să slujească în ea. Așa că petiționarii s-au dus la episcop și l-au rugat să le dea un nou preot sau să hirotonească pe cineva dintre săteni ca preot și diacon. Noul cler a slujit timp de patru ani. Și apoi a sosit un corb negru. Din nou, toți „bisericii” au fost arestați. Și din nou, biserica nu a fost închisă. Și din nou, s-au găsit oameni care au contestat în liniște autoritățile și au luat asupra lor crucea preoției... Această poveste s-a repetat de cinci ori. Și de fiecare dată, s-au găsit oameni care erau

gata să meargă la tocător de dragul lui Hristos. Au fost bătuți. Aleksandr Soljenițân numește această „selecție artificială” aplicată asupra poporului rus: eliminarea celor mai buni, supraviețuirea celor mai răi…

Și astfel, Biserica schilodită s-a îndreptat către poporul schilodit. În liniște, pe jumătate auzit, fără strălucirea vreunui spectacol și fără beteala retoricii sloganurilor... Prea încet. Megafoanele cultului consumerist, susținute de difuzoarele sectelor străine, au înecat vocea Bisericii Ruse. Secte străine, inclusiv creștinii protestanți, au decis să profite de slăbiciunea Bisericii și de ignoranța poporului. Nu cunosc Ortodoxia, nu le place și, prin urmare, sunt hotărâte să o termine. Misionarii americani încearcă să termine ceea ce comuniștii nu au reușit să facă. Doar că, în loc să se refere la Marx și Lenin, în critica lor la adresa Ortodoxiei, se referă la Vechiul Testament: ei spun: voi scrieți icoane contrar lui Moise și nu respectați Sabatul... Urmându-i pe comuniști, protestanții americani și coreeni cultivă în poporul rus o respingere a tradiției spirituale care timp de o mie de ani a inspirat tot ce e mai bun în cultura și istoria rusă. Protestanții îi învață pe ortodocșii ruși că nu trebuie să ne rugăm pentru odihna părinților și strămoșilor noștri. Protestanții ne învață că nu trebuie să ne botezăm copiii. Îi învață pe ruși să cânte împreună: „Mulțumesc, Americă, că exiști”.

Gândirea ortodoxă este mai profundă, mai umană, mai vie decât gândirea protestantă. Protestanții sunt capabili să critice ortodoxia doar in absentia. Pot încă să uimească un enoriaș care nu cunoaște cu adevărat nici Biblia, nici Ortodoxia. Dar nu își pot justifica atacurile asupra Ortodoxiei în fața unei teologii cu adevărat ortodoxe. Și asta înseamnă că oamenii care prețuiesc Ortodoxia, care prețuiesc Rusia, trebuie să stăpânească comoara gândirii ortodoxe - nu să o cunoască de departe și să o admire de la distanță, ci să pătrundă ei înșiși în ea.

Problema „protestantismului și Ortodoxiei” nu este pur și simplu o problemă a relației dintre două grupuri de cetățeni ruși. Nu este o problemă a relației dintre două confesiuni creștine. Ortodoxia este o problemă internă a protestantismului rus. Este o durere internă (uneori conștientă, alteori doar suprimată) a practic fiecărui protestant rus. Prin însăși viața sa în Rusia, el este forțat să revină constant la justificarea respingerii ortodoxiei. Pentru a face acest lucru, el trebuie să reînnoiască în mintea sa o anumită imagine a ortodoxiei, suficient de negativă pentru a-i inspira repulsie. Dar uneori un fragment din lumea ortodoxă va cădea în câmpul său vizual, care nu se încadrează întru totul în această imagine: fie un gând profund al unui Sfânt Părinte sau teolog ortodox, cu care nici măcar un protestant nu poate decât să fie de acord, fie o mărturie despre un martir ortodox, fie ochii unui credincios în viață, rugându-se, totuși, în fața icoanelor ortodoxe. Sau altfel lumea interioară va exploda pur și simplu cu un sentiment

ascuțit că acum te plimbi prin țara ta natală ca un străin și privești altarele ei vechi de secole cu privirea rece nu a unui străin, ci a unui dușman... Și omul începe să gândească. În această lucrare de gândire aș dori să-i ajut pe compatrioții mei, oferindu-le câteva informații despre Ortodoxie pe care predicatorii și lectorii străini nu le cunosc sau nu le spun.

Așadar, este ortodoxia cu adevărat mai rea decât protestantismul? Este ortodoxia cu adevărat ținută laolaltă doar de inerția tradiției și nu este conștientă de propria viață și practică? Oare ortodocșii (cum spun protestanții) chiar sărută doar Evanghelia, dar nu o citesc? Pentru ca o persoană să facă o alegere cu adevărat liberă, trebuie să cunoască nu doar critica ortodoxiei de către secte (de la tolstoieni și roerich la penticostali), ci și justificarea prin gândirea ortodoxă (da, gândire, gândire și nu doar „tradiție") a particularităților viziunii și practicii ortodoxe asupra lumii.

Această carte, de fapt, nu critică protestantismul. Este pur și simplu o apărare și o explicație a ortodoxiei.

+ + +

În această carte, „protestanții" nu sunt moștenitorii Reformei, nici luteranii germani, nici calviniștii, nici anglicanii. Vorbim despre acele formațiuni neoprotestante mult mai târzii (și, prin urmare, foarte recente) care, de regulă, au apărut în America și de acolo s-au repezit acum la noi în Rusia. În consecință, cuvântul „protestant" din această carte se referă tocmai la acei oameni care sunt cel mai des întâlniți sub acest nume de către locuitorii Rusiei moderne: aceștia sunt baptiști, adventiști, penticostali, diverse grupuri carismatice („neo-penticostale"), „Biserica lui Hristos", precum și o varietate de „creștini simpli" (de fapt, baptiști și carismatici care își ascund apartenența confesională pentru a atrage mai ușor oameni simpatizanți cu ortodoxia).

Conflict de interpretări

În folclorul seminarial există de mult timp (poate de mai bine de un secol) o legendă despre un student nepăsător care, în timpul unui examen la latină, a fost rugat să traducă din latină cuvintele lui Hristos: „Duhul este binevoitor, dar carnea este slabă" (spiritus quidem promptus est, caro autem infirma). Studentul, care evident știa gramatica mai bine decât teologia, a oferit următoarea

traducere: „Alcoolul este bun, dar carnea este stricată”... Traducerea, și mai ales interpretarea, depinde întotdeauna de experiența spirituală a unei persoane.

Câte lecturi ale lui Pușkin sau Goethe există! Chiar și un ziar de o zi poate fi perceput diferit. Orice text trăiește în co-creația autorului și a cititorului. Cititorul nu consumă pur și simplu textul, ci îl reînvie, îl creează în felul său. Cu adevărat, „nu ne este dat să prezicem cum va rezona cuvântul nostru”.

Însă și mai inevitabile sunt lecturile diferite atunci când vine vorba de Biblie – o carte de la care ne desprindem atât de mult atât la nivel spiritual, cât și în mediul nostru istoric și cultural. Prin urmare, oricine vorbește despre Scriptură, discursul său nu ne spune mai puțin despre sine decât despre Evanghelie. Alegerea pasajelor comentate și comentariul în sine, intonația conversației și concluziile finale – toate acestea depind de experiența și cultura persoanei. Iar faptul că nu avem o singură Evanghelie, ci patru, și acestea sunt numite „Evanghelia după…” – aceasta în sine indică faptul că orice repovestire a Vestea Bune a lui Hristos este inevitabil interpretativă. Putem spune chiar, cu mai multă emfază: dacă cineva ar putea citi Evanghelia în întregime în fiecare zi, atunci ar citi o carte diferită în fiecare zi, căci el însuși se schimbă – inclusiv sub influența citirii textului inspirat de Dumnezeu (aceasta este baza cerinței bisericești de citire regulată a Scripturii).

Însă oamenii ascultă cu încredere predicatorii care declară: „Noi predicăm doar Evanghelia. Aducem o înțelegere simplă și adevărată a Evangheliei. Trăim numai și strict conform Evangheliei. Deschideți ochii, luați Evanghelia pe care v-o vom da și citiți. Vă vom oferi comentarii evidente și veți vedea că ortodocșii au denaturat pur și simplu cuvintele Evangheliei...”.

Acești predicatori sunt numiți protestanți. Și întrucât, sub dominația recentă a „teoriei reflecției”, cele mai complexe studii filosofice și metodologice care dezvăluie relația dintre subiectul cunoașterii și obiectul său au fost numite „invenții idealiste” și interzise, este dificil pentru o persoană care nu a auzit de Wittgenstein, Popper și Husserl să înțeleagă că orice text există doar în interpretare sau, mai pe scurt, că un text nu există deloc fără un cititor. Tot ceea ce o persoană atinge, își „însușește”, impune asupra tuturor lucrurilor amprenta inevitabilă a vieții și experienței sale spirituale, înțelege totul în măsura sa proprie. Și nu este greu de ghicit că un grec, un evreu sau un egiptean din secolul al III-lea au auzit altceva în Evanghelie decât un american din secolul al XX-lea. Și dacă această diferență este inevitabilă, atunci cum se poate alege interpretarea care ar fi cea mai adecvată, atât istoric, cât și spiritual, credinței primelor comunități creștine?

Ortodoxia a dus de-a lungul secolelor înțelegerea predicii lui Isus din Nazaret, care a fost dată de primele generații de creștini, în principal din Orientul Mijlociu. Desigur, această experiență originală a fost îmbogățită și completată, unele lucruri din ea s-au estompat uneori, iar altele au izbucnit mai puternic - dar această continuitate a fost păstrată. Și, în opinia mea, această tradiție de citire a Evangheliei este atât istoric, cât și spiritual mai profundă și mai credibilă decât încercările de reconstrucție întreprinse de misionarii americani la stadioanele „Festivalurile lui Isus” și pe ecranele de televiziune. Aceasta este viziunea lor asupra Evangheliei. Dar este ea cu adevărat apostolică? Orice specialist cultural serios va fi de acord cu judecata lui Konstantin Andronikov: „strigătul Reformei: sola Scriptura nu este în esență nimic mai mult decât un argument polemic” [2] . De exemplu, Jimmy Swaggart a decis să repovestească parabola evanghelică a bogatului nechibzuit (Luca 12:13-20) într-o predică televizată. Punctul culminant al interpretării sale a fost: „Atunci Domnul l-a bătut pe umăr și i-a spus: «Nebunule, în seara asta vei muri!»” [3] Auzind acestea, nu putem să nu ne întrebăm: oare protestanții americani trăiesc și propovăduiesc «strict conform Evangheliei» sau citesc Evanghelia «strict în stilul american».”

Teologia ortodoxă afirmă cu sinceritate: interpretăm Evanghelia. Nu putem înțelege Evanghelia fără a o interpreta. Interpretarea este inevitabilă și nu poate exista o „reflecție” directă și absolut de încredere; ispitele lui Hristos în deșert arată cât de insuficientă este Scriptura: diavolul Îl ispitește tocmai cu citate din Scriptură. „Diavolul acum, ca și în ispita lui Hristos, recurge la ajutorul Scripturii pentru a dovedi posibilitatea separării creștinismului de Biserică” [4] .

Și apostolul Petru a avertizat: „Nicio profeție din Scriptură nu este tâlcuită de o persoană” (2 Petru 1:20). Dacă Scriptura ar fi fost de la sine înțeleasă, Pavel nu ar fi trebuit să o interpreteze într-un mod atât de sofisticat. Fără ajutorul său, ar fi fost clar ce a însemnat povestea celor două soții ale lui Avraam (Galateni 4:21-31)? Literele nu sunt suficiente – este nevoie de Duh.

Aceasta înseamnă că trebuie să ne gândim la cărările și hainele pe care le putem folosi pentru a intra în acel „țar sfânt” despre care suntem avertizați că putem intra doar „după ce ne vom descălța” (vezi Exod 3,5) și unde Domnul Însuși, prin acțiunea Sa, va revela în inima omului sensul final al ceea ce a scris în Evanghelie… „Cel care L-a dobândit pe Dumnezeu în sine prin cunoaștere [...] nu va mai avea nevoie să citească cărți. De ce se întâmplă asta? Pentru că cel care îl are ca interlocutor pe Cel care i-a inspirat pe cei care au scris Dumnezeiești Scripturi… va fi el însuși o carte inspirată de Dumnezeu pentru alții”, scria Sfântul Simeon Noul Teolog în secolul al X-lea [5] . Pentru o interpretare adecvată a textului sacru, este necesară o anumită experiență spirituală interioară, care se întoarce la aceeași Sursă ca și experiența autorilor

Bibliei. Oamenii care au această experiență în plenitudinea pe care numai o persoană o poate accepta sunt numiți sfinți în Biserică.

Conform părintelui Serghie Bulgakov, sfinții sunt „genii ale religiozității”. Prin aceasta, el subliniază că este necesar să judecăm ceea ce o persoană poate câștiga din dobândirea experienței spirituale nu după eșecuri sau căderi, ci după înălțimi. Așa cum judecăm sensul muzicii nu după hiturile de la restaurant, ci după Mozart și Bach, și așa cum ne formăm o idee despre esența picturii nu doar pe baza benzilor desenate, tot așa trebuie să judecăm și realizările spirituale nu doar după un enoriaș familiar.

Când comparăm acele persoane ale căror opinii sunt definite ca fiind cele mai importante pentru interpretarea Evangheliei în Ortodoxie și Protestantism, nu putem să nu observăm diferențele pe care S. N. Bulgakov le-a subliniat: „Profesorii de teologie în protestantism sunt singura autoritate bisericească: ei sunt învățători ai credinței și păstrători ai tradiției bisericești. Protestantismul este, în acest sens, o religie profesorală; spun aceasta fără nicio urmă de ironie sau laudă, afirmând pur și simplu un fapt istoric” [6] . Dacă acordăm atenție alegerii celor ale căror interpretări sunt acceptate ca fiind cele mai autorizate, atunci este ușor de observat că Ortodoxia și Protestantismul sunt înrudite ca fiind religia călugărilor și religia profesorilor.

Totuși, și aici este necesar să se facă o clarificare: ceea ce a spus Bulgakov nu se aplică Botezului-Adventismului-Pentecostalismului. Nu se poate spune despre aceste confesiuni că au o tradiție teologică profundă și dezvoltată. Botezul, în general, este cea mai puțin teologică dintre toate tradițiile protestante. Poate că tocmai de aceea nu luteranii sau anglicanii – reprezentanți ai confesiunilor cele mai dezvoltate teologic și cultural ale lumii protestante – au venit să lumineze Rusia, ci trimișii celor mai primitive secte americane. Dacă cineva crede că protestanții care vin astăzi în Rusia îi vor lua cu ei pe Karl Barth sau Bultmann, Tillich sau Moltmann – se înșală. Billy Graham este plafonul. Se este „omul care răspunde la toate întrebările”. Și ce legătură are acest baptist cu protestantul Bultmann, care spunea că Isus ne-a învățat să trăim în anxietate și grijă constantă... Totuși, sunt gata să-mi retrag cuvintele despre lipsa de cultură a sectelor americane - dar numai dacă îmi amintesc de vreun mare artist baptist, de un profund filosof penticostal, de un important gânditor adventist sau de un poet subtil dintr-o sectă cu numele zgomotos de „Cuvântul Vieții”.

Așadar, diferiți oameni își asumă sarcina de a interpreta Evanghelia. Protestanții spun că pur și simplu predică Evanghelia. Tinerii din cercurile protestante nou formate declară că înțeleg totul din Biblie, în timp ce chiar și Apostolul Petru a recunoscut că în epistolele Apostolului Pavel „sunt unele lucruri greu de înțeles” (2 Petru 3:16). De altfel, epistolele lui Pavel reprezintă două treimi din Noul

Testament... Dar poate protestanții înțeleg „totul” din Evanghelii? Ei bine, să explice mai întâi de ce evanghelistul Matei atribuie profeția lui Zaharia despre cei treizeci de arginți (Zaharia 11:12-13) lui Ieremia (vezi Matei 27:9) [7] .

Deci, de fapt, protestanții nu predică Evanghelia, ci propria lor înțelegere a Evangheliei. Și acest lucru este inevitabil. În primul rând, pentru că Biblia a ajuns la noi sub forma unor manuscrise antice. Noul Testament este prezentat în peste 5.000 de manuscrise și există diferențe între fiecare dintre ele (care sunt în general inevitabile și nu pot fi eliminate la transmiterea textului manual). Desigur, acestea sunt în principal greșeli de scriere sau modificări involuntare ale textului (introducerea unor caracteristici lingvistice caracteristice unei anumite zone și unui anumit secol). Există însă unele discrepanțe care schimbă sensul teologic al unei întregi fraze, iar în aceste cazuri, alegerea între diferite manuscrise este o interpretare semantică. De exemplu, în unele manuscrise, Evrei 2:9 este scris astfel: „Ca prin harul (**********) lui Dumnezeu să guste moartea pentru toți”. În altele, în loc de **********, „departe”. Și apoi se dovedește că Hristos a gustat moartea „departe de Dumnezeu”, „în afara lui Dumnezeu” (și acest verset apostolic aduce aminte de strigătul Mântuitorului de pe Golgota: „Dumnezeul meu, de ce M-ai părăsit?!”) [8] . El, Iisus, a fost singur părăsit de Dumnezeu – pentru ca niciunul dintre noi să nu rămână singur cu moartea…

Un alt exemplu de lectură diferită este rugăciunea lui Hristos la Cina cea de Taină: „Sfinte Părinte, păzește-i în Numele Tău pe aceia pe care Mi i-ai dat!” (Ioan 17:11, cf. 17:12). În traducerea sinodală rusă, aceste cuvinte sunt înțelese de traducători ca transferul apostolilor de la Tatăl la Fiul. Cu toate acestea, o serie de manuscrise, pe care se bazează unele traduceri moderne ale Evangheliei [9] , conțin citirea nu „dat” (care în această sintagmă se poate referi de fapt doar la ucenici), ci „dat” (¯´ **********, adică genul neutru singular), iar cu această ortografie, Hristos spune tocmai că Tatăl i-a dat numele Său Fiului: „Sfinte Părinte, păzește-i în Numele Tău pe aceia pe care Mi i-ai dat!” Contextual, traducerea care vorbește despre transferul numelui Tatălui la Fiul este mai logică: la urma urmei, în Filipeni... În 2:9-11 apostolul spune că „Dumnezeu [...] I-a dat Numele care este mai presus de orice nume, pentru ca, în Numele lui Isus, să se plece orice genunchi al celor din ceruri, de pe pământ și de sub pământ, și orice limbă să mărturisească, spre slava lui Dumnezeu Tatăl, că Isus Hristos este Domnul” [10] . Fiul „a moștenit un Nume mai slăvit” (vezi Evrei 1:4). O astfel de interpretare distruge toate construcțiile „Martorilor lui Iehova”, căci se dovedește că Tatăl I-a dat Fiului Numele Său, adică Numele lui Iehova.

În cele mai vechi manuscrise ale Scripturii nu există întreruperi de cuvinte, semne de punctuație, majuscule. De exemplu, cum se citește: „Glasul celui ce strigă în pustie: Pregătiți calea Domnului!” (Matei 3:3) sau „Glasul celui ce strigă:

În pustie pregătiți calea Domnului!” (Isaia 40:3) [11] ? În primul caz, auzim un om care, din deșert, departe de cetăți, strigă către locuitorii orașului: „Hei, voi, cei din cetăți! Pregătiți-vă: vine Domnul!” În al doilea caz, este un glas care răsună în piața orașului și cheamă să ieșim din cetăți, din receptaculele păcatului și vulgarității, și în deșert, goi de hainele ponosite ale culturii, pentru a-L întâlni pe Creatorul lumilor. Sensul se schimbă destul de semnificativ în funcție de amplasarea semnului de punctuație…

Unde se scrie majuscula? Se pune sau nu majuscula în versetul lui Pavel: „Evanghelia noastră [...] este ascunsă [...] de necredincioșii, a căror minte a orbit-o dumnezeul veacului acestuia” (2 Corinteni 4:3-4)? Traducerea sinodală consideră că „dumnezeul veacului acestuia” este Satana. (Și face acest lucru spre marea bucurie a Martorilor lui Iehova, care astfel primesc un exemplu de aplicare a cuvântului „dumnezeu” la o ființă care nu este dumnezeu și trag propria concluzie: din moment ce un înger căzut este numit dumnezeu, atunci cu atât mai mult numirea lui Hristos dumnezeu nu înseamnă că El este cu adevărat Dumnezeu). Iar la sfârșitul secolului al II-lea, Sfântul Irineu de Lyon a citit-o astfel: „Dumnezeu a orbit mințile necredincioșilor veacului acestuia” (Împotriva ereziilor. 3:7, 1).

Protestanții, ca toți ceilalți creștini, predică Evanghelia nu în greaca veche și nu grecilor antici. Aceasta înseamnă că se bazează pe anumite traduceri. Orice traducere este deja o interpretare. Munca unui traducător este o muncă creativă. Iar traducerea pe calculator, tocmai pentru că este automată, este totuși inferioară muncii unui traducător uman. Dorința de a face o trasare, o traducere literală cuvânt cu cuvânt, uneori face ca textul nu doar să fie de neînțeles, ci îi conferă chiar un sens complet fals. Până în ziua de azi, mulți ortodocși sunt derutați de traducerea slavă bisericească a pildei semănătorului: „Atunci vine diavolul și ia cuvântul din inima lor, pentru ca cei ce nu cred să fie mântuiți” (Luca 8:12). Preotul citește acest pasaj din Evanghelie în slavă și își începe imediat predica... Și uneori se nasc interpretări foarte „dialectice”: se spune că dacă o persoană a crezut, dar a păcătuit, nu a putut fi mântuită, dar dacă nu crede, nu va fi judecată atât de aspru și, prin urmare, poate fi mântuită ca un păgân. Și chiar faptul că aceste cuvinte exprimă de fapt dorința ispititorului nu este cumva luat în considerare... Traducerea slavă transmite doar literal construcția greacă. Traducerea sinodală rusă oferă un text aparent opus: „ca să nu creadă și să nu fie mântuiți”; construcția greacă are același sens, dar folosește posibilitatea disponibilă în gramatica greacă, în care o particulă negativă se referă la două verbe deodată, sau mai degrabă, la fiecare dintre ele. Traducătorul slav cunoștea această construcție, a vrut să o altoiască pe limba slavă, dar nu a prins rădăcini aici și, ca urmare, textul acestui verset a devenit blasfemic de incomprehensibil.

Însă nu doar gramatica rezervă surprize pentru traducător. Un teolog-traducător nu poate să nu ia în considerare faptul că orice cuvânt are mai multe înțelesuri, ceea ce înseamnă că traducerea este o alegere între înțelesuri. De exemplu, cuvântul ebraic aman înseamnă atât cunoaștere, cât și credință. În acest caz, cum ar trebui tradus? Cuvântul ebraic alma, „tânără femeie", poate însemna atât o fată, cât și o tânără căsătorită. Când profetul Isaia proclamă: „Iată, Fecioara (alma) va concepe și va naște un fiu" (Isaia 7:14), se referă el la o naștere obișnuită a unei tinere soții obișnuite sau asociază schimbarea soartei lumii și a Israelului cu miracolul Fecioarei Mame? Un jurnalist evreu din Moscova oferă traducerea corectă, din punctul său de vedere: „Iată, această tânără este însărcinată" [12] . Nu este clar de ce profetul a trebuit să proclame un fapt atât de obișnuit ca fiind ceva important și încurajator. Deci, este vorba de alegerea sensului general și a sensului corespunzător al unui anumit cuvânt.

Dar cum putem traduce acest lucru astfel încât să fie înțeles de oamenii unei alte culturi? De exemplu, în Biblie, cuvântul „carne" nu este întotdeauna un antonim al lui „suflet"; cel mai adesea înseamnă pur și simplu o ființă vie specifică. De aici apar expresii precum: „Eu sunt Domnul, Dumnezeul a tot trupul" (Ieremia 32:27); „Tot trupul va ști că Eu sunt Domnul" (Isaia 49:26); „Tot trupul va veni să se închine înaintea Mea" (Isaia 66:23). Dar în limbajul filosofiei grecești, cuvântul „carne" avea antonime clar definite: „duh", „suflet", „minte". Neobservând această diferență, talentatul teolog ortodox de la mijlocul secolului al IV-lea, Apollinaris, a căzut într-o capcană: a perceput expresia Apostolului Ioan „și Cuvântul S-a făcut trup" ca pe o afirmație că Hristos nu avea suflet omenesc... Și s-a dovedit a fi un eretic.

Un alt exemplu al influenței diferenței nu doar dintre culturi, ci și dintre epoci asupra traducerii și percepției textului biblic: Apostolul Pavel scrie că acum contemplăm misterele Împărăției lui Hristos „ca într-o oglindă" (traducerea slavonă de aici este din nou literalmente corectă: „ca într-o oglindă"). Iar traducerea sinodală rusă spune - „ca printr-o oglindă, în întuneric" (1 Corinteni 13:12). În percepția unei persoane moderne, acestea sunt exact opusul. A spune că văd ca într-o oglindă, reflectat ca într-o oglindă înseamnă a recunoaște cea mai înaltă fiabilitate a observației. Iar „ca printr-o oglindă, în întuneric" înseamnă tocmai presupunere, prezumție, inexactitate a imaginii vizibile. Contextul mesajului apostolic înclină spre a doua lectură: „vedem ca în ghicire, ca printr-o oglindă, în întuneric". Dar textul grecesc spune în continuare - oglindă. Totul devine clar numai dacă ne amintim că în vremurile străvechi oglinzile nu erau ale noastre, „venețiene", ci metalice, transmițând o imagine foarte aproximativă și destul de distorsionată. Prin urmare, expresia „reflectat ca într-o oglindă" însemna exact - cu distorsiuni inevitabile. Traducătorul rus a transmis corect sensul acestei expresii, de dragul acestui lucru, sacrificând acuratețea filologică literală.

Iar munca de traducere a Evangheliei în limbile altor culturi, nebiblice și non-europene, depășește complet sfera lucrului cu un dicționar. Traducătorii Evangheliei în chineză, de exemplu, au ajuns la concluzia că singura modalitate de a traduce faimosul verset din Evanghelia după Ioan, „La început era Cuvântul”, este să scrie „La început era Tao”, folosind numele acceptat în taoism pentru principiul vital care guvernează lumea.

Și cum să traduci „Eu sunt Pâinea Vieții” pentru oamenii care nu mănâncă pâine de grâu și trăiesc doar cu orez? Pâinea este servită acolo doar în restaurante pentru europeni și, prin urmare, pentru un chinez, tradus literal „Eu sunt pâinea vieții” sună la fel ca pentru un rus „Eu sunt hamburgerul vieții”. A trebuit să traduc după sens, nu după dicționar: „Eu sunt Orezul Vieții”.

O altă dificultate semnificativă: în 1 Corinteni 3:6, Pavel vorbește despre creșterea Bisericii sub influența combinată a doi predicatori: „Eu am plantat, Apolo a udat, dar Dumnezeu a dat creșterea.” Pentru noi este de înțeles. Pentru Orientul Mijlociu arid este de înțeles. Dar pentru vietnamezi? Orezul crește oricum în apă. De ce să-l udăm? A trebuit să studiez metoda lor de lucru pe câmp și să identific a doua operațiune agricolă necesară după plantare: „Eu am plantat, Apolo a legat vlăstarii de bețe.”

Este posibil să faci ceva ce nu este descris sau recomandat în Evanghelie? De exemplu, Evanghelia spune că învățătura lui Hristos va fi predicată de ucenicii Săi „de pe acoperișuri”. Poate fi înțeleasă aceasta ca o chemare la predicarea Evangheliei la televizor? Și - o problemă mai importantă: pot considera criteriul de distincție a minciunilor religioase de adevărul Evangheliei, propus de Apostolul Ioan, suficient pentru zilele noastre: „orice duh care nu mărturisește că Isus Hristos a venit în trup nu este de la Dumnezeu”? Secta Aum Shinrikyo, de exemplu, a recunoscut (spre deosebire de acei eretici docetiști antici cu care Apostolul Ioan a argumentat) că Hristos avea trup omenesc, că nu numai că părea a fi om, ci era de fapt unul. Este acest lucru suficient pentru a recunoaște Aum Shinrikyo ca o mișcare cu adevărat creștină?

Dar este oare absolut necesar să împlinim literalmente tot ce este prescris de Scriptură? „Dar voi, când postiți, ungeți-vă capul” (Matei 6:17). Cu ce își ung protestanții capul când postesc? Cu ulei de lemn, la care se gândea Hristos? Sau consideră ei că este posibil să înlocuiască produsele cosmetice antice cu unele moderne și să folosească produse de la Procter and Gamble? Și, în general, este într-adevăr necesar să începem postul ungându-ne capul cu ceva strălucitor? Sau vor fi protestanții de acord cu interpretarea că sensul acestui sfat al Mântuitorului nu are nicio legătură cu cosmeticele și igiena, ci constă într-un avertisment că munca voastră din Postul Mare nu ar trebui să fie o povară pentru

alții?... După cum a remarcat odată Chesterton, nu este dificil să recunoaștem o persoană reală - are durere în inimă și un zâmbet pe față.

Există și în Biblie astfel de interpretări care permit o înțelegere exact opusă. Un exemplu despre cât de mult pot diverge interpretările acelorași texte este dat de faimosul sfat al apostolului Pavel: „Fiecare să rămână în chemarea în care a fost chemat. Fie că ai fost chemat ca rob, să nu te tulburi; ci, dacă poți să fii liber, fă-o cât mai bine” (1 Corinteni 7:20-21).

Luther traduce acest text ca un îndemn la dobândirea libertății: mai bine profită de această oportunitate. Traducerea slavă bisericească oferă interpretarea opusă: „Dar chiar dacă poți fi liber, înrobește-te mai degrabă pe tine însuți”. Sursa greacă spune neutru: „alege ce e mai bun”, fără a explica explicit ce este mai bine pentru o persoană aflată în această situație.

Particularitățile traducerii slave nu sunt legate de posibile neînțelegeri gramaticale. Ioan Gură de Aur, pentru care greaca era limba maternă, în interpretarea sa a acestei epistole a lui Pavel sugerează și el rămânerea în sclavie. Așadar, întrebarea este deja în preferințele semantice personale și nu în cunoștințele de gramatică, lucru confirmat, întâmplător, de traducerea modernă a Bibliei în franceză, care traduce construcția complexă a Apostolului Pavel ca „folosește-ți statutul de rob în avantaj” (mets plutôt a' profit ta condition d'esclave) - este vorba, desigur, despre beneficiul pentru suflet.

Probabil că este imposibil să justificăm acest lucru teoretic. Dar în spatele acestui lucru există o experiență sufletească ciudată și foarte importantă... În orice caz, mai mulți preoți care au trecut prin lagăre mi-au povestit despre perioada sclaviei lor ca despre o perioadă de cea mai mare libertate spirituală, interioară, de rugăciune...

Omul antichității târzii și al Bizanțului a avut mai multă experiență a nelibertății decât omul occidental modern. Și în această experiență a suferinței și a durerii, poate, s-a revelat ceva mai măreț decât poate înțelege omul modern cu avere medie... Iar monahismul, care a umbrit și formulat atât de viu căile ortodoxe de dobândire a spiritualității, s-a născut din căutarea unei căi mai înguste și mai dificile, sau mai precis, din cunoașterea faptului că „nu există nerăstigniți în paradis”, iar pomul cunoașterii, pomul vieții este pomul crucii...

Interpretarea protestantă simplificată a acestui verset, precum și a multor alte pasaje din Scriptură, poate fi descrisă în cuvintele Sfântului Grigore Teologul: „Un cuvânt apostolic, doar că nu este înțeles și rostit într-un mod apostolic” [13] .

În plus, fiecare creștin și fiecare confesiune are propria „orbire confesională”: pur și simplu nu observă anumite texte din Scriptură. Le cunosc, le citesc, dar nu le acordă nicio importanță. De exemplu, pentru un catolic, nu există un verset mai prețios în Evanghelie decât cuvintele lui Hristos spuse lui Petru: „Tu ești Petru și pe această piatră voi zidi Biserica Mea”. Catolicii înțeleg aici piatra „Petru” ca fiind fiecare Papă succesiv. Ortodocșii, urmându-l pe Origen, spun că nu este vorba despre personalitatea lui Petru, ci despre credința lui Petru. Credința în Isus ca Hristos, ca Fiu al lui Dumnezeu, este piatra pe care se construiește viața unui creștin, o nouă comunitate de oameni, o nouă Biserică. Și, prin urmare, ortodocșii nu împărtășesc entuziasmul catolicilor cu privire la acest verset. Versetul preferat al adventiștilor este porunca de a păzi Sabatul. Și nu observă relatările din Noul Testament despre adunările apostolice „în prima zi a săptămânii” (Faptele Apostolilor 20:7), „după ce a trecut Sabatul”. Indiferent cât de mult le arată ortodocșii poruncile Vechiului Testament protestanților despre crearea de imagini de heruvimi, adversarii noștri tot nu văd nicio altă dovadă biblică despre imagini, cu excepția „să nu faci nicio imagine”.

Dimpotrivă, există exagerări confesionale ale sensului unor versete biblice. De exemplu, protestanții le reproșează ortodocșilor faptul că în viața noastră bisericească există practici, ritualuri și formule doctrinare care nu sunt prescrise literal de Biblie. Pentru a-și justifica convingerea că omenirea nu este capabilă să-și îmbogățească experiența în niciun fel după ce i-a fost dată Biblia, că nu mai poate exista nimic altceva, nimic nou (revelând Biblia în diversitatea vieții și istoriei umane), ei citează versetul final al Cărții Apocalipsei: „Și mărturisesc oricui aude cuvintele proorociei acestei cărți: Dacă va adăuga cineva la acestea, Dumnezeu îi va adăuga urgiile care sunt scrise în cartea aceasta; și dacă va scoate cineva din cuvintele cărții acestei proorocii, Dumnezeu îi va lua partea lui din cartea vieții și din sfânta cetate și din lucrurile care sunt scrise în cartea aceasta” (Apocalipsa 22:18-19). Aceasta este pecetea cu care Apostolul Ioan își pecetluiește cartea. Pe ce bază ar trebui să presupunem că această pecete se aplică întregii Biblii? Ioan avertizează împotriva tentației de a completa Revelația care i-a fost dată cu alte viziuni, vise și voci. Aceasta este o precauție perfect de înțeles. Ioan repetă de mai multe ori: „această carte”. Biblia nu este o carte, ci „cărți” (********** - plural din grecescul ********* - carte). „Cartea profețiilor” este cartea Apocalipsei și nu Biblia în ansamblu (incluzând, de exemplu, epistolele lui Pavel care sunt pur pastorale, dar în niciun fel profetice: către Filimon, de exemplu).

Când Ioan a scris aceste cuvinte, pur și simplu nu exista un Nou Testament (în sensul unei colecții de cărți apostolice). Prima dată când cărțile disparate au fost adunate și publicate a fost de Marcion la mijlocul secolului al II-lea. Mai mult, până în secolul al V-lea, Cartea Apocalipsei nu a fost inclusă în colecțiile de texte ale Noului Testament din Bisericile Răsăritene (în principal pe baza cuvintelor

Evangheliei: „Legea și Prorocii au fost până la Ioan” (Botezătorul) - Luca 16:16). „Cartea Profețiilor”, scrisă după zilele lui Ioan Botezătorul, părea să încalce aceste cuvinte ale Mântuitorului. Așadar, faptul că Cartea Apocalipsei încheie Biblia se explică nu prin faptul că este ceva ce este cel mai important de spus la urmă, ci pur și simplu prin faptul că această carte a fost inclusă în Biblie mai târziu decât celelalte. Drept urmare, a apărut iluzia la care erau supuși protestanții: aceștia percepeau cuvintele care încheie cartea Apocalipsei ca fiind cuvinte care încheie întreaga Biblie și sunt legate de ea ca un întreg. Tradiția ortodoxă are încă o atitudine ambiguă față de această carte. Recunoscându-i inspirația divină, Biserica nu consideră totuși cunoașterea ei absolut necesară pentru fiecare creștin pentru lucrarea mântuirii: cartea Apocalipsei este singura carte a Noului Testament care nu este citită în biserică în practica noastră liturgică. O carte de profeții polisemantice devine în mod firesc, așa cum a arătat istoria, un subiect predilect pentru speculații și fantezii sectare [14] . În Ortodoxie, există speranța că în ajunul evenimentelor descrise în Apocalipsă, Domnul va da Bisericii un interpret care va avertiza: acum este vremea Apocalipsei, veniți și vedeți, deschideți cartea și pregătiți-vă (una dintre tradițiile care există în Ortodoxie, dar nu este fixată la nivel doctrinal, spune că Apostolul Ioan nu a murit (cf. Ioan 21:22-23), ci a fost răpit de viu în cer și la sfârșitul timpurilor se va întoarce la noi împreună cu Ilie și Enoh, pentru a se opune împreună Anticristului).

Interpretarea protestantă a versetului final al Apocalipsei nu ia în considerare faptul că însuși Apostolul Ioan și-a încălcat propria poruncă. „Apocalipsa nu a fost scrisă cu mult înainte de vremea noastră, ci aproape în secolul nostru, spre sfârșitul domniei lui Domițian”, scrie Sfântul Irineu de Lyon la sfârșitul secolului al II-lea (Împotriva ereziilor. 5, 30, 3). Domițian a murit în anul 95. Prin urmare, Apocalipsa a fost scrisă înainte de anul 95 [15] (mulți cercetători biblici moderni înclină să dateze Apocalipsa în anii '50 ai secolului I, considerând-o prima carte a canonului Noului Testament). Cât despre Evanghelia după Ioan, aceasta este datată în unanimitate în ultimii ani ai secolului I - începutul secolului al II-lea. Astfel, Apocalipsa nu a devenit ultima carte a Apostolului Ioan. Cu toate acestea, Apostolul nu și-a încălcat promisiunea, ci doar înțelegerea baptistă a gândirii sale.

În plus, ortodocșii nu vor adăuga nimic la cartea Apostolului Ioan (sau la întreaga Biblie), așa cum nu vor elimina nimic din ea. Interpretarea protestantă a versetului lui Ioan nu este, de fapt, doar o interdicție de a scrie alte cărți. Este o interdicție a oricărei creativități religioase în general. Și este logic ca protestanții înșiși să o încalce. La urma urmei, ei nu se limitează la simpla retipărire a Bibliei, ci scriu și cărți în care recomandă reguli de conduită și formule de credință care lipsesc din Biblie. Scriu broșuri cu recomandări despre educația sexuală pentru adolescenți, despre cum să conduci o afacere cu mai mult succes, despre cum

să organizezi spectacole misionare teatrale și despre ce este în neregulă cu ortodoxia. Nu poți citi despre așa ceva în Biblie.

La urma urmei, protestanții cred în Trinitate și folosesc acest termen. Dar nu se află în Biblie. A fost introdus în secolul al II-lea de Sfântul Teofil al Antiohiei. Rezumă cu acuratețe revelația biblică a lui Dumnezeu, dar este încă absent din Biblie [16] . Nici îndrăgita expresie protestantă „planul de mântuire al lui Dumnezeu” sau chemarea „Acceptă-l pe Hristos ca Mântuitor personal!” nu sunt prezente.

Mai mult, înțelegerea protestantă aduce laolaltă, într-o contradicție ireconciliabilă, ultimele fraze a două opere ioanine: Apocalipsa și Evanghelia. Una spune: „Nu mai adăuga niciun cuvânt!”. Cealaltă afirmă că „însă lumea n-ar putea cuprinde cărțile care s-ar scrie” (Ioan 21:25). Taina lui Hristos, taina învierii Sale și a vieții în inimile oamenilor este de așa natură încât niciun cuvânt nu o poate epuiza.

Așadar, protestanții ar trebui să fie mai puțin entuziasmați să le citească ortodocșilor versetul lui Ioan, care se presupune că interzice scrierea și studiul cărților patristice.

Un exemplu de interpretare nepotrivit de largă a textului biblic este înțelegerea adventistă a capitolului 16 din Cartea Apocalipsei. Adventismul, surprinzând corect intonația pesimismului Vechiului Testament, care nu admitea nemurirea (cu atât mai puțin nemurirea plină de bucurie) a sufletului, nu a observat că Noul Testament avea opinii complet diferite asupra acestui subiect. Întrucât ar părea incomod pentru un creștin să-și justifice opiniile exclusiv prin referințe la textele Vechiului Testament, adventiștii caută și indicii în Noul Testament ale morții simultane a sufletului și trupului. Și se pare, de exemplu, că așa se întâmplă: „Cuvântul psihe este folosit în legătură cu viața animalelor, precum și a omului (Apocalipsa 16:3) ... Psihe nu este nemuritor, este supus morții (Apocalipsa 16:3)” [17] . Dar Apocalipsa 16:3 spune: „Apoi, al doilea înger și-a vărsat potirul în mare; și marea s-a făcut sânge ca de mort, și tot ce era viu în mare a murit.” Poate fi moartea peștilor o dovadă a mortalității sufletului uman? Avem în față un exemplu de violență interpretativă evidentă împotriva textului biblic...

Un alt tip de interpretare inevitabilă este alegerea accentului: ce este citat mai des, ce este mai rar. Fiecare predicator are citatele sale preferate. În Biblie nu există sublinieri, nu există indicații clare: „acest verset este mai important decât cele precedente”. Prin urmare, alegerea unui pasaj sau a altuia ca fiind mai important, reamintit constant, este aceeași muncă de interpretare. Șurubul lui Lewis, recomandând cum să împiedici o persoană să meargă cu adevărat la biserică, sfătuiește să o îndrumați către parohia unui anumit preot a cărui metodă de slujire o consideră admirabilă: „Pentru a-i salva pe laici de dificultăți, el a tăiat

multe lucruri și acum, fără să observe, continuă la nesfârșit în micul cerc al celor cincisprezece imnuri și douăzeci de lecturi preferate ale sale și nu trebuie să ne temem că un adevăr, până acum neobservat de el și de parohia sa, va ajunge la ei prin Scriptură. Dar poate că pacientul dumneavoastră nu este suficient de prost pentru această biserică sau nu este încă suficient de prost" [18] .

Arta reinterpretării sensului unui text printr-o selecție și aranjare tendențioasă a citatelor din acesta este cunoscută de mult timp. În epoca antichității târzii, a apărut chiar și un gen special de „homerocentoni": cei care doreau scoteau versuri individuale din poeziile lui Homer și le foloseau pentru a compune intrigi complet non-homeriene. Un anume Hosidius Geta și-a născocit propria tragedie „Medeea" după Virgil. De asemenea, nu este dificil să construiești un produs artizanal aparent eficient din Biblie. Deja Sfântul Irineu compară ereticii cu creatorii de homerocentoni sau cu oamenii care compun imaginea unui câine sau a unei vulpi din bucăți dintr-un mozaic care reprezintă un rege (Împotriva ereziilor, 1-9-4 și 1-8-1).

Așadar, selecția citatelor (și, în consecință, cercul inevitabilelor tăceri despre unele texte biblice pe care predicatorul le considera irelevante pentru subiectul care îl interesa) este, de asemenea, o interpretare. Răspunsul la întrebarea - pentru rezolvarea căror situații specifice de viață și bisericești ar trebui să ne amintim un pasaj sau altul din Scriptură? Ar trebui să ne amintim cuvintele lui Hristos „Fiți ca păsările cerului" când încep să mănânc? Păsările cerului, după cum știm, nu folosesc cuțitul și furculița. Ar trebui un creștin să-și ciugulească cina? Sau ar trebui să găsesc un sens spiritual, simbolic pentru aceste cuvinte?

Aceasta este întrebarea fundamentală a teologiei biblice: cărei situații de viață specifice, contemporane, ar trebui aplicat un text sau altul din Biblie. De exemplu, iată cum răspunde „cu ingeniozitate" un teolog protestant la întrebarea dacă o femeie poate fi pastor, prezbiter sau episcop al Bisericii: „Să analizăm calitățile pe care trebuie să le aibă un pastor sau un episcop și să vedem dacă o femeie are calitățile necesare. Un episcop trebuie să fie soțul unei singure soții (1 Timotei 3:2). Are o femeie o astfel de calitate? Poate o femeie să fie soțul soției sale?" [19] .

Și inchizitorii (în toate confesiunile) credeau că activitatea lor profesională era justificată de cuvintele lui Hristos despre păcătos, căruia i-ar fi mai bine să i se atârne o piatră de moară de gât și să i se înece în adâncurile mării (vezi Matei 18:6). A vrut Hristos să spună că Torquemada ar trebui să atârne această piatră de moară? Sunt cuvintele lui Hristos un îndemn la acțiune sau doar un avertisment? Chiar a spus Hristos aceste cuvinte pentru a justifica pofta poliției? În general - când vreau să chem toate pedepsele (atât cerești, cât și pământești) asupra capului unui eretic - ar trebui să-mi amintesc de acest verset din

Evanghelie sau de altul în care Hristos îi avertizează foarte aspru pe ucenici să nu îndrăznească să scoată neghina (Matei 13:29)?

Pe de altă parte, după ce ar trebui să se ghideze un judecător creștin în munca sa? Ar trebui să-și amintească de binecuvântarea Apostolului Pavel („domnitorul [...] nu în zadar poartă sabia” - Romani 13:4) sau ar trebui să se ghideze literalmente în sfera sa de muncă de chemarea lui Hristos de a ierta până la șaptezeci de ori câte șapte ori (Matei 18:22) și, prin urmare, să-i condamne doar pe super-recidiviști și să emită invitații la întâlnirile de duminică doar celor care au ucis sau violat doar pentru prima sau a suta oară?

Definiția cazurilor și persoanelor cărora li se aplică un anumit verset biblic este un subiect tradițional al disputelor intercreștine. Care dintre poruncile lui Hristos se aplică tuturor creștinilor și care numai apostolilor? „Orice veți lega pe pământ va fi legat în ceruri și orice veți dezlega pe pământ va fi dezlegat în ceruri” (Matei 18:18) - se aplică aceasta doar apostolilor și episcopilor sau se aplică fiecărui creștin? Este vorba de confirmarea de către Cer a tuturor decretelor apostolilor și a succesorilor lor sau este vorba de faptul că forma veșniciei unei persoane depinde de ceea ce adună în sufletul său și de ceea ce alungă din el în zilele vieții sale pământești? [20]

Chestiunea interpretării Bibliei este, de asemenea, o chestiune de înțelegere a propriei vieți de către o persoană. Modul în care o persoană se vede pe sine este modul în care își vede reflexia în Scriptură. De exemplu, o persoană a avut o anumită experiență de a vedea lumina spirituală. Ea caută să-și interpreteze experiența prin prisma Bibliei. Și aceasta vorbește despre două surse complet opuse de lumină spirituală: există lumina Schimbării la Față, lumina Taborului și există lumina ispitei, înțeleasă ca strălucirea lui Satan, care a luat chipul unui înger de lumină (2 Corinteni 11:14). Deci, care dintre aceste două fenomene mi-a invadat viața?

Voi repeta iar și iar: depinde de alegerea fiecărei persoane, de subtilitatea viziunii sale spirituale - în ce pagină anume a Bibliei se va recunoaște (prin urmare, „înțelegând”, adică înzestrendu-o cu sensul său personal trăit). Îmi doresc cu adevărat să mă recunosc în cele mai înalte și minunate evenimente biblice. Ce ar putea fi mai uimitor decât darul Rusaliilor dat apostolilor? Și de ce să ne mirăm că multe secte s-au declarat participanți la Rusalii și proprietari ai darului său. Dar este oare murmurul lor frenetic același dar care le-a fost dat apostolilor? Nu este mai aproape de frenezia falșilor profeți păgâni? Despre mișcările carismatice neopenticostale, trebuie spus că aceasta este o combinație înfricoșătoare de teorie creștină („evanghelizare”) cu o practică complet ocultă. În cele din urmă, apostolilor li s-a dat darul de a vorbi în alte limbi pentru a predica. A fost darul înțelegerii de la inimă la inimă, capacitatea de a vorbi limba oricărei

persoane fără mijlocirea unui interpret. Însă liderii penticostali și carismatici care vin în Rusia din străinătate, dintr-un anumit motiv, nu își țin predicile și rugăciunile în limba rusă. Ei predică ceva îngerilor în „limbi îngerești”, dar se pot adresa poporului rus doar prin intermediul unui interpret... Și asta înseamnă că „darul” lor nu este apostolic, ci doar spiritualist. Odată mi s-a spus, ca răspuns, că s-a stabilit că liderul unei parohii neopenticostale locale, într-un acces de glosolalie, a rostit odată mai multe fraze exact în chineză. Dacă ar fi rostit aceste cuvinte la Shanghai, ar fi fost un miracol. Dar rostirea lor într-un oraș rusesc rămâne doar un truc bizar (căci cine ar predica Evanghelia în chineză aici?). Apostoli buni ar fi fost dacă ar fi început să predice în rusă în Etiopia și în chineză pe malurile Niprului!

Însă, așa cum există pagini în Biblie în care fiecare dorește să se recunoască, există și pagini pe care creștinii foarte rar și cu foarte mare reticență acceptă să le aplice lor înșiși personal și comunității lor. Acestea sunt cuvintele amare ale Mântuitorului despre farisei: „Și ceea ce a spus Domnul nostru, plângându-se de farisei, aplică și nouă, fățarnicilor de astăzi [...] Nu legăm noi poveri grele și anevoios de purtat și le punem pe umerii oamenilor, și noi înșine nu vrem să ne atingem de ele cu degetul nostru (Luca 11:46)? Nu facem noi toate faptele noastre ca să fim văzuți de oameni (Matei 6:5)? Nu ne place să stăm pe primul loc la mese și la adunări [...] și nu ne facem vrăjmași de moarte pe cei ce nu ne dau o astfel de cinste cu prea multă râvnă? Nu am luat noi cheia cunoașterii și cu ea am închis împărăția cerurilor înaintea oamenilor, în loc să intrăm noi înșine și să-i lăsăm să intre? Nu am înconjurat marea și uscatul ca să facem un proscris; și când se întâmplă aceasta, îl facem fiu al gheenei, de două ori mai rău decât noi (Matei 23:15)? Nu suntem noi călăuzitori oarbi, care strecurăm țânțarul și înghițim cămila (Matei 23:24)? Nu curățim noi „Cea din afară a paharului și a blidului este plină, iar cea dinăuntru este plină de extorcare, lăcomie și neînfrânare (Matei 23:25)? [...] Nu zidim noi pietre funerare peste mormintele martirilor și nu împodobim raclele Apostolilor, și totuși noi înșine suntem ca ucigașii lor?” [21]

Și uneori Biblia afirmă lucruri care par pur și simplu contradictorii. Și care dintre tezele contradictorii ar trebui să alegem atunci? Apostolul Iacov scrie: „Nu a fost Avraam socotit drept prin fapte [...] când a adus jertfă pe fiul său Isaac pe altar” (Iacov 2:21). Dar apostolul Pavel afirmă contrariul: „Prin credință l-a adus jertfă Avraam [...] pe Isaac” (Evrei 11:17). Iacov spune: „Tot așa, nu a fost socotită drept prin fapte Rahav, desfrânata, când a primit pe iscoade” (Iacov 2:25). Dar Pavel insistă: „Prin credință Rahav, desfrânata, după ce a primit cu pace pe iscoade [...], n-a pierit împreună cu cei necredincioși” (Evrei 11:31). Deci mântuirea este prin credință sau prin fapte? Aceasta este o dispută clasică între teologii protestanți și catolici, iar fiecare parte are propriul stoc de citate. Luther a fost condus de această contradicție a textelor biblice să decidă să-și împace

catehismul cu Biblia folosind foarfeca: declarând Epistola lui Iacov ca fiind un fals. În perspectiva ortodoxă, credința însăși este un eveniment. Evenimentul credinței, dizolvat într-o expresie penitențială, este „acea schimbare a minții care face vizibilul din nou permeabil invizibilului” [22] .

Este clar că astfel de interpretări părăsesc deja domeniul filologiei și încep să influențeze practica vieții spirituale.

Însă există profeții – și ne dorim atât de mult să găsim o interpretare clară pentru ele, să le aplicăm vieții noastre, contemporanilor (și, cel mai important – dușmanilor). Așa cum a făcut, de exemplu, televanghelistul american Jerry Falwell în 1979: „În capitolele 38 și 39 din cartea profetului Ezechiel citim că această țară (care se va ridica împotriva lui Hristos și va ataca Israelul dinspre nord) se numește Roș. Ezechiel menționează două orașe ale lui Roș, numindu-le Meșec și Tubal. Aceste nume sunt izbitor de asemănătoare cu Moscova și Tobolsk – aceste două orașe sunt astăzi cele mai mari din Rusia” [23] . Tobolsk, însă, nu este nici măcar un centru regional, dar de dragul unei interpretări interesante care susține atât de bine „cruciada” lui Reagan, un astfel de detaliu poate fi sacrificat.

Ce profeție biblică se împlinește acum? „Din Seir mă strigă: «Străjerule, ce mai este cu noaptea?»” (Isaia 21:11). Ce se apropie în epoca noastră: zorii („Străjerul răspunde: Vine dimineața și vine și noaptea!” (Isaia 21:12) sau întunericul nopții („E deja mai târziu decât pare”)? Biblia conține profeții amenințătoare și încurajatoare. Și fiecare epocă se caută pe sine în oglinda biblică, fiecare epocă se uită în Biblie cu întrebarea invariabilă: ce se spune aici despre mine? Iar comportamentul unei persoane și al unei comunități va depinde în mare măsură de faptul dacă acestea cred că se apropie noaptea „ultimei bătălii” sau sunt convinse că fulgerul „civilizației iubirii și păcii” a început deja să strălucească în jurul erei „progresului fără precedent”. Există texte biblice care par să promită prosperitate pe pământ ca rezultat al procesului istoric mondial. Și există texte care avertizează că Împărăția lui Dumnezeu nu este din lumea aceasta, că Duhul acestei Împărății este tocmai acel Duh care nu vine din lume, iar lumea nu-L poate primi și că iubirea poate intra în lumea noastră doar răstignită…

Însăși natura dual a Bibliei obligă mintea și spiritul să lucreze și mai insistent. Ea conține Vechiul și Noul Testament. Nu putem accepta Vechiul Testament complet și literal – altfel am deveni evrei. Nu-l putem respinge complet și în întregime – altfel am fi gnostici. Aceasta înseamnă că trebuie să acceptăm Vechiul Testament, dar să-l „facem sigur” cu o reinterpretare a textelor Vechiului Testament în stilul Noului Testament. Aceasta înseamnă că nevoia de a ecleziastiza Vechiul Testament necesita supunerea lui la cea mai intensă și sofisticată exegeze. Aceasta este întrebarea cu care s-au confruntat primii

creștini – apostolii: care dintre prescripțiile Vechiului Testament se aplică creștinilor și ce anume a devenit deja de domeniul trecutului. Disputa nu s-a stins până în ziua de azi. Adventiștii, de exemplu, insistă asupra restricțiilor Vechiului Testament privind mâncarea, asupra celebrării exclusive a Sabatului. Protestanții transferă în general interdicția Vechiului Testament privind imaginile în lumea noastră și, în același timp, par să nu vadă problema cât de permis este să considerăm interdicțiile Vechiului Testament privind imaginile zeilor străini ca fiind aplicabile imaginilor lui Hristos. În comunitatea ortodoxă, există încă dezbateri cu privire la permisiunea consumului de produse care conțin sânge animal [24] .

Nevoia de a clarifica atitudinea față de Testamentul care devenise Vechiul Testament i-a obligat pe gânditorii creștini să dezvolte o atitudine complexă față de Biblie, impregnată de istorism. Era necesar să recunoască faptul că poruncile divine se schimbă în funcție de creșterea spirituală a oamenilor [25] . Și s-a dovedit că tocmai comunitatea reală, specifică istoricului, a oamenilor (Biserica) s-a confruntat cu nevoia de a realiza un fel de „inventar” al bibliotecii Scripturii: ce să săruți cu dragoste și recunoștință – și totuși să lași în trecut sau în interpretări alegorice și ce să iei cu tine și să nu te desparți de el până la sfârșitul timpurilor.

Dacă o anumită persoană insistă ca el și comunitatea sa să trăiască strict conform Bibliei (spre deosebire de ortodocși, care au modernizat arbitrar învățătura biblică), atunci i se poate adresa cuvintele lui Taras Bulba: „Întoarce-te, fiule!”. Ia-mă să-ți văd cureaua. Dacă respecți cu strictețe tot ce este poruncit în Biblie, atunci ar trebui să ai întotdeauna o lopată cu tine: „Pe lângă armele tale, vei avea o lopată; și când vei sta afară din tabără, vei săpa o groapă cu ea și îți vei acoperi excrementele cu ea” (Deuteronom 23:13). O normă sanitară, de înțeles și necesară într-o lume în care nu există servicii de canalizare. Apostolii purtau săbii („armele voastre”) cu ei. Deci este foarte posibil să fi purtat și lopeți. De ce nu le poartă protestanții? Vor spune că vechiul a trecut și a fost desființat odată cu venirea harului? – Sunt de acord. Dar, la rândul meu, întreb: dacă nu vă place că sunteți acuzați că nu îndepliniți porunca Vechiului Testament de a purta omoplați, atunci și voi încetați să-i mai acuzați pe ortodocși că încalcă porunca Vechiului Testament despre invizibilitatea lui Dumnezeu.

Cât de mult se poate schimba comportamentul unei persoane în funcție de citirea Bibliei și cât de mult depinde citirea Bibliei de înțelegerea de sine a unei persoane, se poate observa din istoria americană.

Protestanții se simțeau ca „noul Israel” în America. Reflex protestant: încadrează orice situație din viața ta în conflictul biblic care ți se pare analog, potrivit pentru acest caz particular. Și Biblia povestește despre intrarea Israelului în țara făgăduită. Și acum suntem în pragul unei noi țări... Și totul este atât de

asemănător, totul se potrivește. Egiptul păgân este Europa catolică care a fost pângărită. Faraonul este Papa. Moise este Luther. Noul Israel sunt protestanții. Așa cum evreii au fost asupriți în Egipt, așa am experimentat și noi ura Europei catolice. Navigarea peste Atlantic este un nou Exod. America, desigur, este noul țara făgăduită.

Protestanții vedeau în America o nouă Palestină, un nou Canaan. Canaanul antic era locuit de păgâni. America este, de asemenea, plină de indieni păgâni. Așadar, înregistrările istorice ale Vechiului Testament anunțau profetic soarta noastră, a protestanților. Și, prin urmare, toate poruncile pe care Dumnezeu le-a dat atunci evreilor ni se aplică și nouă. Care a fost soarta filistenilor, canaaniților și a altor închinători ai lui Baal, care au refuzat să predea pământul lor străinilor? Ce le-a poruncit Dumnezeu lui Moise și Iosua să facă cu acei păgâni în a căror țară a condus Israelul? „În vremea aceea, Iosua s-a întors și a luat Hazorul și l-a ucis pe regele lui cu sabia [...] și a ucis cu sabia orice suflare care era în el [...] și l-a distrus: n-a mai rămas niciun suflet; iar Hazorul l-a ars cu foc. „Și toate cetățile acestor regi și pe toți regii lor, Iosua le-a luat și le-a ucis cu sabia și i-a distrus complet, așa cum poruncise Moise, slujitorul Domnului [...] Și toată prada acelor cetăți și toate vitele le-au luat copiii lui Israel; și au ucis pe fiecare om cu sabia, până i-au distrus pe toți; n-a mai rămas niciun suflet dintre ei. „Cum poruncise Domnul lui Moise, robului său, așa a poruncit Moise lui Iosua, și Iosua a făcut [...] Astfel, Iosua a luat tot ținutul acesta muntos ... și câmpia și munții lui Israel” (Iosua 11:10-16).

Sloganul protestant „doar Scriptura” a dus la o astfel de acceptare a Bibliei, în care Vechiul Testament nu a fost transformat în Noul, ci conectat mecanic la acesta. În consecință, războiul cu indienii a primit sancțiunea religioasă din partea protestanților americani. Astfel, literalismul protestant în tratarea Bibliei a oferit o bază religioasă pentru genocidul populației indigene din America [26] . Și unde este garanția că protestanții, care se mută acum din America în Rusia, vor trata cultura ortodoxă nativă cu tact? Dacă este înțeleasă greșit, chiar și Biblia poate deveni periculoasă atât pentru persoana în sine, cât și pentru cei din jurul ei...

Ce predică protestanții? - Doar înțelegerea lor asupra Evangheliei. Dacă ar fi altfel, nu ar exista sute de secte care să insiste asupra purității „evanghelizării” lor și să afirme exact opusul. Adventiștii neagă nemurirea sufletului (iar baptiștii, referindu-se la aceeași Biblie, o recunosc). Penticostalii nu-i recunosc drept creștini pe toți cei care nu ajung odată cu ei într-o stare de extaz. Unele comunități protestante spun că Hristos este cu oamenii săraci și suferinzi. Altele - că El este tocmai cu cei bogați („teologia prosperității”). Conform calculelor unui istoric protestant, astăzi „există în lume aproximativ 22.000 de confesiuni, credințe, secte protestante diferite etc.” [27] .

În toate tradițiile religioase ale lumii, unitatea textului este determinată exclusiv de unitatea tradiției interpretării sale. De aceea, în timpurile străvechi, Sfântul Ilarie de Poitiers spunea că „Scriptura nu este în cuvinte, ci în înțelegere” (scripturae enim non in legendo sunt, sed in intelligendo” - Constantin August. 2, 9). Aceasta înseamnă că atunci când un protestant spune: „O astfel de opinie a ortodocșilor contrazice Biblia”, de fapt, el vrea să spună că o astfel de opinie a ortodocșilor contrazice înțelegerea sa despre Biblie. Și înainte de a exclama triumfător: „Așa spune Biblia!”, el (ca orice persoană) ar trebui să se gândească măcar un minut: este oare aceasta ceea ce spune Biblia - poate că asta este doar ceea ce spun eu însumi și acel profesor asociat ale cărui cursuri am participat luna trecută?

Sper că înțelegerea acestei circumstanțe îi va ajuta pe mulți ortodocși să poarte o discuție cu protestanții. La urma urmei, este foarte dificil să te decizi să ai o discuție cu Biblia. Dar este ușor să porți o dezbatere cu o persoană. O polemică cu protestanții nu este o polemică a ortodocșilor cu Biblia. Este doar o dezbatere cu oamenii. Cu oameni care, ca noi, pot face greșeli.

Confesiuni creștine și epoci istorice

Trei confesiuni alcătuiesc lumea creștină de astăzi: ortodoxia, catolicismul, protestantismul. Fiecare dintre ele poartă amprenta epocii în care s-a format.

Ortodoxia este creștinismul antic. Suntem Vechii Credincioși ai Europei: credem așa cum credeau europenii acum o mie de ani. Suntem Europa lui Boethius, Augustin, Tertulian, Ambrozie. Ortodoxia este citirea Evangheliei, modul de viață în Hristos care s-a dezvoltat în epoca antichității târzii.

Când filosofia greacă a atins apogeul la Plotin, în acel secol și în același oraș a existat un om numit „părintele teologiei ortodoxe” - Origen. Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Grigore Teologul au reușit să absolve Universitatea ateniană (încă păgână) înainte de declinul acesteia și au reușit să-și sfătuiască studenții să-i ia pe marii autori păgâni pe calea lor creștină [28] .

Secolul al IV-lea a fost central în istoria Ortodoxiei – a fost „epoca de aur a scrierii patristice” și momentul adoptării Simbolului Credinței, momentul nașterii monahismului și al formării finale a structurii organismului bisericesc. Înainte de epoca invaziei barbare, creștinismul reușise să-și găsească formele de bază, păstrate în Ortodoxie până în zilele noastre, într-atât încât, chiar și conform observațiilor lui A. Harnack, celebrul istoric protestant al Bisericii, Ortodoxia nu s-a schimbat de atunci: „Vă rog să săriți peste secole și să treceți la examinarea

Bisericii Grecești în forma în care există acum, care a rămas în esență neschimbată în ea timp de mai bine de o mie de ani. Între secolele al III-lea și al XIX-lea, în istoria bisericească a Orientului, nu vedem nicio diferență profundă... Evident, popoarele aparținând Ortodoxiei nu au experimentat nimic de atunci care să le poată face Biserica insuportabilă și să le oblige să ceară reforme" [29] .

Harnack vorbește despre asta cu un ton disprețuitor: uite, ortodocșii nu au progresat de un mileniu și jumătate. Și totuși, chiar și el este frapat de misterul imuabilității Ortodoxiei. Era atât de „potrivită" pentru greci și slavi încât toate încercările de reformă bisericească au trebuit să fie impuse popoarelor de sus – și după primele decenii de succes, toate s-au stins în adâncul oamenilor bisericești. „Rusia nu a acceptat pur și simplu creștinismul – s-a îndrăgostit de el cu inima sa, a fost dispusă față de el cu sufletul său, a revărsat tot ce avea mai bun pentru el. L-a acceptat în numele locuitorilor, în proverbe și semne, în modul de gândire, într-un colț obligatoriu al colibei, i-a luat simbolul în protecția generală, a înlocuit orice alt calendar de numărare cu sfinții săi nominali, întregul plan al vieții sale de muncă, a dat cele mai bune locuri din împrejurimi bisericilor sale, pre-zorii slujbelor sale, răbdarea sa posturilor sale, timpul liber sărbătorilor sale, adăpostul și pâinea sa rătăcitorilor săi... Asta era tot ce era nevoie: să reînvie acest fost „spirit sfânt" al Rusiei, să-l lase să iasă din somnolenta sa decădere" [30] . Desigur, Biserica a trăit, desigur, circumstanțele și formele vieții sale s-au schimbat. Dar organismul este vizibil același - în toate secolele. Dar genele spirituale sunt aceleași.

Comparând discursul „Despre sensul vieții creștine" al Sfântului Serafim de Sarov din secolul al XIX-lea sau culegerea de ziceri a Sfântului Siluan Athonitul (secolul al XX-lea) cu discursurile Sfântului Macarie Egipteanul (secolul al IV-lea) sau ale Sfântului Ignatie Purtătorul de Dumnezeu (secolul al II-lea), putem fi de acord cu observația lui O. Mandelstam că „orice carte adevărată nu are pagină de titlu". Un creștin ortodox (ne-teolog) îl poate citi pe Hrisostom și nici măcar nu ghicește în ce secol a trăit acest învățător; îl va citi pe Efrem Sirianul și nu-și va da seama că ține în mâini opera nu a unui grec sau a unui rus, ci a unui sirian... În general, este cu adevărat un miracol că, în ciuda evidentității legii hermeneutice „fiecare înțelege în felul său", exegeza ortodoxă a reușit să-și păstreze identitatea de-a lungul a două milenii și la zeci de popoare și culturi. Miracolul este că, fiind o modalitate de înțelegere a lumii, cultivată într-un mediu cultural foarte specific și specific (Imperiul Roman de Răsărit), Ortodoxia a putut nu să rămână în acesta, ci să treacă prin condiții culturale complet diferite. Bizanțul este de domeniul trecutului. Biserica trăiește după Bizanț.

Însă, cât timp Bizanțul a existat, acesta (sau mai degrabă „Imperiul Roman de Răsărit") a continuat să fie o stea orientală în epocile întunecate ale Europei.

Când, după invaziile barbare, legătura Europei cu antichitatea a slăbit, Bizanțul a continuat să fie o fortăreață a statalității romane și a gândirii elene. Filosoful și istoricul culturii medievale Lev Karsavin a scris că „încă de la începuturile sale, Biserica Occidentală a rămas în urma teologiei speculative orientale, ceea ce se explică de obicei prin retardul mintal al Occidentului în general. Psihologia, etica, doctrina societății, a stării lui Dumnezeu - acestea sunt principalele întrebări care au preocupat gândirea occidentală. Foarte repede, viața dogmatică a Occidentului este simplificată, devine elementară, iar Augustin este tradus în limba lui Grigore cel Mare. Multă vreme, toată învățătura creștină din Occident pare să se transforme în „fides implicita" (latină: „credință implicită" - A.K.), iar acest lucru se întâmplă chiar în momentul în care în Orient există un studiu intens al celor mai dificile și fundamentale întrebări ale dogmei" [31] .

Chiar și atunci când, prin intermediul arabilor, care cuceriseră multe dintre comorile culturale ale Bizanțului, Occidentul i-a primit totuși pe Aristotel și pe filozofii antici (care nu se pierduseră niciodată în lumea ortodoxă); chiar și atunci când mulți intelectuali greci au fugit în Occident, scăpând de invazia musulmană și ducând cu ei spiritul Eladei și cărțile Părinților Bisericii Antice; chiar și atunci când fermentul Renașterii a început chiar în Europa Occidentală; chiar și atunci când Occidentul a început să perceapă Orientul ortodox ca fiind „schismatic" și „eretic" – chiar și atunci, în percepția celor mai bune minți ale Occidentului, Constantinopolul a rămas un oraș al misterioaselor comori spirituale și culturale. Pe 12 iulie 1453, la o lună după căderea Constantinopolului, Aeneas Silvius Piccolomini, viitorul papă (1458-1464), i-a scris Papei Nicolae al V-lea: „Dar ce este această veste monstruoasă care tocmai a fost adusă de la Constantinopol? «Este rușinos să trăiești... Mă întristez pentru nenumăratele bazilici ale sfinților, construite cu o artă minunată și acum condamnate la ruine sau la murdărie mahomedană. Ce pot să spun despre cărțile, care sunt nenumărate, încă necunoscute latinilor! Vai, numele câtilor oameni mari se vor pierde acum! Aceasta este o a doua moarte pentru Homer, o a doua înmormântare pentru Platon. Unde să căutăm acum operele filozofilor sau ale poeților? Izvorul muzelor a secat. Văd distrugerea credinței și a științei în același timp" [32] .

Catolicismul, în principalele sale trăsături, este o percepție medievală a creștinismului. Autoritarism, legalism, dorința de a înlănțui Biserica în armura rațiunii scolastice, a prescripțiilor canonice și a autorității papale [33] . Spre deosebire de lumea ortodoxă, catolicismul se confruntă în ultimii o sută de ani cu un sentiment de disconfort față de vechimea sa și încearcă să se „reînnoiască" [34] . Unele dintre aceste reforme sunt în mod clar benefice pentru catolici; altele, în opinia mea, sunt dăunătoare. În orice caz, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, în teologia catolică a apărut o galaxie de gânditori străluciți al căror scop era să spargă zidul scolasticii medievale către moștenirea creștină antică, către Părinții primelor secole, adică către ortodoxie (aceștia sunt, în

primul rând, Yves de Congar, Henri de Lubac, Jean Danielou, Louis Bouyer, Hans Urs von Balthasar). Dacă la mijlocul secolului nostru, Papa Pius al XII-lea a cerut ca oficialul Vaticanului „Osservatore Romano” să scrie nu „ortodox”, ci „așa-zișii ortodoxi” sau între ghilimele [35] , atunci după Conciliul Vatican II, Biserica Catolică a eliminat oficial practic toate afirmațiile doctrinare împotriva Ortodoxiei. Un catolic poate citi Crezul ortodox fără nicio mustrări de conștiință. Biserica Catolică recunoaște că Ortodoxia a păstrat neschimbată credința creștină străveche și imaginea evlaviei. Catolicii nu ne mai acuză de erezie. Astfel, ceea ce visa Sfântul Inocențiu al Hersonului în secolul trecut s-a împlinit [36] .

În Ortodoxie, există două imagini ale catolicismului. Una este imaginea unui catolicism reînnoit, care, pentru gustul ortodox, a cedat prea mult spiritului secularizării [37] . Există prea multă ideologie seculară, psihologie seculară și politică în viața Bisericii Catolice moderne. Nu dogmele, ci stilul de viață ne disting astăzi și provoacă nedumerire în rândul ortodocșilor. Prin respingerea trăsăturilor fostului catolicism medieval, reformatorii catolici au dobândit multe trăsături care nu i-au apropiat de percepția ortodoxă.

În același timp, ortodoxia păstrează memoria imaginii anterioare, medievale a latinismului. În acest caz, diferența dintre Ortodoxie și Catolicism poate fi resimțită, de exemplu, din interiorul tradiției ortodoxe, astfel: „Dezvoltarea excesivă a scolasticismului în doctrină și forme artistice în slujbele bisericești nu a salvat Biserica Catolică, această fiică risipitoare a creștinismului”, scrie V. O. Kliucevski, „nici de papalitatea blasfemă cu învățătura sa despre primatul vizibil și infailibilitate, nici de abominația fanatismului religios cu cruciadele sale împotriva ereticilor și Inchiziției, fenomene care constituie rușinea eternă a catolicismului. Oamenii în cauză (slavofilii - A.K.) nu au fost niciodată pentru o astfel de Biserică: sunt prea impregnați de spiritul mamei lor stricte, care învață „să captiveze mintea în ascultarea de credință”, pentru a simpatiza cu învățătura unei alte Biserici, care insuflă „să o captiveze în ascultarea de sentiment”... Nu au fost niciodată pentru o Biserică în care Cuvântul lui Dumnezeu este prea mult înecat de sunete umane, adevărul viu și activ este alternativ anatomizat de scolastică și galvanizat de furia religioasă, iar credința este înecată. într-o mare de forme și impresii care încântă imaginația și înalță pasiunile inimii… Ei prețuiesc spiritul Bisericii lor, care oferă conștiinței omului gândul divin pur, așa cum este exprimat în simplitatea narațiunii Evangheliei și în operele primilor învățători ai bisericii – un gând care nu este închis credinței umane prin straturi scolastice și nu este diluat prin distracții și decorațiuni poetice. „Ritualul său, sărac în dezvoltare artistică, este întotdeauna sobru și nu întunecă și nu îmbată gândul credincios... Aceste proprietăți caracteristice ale Ortodoxiei nu pot decât să fie apreciate de oamenii cărora nu le place să sacrifice adevărul religios pur, contemplat, în favoarea celei mai frumoase expresii a sale, care trezește cele

mai plăcute, legitime senzații – oameni care sunt obișnuiți să nu piardă firele amintirilor evocate de cititul și cântecul lor din cauza vocii inarmonioase a unui sacristan singuratic – și să sublinieze subdezvoltarea artei bisericești ortodoxe sau lipsa de energie propagandistică, care caracterizează și Biserica noastră – nu se vor plânge de niciuna dintre ele, știind că Biserica este asociată cu nevoile umane mai presus de cele artistice și că nicio violență, morală sau fizică, nu stă la baza temeliei sale. De aceea se străduiesc atât de mult să păstreze dogmele și formele bisericești în forma lor originală, pură, pe care o găsesc în Ortodoxie" [38] . Totuși, sintagma despre subdezvoltarea artei ortodoxe este prea mult din vremea sa (care nu descoperise încă lumea icoanelor rusești și bizantine, precum și bogata lume a cântărilor bisericești rusești antice) și din eurocentrismul occidental, de care, în esență, niciun gânditor secular rus al secolului trecut nu a fost liber.

Germanii, care s-au revoltat împotriva papalității la o jumătate de mileniu după greci și slavi, au creat protestantismul. Din păcate, Luther a apărut la o sută de ani după căderea Constantinopolului și odată cu el marea școală de teologie bizantină. Părinții protestantismului au intrat în corespondență cu patriarhii Bisericii Ortodoxe de Răsărit, sperând să găsească în ei o teologie diferită de cea pe care o cunoșteau din catolicism. Luther, începându-și polemica cu papalitatea, a privit cu speranță în lumea creștinismului răsăritean: „Nici Conciliul de la Niceea, nici primii Părinți ai Bisericii, nici vechile comunități din Asia, Grecia, Africa nu au fost supuse Papei; și chiar și acum în Răsărit există creștini adevărați ai căror episcopi nu sunt supuși Papei... Nu este oare o nedreptate flagrantă să alungi din Biserică și chiar din cer o mulțime atât de mare de martiri și sfinți, așa cum a fost glorificată Biserica de Răsărit timp de paisprezece secole?" [39] .

Dacă Luther ar fi fost contemporan cu marele Grigorie Palamas (secolul al XIV-lea), istoria lumii ar fi fost alta... Dar la mijlocul secolului al XVI-lea, teologii orientali studiau de câteva decenii doar din manualele scolastice occidentale. Așadar, protestanții au văzut în răspunsurile ortodoxe primite nu vocea incontestabilă a antichității, ci doar un latinism diluat („catolicism fără papă")... Protestantismul nu a recunoscut atunci că era posibil să fii în tradiție și, în același timp, într-o tradiție radical diferită de scolastica latină [40] . Neîntâlnind ortodoxia în Răsăritul timpului său, protestantismul și-a urmat propriul drum.

Nereușind să găsească o cale către trecutul creștin timpuriu, protestantismul a devenit doar un produs al epocii sale contemporane. Luteranismul, calvinismul, anglicanismul – toate provin din „epoca revoluțiilor burgheze". Iar protestantismul cunoscut astăzi în Rusia (Botezul, Adventismul, Penticostalismul) este și mai modern: toate acestea provin din foarte recentul și „progresistul" secol al XIX-lea.

Dar acesta nu este un compliment. Nu este o mare onoare să fii rodul unei ere de declin spiritual, secularizare și cult materialist al consumului.

Conform criteriilor religioase, toate culturile pot fi împărțite în „soteriologice” și „hedoniste” [41] . Primele caută mântuirea (din grecescul „mântuire”); ele cred că sensul suprem al vieții umane se află dincolo de pragul muritor și consideră însăși viața umană, după cum spunea Socrate, ca „pregătire pentru moarte”, ca artă de a muri... Altele (hedoniste, din grecescul (plăcere) văd cel mai înalt sens al existenței umane în stabilirea pe pământ cu confort maxim în limitele vieții pământești, indiferent de Eternitatea care vine. „Să mâncăm și să bem, căci mâine murim”, așa a rezumat apostolul Pavel viziunea asupra lumii a unor astfel de oameni. Se poate simpatiza cu un mod de viață sau altul, dar este ilogic să aștepți revelații religioase și învățături religioase de la o civilizație hedonistă, în esență materialistă.

Primul tip de culturi include Egiptul și India, Europa medievală și Rusia. Trăim acum în al doilea tip de civilizație... Aveți nevoie de dovezi? Dar se poate obiecta la cuvintele amare ale teologului sârb Arhimandritul Justin (Popović): „Națiunile eretice ale timpului nostru i-au dat lui Hristos ultimul loc la masa acestei lumi, ca ultimul cerșetor, în timp ce i-au așezat pe primele locuri pe marii lor politicieni, scriitori, filosofi, eroi legendari, oameni de știință, finanțatori și chiar turiști și sportivi. Dacă Europa ar fi rămas creștină, s-ar fi lăudat cu Hristos, nu cu cultura. Și marile popoare din Asia și Africa, deși nebotezate, dar înclinate spiritual, au înțeles și au apreciat acest lucru, căci fiecare dintre aceste popoare se laudă cu credința sa, cu zeii săi, cu cărțile sale religioase – Coranul, Vedele etc. Nu se laudă doar cu lucrările mâinilor lor, cu cultura lor, ci se laudă cu faptul că se consideră cele mai înalte, cu adevărat cele mai înalte din lume. Doar popoarele europene nu se laudă cu Hristos sau cu Evanghelia Sa, ci cu mașinile lor mortale și fabricile ieftine, iar consecințele acestei laude de sine sunt de așa natură încât toate popoarele necreștine au ajuns să-L urască pe Hristos și pe creștinism. După ce au urât roadele Europei, au ajuns și să…” „Urăște-l pe Dumnezeul european. Dar Europa nu-i pasă de asta, căci a fost prima care și-a urât și respins Dumnezeul... Ești asiatic, i-a spus Europa lui Hristos în disputa sa veche de secole cu El” [42] .

Și dacă instalațiile sanitare și gătitul pot fi împrumutate de la o civilizație hedonistă, atunci este puțin probabil ca importul ideilor sale religioase să aibă același succes. „Suntem mici, dar avem o idee măreață și o viziune luminoasă ne-a răsărit. Mici demoni se plimbă în jurul nostru și vor să ne târască în întunericul meschinăriei lor, astfel încât tot ce a strălucit pentru noi să se estompeze, iar ceea ce a fost măreț în noi să devină mic” - așa arată întâlnirea acestor două civilizații din lumea religioasă [43] . Iar V. Martsinkovsky, un remarcabil misionar rus de la începutul secolului, a povestit cum o companie

americană din China i-a oferit odată unui misionar să vină să lucreze pentru ei ca traducător. Banii oferiți au fost mari. Misionarul a refuzat. Când a fost întrebat dacă plata oferită i se părea insuficientă, a răspuns: „Banii sunt mari. Dar problema este prea mică."

Reforma însăși s-a născut odată în agonie, născută ca un protest împotriva creștinismului „îmblânzit". Dar, chiar amintind cu simpatie „romantismul" Reformei, este oare posibil să nu observăm ce s-a întâmplat apoi? – „Ce s-a întâmplat apoi este bine cunoscut. Creștinismul a fost «restaurat» la un nivel nou, confortabil și sigur. Se pare că Tillich a spus cuvintele despre un Dumnezeu confortabil, primitor, care nu cere nimic, mereu gata să te salveze, chiar dacă nu-l dorești deloc... Și «momentul Adevărului care erupe brusc»... – a dispărut, s-a dizolvat undeva acolo, în întunericul preistoric. A îngrijorat un cuplu de excentrici, un atavism printre bunii creștini, care calm, cu o punctualitate practică, sărbătoresc duminica bunului Dumnezeu, garantul sănătății și al succesului comercial, păstrătorul vetrei...", - așa scrie Valery Senderov despre religia europenilor de astăzi [44] .

„Întotdeauna și majoritatea caută mântuirea pasivă, dobândirea darurilor vieții spirituale fără viața însăși. Întotdeauna și pretutindeni majoritatea se așteaptă să cumpere Duhul Sfânt", a spus părintele Pavel Florensky [45] . Europa modernă, căutând distracție peste tot, a făcut din religia Răstignirii o scuză pentru un „sentiment de satisfacție profundă": „recunoaște pur și simplu că datoria ta a fost deja plătită și continuă-ți treaba, căci un loc în Rai este deja pregătit pentru tine!" Dar poate exista o substituție mai mare? Și nu este aceasta pur și simplu acordarea nu a unei indulgențe private, așa cum a fost la catolici, ci a unei indulgențe totale în detrimentul „meritelor lui Hristos"?

Luther a protestat împotriva acestei achiziții a mântuirii prin evlavie rituală. Dar, în cele din urmă, protestantismul nu a făcut decât să stabilească un preț și mai mic în acest schimb – „simpla credință". Dumnezeu, dacă Luther ar fi văzut cum chinurile sale în găsirea credinței s-ar transforma în încrederea ieftină a protestanților de astăzi, într-o „rebeliune mormăind plictisitor" [46] . Dacă Luther ar fi văzut cum credința prin care suferise era promovată ca o garanție a unui aranjament pământesc confortabil! Și astăzi, misticismul ortodox este deja vocea protestului: nu este suficient să fii pur și simplu de acord cu Evanghelia, nu este suficient să ai credință, nu este suficient să ai întâlniri și poezii. Este nevoie și de calea dificilă a ascensiunii spirituale...

Și totuși, protestantismul american de masă, atât de familiar rușilor acum în variantele sale baptiste și adventiste, este creștinismul unei epoci trecute. Acest protestantism este din epoca numită „Noua Eră" și s-a exprimat în cultul „Iluminismului" și al raționalismului (într-o oarecare măsură, același lucru se

poate spune și despre formele anterioare ale mișcării protestante). Sentiment estetic primitiv. Moralizare deliberată. Lipsa simțului Tradiției și al Bisericii (individualism). Insensibilitate față de misticism și sacrament. „Tot ceea ce nu învață trebuie respins, chiar dacă nu este nimic rău în el", afirmă J. Calvin [47] . Omul devine unidimensional, este redus la rațiune, la producătorul și consumatorul de informații religioase clare și distincte – „învățătură".

Însă astăzi, din lumea liberalismului secular și a iluminismului neutru-nereligios, intrăm în lumea unei noi viziuni religioase asupra lumii. Pendulul istoriei lumii a trecut de la punctul de tensiune religioasă din epoca Reformei la minimul religios al secolului XX, iar în ajunul secolului XXI, intră clar în zona noii religiozități, în care curentele anticreștine încă dau tonul.

Mai „moderne" (în sensul de a fi și mai influențate de spiritul modernității) sunt astăzi mișcările protestante ale așa-numitului „al treilea val": mișcări carismatice, care sunt privite cu aproape aceeași groază de către ortodocși, catolici și protestanți de rând. Era neopăgânismului, era gusturilor oculte, după propriile rețete, și-a creat o varietate corespunzătoare de „creștinism" – cu miracole, viziuni și vindecări la fel de ușoare și masive. „Făcătorul de minuni" al „Cuvântului Vieții" nu trebuie decât să-și fluture jacheta – și zeci de oameni cad la podea, doborâți de puterea „duhului sfânt". John Wimber, unul dintre fondatorii mișcării carismatice, descrie una dintre practicile mișcării sale (numită „odihnă în Duh") astfel: „Cunoaștem acest fenomen, când oamenii cad la podea și uneori stau întinși pe spate sau pe burtă timp de câteva ore, nu doar din relatările din istoria Bisericii. Se întâmplă des în zilele noastre. Se întâmplă ca o astfel de stare să dureze de la 12 la 48 de ore. Există situații foarte dramatice când un pastor sau un lider spiritual cade astfel. De regulă, mulți cad cu adevărat prosternați în Duh și continuă să stea întinși pe burtă. Au fost cazuri, de exemplu, când un pastor și-a lovit ritmic capul de podea timp de aproape o oră" [48] .

Protestantismul clasic nu este suficient adaptat modelor oculte ale „Epocii Vărsătorului" și, prin urmare, nu se va răspândi liber și ușor. Era prea „modern" acum o sută de ani și, prin urmare, astăzi devine prea demodată: teologia, la fel ca literatura și moda, dacă se străduiește să fie modernă, devine foarte repede demodată. Iar sectele carismatice, care cresc într-un ritm uimitor de rapid tocmai datorită consonanței lor cu nevoile oculte ale societății actuale, în mod clar nu se opun ocultismului, ci sunt doar avangarda acestuia. Este clar că ocultismul, ușor deghizat în creștinism, nu va combate serios ocultismul care este deja direct anticreștin. Miracolele sunt prea ușoare în ambele locuri și, în ambele cazuri, provin dintr-o „forță" prea ciudată, prea anonimă. Aceasta înseamnă că nu de la protestanții carismatici ne putem aștepta la opoziție față de neo-păgânism.

Când vorbesc despre contracararea ocultismului, nu mă refer doar la publicații, prelegeri și activități educaționale. Nu poți opri Satana, care s-a eliberat din lanț, cu prelegeri. Ocultiștii apelează la „forțe” și „energii” inumane, „spirite” și „ierarhii”. Lupta împotriva ateismului a fost pur și simplu o luptă împotriva erorii umane, a fost o discuție cu oamenii. Lupta împotriva ocultismului este deja o luptă împotriva a ceva mai teribil decât o persoană ignorantă și mai puternic decât un pluton de lectori-agitatori. Este necesar nu doar să avertizezi o persoană: „Nu te implica!”. Este necesar să o protejezi de răul cauzat și provocat de cei care trăiesc în jurul ei. Iar consacrarea apartamentului său de aici nu va fi mai puțin importantă decât înmânarea unor broșuri despre răul ocultismului. O broșură îl va proteja de propriul său păcat. Și de păcatul aproapelui său? Sau pur și simplu de huliganismul „poltergeiștilor” și al altor „demoni mărunți”? Omul, coborât din nou în lumea ocultismului cotidian, a simțit din nou nevoia unei protecții reale, supraverbale, față de realitatea spirituală a răului. Convingerea ortodoxă că oamenii trebuie să fie protejați cu adevărat, energetic, de forțele răului, de demoni, este astăzi puternic confirmată și din partea opusă: de către teoreticienii și practicanții păgânismului înșiși [49] .

Nu este suficient să vorbim despre Hristos. Nu este suficient să credem în Hristos. Trebuie să ne saturăm de energiile harnice ale lui Hristos. Acțiunile umane care cheamă energiile lumii cerești în lumea noastră inferioară se numesc ritualuri. Același ritualism dezvoltat și luxuriant al Ortodoxiei, în care au fost trase atâtea săgeți otrăvite în epoca iluminării raționale, își dezvăluie astăzi sensul supra-pedagogic. Un ritual nu este doar o predică în gesturi și imnuri. Un ritual este sfințirea materiei, sfințirea lumii. Este scoaterea din lume a coroziunii morții și noua ei saturație cu curenții Vieții Adevărate. Da, Ortodoxia este o religie a materialismului sacru. Da, principala noastră sarcină religioasă nu este deloc reeducarea lumii, nici moralismul și nici construirea de sisteme filozofice. Principala sarcină a Bisericii, așa cum o înțelege tradiția ortodoxă, este de a întinde un înveliș harnic peste lumea omului. Viața noastră principală constă în ritual, în practica care atrage protecția Puterilor Superioare asupra lumii noastre, otrăvite de entropie și moarte. Și de multe ori am avut ocazia să mă conving de înțelepciunea instinctului de conștiință al persoanei ruse: chiar și o persoană convertită la protestantism și care participă în mod regulat la prelegeri protestante, într-un moment de durere reală, de ispită reală din partea răului spiritual – tot aleargă la un altar ortodox…

Interesul pentru misticismul și ascetismul oriental a dezvăluit brusc sărăcia protestantismului tradițional în acest domeniu al vieții umane. Și apoi s-a dovedit că ceea ce părea cel mai arhaic, învechit și inutil în ortodoxie în secolul trecut, până la sfârșitul secolului al XX-lea devenise cel mai relevant și necesar. S-a dovedit că există o practică ascetică uriașă nu numai în Tibet. Monahismul, respins în creștinism de protestanți (când călugărul Luther s-a căsătorit cu o

călugăriță), a supraviețuit nu numai în India. Iar vrăjitoria s-a dovedit a fi nu doar un „păcat” (în sensul încălcării unei interdicții biblice), nu doar o greșeală subiectivă, ci ceva mult mai real.

Protestantismul a crescut în lumea creștină, într-o lume în care nu mai exista niciun păgânism real și, prin urmare, nu a fost capabil să discearnă necesitatea spirituală a acelor aspecte ale Ortodoxiei (și Catolicismului) care s-au format în epoca luptei creștinismului timpuriu cu lumea păgână. A pierdut simțul pământului ca planetă ocupată de forțele răului și, prin urmare, doar râdea, citind în cărțile de rugăciuni ortodoxe rugăciunile „pentru sfințirea tuturor lucrurilor”. Astăzi, mii de oameni, anterior departe de orice religiozitate, sunt gata să confirme că locuința ar trebui într-adevăr sfințită, că apa sfințită nu este doar o superstiție a bunicii și că icoanele din casă nu sunt doar o decorațiune de perete.

Ortodoxia are experiență de viață într-o societate păgână antică. Și, prin urmare, va putea oferi protecție și un răspuns acolo unde protestantismul va fi neputincios. Creștinismul „Epocii Vărsătorului”, „Noii Ere”, „Epocii Mamei Lumii”, „Epocii lui Buddha-Maitreya” și al altor „ere”, prin care neopăgânii înțeleg epoca triumfului lor pre-Antihrist - aceasta este tocmai ortodoxia.

„Hristos Mântuitorul”: o perspectivă dinspre Est și Vest

De unde provin pliantele și pamfletele distribuite de protestanți pe străzi și la întâlniri? Din America ultramodernă? Din ultimii ani ai celui de-al doilea mileniu? Nu – doar așa pare. De fapt, sunt destul de vechi. Cadrul teologic fundamental al acestor predicatori protestanți provine din Evul Mediu.

În Europa Occidentală, în Evul Mediu, s-au dezvoltat principalele metode de interpretare a Evangheliei. Protestantismul a moștenit temele principale ale teologiei sale din catolicismul medieval. Da, a polemizat cu catolicii – dar în limbajul lor, adoptând mișcările simplificate ale gândirii scolastice.

Diferența fundamentală dintre creștinismul occidental și cel oriental a fost stabilită încă din antichitate. Lumea Mediteranei de Est și, mai ales, lumea elenilor, era mai înclinată spre filosofie și misticism. Geniul romanilor s-a manifestat nu atât în filosofie sau religie, cât în guvernare, drept și afaceri militare [50] . Roma nu a produs niciun filosof independent major. Lucrețiu și Cicero au fost mai degrabă popularizatori și compilatori decât creatori. Roma nu a produs nume comparabile cu Aristotel sau Socrate, Platon sau Plotin. Dar Roma a produs legi clasice, modele clasice de guvernare și proceduri juridice clasice.

Acest geniu juridic al romanilor s-a manifestat pe deplin în organizarea vieții creștine. Fiecare persoană vine la Biserică cu talentele sale (și adesea cu prejudecățile sale). Același lucru se poate spune despre culturi întregi. Roma, după ce a acceptat creștinismul, a găsit o modalitate de a-l interpreta în propriul mod juridic. Tragedia istoriei umane s-a transformat într-un act judiciar, într-un tribunal ecumenic. În acest tribunal, Dumnezeu este judecătorul, omul este inculpatul, Hristos este avocatul, iar diavolul este acuzatorul. Conform codului penal (Biblia își joacă rolul în acest model), „plata păcatului este moartea" (Romani 6:23). Acuzatorul, care cunoaște bine Biblia (amintiți-vă că Satana îl ispitește chiar și pe Hristos în deșert cu citate din Scripturi), cere o pedeapsă dreaptă și cea mai mare.

Pentru gândirea arhaică și medievală, gravitatea unei crime depindea de cine era îndreptată. Pentru furtul unui cal de la un țăran, exista o pedeapsă, pentru furtul unui cal de la un războinic, o alta, de la un rege, o a treia. Cu cât statutul persoanei jignite era mai înalt, cu cât ofensa era mai gravă, cu atât pedeapsa era mai aspră. Ceea ce nu implică nicio răspundere atunci când este spus într-o tavernă satenească despre un vecin țăran, devine o crimă gravă de stat dacă este spus despre împărat. Aici intră în vigoare legea „Despre insultarea maiestății (demnității) imperiale" [51] . În baza acestei legi, creștinii erau persecutați: „Spui că idolii nu sunt nimic și că a te închina statuilor zeilor este o prostie? Dar Împăratul însuși face sacrificii zeilor și statuilor. Deci, în opinia ta, este un prost? Ei bine, vei răspunde pentru insultarea Împăratului"...

Cea mai mică infracțiune care afectează interesele unei Persoane Înalte devine o crimă. Conform regulilor aritmeticii juridice, o infracțiune infinit de mică îndreptată împotriva Reclamantului Infinit de Mare atrage după sine consecințe infinit de grave pentru inculpat („Infinitul ar putea rosti un blestem infinit asupra păcătosului, lucru pe care un muritor nu l-ar putea comite" [52]). Astfel, furtul unui măr din Grădina Edenului de către Adam, o încălcare a celei mai mici și mai simple legi a Regelui Regilor, a dus la moartea nu numai a lui Adam, ci și a tuturor descendenților săi [53] .

Așadar, să încercăm să considerăm istoria Mântuirii așa cum o fac protestanții, bazându-ne pe vechiul legalism latin. Păcatul lui Adam a provocat cea mai mare mânie a lui Dumnezeu. Moartea a planat asupra întregii lumi. Aplicarea acestei morți tuturor urmașilor lui Adam este ceea ce cere procurorul Curții Ecumenice. Judecătorul este de acord cu aceasta. Conform asigurării scolasticii, moștenită de baptiști, „păcatul lui Adam este imputat, recunoscut și atribuit fiecărui membru al rasei umane... Omul este vinovat chiar înainte de a păcătui personal" [54] .

Însă procurorul a trecut cu vederea o circumstanță: se dovedește că judecătorul, avocatul și, într-o oarecare măsură, inculpatul sunt rude prin legături de familie.

Și, prin urmare, deși Judecătorul este de acord să acționeze corect, adică în conformitate cu cerințele legii și cerințele diavolului, El decide să transfere pedeapsa de la om la Fiul Său - avocatul. El a decis să-și omoare Fiul cel drept în locul criminalului propriu-zis. După ce Hristos a adus „jertfa substitutivă” și, prin urmare, a plătit răscumpărarea „dreptății” procurorului, Judecătorul primește în cele din urmă dreptul de a-și lăsa deoparte propria Lege și de a-l declara pe om iertat.

„Moartea ispășitoare a lui Isus Hristos a devenit o necesitate morală și legală pentru ca Dumnezeul iubitor să-Și mențină dreptatea și neprihănirea... Aceste texte prezintă un adevăr important al planului de mântuire: că este important să punem păcatele și vina care ne pângăriază asupra Celui care poartă păcatele noastre și, prin urmare, să ne curățim (Psalmul 51:12). Tocmai despre acest aspect al slujirii lui Hristos mărturisesc riturile sanctuarului din Vechiul Testament. Acolo, transferul păcatului de la un om pocăit la un animal nevinovat simboliza transferul păcatului la Hristos, care a purtat păcatele noastre... Dumnezeu, în voia Sa milostivă, L-a oferit pe Hristos ca ispășire pentru mânia Sa sfântă împotriva păcatelor oamenilor, pentru că L-a acceptat pe Hristos ca Înlocuitor divin care urma să sufere judecata lui Dumnezeu pentru păcat... Prin Hristos, mânia lui Dumnezeu nu s-a transformat în iubire. Hristos a îndepărtat acea mânie de la om și a luat-o asupra Sa... Pe cruce, pedeapsa pentru păcatul omului a fost plătită pe deplin. Dreptatea divină a fost satisfăcută. Din punct de vedere legal, lumea a fost restaurată în favoarea lui Dumnezeu. Mijlocirea Sa oferă acum tuturor oportunitatea de a beneficia de meritele păcatului.” „Mântuitor” [55] .

Aici, însă, se ridică o serie de întrebări.

În primul rând, termenii cheie ai teoriei juridice a mântuirii nu se găsesc în Biblie: expresii precum „sacrificiu substitutiv”, „necesitate legală” sau „merit” nu se găsesc în Scriptură. Nici termenul „satisfacție” nu se găsește în Noul Testament.

În al doilea rând, Dumnezeu este înfățișat aici ca un schizofrenic, în care se luptă două pasiuni. Pe de o parte, El vrea să ierte și să iubească, pe de altă parte, El este dornic să pedepsească. Există o idee foarte similară în Hagada evreiască. Versetul biblic despre crearea omului, „și Dumnezeu a zis: haideți să facem om...”, este interpretat aici astfel: „Rabinul Simon a învățat: Când Cel Atotputernic a decis să creeze omul, a avut loc o schismă între spiritele cerești. Unii au spus: «creează omul», alții: «nu-l crea». «Creează-l», a spus duhul Milostivirii, «el va face milă pe pământ». «Nu-l crea», a spus duhul Adevărului, «el își va pângări sufletul cu minciuni». «Creează-l», a spus duhul Dreptății, «el va împodobi viața cu fapte bune». «Nu-l crea», a spus duhul Păcii, «el va umple pământul cu vrăjmășie». Domnul a aruncat Adevărul la pământ. Și Îngerii Slujirii

au strigat, spunând: «De ce pătezi Adevărul? Ridică-l de la pământ, Doamne!».” Și în timp ce spiritele se certau între ele, lucrarea creației divine s-a împlinit. „De ce”, a spus Domnul, „vă certați? Creația omului a fost deja îndeplinită” [56] .

În Hagada, aspirațiile opuse ale adevărului și milei sunt cel puțin separate de Dumnezeu și personificate în îngeri. Dar în scolastica protestantă ele se luptă între ele în Tatăl.

În al treilea rând, dacă teologii cu concepție juridică sunt atât de preocupați de păstrarea „dreptății”, atunci poate fi numită execuția Omului Nevinovat „dreaptă”? Și este un astfel de mod de gândire în concordanță cu revelația „Dumnezeu este iubire”? Imaginați-vă că unii oameni m-au enervat, pe bună dreptate am fost supărat pe acești... ei bine, păcătoși. Dar apoi am decis să-i iert oricum. Am decis să-mi schimb atitudinea față de ei și să nu mă supăr pe ultrajele și acțiunile lor nedemne față de mine, ci să spun că nu le voi mai aminti de trecut. Și astfel, pentru a le mărturisi despre iertarea mea, îmi iau fiul, îl ucid și apoi trimit o telegramă vinovaților mei: uite, nu mai sunt supărat pe voi, pentru că mi-am ucis fiul iubit. O imagine nebunească? Dar nu așa îl zugrăvesc predicatorii protestanți pe Dumnezeu și evenimentele de pe Golgota pentru ascultătorii lor?

Metodele scolastice medievale de a explica Evanghelia, deja abandonate de teologii catolici, sunt astăzi popularizate de vestitorii protestanți ultramoderni:

„Dreptatea lui Dumnezeu cere pedeapsa dreaptă pentru toate crimele păcătosului. A-i elibera pe cei vinovați, conform conceptului biblic de dreptate, este o crimă împotriva dreptății... Reconcilierea a devenit baza îndreptățirii. După ce a acceptat jertfa ispășitoare a lui Isus, Dumnezeu poate face în sfârșit ceea ce a dorit de mult timp să facă - să ierte păcătosul. Acum are dreptul legal de a-l declara pe păcătos drept. Jertfa lui Isus satisface cererea lui Dumnezeu de sfințenie și dreptate. Pe baza jertfei substitutive a lui Isus, Dumnezeu, în sala de judecată cerească, a proclamat umanitatea îndreptățită, iertată, iertată și restaurată. Îndreptățirea este un act judiciar săvârșit în cer pe baza reconcilierii... Păcatul este judecat, iar mânia sfântă a lui Dumnezeu împotriva păcatului este potolită”, scrie Ulf Ekman, un suedez și unul dintre liderii „mișcării carismatice” [57] .

Deci, în opinia sa, problema nu este în om. Problema este în Dumnezeu. Omul a fost păcătos și rămâne păcătos. Mai mult, prin răstignirea lui Hristos, omenirea nu a făcut decât să-și înmulțească numărul nelegiuirilor. Dar, dintr-un anumit motiv, atitudinea lui Dumnezeu față de noi s-a schimbat. Atitudinea lui Dumnezeu față de oamenii din afara noastră a fost mai întâi mânioasă, iar apoi, după execuția Fiului Său, a devenit iertătoare. Se pare că Dumnezeu a urmărit îndeaproape și cu mânie păcatele minore ale omenirii, dar când oamenii au

comis cele mai josnice dintre toate faptele posibile, atunci Dumnezeu le-a spus: Acum nu mai sunt mânios pe voi; din moment ce L-ați ucis pe Fiul Meu, vă iert pentru acest păcat și pentru cele anterioare. Se pare că sângele lui Hristos a închis pur și simplu ochii lui Dumnezeu față de păcatele oamenilor - ca și cum, dacă o anumită persoană ar comite păcate obișnuite și apoi ar merge și ar măcelări o întreagă familie, atunci nimeni nu și-ar aminti de „farsele" sale anterioare și și-ar aminti doar de această atrocitate.

Din punctul de vedere protestant, Hristos L-a „ispășit" pe Tatăl. El nu a schimbat oamenii, nici lumea, ci caracterul Tatălui: „această moarte a îndepărtat din mintea lui Dumnezeu toate împrejurările care împiedicau iertarea păcătoșilor" [58] . „Isus a devenit garant pentru o datorie pe care nu o puteam plăti și astfel a realizat împăcarea între noi și Dumnezeu" [59] . Tatăl nu a vrut să ne ierte, dar Fiul a insistat și, ca argument final pentru a-L convinge pe Tatăl, El a folosit moartea Sa... Oamenii au rămas la fel; după execuția lui Hristos au devenit și mai păcătoși. Dar Dumnezeu a devenit mai îngăduitor.

De aici rezultă concluzia logică: o persoană care nu a fost schimbată de Hristos nu trebuie să se schimbe pe sine (și nu este capabilă să o facă). Trebuie doar să recunoaștem că Hristos a plătit datoria pentru noi și că acum trebuie doar să-I mulțumim lui Hristos pentru mijlocirea Sa înaintea mâniei Tatălui. „Lucrarea de împăcare a lui Isus pe cruce este creditată unei persoane ca merit al său dacă acceptă ceea ce Dumnezeu a făcut pentru ea în Isus Hristos" [60] . „Dacă crezi în aceste adevăruri fundamentale ale creștinismului și crezi că Isus a făcut aceasta pentru tine personal, atunci acest lucru este suficient pentru mântuire!" [61] . „Orice cale către auto-mărire a omului pentru «auto-mântuire» este închisă! Nicio cooperare, în care s-ar putea considera că Dumnezeu a făcut o parte și omul a făcut cealaltă parte" [62] . Deci – „nicio cooperare", nicio acțiune nu se așteaptă din partea omului, cu excepția încrederii în Ulf Ekman și interpretarea sa a Evangheliei... „Nicio idee sau faptă religioasă, ideologică, politică sau filozofică nu-l va conduce la Dumnezeu. Niciun ritual, ceremonie, superstiție, post, caritate, așa-numită «faptă bună» sau evlavie religioasă nu te va apropia de El" [63] .

Hristos, însă, a gândit oarecum diferit. Și a spus că Judecata de Apoi va include luarea în considerare a anumitor cazuri: „Am fost flămând și nu Mi-ați dat de mâncare; Mi-a fost sete și nu Mi-ați dat de băut; am fost străin și nu M-ați primit; gol și nu M-ați îmbrăcat; bolnav și în temniță și nu M-ați vizitat [...] În măsura în care n-ați făcut aceste lucruri unuia dintre aceștia, cei mai mici, Mie nu Mi le-ați făcut" (Matei 25:42, 45).

Omul trebuie să accepte darul mântuirii. Iar a-și deschide sufletul către acțiunea harului înseamnă a intra în „sinergie", în cooperarea voinței sale cu voința lui

Dumnezeu, a energiei sale cu harul lui Hristos. Într-adevăr, tatăl, întâlnindu-l pe fiul risipitor, nu-l întreabă, ci poruncește să i se aducă cele mai bune haine și să i se pregătească un ospăț. Credința în Evanghelie ne descoperă că nu mai trebuie să ne ascundem de Dumnezeu, că nu este înfricoșător să ieșim în întâmpinarea Lui. Dar acest pas către Dumnezeu necesită o lucrare foarte specifică. Credința trezește voința omului prin contemplarea sa - căci harul trebuie asimilat, nu auzit de departe.

În cadrul „legalismului", Dumnezeu, acceptând jertfa lui Hristos, iartă oamenii pentru aceasta. Dar iertarea nu este suficientă pentru misticismul ortodox. După ce le-a arătat teologilor protestanți că „în loc de Dumnezeu ei caută impunitatea", viitorul Patriarh Serghie a atras atenția asupra faptului că „amnistia proclamă dreptatea, dar nu face dreptatea. Omul este informat despre mântuirea sa, dar nu participă la ea. Meritul lui Hristos este un eveniment străin, care nu are nicio legătură cu ființa mea interioară pentru protestanți. Prin urmare, consecința acestui act nu poate fi decât o schimbare în relația dintre Dumnezeu și om, în timp ce omul însuși nu se schimbă... [Teologii occidentali] caută să-L oblige pe Dumnezeu să-mi acorde viața veșnică. Dar sufletul uman vrea nu doar să fie numărat în Împărăția lui Dumnezeu, ci să trăiască efectiv în ea" [64] .

Dacă nu ar fi fost anii în care oamenii și chiar Biserica însăși au fost izolați de gândirea teologică și filosofică înaltă, ne-am aminti cuvintele prințului E. N. Trubețkoi, care spunea că, după sentimentul conștiinței noastre, „natura umană, vătămată din interior, poate fi salvată doar din interior și nu printr-un act extern de cumpărare sau vrăjitorie, care îi lasă rădăcina păcătoasă neatinsă. Și, prin urmare, procedura bancară de transferare a «meritelor» lui Hristos către oamenii pe care El îi mântuiește este inacceptabilă" [65] .

Manualul baptist de dogmă prezintă o imagine cu totul diferită: „singura cale de mântuire este ca cel nevinovat, cel fără păcat, să consimtă de bunăvoie să moară, luând asupra sa pedeapsa pentru păcat și devenind înlocuitorul păcătosului înaintea lui Dumnezeu. Hristos, prin moartea Sa, a plătit un preț vrednic pentru eliberarea păcătoșilor de păcat" [66] . Hristos a îndurat „suferință penală substitutivă" [67] .

Lev Tolstoi a remarcat odată, pe bună dreptate, că în dogma creștină, Adam a păcătuit în locul meu – dar, dintr-un anumit motiv, eu sunt considerat vinovat de acest păcat, iar plata pentru acest păcat a fost plătită de Hristos în locul meu, dar, dintr-un anumit motiv, eu sunt cel considerat acum eliberat de acea datorie străveche. Ce mi-a mai rămas? Tolstoi greșește prin faptul că a luat scolastica occidentală drept vocea creștină comună, prin faptul că nu a putut observa diferența dintre tradiția patristică antică și scolastica occidentală.

Catolicii și protestanții sunt cei care afirmă că „cauza păcătoșeniei noastre este participarea noastră la păcatul lui Adam. Păcătoșenia este consecința criminală a păcatului. Păcatul lui Adam ne este imputat, la fel ca și neprihănirea lui Hristos. Un om poate fi pedepsit pe bună dreptate pentru păcatul altuia” [68] . I-aș ruga pe protestanți să ilustreze ultima propoziție a acestui pasaj dintr-un manual protestant cu o referire la Biblie, cu a cărei credincioșie se laudă atât de mult. De ce să atribuim lui Dumnezeu propria confuzie în principiile morale?

În tradiția ortodoxă, Sfântul Marcu Ascetul nu consideră oamenii complici la păcatul lui Adam: „Noi n-am moștenit nelegiuirea, ci moartea: căci nouă, celor care am ieșit din morți, ne-a fost cu neputință să trăim” [69] ; „N-am moștenit nelegiuirea lui Adam, ci moartea care a venit din el” [70] . Ideea nu este că Dumnezeu pedepsește pe fiecare pentru păcatul unuia singur, așa cum nu este vorba nici de faptul că noi toți am reușit cumva să săvârșim fărădelegea lui în Adam și împreună cu el înainte de nașterea noastră. Arhimandritul Justin Popovic, un important teolog sârb al secolului al XX-lea, rezumă înțelegerea patristică a legăturii noastre cu păcatul lui Adam astfel: „În păcatul lui Adam, trebuie să distingem două aspecte: în primul rând, crima ca atare, actul de încălcare a poruncii lui Dumnezeu, încălcarea ca atare, eroarea ca atare, neascultarea ca atare și, pe de altă parte, starea de păcat deja săvârșit. Descendenții lui Adam, în sensul strict al cuvântului, nu au luat parte personală, imediată, conștientă și voluntară la crima lui Adam. Dar, întrucât își iau sursa din Adamul căzut, din natura păcătoasă, ei moștenesc starea naturală păcătoasă în care păcatul trăiește ca principiu activ, care obligă personalitatea fiecăruia dintre noi să păcătuim ca Adam, motiv pentru care sunt supuși aceleiași pedepse ca Adam” [71] . „Ei, asemenea lui Adam, au rupt legământul și acolo M-au trădat” (Osea 6:7).

Cu mult înainte de Voltaire și Tolstoi, Sfântul Grigorie Teologul era indignat de teoriile juridice superficiale: „Rămâne să examinăm întrebarea și dogma, ignorate de mulți, dar pentru mine este foarte nevoie de examinare. Cui și în ce scop i s-a vărsat acest sânge pentru noi – sângele mare și glorios al lui Dumnezeu și al Marelui Preot și al Victimei –? Eram în puterea celui rău, vânduți sub păcat și cumpărându-ne singuri pagube prin poftă. Și dacă prețul răscumpărării nu este dat nimănui altcuiva decât celui care deține puterea, întreb: cui și din ce motiv i s-a adus un astfel de preț? Dacă celui rău, atunci cât de jignitor este acest lucru! Tâlharul primește prețul răscumpărării, îl primește nu numai de la Dumnezeu, ci [îl primește] pe Dumnezeu însuși, pentru chinul său ia o plată atât de nemăsurată încât era drept să ne cruțe pentru ea!” „Dar dacă Tatălui, atunci, în primul rând, din ce motiv este plăcut Tatălui sângele Unul-Născut, care nu L-a primit nici măcar pe Isaac, adus de Tatăl, ci a schimbat jertfa, dând un berbec” în loc de jertfa verbală? Sau este evident din aceasta că Tatăl acceptă, nu pentru că a cerut-o sau a avut nevoie, ci conform dispensației și pentru că era necesar ca

omul să fie sfințit prin umanitatea lui Dumnezeu, pentru ca El Însuși să ne elibereze, biruind pe chinuitor prin sila, și să ne ridice la Sine prin Fiul, care mijlocește și rânduiește totul în cinstea Tatălui, căruia I se arată supus în toate? Așa sunt lucrările lui Hristos, și cele mai mari să fie cinstite cu tăcere” [72] .

Cu un secol mai devreme, Sfântul Clement al Alexandriei spunea că „El a suferit din dragoste pentru noi mai mult decât pentru a satisface dreptatea lui Dumnezeu” (Stromata 4:7). Nu Dumnezeu era vrăjmaș cu noi, ci noi eram vrăjmași cu El. Și de aceea, chiar înainte de jertfa lui Hristos, în timpurile Vechiului Testament, se spunea: „Dumnezeu nu voiește să piardă un suflet și se gândește cum să nu lepede de la Sine nici pe cel lepădat” (2 Samuel 14:14). Și de aceea, Sfântul Vasile cel Mare afirmă că Tatăl ne-a iertat păcatele noastre chiar înainte de a-L trimite pe Fiul Său: „Dumnezeu, trimițându-L pe Fiul Său spre iertarea păcatelor noastre, a iertat mai întâi păcatele tuturor” [73] .

În cele din urmă, versetul central al Evangheliei – „Atât de mult a iubit Dumnezeu lumea, încât L-a dat pe singurul Său Fiu” – nu confirmă deloc schema protestant-legalistă. Din punctul de vedere al legalismului, totul ar trebui să fie invers: „Dumnezeu L-a dat pe Fiul Său și de aceea a iubit lumea” sau: „Fiul S-a oferit pe Sine însuși ca Jertfă și de acum înainte Dumnezeu iubește lumea”.

Nu există nicio îndoială că cuvântul Mântuitorului Însuși înseamnă mai mult decât cuvântul unui apostol. Așadar, imaginile juridice prezente în scrisorile Apostolului Pavel sunt, fără îndoială, inferioare în autenticitatea și profunzimea lor imaginilor pe care Hristos Însuși le-a folosit pentru a-Și explica lucrarea. Mântuitorul nu S-a comparat niciodată cu nimeni - un Judecător care cere împlinirea deplină a legii și care nu va ierta niciodată fără a primi „satisfacția” cuvenită. Să ne amintim de parabola fiului risipitor. Pentru a-l ierta pe fiul cel mic, tatăl nu-l jertfește pe cel mare; nici nu așteaptă o jertfă de la fiul cel mic însuși. Înainte de a avea timp să se apropie de pragul tatălui, tatăl a alergat să-l întâmpine. Poate că fiul s-a întors nu ca să se pocăiască, ci ca să ceară mai mulți bani - poate. Dar inima tatălui este bucuroasă chiar de ocazia de a-și vedea fiul, bucuroasă de noua apropiere cu el. „Pe când era încă departe, tatăl lui l-a văzut și i s-a făcut milă de el, a plecat cu el și s-a apropiat de el... și a alergat, a căzut pe gâtul lui și l-a sărutat. Fiul i-a zis...” (Luca 15:20). Și când bunul păstor a trebuit să dea înapoi oaia pierdută, n-a junghiat niciuna dintre cele care rămăseseră cu el pentru ea, ci s-a dus și a adus-o înapoi El însuși...

Și să ne gândim: pot fi comentate aceste parabole din Evanghelie, de exemplu, cu cuvintele unui teolog adventist: „Oamenii sunt păcătoși moral. Când Dumnezeu le impută nelegiuirile lor, El trebuie să-i considere păcătoși, dușmani, obiecte ale mâniei Sale divine, căci există o necesitate morală și religioasă ca sfințenia lui Dumnezeu să se manifeste în mânie împotriva păcatului” [74] ?

Spre deosebire de creștinismul occidental, care tinde să descrie drama căderii și a răscumpărării în termeni juridici, creștinismul oriental înțelege relația dintre om și Dumnezeu în termeni organici. Pentru ortodoxie, păcatul nu este atât o vină, cât o boală. Dumnezeu nu pedepsește păcătosul așa cum un judecător pedepsește un criminal. Aici, relația este mai degrabă între un medic și un pacient. Dacă vin la dentist cu carii avansate, el mă va certa, desigur, pentru că mi-am făcut rău, pentru că nu am avut grijă de sănătatea mea... Dar, în același timp, este puțin probabil să spună că pentru păcatul meu îmi va scoate acum doi dinți. Eu însumi mi-am făcut rău și eu însumi am fost cauza durerii pe care mi-o provoacă atingerea medicului. Așa este și cu bolile sufletului meu. Nu există nicio separare: iată păcatul meu trecut în sine, iată eu și iată sentința Judecătorului, care cade asupra mea din exterior ca o sabie pedepsitoare. Pur și simplu în prezența Plenitudinii, golul dezeuizat al sufletului meu, dezgropat de acțiunile mele trecute care m-au schilodit, va deveni extrem de evident. O gură de aer proaspăt poate face să doară un dinte cu un nerv expus. O gură de Eternitate pură poate face un suflet, obișnuit să se ascundă de Lumină, să țipe dureros.

„Păcatul ne face mai nefericiți decât vinovați”, spunea Sfântul Ioan Cassian [75] , iar Sfântul Isaac Sirul a comparat un păcătos cu un câine care linge un fierăstrău și nu observă răul pe care acesta și-l provoacă, îmbătându-se de gustul propriului sânge [76] . „Când ne îndepărtăm de o persoană sau o insultăm, atunci este ca și cum o piatră ne-ar sta pe inimă”, spunea Sfântul Serafim de Sarov [77] . Sfântul Vasile cel Mare îi numea pe păcătoși „oameni care nu se cruță pe ei înșiși” [78] . Iar în ritul spovedaniei, rugăciunea preotească îndeamnă: „Ați venit la spital, ca să nu plecați nevindecați”. Printre gânditorii ortodocși ai timpului nostru, S. L. Frank a subliniat că este mai corect să vorbim despre „păcatul originar” ca despre „dezastru originar” [79] .

Există o rugăciune în Ortodoxie pe care toată lumea o cunoaște, chiar și oamenii care nu sunt complet bisericești, necredincioși și nu știu nimic despre creștinism. Această rugăciune este „Doamne, miluiește-te!”. Și această rugăciune simplă, se pare, are o nuanță importantă de sens doar în greacă: cuvântul grecesc „milă” sună similar cu „ulei”. Vorbim în mod specific despre uleiul de măsline, nu despre uleiul de vacă. Și acest ulei nu este doar hrană: în primul rând, este un medicament antic. Uleiul era folosit pentru a lubrifia rănile și arsurile. Uleiul acoperea rana cu o peliculă protectoare, împiedicând procesele inflamatorii. Un nou-născut se familiarizează cu uleiul ca prim medicament - pentru că corpul său este frecat cu ulei [80] .

Aceasta înseamnă că „Doamne, miluiește” nu este același lucru cu „Doamne, iartă” sau „Doamne, miluiește”. Teologii antici înțelegeau foarte bine acest lucru și, prin urmare, în Liturghia latină, această rugăciune este cântată în greacă, nu

în latină: Kyrie eleison, Christe eleison. În traduceri, această nuanță dispare inevitabil.

Conform gândirii Sfântului Macarie Egipteanul, Hristos a venit să „vindece omenirea” [81] . Sfântul Vasile cel Mare îl compară direct pe Hristos cu un doctor: „Principalul lucru în dispensația mântuitoare după trup este de a aduce firea umană în unitate cu ea însăși și cu Mântuitorul și, după ce a distrus dezbinarea rea, de a restaura unitatea originară, așa cum cel mai bun doctor, cu mijloace vindecătoare, leagă un trup sfâșiat în multe părți” [82] .

Hristos nu Și-a asumat responsabilitatea legală sau morală pentru păcatele oamenilor înaintea Tatălui. El a asumat consecințele păcatelor noastre. Acea aură de moarte cu care oamenii s-au înconjurat, izolându-se de Dumnezeu, Hristos a umplut-o cu Sine Însuși. Fără a înceta să mai fie Dumnezeu, El a devenit om. Oamenii s-au îndepărtat de Dumnezeu, s-au îndreptat involuntar spre neființă - și acolo, la aceeași graniță a neființei, Hristos S-a apropiat liber. Nu acceptând păcatul, ci acceptând consecințele păcatului. Asemenea unui pompier care se năpustește asupra unui incendiu, El nu participă la vina incendiatorului, ci participă la durerea celor care au rămas în clădirea în flăcări.

Hristos nu i-a găsit pe toți oamenii de pe pământ. Mulți au ajuns deja în Șeol, la moarte. Și apoi Păstorul merge după oaia pierdută – în Șeol, pentru ca acolo, în existența de după moarte, omul să-L poată găsi pe Dumnezeu. Hristos nu varsă sânge pentru a-L îmbuna pe Tatăl și a-I da „dreptul legal de a amnisti” oamenii. Prin vărsarea sângelui, El, dragostea Lui, căutând oameni, primește oportunitatea de a intra în lumea morții. Hristos nu năvălește în iad ca un Deus ex machina, ci intră acolo, în capitala dușmanului Său, într-un mod natural – prin propria Sa moarte. Hristos moare dureros pe Cruce nu pentru că aduce o jertfă Tatălui sau diavolului – „Și-a întins brațele pe cruce pentru a îmbrățișa întregul univers” (Sfântul Chiril al Ierusalimului. Omilii catehetice. 13, 28). Jertfa lui Hristos este darul iubirii Sale pentru noi, oamenii. El ni se dăruiește pe Sine Însuși, Viața Sa, plinătatea Veșniciei Sale. Noi nu am putut aduce darul potrivit lui Dumnezeu. Dumnezeu vine și ni se dăruiește pe Sine Însuși. Hristos nu a adus moartea Sa („răscumpărarea”), ci Viața Sa. El a luat asupra Sa slăbiciunile și bolile noastre pentru a le dizolva în infinitatea iubirii Sale Divine.

De aici și diferența izbitoare dintre Ortodoxie și Protestantism. Potrivit teologilor protestanți, „Isus a venit pe pământ ca să moară!” [83] . Noi credem că Hristos a venit ca să învie: Dumnezeu „mântuiește prin învierea lui Isus Hristos” (1 Petru 3:21). Nu suntem mântuiți prin moartea lui Hristos, ci prin faptul că moartea s-a dovedit neputincioasă în El. Hristos nu este o victimă, nu un obiect pasiv al suferinței. El celebrează liturghia pe Cruce, îndeplinește sacramentele [84] . Icoana „Pogorârea în Iad” ne arată distrugerea porților și victoria, și nu chinurile

unui existențialist. Deasupra capului lui Hristos flutură veșmintele Sale, care încă nu au avut timp să cadă după El - atât de rapidă a fost invazia Sa în lumea de dincolo.

Important nu este atât faptul că El a murit, ci faptul că S-a eliberat de moarte. „Tare este ca moartea dragostea", spune Cântarea Cântărilor (8:6). Învierea lui Hristos confirmă: existența dragostei devine mai puternică decât prezența morții. „Nu moartea lui Hristos ca atare a dat viață lumii, ci Hristos Însuși, ci Cel ce a fost viu și nemuritor în moartea Lui" [85] . Mântuirea nu vine din crimă, nu din fărădelege – ci din faptul că Viața s-a dovedit mai puternică.

Această Viață ne-o dă Hristos în Paharul Său: „Beți", spune El, „căci lumea, precum acest vin, arde de purpuriul iubirii și mâniei Domnului. Beți, căci îngerul a ridicat trâmbița, beți înaintea bătăliei. Beți, știu unde și când veți merge. Beți acest vin – sângele Meu al Noului Testament, vărsat pentru voi" [86] .

Este posibil să botezi copii?

Diferența dintre ortodoxie și protestantism în ceea ce privește botezul copiilor nu este doar o problemă de ritual. În spatele acestei diferențe se află deja menționata diferență fundamentală dintre creștinismul răsăritean și cel apusean. Protestantismul înțelege mântuirea ca iertare, pe care Hristos o proclamă celor care cred în El. Ortodoxia înțelege mântuirea ca viața lui Dumnezeu în om, ca vindecare.

Protestanții spun că, din moment ce sugarii sunt incompetenți din punct de vedere legal și irațional, nu pot mărturisi doctrina Evangheliei și, prin urmare, nu pot fi membri ai poporului lui Dumnezeu. Ortodocșii, însă, pornesc de la faptul că a ști ce este aerul este un lucru, dar a-l respira este altceva. Un sugar nu cunoaște proprietățile și originea laptelui - dar nu poate trăi fără el. Ce mamă i-ar spune unui copil bolnav: „Mai întâi, trebuie să crești, să termini facultatea de medicină și numai când vei înțelege cum afectează acest medicament organismul și când promiți să nu mai mănânci niciodată zăpadă - atunci îți voi da medicamentul!"?

Este clar că un criminal care nu s-a pocăit în mod conștient nu poate fi iertat. Dar ar trebui un medic să refuze să ajute un pacient doar pentru că nu a înțeles încă sursa propriei boli?

Da, un copil nu știe ce este Biserica și pe ce principii este construită. Dar Biserica nu este un cerc filosofic, nu este o simplă adunare de oameni cu aceleași idei. Biserica este viață în Dumnezeu. Sunt copiii excomunicați de Dumnezeu? Sunt ei străini de Hristos? Nu este oare absurd să-i lăsăm pe copii

în afara lui Hristos (iar botezul este înțeles de toți creștinii ca o ușă care duce în Biserica lui Hristos) doar pentru că normele dreptului roman nu văd în ei semne de „capacitate juridică”?

Adevărat, este greșit să forțezi o persoană. Dar de ce ar trebui considerați bebelușii demoni? Ce motive există pentru a crede că aceștia se opun unirii cu Hristos? Sunt protestanții de acord cu judecata lui Tertulian conform căreia sufletul uman este deja creștin prin natura sa? Înseamnă aceasta că este natural ca o persoană să tindă spre Hristos și nu să I se opună? Înseamnă aceasta că doar voința rea a unei persoane îi deviază dorința de la Izvorul vieții? Deci ce - înseamnă că bebelușii sunt atât de răi încât nu există loc pentru ei în Biserică și că botezul lor nu poate fi considerat altceva decât violență împotriva liberului lor arbitru?...

Acum să ne întoarcem la Biblie. Oricine a citit Scripturile vă va spune că au existat mai multe prototipuri ale botezului din Noul Testament în Vechiul Testament. Și toate acele evenimente și instituții din Vechiul Testament care s-au dovedit a fi prototipuri ale botezului din Noul Testament au implicat copii.

Primul prototip a fost trecerea prin Marea Roșie. Întregul Israel a trecut prin ea cu prunci – iar pentru Apostolul Pavel acesta era deja un semn al botezului: „Nu vreau să fiți în neștiință, fraților, că toți părinții noștri au fost sub nor și toți au trecut prin mare și toți au fost botezați în Moise, în nor și în mare” (1 Corinteni 10:1-2). Dacă pruncii au luat parte la botezul Vechiului Testament, pe ce bază ar trebui să le refuzăm oportunitatea de a primi botezul Noului Testament?

Al doilea prototip al sacramentului Botezului a fost circumcizia. Circumcizia era un semn al intrării în poporul lui Dumnezeu, un semn al Legământului. Se săvârșea în a opta zi după nașterea unui băiat (Gen. 17:9-14). Așadar, înainte de Hristos, un bebeluș putea fi membru al Bisericii, membru al poporului lui Dumnezeu, dar după venirea și jertfa Lui, acest lucru s-a dovedit a fi imposibil? Așadar, Hristos a venit pentru a le ușura oamenilor accesul la Dumnezeu sau pentru a le îngreuna? Probabil, pentru a le ușura. A venit El doar pentru adulți sau și pentru copii? Probabil, El le ușurează și copiilor intrarea în casa Tatălui... Circumcizia a fost înlocuită de ceea ce era un prototip - botezul (Col. 2:11). Dar este oare adevărat că, în urma schimbării Legămintelor, bebelușii nu mai pot deveni membri ai Bisericii?

Protestanții înțeleg botezul prea unilateral: văd în el doar un sens negativ: spălarea murdăriei păcatului (ei spun că, din moment ce copiii nu păcătuiesc (???), nu au nevoie de botez). Dar botezul are și un sens pozitiv, și unul suprasubiectiv. Botezul nu este pur și simplu o manifestare externă a intenției interne a unei persoane („o promisiune făcută lui Dumnezeu a unei conștiințe

bune”). Botezul este un eveniment care schimbă lumea în care trăiește o persoană. Botezul este intrarea în poporul lui Dumnezeu și aceasta nu este o „dobândire legală a drepturilor cetățenești”, ci aderarea la Trupul lui Hristos, primirea unui acoperământ binecuvântat, a unui ajutor binecuvântat.

Pentru a înțelege legătura dintre prototipurile Vechiului Testament și practica botezului din Noul Testament, merită să ne întrebăm cine a fost, de fapt, subiectul Legământului. Un Legământ este un contract. Un contract presupune două părți care intră în anumite relații una cu cealaltă. Un subiect al Legământului biblic este Dumnezeu. Dar cu cine anume încheie El Vechiul Legământ? Cu Moise? Cu Aaron? – Nu, cu întregul popor al lui Israel. Și pe paginile Evangheliei vedem că Hristos încheie Noul Legământ nu cu Petru sau Ioan, ci cu noul popor al lui Dumnezeu: Hristos invită „pe toți” la Paharul Legământului, turnat „pentru voi și pentru mulți”. Dumnezeu își dă harul și protecția nu doar unui singur individ, ci unei comunități de oameni – Biserica. „Hristos nu este doar purtătorul Mesajului veșnic, pe care El îl repetă unul după altul fiecărei persoane uimite” [87] . El vorbește Bisericii.

Prin urmare, este foarte important să înțelegem că circumcizia și botezul nu sunt cerințe private. Acesta nu este doar un eveniment personal sau familial. Acesta este un eveniment național. Iar a intra în Legământ înseamnă a primi drepturile cetățeniei în poporul lui Dumnezeu, înseamnă a începe să trăiești viața care trăiește în alți oameni, atât pe lângă mine, cât și înaintea mea, prin care Îl întâlnesc pe Creator. Mântuitorul nu a venit să ne despartă unii de alții, ci să ne reunească. Și, prin urmare, nu este nevoie să ne jenăm de faptul că în Noul Testament cuvântul „biserică” este menționat de 110 ori. Pentru a găsi mântuirea, trebuie să intrăm în „țara sfântă”, comunitatea de oameni prin care lumina harului se răspândește în lume. Biserica este poporul lui Dumnezeu. Dar poate exista un popor fără copii?

Legea, alegerea, drepturile și promisiunile Vechiului Testament se extindeau și la copii. A intra în starea de Legământ însemna, în primul rând, a deveni membru al poporului lui Dumnezeu. Oamenii intrau în poporul lui Dumnezeu încă din copilărie. Pentru a face acest lucru, nu era suficient să te naști pur și simplu într-o familie evreiască - era necesar să treci prin sacramentul circumciziei. Același lucru este valabil și astăzi - nu este suficient să te naști într-o familie creștină, este necesar să treci prin sacramentul botezului.

Prin aceste sacramente, părinții își includ copiii în starea de Legământ, în poporul lui Dumnezeu, pentru ca cei mici să fie supuși ocrotirii pline de har a lui Dumnezeu, care cuprinde întregul popor. Așa cum odată copiii evrei au fost salvați de la distrugere în noaptea celei mai cumplite ciume egiptene prin

sângele unui miel aplicat pe stâlpii ușii, tot așa în era creștină copiii sunt protejați de îngerul morții prin Sângele adevăratului Miel și pecetea Lui – botezul [88] .

Protestanții spun că o persoană nu are și nu poate avea nicio faptă care să o ajute să obțină mântuirea. Dar această formulă a teologiei protestante este în contradicție izbitoare cu înțelegerea lor despre botez. Este botezul doar o acțiune umană sau în botez, pe lângă om, acționează și Dumnezeu? Este botezul doar ceea ce vreau să mărturisesc înaintea lui Dumnezeu sau există și o contra-acțiune a Creatorului în botez, o contra-trimitere a harului? Dacă numai prima este adevărată, atunci botezul nu este nimic mai mult decât un rit ciudat, pur uman, o activitate umană lipsită de har. Și porunca lui Hristos despre botez pare ciudată: „oricine crede și săvârșește o astfel de acțiune rituală va fi mântuit, iar dacă cineva nu săvârșește această formă particulară a ritului, va fi condamnat chiar dacă a avut credință". Dacă admitem că Dumnezeu Însuși acționează în botez, atunci botezul este un sacrament, adică o acțiune umană care cheamă harul lui Dumnezeu în lumea omului. Și dacă lucrul principal în botez este realizat prin Duhul, atunci de unde provin protestanții atâta îndrăzneală de a limita sfera de acțiune a Celui Care suflă unde vrea? De ce sunt atât de siguri că Duhul nu vrea să acționeze în copii?

În textele Noului Testament există o poruncă directă a lui Hristos: „Nu-i opriți [pe copii] să vină la Mine" (Matei 19:14). Totuși, singura ușă către Hristos este „dacă cineva nu se naște din apă și din Duh, nu poate intra în Împărăția lui Dumnezeu" (Ioan 3:5). Hristos, privind la copii, „Și-a pus mâinile peste ei și i-a binecuvântat" (Marcu 10:16). Aceasta înseamnă că Hristos binecuvântează copiii, El îi poate binecuvânta. Și ortodocșii speră că Domnul le va binecuvânta copiii [89] .

Dumnezeu sfințește copiii chiar înainte de nașterea lor, așa cum este exemplificat de Ioan Botezătorul (Luca 1:15). Ni-l putem aminti pe profetul Ieremia („Mai înainte să te fi întocmit în pântecele mamei mele, te-am cunoscut și mai înainte să ieși din pântecele mamei tale, te-am sfințit" - Ieremia 1:5) și pe apostolul Pavel: „Dumnezeu, care m-a pus deoparte din pântecele maicii mele și m-a chemat prin harul Său" (Galateni 1:15). După cum vedem, harul poate atinge copiii chiar și dincolo de rațiunea lor. De ce să le refuzăm copiilor harul botezului și al împărtășaniei?

În Vechiul Testament vedem dedicarea întâiului născut lui Dumnezeu în a 40-a zi. Puteau ei înșiși, la acea vârstă, să facă un jurământ lui Dumnezeu că Îi vor sluji neîncetat pe tot parcursul vieții lor (vezi Exod 13:2 și 1 Samuel 1:28)? Părinții au făcut o promisiune pentru copiii lor chiar înainte de nașterea lor, iar Dumnezeu le-a binecuvântat intenția (1 Samuel 1:11; cf. Judecători 13:7). Și în Noul Testament vedem, de asemenea, cum Dumnezeu mântuiește copiii conform credinței părinților lor: un copil posedat de demoni a fost vindecat prin

credința tatălui său (Marcu 9:17-27). Prin rugăciunea femeii cananei, fiica ei a fost salvată (Matei 15:22-28). Prin credința nobilului din Capernaum, fiul său a fost vindecat (Ioan 4:46-53). Prin harul lui Dumnezeu, copiii lor morți s-au întors la viață la părinții lor (Luca 7; Marcu 5; Luca 8) [90] .

Ni se spune că copiii nu pot fi botezați pentru că nu pot jura credință Evangheliei, iar botezul, așa cum spune apostolul Petru, este „făgăduința unei cugetări bune față de Dumnezeu” (1 Petru 3:21).

Acest argument se bazează pe o traducere incorectă a Scripturii. Trebuie să spun cu regret că și traducătorii sinodali au făcut o greșeală în acest pasaj. Traducerea slavonă bisericească este mai apropiată de original: Botezul nu este o „promisiune făcută lui Dumnezeu a unei conștiințe bune”, ci „o interogare a lui Dumnezeu a unei conștiințe bune”. Aici botezul se dovedește a nu fi o ofrandă, o promisiune, ci o cerere...

Poate că Sfinții Chiril și Metodie aveau o înțelegere slabă a limbii grecești? Însă Sfântul Grigorie Teologul (secolul al IV-lea), grec de origine și creștin din timpuri destul de vechi, confirmă că Apostolul Petru vorbește despre acordarea unei conștiințe bune prin botez (Omilia 40, despre botez). Mai mult, contextul teologiei Sfântului Grigorie nu permite deloc interpretarea botezului ca un jurământ: referindu-se la Eclesiastul (5:4), Grigorie Teologul scrie: „Nu făgădui lui Dumnezeu nimic, nici măcar puțin; căci toate lucrurile sunt ale lui Dumnezeu, înainte de a fi primite de la tine” [91] .

Verbul Γ••••••00 în greaca clasică poate însemna o promisiune. Dar în koine-ul Noului Testament are cu siguranță sensul de întrebare, cerere. De exemplu, în Matei 16:1: fariseii „•••••000000” – „l-au întrebat” pe Hristos. Acest verb se găsește și în Matei 22:46; Marcu 9:32; 11:29; Luca 2:46; 6:9; Romani 10:20; 1 Corinteni 14:35. Substantivul verbal din acesta este folosit în 1 Petru 3:21. Și nu există niciun caz de utilizare a acestui verb grecesc în corpusul de texte ale Noului Testament în sensul unei promisiuni, ofrande. Traducerea latină a acestui cuvânt interrogare, rogare, adică și o întrebare și o cerere, este destul de logică. Și chiar și în literatura protestantă se poate găsi deja înțelegerea corectă a acestui verset: botezul este o cerere [92] .

Despre ce este vorba în această cerere? Continuarea frazei Apostolului Petru explică: „Botezul… mântuiește prin învierea lui Isus Hristos.” Botezul oferă un dar de la Dumnezeu (½½½½½½½½½00) prin învierea ()))•••••••••00000) lui Isus Hristos. Darul nu este adus lui Dumnezeu, ci se așteaptă ajutorul de la Dumnezeu. Botezul mântuiește nu pentru că în el promitem ceva lui Dumnezeu, ci pentru că Mântuitorul ne dă rodul învierii Sale. Prin botez Îi cerem lui Dumnezeu să ne dăruiască o conștiință bună, reînnoită. Darul conștiinței, care

ne permite să deosebim binele de rău, este reînnoit prin învierea lui Hristos. Păgânii sunt judecați după legea conștiinței - și fiecare persoană este judecată după ea, dar conștiința creștinilor este luminată de darul mântuitor.

Contextul epistolei apostolice spune că trebuie să trăim cu o conștiință bună. Dar dacă am deja o conștiință bună fără Hristos (pe care sunt chemat să o promit lui Hristos), atunci de ce am nevoie de El? Dacă sunt deja bun și drept, de ce crucea lui Hristos? Aceasta înseamnă că avem nevoie de o „înnoire a minții", trebuie să-I cerem lui Dumnezeu darul deosebirii duhurilor. Dar aceasta este cea mai radicală schimbare într-o persoană, care nu se poate întâmpla fără ca Dumnezeu să intre într-o persoană, nu se poate întâmpla printr-un singur efort de voință sau conștiință. Aceasta înseamnă că botezul nu este un jurământ, nu este un jurământ, nu este o obligație legală, ca la baptiști, ci o schimbare interioară la oamenii ale căror „simțuri sunt deprinse prin practică să deosebească binele și răul" (Evrei 5:14).

Și această cerere pentru darul unei conștiințe curate – este prematură pentru un prunc? Da, un prunc nu poate promite nimic, dar nu poate cere? Nu este întreaga sa ființă o cerere? „Dumnezeu este mai mare decât inimile noastre" (1 Ioan 3:20), și totuși El ne dăruiește această imensitate a Sa, o conține în noi.

Au copiii nevoie de Hristos sau nu? – Acesta este sensul suprem al întrebării botezului. Cum putem oferi copiilor protecția lui Hristos, cum putem asimila darul harului isprăvit al lui Hristos? Și sunt copiii baptiștilor în Hristos? Dacă da, cum au ajuns ei în puterea lui Hristos? Uneori, baptiștii chiar recunosc că copiii lor sunt în afara lui Hristos [93] . Dar dacă pruncii nu sunt cu Hristos, dacă nu sunt în Trupul Capului Bisericii, atunci înseamnă că sunt cu „prințul acestei lumi". Și numai privind dincolo de leagănul copilului tău poți încheia un articol despre inadmisibilitatea botezului pruncilor cu o afirmație de genul „Botezul este singura ușă către intrarea în comuniune cu biserica... Este imposibil să te alături bisericii în alt mod" [94] . Adevărat. Dar spune asta, privindu-ți copilul în față: „Ești în afara bisericii. Ești în afara lui Hristos. Și nu te pot ajuta în niciun fel. Dogmatica mea îmi spune să cred că singura cale de a te alătura Bisericii îți este inaccesibilă."

Întrucât nu orice baptist poate înlocui inima unui tată cu un manual de dogmă, în literatura protestantă apar judecăți ciudate care explică posibilitatea mântuirii fără botez, posibilitatea purificării fără un legământ personal cu Hristos. Astfel, pentru a-și justifica convingerea că copiii lor nebotezați sunt puri, baptiștii citează cuvintele apostolice conform cărora „păcatul este distrus prin Jertfa lui Hristos". Dar aceasta este o jertfă pentru întreaga lume. Dacă considerăm că această jertfă face inutil botezul copiilor, atunci nici adulții nu ar trebui să botezăm. Dacă un „creștin de credință evanghelică" crede că darurile Jertfei fără botez se extind

doar la prunci și numai pentru ei Jertfa face inutil botezul, atunci să invoce motive biblice pentru convingerea sa.

Și este mai bine să nu ne referim la cuvintele lui Hristos despre copii: „Împărăția Cerurilor este a celor ca aceștia” [95] . Căci în acest text evanghelic nu există un pronume demonstrativ - „aceștia”, ci „a celor ca aceștia” (.....0000), adică este vorba despre faptul că oamenii care sunt asemănători copiilor în anumite trăsături de caracter vor moșteni Împărăția Cerurilor. Acest text nu poate fi înțeles ca o promisiune a Împărăției lui Dumnezeu doar din cauza vârstei. În plus, Hristos a spus: „Cine nu primește Împărăția lui Dumnezeu ca un copil, nu va intra în ea” (Marcu 10:15) [96] . Dacă sectarii primesc copii în Împărăția lui Dumnezeu fără botez, atunci să-i primească și pe adulți în Biserică „ca și copii”, adică fără botez.

Nu există nicio poruncă specială în Scriptură pentru a boteza copiii? Dar nu există nici o poruncă directă de a boteza femeile sau bătrânii. Domnul a spus: „Botezați toate neamurile” (vezi Matei 28:19). Și aici nu există nicio excepție bazată pe naționalitate, sex sau vârstă. În general, Scriptura face de obicei o rezervă dacă nu include femeile și copiii printre persoanele pe care le specifică (vezi Matei 14:21). Nu există rezerve cu privire la botezul copiilor.

Și în textele Noului Testament vedem descrieri ale unor astfel de evenimente care sugerează botezul copiilor împreună cu adulții. Lidia și casa ei au fost botezate (Faptele Apostolilor 16:15); temnicerul „și toată casa lui” (vezi Faptele Apostolilor 16:31); Pavel „a botezat casa lui Stefana” (1 Corinteni 1:16). Apostolii au botezat o întreagă comunitate de samariteni (Faptele Apostolilor 8:14-17) – și este foarte posibil să fi fost și minori acolo.

Apostolul Petru le spune celor care s-au convertit la credință: „Făgăduința aceasta este pentru voi și pentru copiii voștri” (Faptele Apostolilor 2:39). Potrivit Apostolului Pavel, există „copii credincioși” (și numai persoanele care au astfel de copii ar trebui hirotonisite ca prezbiteri – vezi Tit 1:6). Aici, „credincios” înseamnă credincioși (iiiiii0 din oooooo00 „credincios, care crede”). 00 în Scriptură înseamnă tocmai creștinii care au fost botezați și au devenit partea lui Hristos: „Și după ce a fost botezată ea și casa ei, ne-a rugat, zicând: Dacă mă socotiți credincioasă Domnului, intrați în casa mea” (Faptele Apostolilor 16:15; cf. Efeseni 1:1; Faptele Apostolilor 10:45; Apocalipsa 17:14; 1 Timotei 4:10; 1 Corinteni 7:14).

Iată un alt pasaj important: „Bărbatul necredincios este sfințit prin soția sa, și soția necredincioasă este sfințită prin soțul ei. Altfel, copiii voștri ar fi necurați, dar acum sunt sfinți” (1 Corinteni 7:14). Pot fi numiți „sfinți” oamenii din afara legământului, adică copiii nebotezați? Pot fi sfinți cei care nu sunt altoiți pe

singura rădăcină sfântă – Hristos (Romani 11:16)? Protestanții, interpretând acest pasaj biblic, spun că acești copii sunt „sfinți” pur și simplu prin naștere, sfințiți de o mamă credincioasă și, prin urmare, nu au nevoie să fie botezați. Dar același lucru ar trebui spus și despre soțul unei soții credincioase: dacă el, pe când era încă păgân, a devenit sfânt datorită soției sale credincioase, atunci poate că ar trebui să fie acceptat și el în creștinism fără botez? Atunci vor exista două uși pentru intrarea în Biserica creștină: cei care nu au rude creștine vor trebui să fie botezați, iar cei care au creștini printre rudele lor vor trebui pur și simplu să aducă o adeverință de la aceștia. Dar dacă acest lucru este absurd, atunci presupunerea că credința mamei sfințește copiii prin ea însăși, fără sacramentul harului regenerator al lui Hristos, nu este mai puțin absurdă. Aceasta înseamnă că trebuie să admitem că copiii au devenit „sfinți” prin sfințirea lor directă și personală, adică prin botez.

Protestanții insistă asupra unei înțelegeri absolut literale a cuvintelor Evangheliei: „Oricine crede și se botează se va mântui” (Marcu 16:16). Dacă nu există credință, atunci nu există botez. Copiii nu pot avea credință, ceea ce înseamnă că nu pot fi aduși la fontul baptismal. Totuși, dacă acest text este aplicat tuturor în general, și nu doar adulților, rezultatul este un lucru complet monstruos. La urma urmei, această frază a lui Hristos are o continuare: „și oricine nu crede se va osândi”. Copiii nu pot crede, prin urmare, dacă li se aplică această formulă, atunci copiii sunt deja osândiți. Și dacă un copil moare, nu există mântuire pentru el. Prin urmare, formulele despre botez după învățătură și mărturisirea credinței se aplică în mod specific adulților, și nu copiilor.

Și de la ce vârstă consideră baptiștii posibilă botezul unei persoane? Când se termină vârsta nebuniei copilărești? În rezolvarea acestei probleme, baptiștii respectă de obicei prevederile legii seculare: guvernul sovietic eliberează pașapoarte persoanelor la vârsta de 16 ani, ceea ce înseamnă că vom boteza doar tinerii de 16 ani... Iată o ocazie de a reflecta asupra vârstei maturității spirituale: orașul siberian Noiabrsk. Un oraș fără preot ortodox. Decembrie 1996. Într-o familie care a venit abia recent la ortodoxie, sunt prezentat celui mai mic, Maxim, în vârstă de șase ani. Iar tatăl spune: „Săptămâna trecută m-am îmbolnăvit de un atac de osteocondroză și nici măcar nu m-am putut da jos din pat o zi. A doua zi dimineață, Maxim se uită precaut în camera mea și mă întreabă: Tată, ce mai faci? Ei bine, vorbesc puțin mai bine, deja mă pot ridica. - Maxim se întoarce, fugind din cameră, și în mișcare spune: ei bine, bine, tată, atunci mă voi ruga pentru tine!” Întrebare pentru protestanți: iată Maximka, iată credința lui, iată apa. Ce îl împiedică să fie botezat?

Mitropolitul Veniamin (Fedchenkov) a povestit despre un caz în care o fată dintr-o familie protestantă, care a murit nebotezată, i-a cerut unui preot într-o viziune să se roage [97] . Întrucât creștinismul este un domeniu de practică, această

mărturie nu poate fi pur și simplu respinsă. În același mod, este imposibil să încadrăm în cadrul dogmei protestante experiența spirituală a mii de asceți ruși care au fost botezați în copilărie, dar care au dobândit o experiență spirituală creștină incontestabilă. Așadar, ce-ar fi fost – bărbatul Ambrozie de la Optina nu era deloc creștin, nu era membru al Bisericii doar pentru că a fost botezat în copilărie și nu conform ritului baptist la atingerea vârstei adulte?

Biserica a considerat întotdeauna acceptabil botezul copiilor creștini. Sfântul Irineu de Lyon (†202) vorbește despre el: „Hristos a venit să mântuiască pe toți prin Sine Însuși – pe toți, zic eu, cei care sunt născuți din nou prin El pentru Dumnezeu – prunci, copii, tineri și bătrâni” (Împotriva ereziilor, 2, 22, 4; vezi și 5, 15, 3). Origen vorbește despre botezul copiilor ca despre o tradiție apostolică: „Biserica a primit de la apostoli tradiția de a administra botezul chiar și pruncilor” (Despre Romani, Cartea a 5-a, Capitolul 6).

În anul 252, Conciliul de la Cartagina a stabilit: „Nu trebuie să excludem pe nimeni de la botez și de la harul lui Dumnezeu, care este milostiv, bun și îngăduitor față de toți. Dacă acest lucru trebuie respectat față de toți, atunci, așa cum credem noi, trebuie respectat mai ales față de nou-născuții, care merită deja ajutorul nostru și mila lui Dumnezeu, mai ales pentru că, încă de la începutul nașterii lor, ei exprimă o singură rugăciune cu plânsul și lacrimile lor” (Citat de Sfântul Ciprian al Cartaginei. 46 Scrisoare către Episcopul Fid).

Și chiar inițiatorul mișcării protestante, Martin Luther, i-a condamnat în 1522 pe anabaptiștii Niklaus Storch, Thomas Drexel și Mark Stübner, care au respins botezul copiilor. Luther însuși a fost botezat în copilărie și a refuzat să fie rebotezat, invocându-se ca exemplu care dovedește harul botezului copiilor: „Faptul că botezul copiilor este plăcut lui Hristos este dovedit în mod suficient prin propriul Său act, și anume, că Dumnezeu îi face sfinți pe mulți dintre ei și le-a dat Duhul Sfânt, care au fost botezați în acest fel, și acum sunt încă mulți care arată că au Duhul Sfânt, atât în învățătura lor, cât și în viața lor; așa cum ne-a fost dat prin harul lui Dumnezeu.” Și mai departe: „Dacă Dumnezeu nu a acceptat botezul copiilor, atunci în toate timpurile și până în ziua de azi nimeni de pe pământ nu a fost creștin... De aceea spunem că pentru noi cel mai important lucru nu este dacă cel botezat crede sau nu; căci aceasta nu face ca botezul să fie neadevărat, ci totul depinde de cuvântul și porunca lui Dumnezeu. Botezul nu este altceva decât apa și cuvântul lui Dumnezeu, unul cu celălalt. Credința mea nu creează botezul, ci îl primește” [98] .

Pentru Luther, ca și pentru creștinii ortodocși, botezul este o spălare cu apă pătrunsă de harul lui Hristos, adică o taină. Baptiștii sunt siguri că în botezul lor nu li se dă Duhul Sfânt. Și asta înseamnă că tot ce le rămâne este un ritual gol, o

formă moartă, o imitație complet lipsită de sens a vechilor tradiții bisericești. Și copiii - de care Hristos a fost ascuns în spatele paginilor „teologiei dogmatice”.

Icoană în Biblie

Orice critic al Ortodoxiei trebuie să ia în considerare un fapt evident: avem deja două mii de ani. Creștinii își citesc Cartea de două mii de ani; cele mai bune minți ale omenirii se gândesc la ea de două mii de ani. Prin urmare, este o prostie să dai din întâmplare peste un pasaj de neînțeles din Biblie și să strigi despre „contradicția” sau prostia descoperită. Teologii creștini au acordat cu siguranță atenție acestui pasaj în vremurile străvechi și i-au dat o interpretare corespunzătoare contextului biblic general integral. Este naiv, de exemplu, să credem că niciunul dintre ortodocșii din aceste douăzeci de secole nu s-a gândit vreodată la ceea ce băieții de la „Biserica lui Hristos” au învățat săptămâna trecută: se pare că Biblia conține o poruncă „nu-ți face idol”, care, spun ei, este încălcată cu răutate de pictorii de icoane ortodocși.

Cunoaștem această poruncă. Teologia ortodoxă a icoanei începe cu interzicerea reprezentării – dar abia începe și nu se termină cu ea… [99] Pe lângă a doua poruncă, cunoaștem și alte câteva reguli și mărturii biblice care nu sunt observate de protestanți.

Chestiunea dacă venerarea icoanelor este permisă sau nu este o chestiune complexă. Nu în sensul de a fi „dificilă”, ci în sensul de a fi multicomponentă. Aceasta include opt întrebări foarte specifice și separate:

1. Sunt permise imaginile?

2. Este permisă reprezentarea realităților spirituale sacre?

3. Este permis să-L înfățișăm pe Dumnezeu?

4. Este acceptabilă folosirea imaginilor în scopuri misionare?

5. Este permisă folosirea imaginilor în rugăciune?

6. Este permis să arătăm respect față de imagini?

7. Se poate crede că închinarea adusă înainte ca o imagine să fie acceptată de Dumnezeu?

8. Pot fi imaginile sacre și miraculoase?

În primul rând, să redăm formularea completă a interdicției biblice privind imaginile: „Luați seama să nu vedeți nicio înfățișare în ziua în care Domnul v-a vorbit pe muntele Horeb din mijlocul focului, ca nu cumva să vă stricați și să vă faceți chip cioplit, asemănarea vreunui chip cioplit, asemănarea vreunui bărbat sau femeie, asemănarea vreunui animal care este pe pământ, asemănarea vreunei păsări înaripate care zboară pe cer, asemănarea vreunei viețuitoare care se mișcă pe pământ [...] Luați seama să nu uitați legământul Domnului [...] și faceți-vă un chip cioplit, asemănarea vreunui lucru” (Deuteronom 4:15-18,23).

Acest text din Deuteronom nu este nimic mai mult decât o explicație extinsă a ceea ce este prescris de a doua poruncă: „Să nu-ți faci chipuri idolești, nici vreo asemănare a vreunui lucru care este sus în ceruri, sau jos pe pământ, sau în apele mai sub pământ; să nu te închini înaintea lor și să nu le slujești, căci Eu sunt Domnul Dumnezeul vostru” (Exod 20:4).

După cum putem vedea, orice imagine este interzisă. Prin urmare, dacă un protestant se apropie de tine și te întreabă: „Cum îndrăznești să faci icoane dacă Biblia interzice asta?!”, roagă-l cu o voce calmă, dar fermă, să-ți arate documentele. Roagă-l să deschidă documentul la pagina unde este fotografia lui. Apoi întreabă-l dacă este bărbat sau femeie. Și apoi amintește-i de textul din Deuteronom 4:16: „Să nu-ți faci chip [...] care să reprezinte bărbat sau femeie” [100] .

Așadar, dacă înțelegem acest text literal, conform principiilor protestante, atunci protestanții înșiși vor încălca această regulă biblică.

Există o singură modalitate de a-i consola: arătându-le că Însuși Domnul a fost un „încălcător” al rigorii poruncii Sale. El a spus că nu se poate face o imagine a unei reptile – și poruncește să se scoată un șarpe de aramă (Numeri 21:8-9). Nu se pot înfățișa animale – și dintr-o dată Ezechiel vede un templu ceresc în care sunt sculptate chipuri de heruvimi cu fețe de om și de leu (Ezechiel 41:17-19). Nu se pot înfățișa păsări – și Dumnezeu poruncește să se scoată heruvimi cu aripi, adică în formă de păsări.

Prin urmare, răspunsul la prima dintre cele șapte întrebări este clar: Da, imaginile sunt permise. Imaginile existau în Vechiul Testament, iar protestanții înșiși creează imagini. O implementare literală a interdicției tuturor imaginilor „ceea ce este în cer sus și ce este pe pământ jos și ce este în apele sub pământ” ar duce pur și simplu la distrugerea întregii picturi. Nici măcar musulmanii nu au urmat această cale în mod consecvent și, după ce au interzis imaginile cu Dumnezeu, îngeri, oameni și animale, au permis în continuare reprezentarea plantelor. Nu există nicio interdicție privind imaginile în Coran. Acest lucru a fost făcut la începutul secolului al VIII-lea de către califii Yazid al II-lea și Omar al II-lea.

Aceștia au dat o justificare complet nebiblică pentru această interdicție: un artist nu poate crea, deoarece singurul creator este Allah (vezi Tatarkiewicz Wl. Istoria esteticii. Vol. 2. - București, 1978, p. 68). Într-un sistem monoteist care nu recunoaște întruparea lui Dumnezeu în om, nu poate exista încredere religioasă în om. Dacă Hristos (Isaia) nu este Dumnezeu, ci doar un profet, atunci omul este prea departe de Dumnezeu și, desigur, nu are dreptul să revendice atributele Creatorului. Dar dacă Fiul este Dumnezeu, dacă Isus din Nazaret este consubstanțial cu Cel Preaînalt, atunci omul este vrednic de Întrupare, ceea ce înseamnă că este atât de drag în ochii Creatorului încât nu poate fi înstrăinat de Chipul lui Dumnezeu. În Fiul întrupat al lui Dumnezeu a apărut Iubirea, care a creat lumea, iar această Întrupare a confirmat că omul a fost creat inițial ca chip al Creatorului, adică ca un creator. Obstacolul teologic în calea justificării religioase a creativității este astfel eliminat odată cu întruparea lui Dumnezeu.

A doua întrebare: permite Biblia descrierea realităților sacre, descrierea lumii spirituale?

Cu prudență, dar – o permite. „Fă doi heruvimi de aur: fă-i de aur bătut, la cele două capete ale capacului ispășirii [...] acolo Mă voi întâlni cu tine și-ți voi vorbi de deasupra capacului ispășirii, dintre cei doi heruvimi care sunt pe chivotul mărturiei” (Exod 25:18, 22). Această poruncă indică în primul rând posibilitatea de a reprezenta lumea spirituală creată prin intermediul artei. Heruvimi au fost făcuți și pentru a decora templul din Ierusalim: „[Solomon] a făcut în oracol doi heruvimi din lemn de măslin [...] Și a acoperit heruvimii cu aur. Și pe toți pereții templului de jur împrejur a făcut chipuri sculptate de heruvimi” (1 Regi 6:23, 28-29). Este important de menționat că nu existau heruvimi în palatul lui Solomon (2 Cronici 9:15-20; 1 Regi 7:1-11). Aceasta înseamnă că acestea sunt imagini religioase, nu doar decorațiuni. Aceiași heruvimi au fost făcuți și pentru al doilea templu, construit în locul Templului lui Solomon, care fusese distrus (Ezechiel 41:17-25). Hristos a fost în acest templu, Hristos a numit acest Templu casa Lui (Marcu 11:17).

A treia întrebare: Este permis să-L înfățișăm pe Dumnezeu?

Permiteți-mi să vă reamintesc din nou cum explică Scriptura inadmisibilitatea imaginilor: „Luați aminte la aceasta, că n-ați văzut niciun chip în ziua în care v-a vorbit Domnul” (Deuteronom 4:15). Dar apoi ați văzut o imagine. „Ceea ce era de la început [...] pe care l-am văzut cu ochii noștri [...] căci viața s-a arătat și noi am văzut-o și mărturisim și vă vestim viața veșnică, care era la Tatăl și s-a arătat nouă” (1 Ioan 1:1-2). În timpurile Evangheliei, ceea ce s-a întâmplat a fost ceea ce Hristos a exprimat prin cuvintele: „Adevărat vă spun că mulți proroci și drepți au dorit să vadă ce vedeți voi și nu l-au văzut” (Matei 13:17).

Hristos este Dumnezeu. Hristos putea fi văzut (prin natura Sa umană), ceea ce înseamnă că „cine M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl” (Ioan 14:9). Ceea ce era complet imposibil în Vechiul Testament devine posibil după ce Cuvântul invizibil a fost îmbrăcat într-un Trup vizibil. „Nimeni nu L-a văzut vreodată pe Dumnezeu; singurul Fiu născut, care este în sânul Tatălui, El L-a făcut cunoscut” (Ioan 1:18). Întruparea nu numai că L-a făcut pe Dumnezeu vizibil, ci i-a făcut și pe oameni văzători de Dumnezeu.

Așadar, dacă pe vremuri Dumnezeu nu putea fi înfățișat pentru că „nu ai văzut chipul”, atunci, din moment ce „El a revelat” și „ai văzut” – reprezentările lui Dumnezeu în Hristos sunt deja posibile. Iar revistele protestante sunt pline de reprezentări ale lui Hristos [101] .

A patra întrebare: dacă imaginile sunt permise, atunci în ce scop? Cum ar trebui tratate? Cum pot fi folosite în activități religioase?

Cea mai ușoară cale pentru conștiința protestantă de a fi de acord este cu utilizarea non-liturgică, non-cultivă a imaginilor religioase.

Însuși Hristos folosește cuvântul „icoană” fără nicio conotație negativă: „A cui este chipul acesta (CC•••00)?” (Matei 22:20). Cu aceasta, Mântuitorul își începe răspunsul la întrebarea despre taxarea lui Cezar [102] . Aceasta înseamnă că Hristos a folosit imaginea pentru a-Și explica gândul. În imaginea acestei acțiuni a Mântuitorului, în istoria artei creștine, primul scop al picturii religioase a fost tocmai misionar, pedagogic. Icoana a fost numită „Biblia pentru analfabeți”. Și chiar și astăzi, protestanții realizează „Biblii pentru copii” cu imagini, iar pentru predica inițială despre Hristos se folosesc cu calm filme video și diapozitive despre evenimente biblice.

...Iritarea pe care o provoacă icoanele noastre protestanților este pur și simplu inexplicabilă din punctul de vedere al teologiei creștine sau al eticii creștine. Această iritare este o pasiune, o boală spirituală. Trebuie depășită conștient și intenționat în sine. Și, ca prim pas, aș sugera ca protestanții să-i trateze pe ortodocși ca pe niște copii. Au nevoie copiii de imagini? Ei bine, ortodocșii se simt și ei mai calmi, mai calmi atunci când sunt înconjurați de imagini sacre. Dacă protestanților le place, să-i considere pe ortodocși ca pe niște copii, „slabi în credință”, ale căror obiceiuri, conform legământului Apostolului Pavel, trebuie acceptate „fără dispute de opinii” (Romani 14:1). Iar un protestant care acuză o bătrână ortodoxă că „se închină la idoli” nu este, în realitate, mai deștept decât cineva care ar smulge o carte cu imagini din mâinile unui copil.

Dar iată următoarea, a cincea întrebare. Dacă ortodocșii ar predica doar cu ajutorul imaginilor, protestanții s-ar împăca cu asta. Dar este permis să folosim imagini în rugăciune?

Permiteți-mi să vă reamintesc din nou că imaginile templului cu heruvimi erau prezente în timpul rugăciunilor oamenilor. Dar oare oamenii acordau atenție heruvimilor când se rugau? Au luat în considerare israeliții din vechime prezența imaginilor în timpul slujbelor lor de închinare? Deocamdată, să observăm doar că heruvimii erau chiar înaintea ochilor celor care se rugau în timpul închinării lor la Dumnezeu. Heruvimii de pe chivot erau ascunși vederii printr-o perdea. Dar perdea în sine avea și heruvimi brodați pe ea! „Să faci cortul din zece covoare de in subțire răsucit și de fir albastru, purpuriu și stacojiu; și să faci pe ele heruvimi lucrați manual” (Exod 26:1).

Imaginile ne amintesc de Dumnezeu și, prin urmare, încurajează rugăciunea. Al VII-lea Sinod Ecumenic, explicând venerarea icoanelor, a stabilit că imaginile ar trebui să fie peste tot – pentru ca oamenii să-și amintească mai des de Mântuitorul și să poată suspina mai des în rugăciune. Așadar, astăzi, o persoană care trece pe lângă o biserică, chiar dacă nu intră în ea, ci măcar pentru o secundă, de departe, spune: „Doamne, ajută!”... Cu cât sunt mai multe motive pentru astfel de rugăciuni, cu atât mai bine.

Deși se poate ruga oriunde, pentru a trezi sentimentul rugăciunii, Domnul i-a dat lui Israel templul și sfântul oraș Ierusalim. Deși se poate ruga oricând, sărbătorile și sâmbetele erau alese ca momente de rugăciune specială. Ierusalimul, Templul și Legea încurajau rugăciunea și închinarea la Dumnezeu și, prin urmare, ele însele erau obiecte de venerație religioasă pentru evrei: „Mă voi închina spre templul Tău cel sfânt” (Psalmul 5:8); „Ascultă glasul rugăciunilor mele când strig către Tine, când îmi ridic mâinile spre templul Tău cel sfânt” (Psalmul 27:2). Conform logicii protestanților, psalmistul încalcă aici pur și simplu porunca „Închinați-vă numai lui Dumnezeu”. Altă dată, se pare, mărturisește același păcat: „Cât de mult iubesc eu legea Ta” (Psalmul 119:97). Cum îndrăznește el să iubească religios altceva decât pe Dumnezeu? Și Isaia spune: „Și se vor încrede în legea Lui” (Isaia 42:4). Nu este Isaia un păgân, din moment ce se încrede în Legea lui Dumnezeu și nu în Dumnezeu?

De ce ar trebui cineva să se întoarcă spre Ierusalim și spre templu atunci când se roagă? (1 Regi 8:48) – i-am putea întreba pe evreii din vechime, precum și pe ortodocșii de astăzi („De ce să se roage cu fața spre icoane?”). O persoană poate să nu simtă nevoia personală ca rugăciunea sa să fie însoțită de manifestări exterioare ale unui sentiment de evlavie. Dar cel puțin nu putem să nu recunoaștem că rugăciunea ortodocșilor în fața altarelor vizibile (icoanelor) nu este o practică necunoscută Bibliei.

Mai mult, „a te ruga în prezența” sau chiar „a te ruga cu fața spre” o imagine nu înseamnă a venera religios imaginea. Prin urmare, este timpul să punem a șasea întrebare: Este permis să arăți semne de respect în fața imaginilor?

Să ne reamintim din nou că imaginile heruvimilor erau țesute pe învelișurile care acopereau chivotul. Și înaintea acestor imagini, se săvârșeau exact aceleași acțiuni de cult ca în bisericile ortodoxe înaintea chipurilor icoanelor: se aprindeau candele și candele (Ex. 27:20-21); se săvârșea tămâierea („Fă un altar [...] înaintea perdelei care este înaintea chivotului mărturiei [...] unde Mă voi întâlni cu tine. Aaron va arde pe el tămâie mirositoare [...] Și Domnul i-a zis lui Moise: ia-ți mirodenii mirositoare [...] și fă din ele [...] un amestec, măcinat, curat, sfânt [...] va fi preasfânt” - Ex. 30:1,6-7).

Se făceau plecăciuni în fața altarelor construite de om, precum și în fața oamenilor din Biblie (care nici ei nu sunt Creatorul, ci o creatură): „Mă voi închina înaintea templului Tău cel sfânt” (Ps. 5:8). „Mă voi închina înaintea templului Tău cel sfânt” (Ps. 137:2). Frații lui Iosif s-au închinat. „Prin credință Iacov, când era pe moarte, a binecuvântat pe fiecare dintre fiii lui Iosif și s-a închinat pe vârful toiagului său” (Evrei 11:21). Și Solomon s-a închinat oaspeților săi (1 Regi 1:47), iar aceștia s-au închinat înaintea regelui (53). Avraam s-a închinat înaintea poporului (Gen. 23:12). Când a intrat Petru, Corneliu l-a întâmpinat și s-a închinat, căzând la picioarele lui (Faptele Apostolilor 10:25). Bisericii din Filadelfia, Domnul spune: „Îi voi face să vină și să ți se închine și să știe că te-am iubit” (Apoc. 3:9).

Dacă fiecare plecăciune este înțeleasă ca o manifestare a cultului religios, potrivită doar Creatorului, atunci toți acești oameni ai Cărții au păcătuit grav. Iar protestantul care își salută fratele cu o înclinare din cap comite, de asemenea, o „cultare” păcătoasă.

„Cultul” ca „dedicație de sine” religioasă trebuie distins de „închinarea” ca expresie fizică a respectului. În caz contrar, interzicând înclinările în fața icoanelor, trebuie declarat război plecăciunilor atunci când se întâlnesc oameni [103] .

Este necesar să se facă distincția între cultul ca o dedicare completă a vieții și cultul ca semn de venerație, respect și evlavie. De fapt, acest lucru a fost explicat de cel de-al VII-lea Sinod Ecumenic: cultul – numai lui Dumnezeu; numai venerarea imaginilor. Pentru teologia ortodoxă, porunca „Să te închini numai Dumnezeului tău și să-I slujești numai Lui” își păstrează tot sensul. „Să ne încredințăm pe noi înșine și unii pe alții și întreaga noastră viață lui Hristos Dumnezeul nostru” și, în același timp, să onorăm acele semne care ne amintesc de chemarea vieții noastre în rătăcirile noastre pământești.

Și aici se pune a șaptea întrebare: Se poate crede că închinarea săvârșită înaintea unei imagini este acceptată de Dumnezeu?

Aici aș dori să le reamintesc protestanților pasajul pe care le place cel mai mult să-l citeze atunci când denunță venerarea icoanelor: „Nimeni nu L-a văzut vreodată pe Dumnezeu” (1 Ioan 4:12). Înțeleg ei seriozitatea unei astfel de afirmații? La urma urmei, aceasta înseamnă că toți profeții Vechiului Testament nu L-au văzut niciodată pe Dumnezeu. Înseamnă aceasta că nu au văzut nimic? - Nu. Scriptura afirmă foarte insistent că profeții au avut tocmai „vedenii” și nu doar „auziri”. Pe cine au văzut ei dacă nu L-au văzut pe Dumnezeu? Mai mult, cum putem împăca afirmația Apostolului Ioan: „Nimeni nu L-a văzut vreodată pe Dumnezeu” (Ioan 1:18), cu numeroasele viziuni ale lui Avraam și Moise? Nu L-au putut vedea pe Dumnezeu. Dar L-au văzut pe Fiul. Pentru a înțelege acest lucru, trebuie să ținem cont de faptul că apostolii (și literatura creștină timpurie în general) folosesc adesea cuvântul „Dumnezeu” atunci când vorbesc despre Tatăl. Deci, niciunul dintre oamenii drepți ai Vechiului Testament nu L-a văzut pe Tatăl (nici pe cei ai Noului Testament, apropo). Ei L-au văzut pe Fiul, care este... „chipul ipostasului” Tatălui (Evrei 1:3).

Aceasta înseamnă că orice închinare adusă lui Dumnezeu în Biblie și în lumea creștină este o închinare printr-o imagine: Tatăl nevăzut prin Fiul revelat.

Lumea a fost creată de Fiu (Logos). Legea Veche a fost dată de Fiu. Fiul a mântuit omenirea prin întruparea, suferința și învierea Sa. Fiul va săvârși Judecata finală la sfârșitul universului.

A doua teză a paragrafului precedent necesită clarificare. De la Ioachim de Fiore la Berdiaev există o idee aparent frumoasă conform căreia Vechiul Testament este era revelației Tatălui; Noul Testament este revelația Fiului, iar acum vine era celui de-al Treilea Testament - era revelației Duhului. Schema este frumoasă. Dar este incompatibilă cu Scriptura. Ideea este că Vechiul Testament este și timpul revelației Fiului. Pentru a clarifica acest lucru, să încercăm să clarificăm statutul Celui Care este numit Iehova în Vechiul Testament.

„Și îngerul Domnului i S-a arătat [lui Moise] în flacăra unui rug aprins. Și când a văzut Moise lucrul acesta, s-a mirat de priveliștea aceasta. Și pe când se apropia să vadă, glasul Domnului i-a zis: „Eu sunt Dumnezeul părinților voștri [...] Pe acest Moise [...] Dumnezeu l-a trimis să fie căpetenie și izbăvitor, prin îngerul care i S-a arătat în rug” (Faptele Apostolilor 7:30-35). Dar El a fost Cel care a vorbit din rug și s-a numit pe Sine Iehova: „Și când a văzut Domnul că el [Moise] se abate să vadă, Dumnezeu l-a chemat din mijlocul rugului și a zis” (Exod 3:4)!

Conform spuselor lui Pavel, Moise a comunicat cu „un înger care îi vorbea pe Muntele Sinai…” (Faptele Apostolilor 7:30-36). Totuși, Moise a vorbit cu Dumnezeu pe Sinai: „Moise s-a suit la Dumnezeu pe munte, iar Domnul l-a chemat de pe munte” (Exod 19:3).

Vechiul Testament afirmă clar că Legea i-a fost dată lui Moise direct de către Dumnezeu. Iar apostolul Pavel insistă: Legea a fost „dat prin îngeri, prin mâna unui mijlocitor” (Galateni 3:19).

Totuși, în Vechiul Testament există multe astfel de locuri în care Îngerul se dovedește a fi Dumnezeu, Iehova: „Îngerul lui Dumnezeu mi-a zis în vis: Iacov [...] Eu sunt Dumnezeul care ți S-a arătat la Betel” (Gen. 31:11-13).

„Și îngerul lui Dumnezeu [...] a chemat pe Agar și i-a zis [...] Dumnezeu a auzit glasul băiatului [...] scoală-te, căci voi face din el un neam mare” (Gen. 21:17-18). Așadar, cine a făcut un popor din Ismael? Cine sunt acest „eu”? Mai mult, versetul următor spune că „Dumnezeu” a fost cel care a ajutat-o pe Agar. „Și Dumnezeu a zis lui Avraam [...] Cât despre Ismael, te-am ascultat; iată, îl voi binecuvânta, îl voi face roditor și [...] îl voi face un neam mare” (Gen. 17:19-20).

„Îngerul Domnului i-a zis: «Iată, ești însărcinată și vei naște un fiu, căruia îi vei pune numele Ismael [...] Agar a numit numele Domnului, care îi vorbise: «Tu ești Dumnezeul care mă vede!»” (Geneza 16:11,13).

Aici, Avraam se pregătește să-l sacrifice pe Isaac: „Dar Îngerul Domnului l-a strigat din ceruri, zicând: «Avraam [...] nu-ți pune mâna pe băiat [...] căci acum știu că te temi de Dumnezeu, fiindcă n-ai cruțat pe fiul tău, pe singurul tău fiu, de Mine»” (Gen. 22:11-12). Dar Avraam nu aducea o jertfă unui Înger, ci lui Dumnezeu, așa cum i s-a confirmat imediat: „Pe Mine Însumi jur, zice Domnul, că pentru că n-ai cruțat pe fiul tău [...] de Mine, te voi binecuvânta cu binecuvântare» (Gen. 22:16).

Și cu cine s-a luptat Iacov? „Te-ai luptat cu Dumnezeu”, i s-a spus (Geneza 32:28). Dar profetul Osea știe ceva aparent diferit: „Când a crescut mare, s-a luptat cu Dumnezeu. S-a luptat cu Îngerul și a biruit; a plâns și L-a implorat. Ne-a găsit la Betel și acolo ne-a vorbit. Acum Domnul este Dumnezeul oștirilor; Iehova este Numele Lui” (Osea 12:3-5).

Cine este Dumnezeul lui Iacov? Iacov îl îndeamnă pe fiul său Iosif cu aceste cuvinte: „Dumnezeul înaintea căruia au umblat părinții mei... Îngerul care mă izbăvește de tot răul, să binecuvânteze pe acești tineri” (Geneza 48:15-16). Nu se spune „să binecuvânteze ei”, ci „El să binecuvânteze” - Dumnezeu se dovedește din nou a fi același cu Îngerul.

Cine l-a scos pe Israel din Egipt? Desigur, Dumnezeu: „Așa vorbește Domnul Dumnezeul lui Israel: «Eu v-am scos din Egipt» (Judecători 6:8). Dar din nou „Îngerul Domnului a venit din Ghilgal la Bochim [...] și a zis [...] Eu v-am scos din Egipt și v-am adus în țară” (Judecători 2:1).

Iată o altă întâlnire în care un înger se transformă în Dumnezeu: „Îngerul Domnului i S-a arătat [lui Ghedeon] și i-a zis: «Domnul este cu tine, om viteaz [...] Domnul S-a uitat la el și a zis…»” (Judecători 6:12,14).

Cuvântul ebraic maleax și grecescul E½½½½½½½½½½ nu indică un anumit spirit creat, un participant la ierarhia cerească în sensul angelologiei creștine ulterioare. Ele înseamnă pur și simplu „mesager, emisar”. Aceste cuvinte pot fi aplicate persoanelor care reprezintă interesele conducătorilor care i-au trimis. Prin urmare, a numi pe cineva înger nu înseamnă neapărat apartenența la ierarhia spiritelor cerești create [104] . Însuși Fiul lui Dumnezeu este numit în Isaia „Îngerul Marelui Sinod”. Hristos este un Înger în raport cu Tatăl: „Precum M-ai trimis Tu în lume, așa i-am trimis și Eu pe ei în lume” (Ioan 17:18). Hristos Însuși este un apostol al Tatălui, un mesager al Tatălui, un Înger al Tatălui. Este Cuvântul Tatălui, Îngerul lui Iehova, care se numește în Vechiul Testament „Dumnezeul lui Avraam, Dumnezeul lui Isaac și Dumnezeul lui Iacov” în egală măsură cu Iehova. Și același Înger a devenit om în Hristos [105] .

Există două concluzii importante de aici. Una este pentru Martorii lui Iehova. Dacă respingi Trinitatea, dacă crezi că Iehova Dumnezeu ar trebui venerat, dar Hristos nu ar trebui considerat Dumnezeu, atunci te afli în contradicție cu Biblia. Biblia fie îți permite să crezi că Iehova este Hristos și Hristos este Dumnezeu, fie trebuie să crezi că Hristos nu este Dumnezeu și că Iehova nu este nimic mai mult decât un înger. Iar a fi Martor al lui Iehova înseamnă a fi doar martor al unui Înger.

A doua concluzie este pentru protestanți. Cultul arătat de oamenii Vechiului Testament era adresat lui „Maleah Iehova” – Îngerul-Fiu, care „este chipul (oo•••00) Dumnezeului nevăzut” (2 Cor. 4:4). A fost închinarea arătată chipului acceptată de Tatăl? „Avraam n-a văzut firea lui Dumnezeu, ci chipul lui Dumnezeu și s-a aruncat la pământ și s-a închinat”, explică Sfântul Ioan Damaschinul [106] . Dumnezeu a acceptat această închinare și a intrat într-un Legământ cu Avraam. Aceasta înseamnă că Dumnezeu poate accepta închinarea săvârșită prin chipurile Sale. Onoarea arătată lui Hristos este acceptată de Tatăl. Onoarea arătată chipului se întoarce la prototip.

Și ultima, a opta întrebare care rămâne de discutat. Pot imaginile să fie sacre și miraculoase?

Biblia ne spune și despre acest lucru. Pentru a face toate ustensilele tabernacolului, inclusiv icoanele heruvimilor, Dumnezeu l-a umplut pe Bețaleel cu Duhul Său (vezi Exod 31:1-11). Când tabernacolul a fost gata, Moise a primit porunca lui Dumnezeu: „Ia untdelemnul ungerii și unge tabernacolul și tot ce este în el; sfințește-l cu toate ustensilele lui și va fi sfânt” (Exod 40:9). Ustensilele includ și chipurile heruvimilor; prin urmare, icoanele heruvimilor sunt sfinte și sfințite.

În mod similar, în ortodoxie, se crede că pictura de icoane este o slujbă care necesită concentrare spirituală și comuniune plină de har cu Dumnezeu. În mod similar, în ortodoxie, icoanele sunt sfințite și nu doar așezate în biserică.

Și așa cum în vremurile Vechiului Testament Dumnezeu acționa prin imagini („Mă voi descoperi ție [...] între cei doi heruvimi” – Ex. 25:22), tot așa El acționează și astăzi prin icoane. „Când m-am dus odată la chipul cel preapur al Celui ce te-a născut [...] Tu Însuși, înainte de a mă ridica, mi Te-ai făcut vizibil înăuntrul inimii mele jalnice, făcând-o ușoară. Și atunci am știut că Te am în mine în mod cognitiv”, spune Sfântul Simeon Noul Teolog despre experiența sa spirituală [107] .

Faptul că Dumnezeu poate face minuni prin imagini sfinte este, de asemenea, destul de evident în Scriptură. „Și Moise a făcut un șarpe de aramă și l-a pus pe un steag; și când șarpele a mușcat pe un om, acesta s-a uitat la șarpele de aramă și a trăit” (Numeri 21:9). În limbajul teologiei ortodoxe, se poate vorbi clar aici despre puterea miraculoasă a unei imagini sfinte. Dar dacă o imagine nu a Mântuitorului, ci a vrăjmașului neamului uman [108] a putut acționa „din sens opus” - oamenii care au privit în fața imaginii vrăjmașului lor și s-au întors către adevăratul Dumnezeu cu o cerere de ajutor au fost vindecați - atunci nu este cu atât mai firesc să ne așteptăm la ajutor de la o imagine a adevăratului Mântuitor? [109] .

Chivotul cu heruvimi a fost, de asemenea, miraculos: ne putem aminti de trecerea Iordanului – acesta s-a despărțit când picioarele preoților care duceau chivotul l-au atins (vezi Iosua 3:15); ne putem aminti de purtarea chivotului în jurul zidurilor Ierihonului (Iosua 6:5-7).

Astfel, venerarea imaginilor sacre este posibilă. **Niciunul dintre profeți nu le reproșează evreilor imaginile sacre care se aflau în templu.** Profeții interzic doar realizarea de imagini ale „altor dumnezei”. Dar pe ce bază ar trebui considerate adevărate cuvintele care denunță imaginile zeilor păgâni în raport cu imaginile lui Hristos? Este necesar să „facem distincție între sfânt și profan, între necurat și curat” (Lev. 10:10). Există „cortul lui David” (vezi Faptele Apostolilor 15:16) și „cortul lui Moloh” (vezi Faptele Apostolilor 7:43); există „paharul

Domnului” și „paharul demonilor”, „masa Domnului” și „masa demonilor” (vezi 1 Cor. 10:21). Și dacă păgânii au misterele și „paharele” lor, nu rezultă că creștinii ar trebui să respingă Paharul lui Hristos. Faptul că păgânii au propriile lor cărți sacre (cum ar fi Vedele) nu înseamnă că ar trebui să respingem Biblia. Nici prezența idolilor păgâni (și respingerea lor de către profeți) nu constituie un argument împotriva imaginilor creștine.

Criticii ortodoxiei caută asemănări în aparență, nu în esență. Da, păgânii poartă idoli pe umeri - dar și evreii au purtat chivotul pe umeri. Păgânii aprind candele - dar evreii au făcut la fel. Întrebarea este cine este onorat. După aparență, poți dovedi orice: poți identifica oameni și animale (au picioare, mănâncă, dorm). Dar a spune că oamenii sunt doar animale ar fi prea pripit. A spune că ortodocșii sunt aceiași păgâni este pur și simplu o prostie.

Este interzis să te închini unei creaturi în locul Creatorului. Esența poruncii este interdicția de a-L reprezenta pe adevăratul Dumnezeu după chipul zeilor păgâni. Creștinii ortodocși nu fac acest lucru. Un alt sens al poruncii biblice este un avertisment împotriva divinizării produselor mâinilor omenești. Acest sens este formulat de poruncă astfel: „nu te închina lor și nu le sluji”. Chipul nu trebuie perceput ca Dumnezeu - acest lucru este adevărat. În special, o persoană trebuie să-și amintească faptul că chipul lui Dumnezeu pe care îl are în mintea sa nu este Dumnezeu Însuși. Nu poți avea icoane și totuși să fii un idolatru - căci idolul va fi sădit în inima unei persoane. Poți confunda realitatea textului Scripturii cu realitatea Dumnezeului despre care vorbește. Trebuie să fim capabili să-L distingem pe Dumnezeu de chipurile Sale create. „Cu adevărat, toți oamenii sunt deșerți din fire, cei care nu au cunoștință de Dumnezeu, care nu au putut recunoaște Ființa din perfecțiunile vizibile și, privind lucrările, nu au recunoscut Autorul, ci au considerat ca zei care conduc lumea fie focul, fie vântul, fie aerul mișcător, fie cercul stelelor, fie apa furtunoasă, fie corpurile cerești. Dacă, captivați de frumusețea lor, i-au considerat zei, atunci ar fi trebuit să recunoască cât de mult mai bun decât ei este Domnul, căci El, Autorul frumuseții, i-a creat” (Înțelepciunea Înțelepciunii 13:1-3). Aceasta este definiția păgânismului. Păgânismul și idolatria înseamnă uitarea Creatorului din spatele frumuseții creației. Se poate spune că protestanții au mai multă „cunoștință de Dumnezeu” decât ortodocșii? Se poate spune că ortodocșii au uitat de Dumnezeu și nu știu să-L deosebească pe Dumnezeu de o icoană?

Ne vor spune: enoriașii voștri nu cunosc teologia pe care ne-ați explicat-o și înțeleg icoanele într-un mod complet păgân. Dar mai întâi, haideți să comparăm pozițiile confesionale conform învățăturilor noastre și nu conform păcatelor anumitor enoriași. Și în al doilea rând, mergeți la orice bătrână din biserică care aprinde o lumânare la o icoană și întrebați-o: de la ce așteaptă ajutor? De la tabla atârnată pe perete sau de la Cel al Cărui Chip este scris pe această tablă?

Această bătrână se roagă la Maica Domnului la icoană sau întreabă: „Sfântă icoană, ajută-mă!”? Și chiar dacă reușim să găsim un enoriaș care înțelege greșit principiile ortodoxe ale venerației icoanelor, acesta nu este totuși un motiv pentru a interzice icoanele. Poate că este posibil să întâlnim oameni în lumea ortodoxă care tratează icoanele ca idoli, dar nu există oare oameni în lumea protestantă care au transformat Biblia în subiectul studiului lor profesional și L-au uitat pe Dumnezeul Viu? Oamenii abuzează de limbaj - ar trebui să fie smuls din toată lumea? Așadar, nu ar trebui să aruncăm icoanele, ci să explicăm teologia ortodoxă, principiile ortodoxe de atitudine față de imaginile sacre.

Protestanții, chiar admițând că venerarea icoanelor este suficient justificată în teologia ortodoxă, își găsesc argumentul final în extremele evlaviei populare: „Creștinii cei mai luminați și-au dat seama că nu se închină icoanei în sine, ci Celului înfățișat pe ea, dar marea majoritate a oamenilor de rând nu a făcut o astfel de distincție și a transformat venerarea icoanelor în idolatrie” [110] . Pe această bază, însă, se poate interzice și citirea Bibliei, în special a Vechiului Testament. Martorii lui Iehova denaturează Scriptura - este oare necesar să distrugem Biblia? Greșelile oamenilor nu sunt un motiv pentru interdicții, ci pentru explicații.

Ne vor spune: dar Hristos nicăieri nu a poruncit să pictăm icoane. Dar mai întâi, voi observa că în Evanghelie nu există nicio interdicție privind pictarea imaginilor Mântuitorului. Sinodul Apostolic de la Ierusalim, discutând problema a ceea ce ar trebui să îndeplinească din legea religioasă israeliană un neevreu care a acceptat Noul Testament, a lăsat în vigoare doar trei reguli: „A părut bine Duhului Sfânt și nouă să nu vă punem nicio povară [...], afară de acestea de trebuință: să vă feriți de lucrurile jertfite idolilor, de sânge, de animale strangulate și de curvie și să nu faceți altora ceea ce nu vreți pentru voi înșivă” (Faptele Apostolilor 15:28-29). Avertismentul despre indescriptibilitatea lui Dumnezeu nu a fost confirmat de apostoli; după ce Indescriptibilul a devenit vizibil și Necorporabilul s-a întrupat, insistența asupra acestei porunci ar fi fost ciudată.

În al doilea rând, dacă o anumită acțiune nu este prescrisă direct în Scriptură, nu rezultă că este păcătoasă. La urma urmei, Hristos „nicăieri nu le-a poruncit apostolilor să scrie măcar un cuvânt scurt, ci imaginea ei a fost scrisă de apostoli și s-a păstrat până în ziua de azi” (Sfântul Teodor Studitul [111]). Hristos nu a poruncit ca Evangheliile să fie scrise, dar acesta nu este un motiv pentru a le anula ca „instituție neevanghelică”. În plus, nicăieri în Noul Testament nu se spune că trebuie să citim Evangheliile. Când Hristos poruncește „cercetați Scripturile” (vezi Ioan 5:39), El vorbește despre cărțile Vechiului Testament (cărțile Noului Testament pur și simplu nu existau încă). Nicăieri nu scrie Pavel: „includeți epistolele mele în Biblie!” Pe ce bază au inclus creștinii cărțile și scrisorile apostolice în canonul biblic și chiar au pus scrisorile apostolilor

deasupra cărților profeților antici? Deci protestanții nu au mai multe motive pentru studii ale Noului Testament (pentru includerea cărților Noului Testament în Scriptură) decât au ortodocșii pentru venerarea icoanelor. Spuneți că nu există nicio poruncă de a face icoane ale lui Hristos? - Dar nu există nicio poruncă de a agăța semne cu inscripția „Dumnezeu este iubire”.

Ne vor spune: exemplele voastre au fost luate din Vechiul Testament, iar noi trăim în Noul – și ce ne pasă de acei heruvimi antici? Ei bine, în primul rând, nu am luat Vechiul Testament pentru a vorbi despre icoane. Protestanții au apelat la poruncile Vechiului Testament pentru a ne argumenta. Nu există niciun rând în Noul Testament care să interzică imaginile lui Hristos. Protestanții au decis să atașeze cazului interdicțiile Vechiului Testament privind toate imaginile în general. De aceea am pornit într-o călătorie prin paginile Vechiului Testament. Protestanții înșiși au ales domeniul de discuție – regulile Vechiului Testament. Și au pierdut. Așa că acum nu vă plângeți că domeniul nu este potrivit.

Și dacă mutăm conversația în domeniul textelor din Noul Testament, atunci vă voi oferi un indiciu: există un loc în Noul Testament unde utilizarea cuvântului AA•••00 are o conotație evident negativă: „Au făcut un chip (ll•••000) al fiarei [...] Și i s-a dat să dea suflare în chipul (•••000) fiarei” (Apocalipsa 13:14-15).

Dar chiar dacă identificăm icoana greacă HH•••00 cu icoana rusească, atunci acest text va vorbi totuși mai degrabă în favoarea venerației icoanelor. La urma urmei, dacă chiar și forțele spirituale non-divine, spiritele care luptă împotriva lui Dumnezeu, reușesc să-și împărtășească puterea imaginilor lor, atunci cu siguranță Dumnezeu nu este suficient de puternic pentru a împărtăși puțin din harul Său icoanelor Sale?

Mai mult, însăși menționarea icoanei false din Apocalipsă este o profeție conform căreia creștinii vor folosi icoane până în vremea Anticristului. Acea fiară va ieși din abis pentru a înșela nu doar păgânii, ci „dacă este posibil, chiar și pe aleși”. Cum poate imaginea ei miraculoasă să-i influențeze pe creștini dacă nu vor mai avea nicio imagine? Dacă până la sfârșitul timpurilor toți creștinii sunt baptiști, atunci nicio imagine, nici măcar cea mai miraculoasă, nu-i va mai impresiona. Dacă forțele răului recurg la un astfel de truc, atunci printre creștini (creștini fermi, credincioși până la capăt) vor exista cei în a căror conștiință va trăi o venerație respectuoasă a icoanelor miraculoase ale lui Hristos.

Imaginați-vă că în timpul săpăturilor s-a găsit o monedă contrafăcută. Putem spune pe această bază că nu a existat deloc circulație monetară în această cultură? Dimpotrivă - dacă există o monedă contrafăcută, înseamnă că se foloseau bani reali. De asemenea, faptul că în timpul Anticristului va exista o „imagine a fiarei” înseamnă că icoanele vor fi familiare creștinilor, iar această

ordine naturală a lucrurilor va fi pervertită de Anticrist. Dar aceasta înseamnă că venerația naturală a icoanelor va fi păstrată până la sfârșitul istoriei, prin urmare, creștinii ortodocși vor rămâne până la sfârșitul timpurilor.

Ne vor spune: Hristos nu poate fi înfățișat în trupul Său înviat („Unde este artistul care ar putea să-L înfățișeze pe Hristosul înviat, pe Hristosul glorificat? Citiți primul capitol din Apocalipsa lui Ioan Teologul și veți vedea că a-L înfățișa pe Hristos în toată slava Sa cerească este la fel de de neconceput pe cât este de neconceput să-L înfățișezi pe Dumnezeu Însuși, incoruptibil, de neînțeles. A-L înfățișa pe Hristos în umilința Sa pământească este nerezonabil” [112]). Dar Maria Magdalena l-a confundat odată pe Hristosul înviat cu un grădinar obișnuit. Și când Toma și-a băgat degetele în rana lui Hristos, Acesta abia dacă avea înfățișarea care i-a fost arătată lui Ioan în Apocalipsa. Și Pavel scrie că nu vrea să știe nimic altceva decât „Hristosul răstignit”. Hristos a înviat în același trup pe care l-a primit de la Maria. A devenit mai luminos – da. Ei bine, icoana ortodoxă cu fundalul ei auriu și absența umbrelor este mai saturată de lumină decât o pictură obișnuită. Hristos nu s-a rușinat să vină în trup – de ce ar trebui creștinii să se rușineze de trupul Dumnezeului lor? Cea mai înaltă slavă a Mântuitorului constă în smerenia Sa iubitoare, în smerenia de sine a Creatorului pentru creațiile Sale. Și sărutând icoana trupului lui Hristos – sărutăm smerenia Fiului și dragostea Celui Ce „atât de mult a iubit lumea…” [113] .

Ni se va spune: Dumnezeu este Duh și trebuie să-L venerăm spiritual, căci „Dumnezeu nu cere slujirea mâinilor omenești”. Dar la ce se roagă ortodocșii când stau în fața unei icoane? Cu Duhul sau cu ochii? Ce înseamnă „cult spiritual”? Să-i lăsăm pe protestanți să-l descrie – și să încerce să sublinieze astfel de mișcări, proprietăți și manifestări care ar fi nefamiliare ortodocșilor! Este amuzant când, atacând semnul crucii ortodox, protestanții ne spun că „slujirea mâinilor omenești” nu este necesară în rugăciune – și, în același timp, ei înșiși își folosesc mâinile și mai activ și mai furios în propriile rugăciuni (atât ridicându-le, cât și scuturându-le, și gesticulând în rugăciuni, cântece și predici). O icoană ajută cel puțin la concentrarea spirituală în rugăciune, blocând fluxul diverselor senzații vizuale care vin constant la noi din exterior.

Ne vor spune: dar există un cult al „icoanelor miraculoase” în Ortodoxie – înseamnă asta că încă mai admiți că icoana, placa, poate face minuni! Folosind un astfel de argument, protestanții preiau o expresie comună pentru o teză doctrinară. Teologia ortodoxă insistă că Dumnezeu este singurul care „face minuni”. Dar Domnul nu își impune minunile necredincioșilor, ci își descoperă faptele celor care se îndreaptă către El. Rugăciunea în fața unei icoane este unul dintre semnele unui astfel de apel rugător al unei persoane către Creator. Icoana ajuta o persoană să-și adune și să-și reverse sentimentul de rugăciune și cererea sa în fața chipului iconic. Cererea era adresată persoanei Celui înfățișat

pe icoană („privind cu ochii spre imagine, cu mintea ne înălțăm spre prototip"). Și ca răspuns la această insistență rugătoare, Domnul face o minune, trimite harul Său, al cărui efect reînnoitor și păstrator omul îl simte în inima și în viața sa. Dar dacă și-a deschis inima lui Dumnezeu înaintea icoanei, atunci simte curentul harului ca emanând prin acel Chip drag în fața căruia s-a adunat în efort rugător. Dumnezeu Însuși săvârșește minunea, El și numai El este sursa energiei binecuvântate, dar această energie făcătoare de minuni a Furnizorului se manifestă prin anumite realități și circumstanțe pământești (prin icoane și apă sfințită, moaștele unui sfânt și cuvântul unui părinte duhovnic, o pagină din Evanghelie și semne ale naturii și istoriei). De unde vine lumina din cameră? - De la fereastră. Este fereastra o sursă de lumină pentru cameră? - Da și nu. Nu fereastra produce lumina, nu geamul creează lumina, ci prin această fereastră și prin acest geam se revarsă în ea lumina care a ieșit din afara camerei. Icoana (ca și Evanghelia) este o astfel de fereastră. Ceea ce Domnul întoarce inima omului către Sine și prin care Își dă lumina devine drag inimii convertite și, prin urmare, este venerată cu respect de aceasta ca fiind legată de o minune, ca fiind „miraculoasă".

Un caz mai complex este cel al înfăptuirii de minuni prin icoane nu ale lui Hristos, ci, de exemplu, ale Maicii Domnului sau ale sfinților. O minune la, să zicem, Icoana Maicii Domnului de la Vladimir este descrisă teologic astfel: Privind chipul Maicii Domnului, numită „Vladimir", o persoană o roagă pe Maica Domnului să mijlocească la Fiul Său pentru nevoile vitale ale inimii sale. Dumnezeu, care singur face adevărate minuni, prin mijlocirea rugătoare a Maicei Sale (amintiți-vă că prima minune a lui Hristos - în Cana Galileii - a avut loc la cererea Mariei) ca răspuns la rugăciunea care a fost săvârșită în fața acestei icoane a Maicii Domnului, își arată mila. Așadar, în sensul propriu al cuvântului, numai Dumnezeu este un „făcător de minuni", iar icoanele sunt mijloacele prin care El își descoperă lucrările.

De ce vorbesc oamenii despre „miracolele icoanelor"? Aceasta este o abreviere obișnuită pentru formule complexe în vorbire, iar Domnul Însuși nu a disprețuit această abreviere colocvială. Să ne amintim de porunca Sa către Moise: „turnați din argint doi heruvimi". Pot fi heruvimii cu adevărat făcuți de mâini omenești? Nu, vorbim despre imagini de heruvimi. Probabil ar fi mai corect să spunem „faceți imagini de doi heruvimi" și nu pur și simplu „doi heruvimi". Dar Domnul a spus așa cum a spus. A spus așa cum vorbim noi. Și în uzul ortodox ar fi mai corect să spunem doar „Icoana Vladimir a Maicii Domnului" și nu „Maica Domnului Vladimir". Ar fi mai corect să spunem: „Domnul, prin mijlocirea rugătoare a Maicii Sale, prin Providența Sa și prin rugăciunile poporului rus, prin Icoana Vladimir a Maicii Domnului, a săvârșit o minune care a protejat Moscova de a fi distrusă de tătari". Spunem pe scurt: „Doamna din Vladimir a apărat Moscova". Dacă cineva vrea să ne reproșeze o astfel de utilizare a cuvintelor, să

smulgă și pagina biblică despre „facerea heruvimilor” și să emită legi care să interzică proprietatea inerentă tuturor limbilor de a scurta și condensa frazele, proprietate care este inextricabil legată de modul uman de gândire și înțelegere.

Ne vor spune: dar este posibil să te rogi fără icoane! Și aici voi fi în sfârșit de acord: este adevărat, este posibil. Dar observați doar unde a ajuns dialogul nostru cu protestanții. A început cu atacurile protestanților la adresa faptului că ortodocșii au icoane. Și se termină cu cererea: „Bine, roagă-te cum vrei, dar măcar permite-ne să ne rugăm fără icoane: nu suntem obișnuiți cu ele!”

Și o ortodoxă se poate ruga fără icoane. O femeie, exilată în timpul persecuțiilor sub supraveghere publică, cu interdicția nu doar de a vizita templul, ci și de a se ruga pur și simplu, și-a făcut o cruce din două paie împletite cu un fir de iarbă. Aceasta era întreaga ei iconostasă. Când apăreau spioni (și veneau adesea la ea), crucea îi era strânsă în palmă.

Te poți ruga și fără icoane. Icoanele pur și simplu ajută la rugăciune. Și ele ajută nu doar în etapa inițială, „copilărească”. Cu cât o persoană este mai matură în viața sa spirituală, cu atât prețuiește mai mult o icoană ortodoxă canonică, adevărată. Începând cu cărți de colorat pentru copii și kitsch-uri „catolice” strălucitor de sentimentale, ea învață să prețuiască lucrările marilor pictori de icoane din Bizanț și din Rusia antică. Și să prețuiască nu măiestria lor artistică, ci rugăciunea lor. Iată un paradox, a cărui înțelegere depășește scopul acestui articol, dar care merită menționat: culmile picturii icoanelor ortodoxe au fost create de isihaști - făptuitori ai rugăciunii tăcute și inteligente. O icoană ortodoxă canonică bună este cel mai mult prețuită de călugări, adică cei care știu să se roage în inima lor, fără gesturi și cuvinte exterioare, cei care sunt extrem de zgârciți în exprimarea exterioară a emoțiilor și extrem de stricți în credință - ei sunt cei care prețuiesc o icoană autentică, ei sunt cei care o creează.

Protestanții nu folosesc icoane în rugăciune. Aceasta înseamnă că judecata lor asupra acestei probleme pur și simplu nu este autoritară: nu ar trebui să judeci ceva ce nu ai experimentat. Protestanții spun adesea (și pe bună dreptate) că un ateu pur și simplu nu are experiența adecvată a Întâlnirii pentru a emite judecăți despre existența sau inexistența lui Dumnezeu, despre corectitudinea sau greșeala Evangheliei. Un creștin ortodox poate adresa același argument protestanților: lipsa voastră de experiență în comunicarea rugăciunii cu sfinții și cu Maica Domnului, lipsa voastră de experiență în rugăciunea ortodoxă liturgică nu este o condiție suficientă pentru a-i acuza pe ortodocși de artificialitatea practicii lor de rugăciune.

Da, practica este criteriul adevărului. Minunile prin icoane și prin mijlocirea Sfinților sunt un fapt, confirmat în mod repetat și abundent de-a lungul istoriei

bisericii. Prin aceste minuni, oamenii au fost convertiți la credința Evangheliei, pocăința și bucuria în Hristos Mântuitorul au fost trezite în ei. Dacă această experiență veche de secole nu se încadrează în cadrul teoriilor teologice baptiste, cu atât mai rău pentru aceste teorii. Voi cita acum doar o mărturie că o icoană este un asistent în rugăciune: „Este dificil să te rogi fără icoane. O icoană adună atenția rugăciunii în sine, așa cum o lupă adună razele împrăștiate într-un singur punct arzător” [114] . Dar ceea ce anume se află într-o icoană și în limbajul ei și ajută la rugăciune este o conversație specială [115] .

Icoana a însoțit Biserica de-a lungul istoriei sale, și nu doar de la Sinodul al VII-lea. Toată lumea știe, de exemplu, că orașele italiene Pompei și Herculaneum au pierit în anul 79. Chiar și după standardele protestante, aceasta era încă vremea Bisericii apostolice, nedenaturate. Nu toți apostolii părăsiseră lumea noastră până în acel an. Așadar, în timpul săpăturilor din acest oraș acoperit de cenușă, au fost găsite picturi murale care înfățișează scene biblice și imagini ale crucii [116] . Descoperirile urmelor prezenței creștine în Herculaneum sunt cu atât mai interesante cu cât, după cum se știe (Faptele Apostolilor 28:13), Apostolul Pavel a predicat în Puteoli, la 10 km de Pompei. Din capătul opus al Imperiului Roman - catacombele Dura-Europos din Mesopotamia - alte fresce ale creștinilor din catacombe au ajuns până la noi din secolul al II-lea (întâmplător, cu o imagine a Fecioarei Maria) [117] . Icoana a intrat în viața Bisericii cumva în mod natural, fără decizii oficiale și fără tratate care să-i dovedească posibilitatea. Celebrul bizantolog Andrei Grabar a remarcat în mod special acest fapt uimitor: cu fiecare deceniu, din secolul al II-lea până în secolul al VI-lea, numărul monumentelor de artă creștină timpurie care au ajuns până la noi crește, dar în scris nu există practic urme ale venerației icoanelor. Uneori se aud voci iconoclaste (la Clement (Stromata. 6, 16, 377), Eusebiu (Epistola către Constantin), Epifanie (Panarion. 27, 6, 10) și la Sinodul de la Elvira). Însă nu există texte care să explice și să prescrie venerarea icoanelor. „Ai senzația”, scrie A. Grabar, „că afirmația veneratorilor de icoane nu avea nevoie de susținători care să se ocupe de fundamentarea imaginilor” [118] .

În literatura acelei vremi existau referințe la venerarea icoanelor (în lucrările Fericitului Augustin, Sfântului Grigore de Nyssa și ale altora). Și abia atunci când puterea imperială a făcut din iconoclasm politica sa, mintea ecleziastică a oferit o explicație sistematică a venerării icoanelor. Al VII-lea Sinod a explicat cu precizie venerarea icoanelor, dar nu a introdus-o în practică. Și nu a pur și simplu „ordonat, prin intermediul unui canon special, venerarea icoanelor, fără o explicație adecvată a motivului pentru care acest lucru este necesar”, așa cum li se pare agitatorilor baptiști [119] . Sinodul a explicat cu precizie, a fundamentat venerarea icoanelor – și a făcut-o nu în contextul unui ritual, ci prin legarea înțelegerii icoanei de însăși esența creștinismului ca proclamare a Cuvântului întrupat.

Așadar, ortodocșii nu se „închină pur și simplu la icoane”, uitând porunca biblică. Suntem pe deplin conștienți de acțiunile noastre. Teologia bisericească le amintește în mod repetat atât ortodocșilor înșiși, cât și criticilor noștri, de principiile ortodoxe ale venerării icoanelor. Doar ignoranța poate explica asigurarea baptistului P. I. Rogozin că „afirmând venerarea icoanelor în canon, biserica nu mai tratează această problemă nici în definițiile bisericești, nici în teologie și, prin urmare, o întoarcere la adevăr este dificilă și nedorită pentru biserică” [120] . Rogozin a trăit în afara Uniunii Sovietice și, dacă ar fi avut vreun respect pentru subiectul pe care îl critica (adică pentru Biserica Ortodoxă), ar fi putut găsi cu ușurință cărțile părintelui Serghie Bulgakov, părintelui Pavel Florenski, E. Trubețkoi, L. Uspenski, A. Grabar, V. Losski – autorii celor mai faimoase cărți ale secolului nostru dedicate teologiei icoanei. Rogozin scrie că orice polemică pe această temă este „dificilă, riscantă și neprofitabilă”. Adevărat. Dar este întotdeauna dificil și riscant pentru un protestant, și nu pentru un ortodox educat teologic.

Un protestant mai imparțial și mai educat decât Rogozin, atunci când se familiariza cu teologia ortodoxă a icoanei, ar fi preferat să repete cuvintele Fericitului Augustin, care a descris în Mărturisirea sa experiențele sale în momentul în care și-a dat seama că atacurile sale anterioare asupra Bisericii erau nefondate: „M-am înroșit de rușine și m-am bucurat că atâția ani am lătrat nu la Biserica Ortodoxă, ci la născocirile imaginației carnale. Am fost o persoană obraznică și nelegiuită: ar fi trebuit să întreb și să învăț, dar am acuzat și am afirmat... Dacă Biserica Ta învață adevărul, încă nu știam, dar vedeam deja că învață altceva decât ceea ce eu îi îngrămădisem cu acuzații grave.”

În încheierea conversației despre icoană, vreau să exprim una dintre presupunerile mele, adresată mai mult ortodocșilor decât protestanților. Mi se pare că protestanții nu cad sub anatema celui de-al VII-lea Sinod Ecumenic.

Da, ei nu venerează imagini și, formal, interdicția Conciliului li se poate aplica: „Credând în Unicul Dumnezeu, glorificat în Treime, primim cu dragoste venerabilele icoane. Anatema să fie cei care acționează altfel!” [121] . Dar adevărul este că pentru Conciliu aceasta nu a fost o dispută ritualică. Argumentarea acelor iconoclaști era „cristologică”. Teoria lor presupunea că natura umană a lui Hristos se dizolvase atât de mult în natura Sa divină încât nu mai era posibil să-L înfățișezi pe Hristos. „Ce veneraţi?”, au încercat iconoclaștii să-i interoge pe ortodocși. Divinitatea lui Hristos? Dar nu este reprezentabilă și, prin urmare, imaginile voastre nu își ating scopul. Sau veneraţi umanitatea Lui – dar atunci veneraţi ceva ce nu este Dumnezeu și sunteți, în primul rând, păgâni și, în al doilea rând, nestorieni, împărțind pe Hristos în două părți [122] .

Ortodocșii au răspuns: nu ne închinăm niciunuia dintre ele. Ne închinăm Unicei Persoane Dumnezeu-omenești a lui Hristos. În rugăciune nu ne adresăm „ce”, ci „Cui”, Persoanei, Dumnezeului Viu și Personal, și nu naturii impersonale. Și în măsura în care icoana ne ajută să ne adresăm Persoanei Dumnezeu-omenești, o acceptăm. Ce au în comun un portret și o persoană? Că atunci când întâlnim persoana însăși și când privim portretul ei, o numim cu același nume: „Acesta este Petru”. Icoana ca imagine este una cu Prototipul în nume, în numirea Persoanei Celui Care este înfățișat pe ea [123] . Prin urmare, apropo, o icoană ortodoxă canonică trebuie să conțină în mod necesar o inscripție – numele persoanei înfățișate. Astfel, icoana există pentru rugăciune și tocmai în rugăciunea pe care o persoană o adresează lui Dumnezeu și în care își realizează destinul spiritual.

Acele controverse din jurul icoanei au atins însăși profunzimile gândirii teologice creștine; ele se refereau la întrebarea cum principiile divine și umane erau unite în Hristos. Conciliul a arătat că argumentele iconoclaștilor duceau la o idee falsă despre Hristos, la erezie – și, prin urmare, i-a condamnat. Până când chestiunea venerării icoanelor a fost strâns legată de chestiunea întrupării lui Dumnezeu în Hristos, Biserica a permis atitudini diferite față de icoane. Nu a interzis folosirea imaginii pentru predicare și rugăciune de către cei care primeau beneficii spirituale de pe urma ei și nu i-a obligat să facă acest lucru pe acei creștini care se temeau că prejudecățile păgâne din rândul oamenilor erau încă prea puternice pentru a oferi în siguranță reprezentări artistice ale evenimentelor sacre.

Astăzi, protestanții, în principiu, aderă la o învățătură complet ortodoxă despre Hristos și Treime (ei înșiși, însă, nu își dau seama de acest lucru, deoarece sunt puțin interesați de înalta teologie și de istoria dezvoltării dogmatice a Bisericii). Prin urmare, disputa noastră despre icoane a devenit „mai sigură” - este vorba de o dispută despre înțelegerea anumitor texte din Scriptură (o dispută inevitabilă și mereu prezentă în teologia creștină) și despre ritual. Nu-l anatemizăm pe Sfântul Epifanie al Ciprului, care în secolul al IV-lea, cu trei secole înainte de Sinodul al VII-lea, a respins venerarea icoanelor, deoarece înțelegem că aceasta a fost poziția sa personală asupra acestei probleme, care era percepută atunci doar ca o chestiune de imagine a evlaviei (în teologia fundamentală, Sfântul Epifanie era, fără îndoială, ortodox). Poate că aceeași atitudine ar trebui adoptată și față de „iconoclasmul” irascibil și ignorant al baptiștilor moderni. Poate că le putem aplica cuvintele lui Augustin: „În esențial, unitate, în secundar, diversitate și în toate, dragoste”.

Nu este vorba despre icoană care ne desparte. Este vorba despre Euharistie. Și aceasta nu este o chestiune de ritual. Este o chestiune de Sacrament: nu despre simboluri și imagini ale lui Hristos, ci despre întâlnirea cu El Însuși.

+ + +

Raționamentul de mai sus este de înțeles pentru persoanele cu un gust deja format pentru studiile biblice. Va fi de înțeles și pentru protestanți. Există însă și un cerc imens de oameni care privesc atât ortodoxia, cât și protestantismul din exterior. Aceștia au auzit deja de la o cunoștință care a ajuns într-o sectă argumentul protestant comun că „nimeni nu L-a văzut vreodată pe Dumnezeu", dar acest lucru nu a făcut decât să le diminueze simpatia pentru ortodoxie și nu a adăugat interes nici pentru protestantism, nici pentru Biblie.

Li se adresează într-un discurs special, cu argumentație extrabiblică (extrabiblic nu înseamnă antibiblic).

Teza protestantă, insistând asupra îndeplinirii literale a poruncii „să nu-ți faci nicio icoană", este mult mai puternică decât li se pare protestanților înșiși. Acesta este cazul atunci când, pentru a-și enerva vecinul, își ard propria casă împreună cu întregul oraș. La urma urmei, interpretarea literală a acestei porunci distruge complet atât gândirea umană, cât și întreaga lume a culturii. Omul trăiește în lumea „icoanelor", în lumea imaginilor. Vedem doar „lucruri-pentru-noi" și nu avem acces la lumea „lucrurilor-în-sine". Cunoaștem lumea prin denumire, iar orice cunoaștere este crearea unei anumite imagini, a unei idei despre un anumit proces, fenomen, eveniment. Trăim într-o lume a imaginilor, într-o lume a reflexiilor, a oglinzilor, plasate peste tot de cultura noastră. Un cuvânt este o idee despre un anumit obiect (mai precis, „un cuvânt nu este o imagine a unui obiect, ci o imagine a unei imagini" [124] , este o imagine care se naște din ideea noastră despre un anumit obiect și care este chemată să transmită această idee). Văd o altă persoană - și, de fapt, am de-a face cu imaginea acestei persoane care este în ochii mei, în mintea și inima mea (și când îi aud numele - imaginea lui care s-a format în mine și este amintită de mine, apare în conștiința mea). Aproape fiecare persoană (cu excepția sfântului prost) se preocupă de ce fel de impresie își vor forma ceilalți despre ea, și chiar și o persoană care nu a citit cărțile lui Carnegie se străduiește să-și creeze propria imagine bună.

Scriitorul creează imagini ale personajelor sale. Și dacă luăm literal porunca „să nu faci nicio imagine", atunci, evident, „imaginea lui Evgheni Oneghin" trebuie, de asemenea, distrusă. Pictura este posibilă nu doar cu vopsea. Există pictură cu muzică și pictură cu cuvinte. Vladimir Nabokov a scris o poezie la Berlin în 1927, în care câteva cuvinte finale schițează precis o imagine picturală:

Sunt nopți: de îndată ce mă întind,
patul plutește spre Rusia;
și apoi mă duc în râpă,
mă duc în râpă ca să ucid.
Mă trezesc și, în întuneric, de pe scaunul
unde zac chibriturile și ceasul, un cadran aprins
mă privește în ochi ca o botniță străpungătoare
.
Acoperindu-mi pieptul și gâtul cu mâinile –
e gata să tragă în mine! –
nu îndrăznesc să-mi iau ochii
de la cercul de foc slab. Ticăitul ceasului
îmi atinge conștiința amorțită
, simt din nou acoperământul
unui exil reușit . Dar, inimă, cum ți-ai dori să fie cu adevărat așa: Rusia, stelele, noaptea execuției și râpa, toate în culoarea cireșelor!

Desigur, Biblia este și o icoană. Pur și simplu transmite imaginea Creatorului nu prin picturi, ci prin cuvinte. Orice predică oferă o imagine a lui Dumnezeu, o idee despre Dumnezeu, astfel încât o persoană își îndreaptă privirea inimii către Creatorul Însuși. Dar o icoană face același lucru. Nu este întâmplător faptul că Sfântul Ioan Damaschin, justificând venerarea icoanelor, ne amintește de venerarea cărților sacre: „Ne închinăm, cinstind cărțile, prin care auzim cuvântul Lui” [125] . Mai mult, cortul Vechiului Testament este o icoană a Noului Testament - „o imagine a timpului prezent” (Evrei 9:9), „o umbră a binecuvântărilor viitoare” (10:1). Evenimentele istoriei sacre sunt iconice.

Primul pictor de icoane a fost Însuși Dumnezeu. Fiul Său este „chipul exact al persoanei Sale” (Evrei 1:3). Dumnezeu l-a creat pe om după chipul Său în lume (în textul grecesc – ca o icoană). Taina icoanei este dezvăluită printr-un rit liturgic precum tămâierea: în biserică, preotul se închină și tămâie atât oamenii, cât și icoanele în timpul tămâierii. Acestea sunt două tipuri de imagini. În om, chipul lui

Dumnezeu este personalitatea, rațiunea, capacitatea de creativitate și libertate. Onorând chipul lui Dumnezeu în altul, cinstesc libertatea și demnitatea Lui divină filială, acele Daruri pe care Domnul le-a dat fratelui meu. S-ar putea să nu văd aceste daruri, s-ar putea să tratez această persoană cu condamnare sau dispreț, cu o indiferență rece – la nivel emoțional. Dar dogma îmi amintește: în această persoană, în fiecare persoană, nu există mai puțină profunzime și mister decât în tine însuți. Aproape nu faptele Lui în lume, aproape faptele lui Dumnezeu în el – chipul dat lui de Dumnezeu. Sau dacă m-am închinat când am întâlnit o persoană, am săvârșit și un ritual păgân?

Și astfel, din nou trebuie să ne amintim ce a spus Sinodul al Șaptelea despre icoană: există închinare ca slujbă completă – și aceasta aparține numai lui Dumnezeu, și există închinare ca venerație, ca dăruire de onoare – și este posibilă în raport cu o imagine. Altfel, a doua poruncă a lui Moise o va contrazice direct pe a cincea: „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta”. Iar în a patra poruncă – „Cinstește ziua Sabatului”. Așadar, tot ce a ieșit din mâinile lui Dumnezeu și tot ce ne amintește de El este vrednic de mulțumire și venerație.

Este posibil să-L glorifici pe Creator în timp ce privești stelele? Este posibil să cânți laudele Cerului cu mintea în timp ce privești pământul? Același Nabokov are o replică pe care un creștin ortodox o poate adresa unui protestant: „Lasă-mă să trăiesc, să-L caut pe Creator în creație” („Patria”). Iar natura poate fi un mediator în dezvoltarea religioasă a omului, atunci când cu frumusețea și măreția ei scoate din inima sa o rugăciune către Creator.

Și dacă o persoană își creează semne și imagini comemorative pentru a-și îndrepta mai des mintea către Unicul Creator – unde este păgânismul în asta? O icoană, precum lumea, precum Scriptura, este o creatură care vorbește despre Creator. Doar pentru un necredincios icoana lui Rublev vorbește despre Rublev; pentru un credincios vorbește în primul rând despre Hristos: „Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca să vadă faptele voastre bune și să slăvească pe Tatăl vostru care este în ceruri” (Matei 5:16). Aici: ei văd faptele voastre, dar nu pe voi vă vor slăvi, ci pe Tatăl. Așadar, fiecare faptă bună a unui creștin este și o icoană care Îl descoperă și Îl slăvește pe Dumnezeu.

Și Evanghelia este o operă a omului, care ne-a arătat chipul lui Hristos, doar că scris nu în picturi, ci în cuvinte. Va păstra un protestant Evanghelia într-un loc indecent? Va înfășura sandvișuri în paginile Bibliei și va folosi Biblia însăși ca suport pentru unele nevoi casnice? Și va condamna el dorința unei persoane care, după ce a citit Evanghelia, sărută pagina dragă din bucurie și recunoștință profundă? De ce nu pot fi arătate aceste sentimente înaintea feței lui Hristos, scrise într-un mod diferit? Sau cred criticii Ortodoxiei cu adevărat că ne închinăm

lemnului și picturilor? Și așteptăm ajutor nu de la Dumnezeu, ci de la o scândură de lemn?

În concluzie, voi oferi o comparație din viața de zi cu zi. Un soț, plecat de acasă pentru o perioadă lungă de timp, scoate o fotografie a soției sale și o sărută. Are soția dreptul să-l suspecteze de o pasiune impură pentru hârtia foto și de infidelitate și să depună acte de divorț pentru acest gest al soțului ei? Dar de ce să-L considere pe Dumnezeu mai prost decât o soție geloasă? Chiar cred protestanții că Hristos se va mânia pe cineva care cu dragoste și rugăciune a venerat răstignirea Sa?

Nu poți impune altora propria imagine despre evlavie, dar a suspecta ce e mai rău în alții fără nicio încercare de a înțelege motivele acțiunilor lor nu este altceva decât fariseism. Poți fi creștin și trăi conform Evangheliei fără a avea imagini picturale (creștinii ortodocși, rugându-se în cazărmile lagărelor unde nu existau icoane ale lui Hristos, nu au încetat să mai fie ortodocși). Însă practica de a acuza alți creștini de păgânism pur și simplu pentru că își exprimă respectul față de același Domn într-un mod diferit este greu de conciliat cu porunca principală a Evangheliei - porunca iubirii.

De ce este numit un preot „părinte”?

Dorința predicatorilor protestanți de a-i condamna pe ortodocși de cât mai multe păcate și încălcări ale regulilor biblice este de înțeles din punct de vedere psihologic. Psihologic, acest lucru este de înțeles – dar concentrarea pe căutarea păcatului și interpretarea acțiunilor „de neînțeles” ale altor creștini în cel mai negativ mod este greu de justificat din punct de vedere creștin. Printre aceste reproșuri, cea mai ciudată este acuzația la adresa ortodocșilor că îi numesc pe preoți „părinți”, în ciuda cuvintelor aparent clare ale Mântuitorului: „Și să nu numiți pe nimeni pe pământ „tatăl vostru”, căci un singur Tată aveți, Care este în ceruri” (Matei 23:9).

Ca și în cazul venerării icoanelor, protestanții aruncă asupra ortodocșilor ca pe o pietricică acel citat biblic care le sparge propriile geamuri. Dacă intenționează cu adevărat să înțeleagă și să aplice literal interdicția Vechiului Testament privind imaginile, atunci ar trebui mai întâi să distrugă toate publicațiile lor ilustrate și toate albumele foto și abia apoi să toarne benzină de critică asupra icoanelor ortodoxe. Dacă sunt cu adevărat siguri că nimeni nu ar trebui numit vreodată tată, atunci să înceapă reforma religioasă și lingvistică din propriile case și să le interzică copiilor lor să se adreseze părinților cu „tăti”. Dacă un lider protestant însuși se adresează tatălui său cu „tăti”, dacă introduce în predicile sale pasaje precum „cum m-a învățat tatăl meu...”, dacă își îndeamnă enoriașii să îndeplinească porunca biblică „cinstește-ți tatăl și mama” - atunci ar trebui să fie

mai atent în critica ortodocșilor. Dacă într-o familie apelativul „tată” își păstrează dreptul la viață, atunci sunt ortodocșii de vină dacă simt întreaga Biserică ca pe marea lor familie și își iau cuvintele familiale, afectuoase („tată”, „mamă”, „frate”) în afara apartamentului?

Rigorismul protestanților nu se regăsește la apostoli sau la Hristos Însuși. Ei aplică cuvântul „tată” și apelativul „tată” nu doar lui Dumnezeu. De exemplu, în parabola lui Hristos despre bogatul și Lazăr, bogatul îl întreabă pe Avraam: „Părinte Avraam, ai milă de mine și trimite pe Lazăr [...] Dar Avraam a zis: fiule!...” (Luca 16:24-25). După cum putem vedea, Avraam acceptă o astfel de apelativă și răspunde în consecință, înțelegând relația sa cu urmașul său îndepărtat în termeni de „tată-fiu”. Într-o altă parabolă a lui Hristos, în parabola fiului risipitor, fiul se adresează tatălui său pământesc: „Tată, am păcătuit împotriva cerului și înaintea Ta și nu mai sunt vrednic să mă numesc fiul Tău” (Luca 15:21). Și nu este evident de nicăieri că în ambele cazuri Mântuitorul i-a condamnat pe copiii care și-au numit strămoșii cu numele „tată”. Da, ambii acești copii erau „păcătoși”, dar păcatul lor nu era deloc faptul că își numeau tatăl - tată.

Iată cuvintele Mântuitorului, care sunt foarte importante pentru subiectul nostru: „Nu este nimeni care să fi lăsat casă sau frați sau surori sau tată sau mamă sau soție sau copii sau ogoare, pentru Mine și pentru Evanghelie, și care să nu primească însutit acum, în vremea aceasta, case și frați și surori și tați și mame și copii și ogoare, împreună cu prigoniri; iar în veacul viitor, viața veșnică” (Marcu 10:29-30). Conform interpretării „ezoterice” a Elenei Roerich, în acest text Hristos are în vedere principiul reîncarnării: „Cum este posibil acum, în această vreme, să avem mai multe mame, tați etc., dacă nu admitem legea reîncarnării? Aici este subliniat contrastul dintre acest timp, existențele pământești în mijlocul persecuțiilor, și veacul viitor, viața veșnică” [126] . Dacă protestanții nu vor să fie ocultiști, adică dacă nu vor să fie de acord cu E. Roerich, atunci vor trebui să fie de acord cu mine și să recunoască faptul că acest text din Evanghelie nu vorbește despre o multitudine de nașteri viitoare, ci despre realitățile vieții în comunitatea creștină primară. O persoană care și-a părăsit casa, orașul, familia de dragul lui Hristos era primită ca o rudă în orice alt cămin creștin, iar pe măsură ce creștinismul se răspândea în întreaga lume - în orice alt oraș. Orice mentor care a născut suflete de oameni la viață în Hristos devenea un tată spiritual pentru cei care credeau. Toți apostolii au fost tați pentru fiecare dintre creștini. Și toți creștinii au fost frați și surori unii pentru alții. Și iată întrebarea pentru protestanți: cum se va împlini promisiunea lui Hristos că un creștin va avea mulți tați - dacă nu poate numi pe nimeni prin acest cuvânt?

Probabil că nici Apostolii nu au perceput porunca lui Hristos „să nu numiți pe nimeni tată decât pe Tatăl vostru care este în ceruri” la fel de neechivoc ca „evangheliștii” de astăzi. Dragostea nu cunoaște lege. Și deja Apostolul Ioan se

adresează ucenicilor săi - „copilașilor”. Contrachemarea a fost evident potrivită. Apostolul Matei, scriind Evanghelia sa după ce a auzit cuvintele severe ale Mântuitorului „să nu numiți pe nimeni tată pe pământ”, Matei, în a cărui Evanghelie sunt citate aceste cuvinte ale lui Hristos, scrie totuși că Hristos i-a întâlnit pe Iacov și pe Ioan „în corabie cu Zebedeu, tatăl lor” (Matei 4:21). Apostolul Ștefan predică Sinedriului: „fraților și taților, ascultați” (Faptele Apostolilor 7:2). Aceeași adresare se găsește și la Apostolul Pavel (Faptele Apostolilor 22:1). Și Apostolul Ioan o folosește: „Vă scriu vouă, taților” (1 Ioan 2:13). Apostolul Petru cunoaște și alți tați pe lângă Cel Ceresc: „Dumnezeul lui Avraam, al lui Isaac și al lui Iacov, Dumnezeul părinților noștri” (Faptele Apostolilor 3:13); „Dumnezeul părinților noștri a înviat pe Isus” (Faptele Apostolilor 5:30). Dacă ne amintim și de îndemnul Apostolului Pavel: „Părinților, nu-i supărați pe copii” (Efeseni 6:4), atunci devine destul de evident că, conform percepției apostolilor, Filiația plină de har a lui Dumnezeu, acordată nouă de Fiul Adevărat, nu anulează rudenia pământească, atât cea fizică, cât și cea spirituală.

Avraam „a devenit tatăl tuturor celor ce cred”, scrie apostolul Pavel (Romani 4:11), amintindu-ne că cineva poate proveni dintr-un popor neevreu în trup, dar totuși să fie moștenitor al promisiunilor spirituale făcute odată lui Avraam. Pentru „toți cei ce cred”, Avraam este un „tată”: nu numai pentru evreii care au venit din el în trup, ci și pentru cei care au venit la religia biblică la chemarea duhului.

Dacă se spune că trebuie să ne temem mai mult de cei ce pot ucide sufletul decât de cei ce pot ucide trupul (Matei 10:28), atunci nu este adevărat și contrariul: trebuie să-i cinstim mai mult pe cei care stau la izvorul vieții mele spirituale decât pe cel căruia îi datorez viața mea fizică? Și dacă cel care mi-a adus un dar mai mic trebuie onorat și respectat cu adresarea recunoscătoare de tată, atunci de ce nu poate fi aplicat acest cuvânt nașterii spirituale, nașterii în duh, care are loc, de asemenea, nu fără participarea omului (căci „cum vom crede în Acela despre care n-am auzit? Și cum vom auzi fără propovăduitor” - Romani 10:14)? De aceea, Apostolul Pavel scrie: „V-am născut în Hristos Isus” (1 Corinteni 4:15). Și explică direct că tocmai de aceea a devenit tată pentru cei care au crezut: „Aveți mii de învățători [...], dar nu mulți tați” (1 Corinteni 4:15). Și Pavel vorbește despre o persoană foarte specifică: Onisim, „pe care l-am născut în lanțuri” (Filipeni 10). Firește, ucenicii Apostolului Pavel l-au perceput tocmai ca pe un tată: Timotei „ca un fiu la tatăl său, mi-a slujit” (Filipeni 2:22).

Prin oameni, omul ajunge la comunitatea credincioșilor, la Biserică. Prin urmare, a vedea Biserica înseamnă a vedea oameni în care lucrează puterea lui Dumnezeu. Un vechi aforism monahal spune că nimeni nu s-ar călugări vreodată dacă nu ar fi văzut măcar o dată strălucirea vieții veșnice pe chipul altei persoane. De aceea, Apostolul Pavel spune: „Copilașii mei, pentru care iarăși sufăr nașterea, până când va fi chip de Hristos în voi!” (Galateni 4:19); „Urmați-

mă pe mine, precum și eu urmez pe Hristos” (1 Corinteni 4:16). Și așa se întâmplă – de-a lungul secolelor. În nașterea lor unul din celălalt, mentorii păstrează imaginea structurii spirituale pe care creatorul tradiției a revelat-o pentru prima dată. Iată doar o mărturie despre o întâlnire cu „părintele”: „Când, după ce am terminat rugăciunea, părintele m-a binecuvântat și a început să vorbească, am început să-l ascult din toată inima, dar nu la cuvinte, ci la acel lucru nou și neobișnuit care s-a născut în suflet în prezența lui, care a reînnoit, a reînviat, a întărit” [127] .

Nașterea nu se poate întâmpla de la sine, „pur și simplu așa”. Și nu este o coincidență faptul că spovedania izbucnește din când în când în literatura creștină: „Am suferit, născându-te cu pocăință, te-am născut cu mare răbdare, mare durere și lacrimi zilnice, deși nu știai nimic despre asta. Vino aici, copilul meu, te voi duce la Dumnezeu.” Iată ce îi scrie Sfântul Simeon Noul Teolog fiului său duhovnicesc. Este o blasfemie să spui „Tată!” unui astfel de părinte duhovnicesc?

Protestanții interzic să-i numească pe pastori cu acest cuvânt. Ei bine, „probabil că nu i-au cunoscut niciodată în viața lor pe oamenii pe care i-am cunoscut noi, nimeni nu le-a arătat cu suflare vie ce este Sfânta Biserică, nimeni nu și-a lipit capul de pieptul lor, pe care se odihnea răcoarea unui vechi epitrahil, nimeni nu le-a spus: «dragul meu copil» – aceste cuvinte înflăcărate din care se topește toată necredința și, ceea ce este și mai surprinzător – toate păcatele” [128] .

Protestanții nu au părinți spirituali, nu au preoți. Poate de aceea nu știu ce legătură dureroasă și plină de bucurie se stabilește între un învățător spiritual și un elev – o astfel de legătură încât nu poate fi exprimată în alte cuvinte decât „fiu!” și „tată!”. Nu înțeleg cuvintele lui Exupéry: „Vedeți, omul se naște, în general, în lumea asta pentru mult timp”...

Apostolul Pavel vorbește despre paternitatea spirituală în secolul I; Sfântul Simeon în al X-lea. Dar chiar și în secolul al XIX-lea vedem același rod al iubirii spirituale: „Fii mamă, nu tată pentru frați”, îl sfătuiește Sfântul Serafim de Sarov pe noul stareț numit [129] .

Așadar, nu există nicio blasfemie în a numi un preot „tată” și „preot”. O persoană trebuie să înțeleagă că singura sursă a vieții sale este în Dumnezeu. Aici, ca și în legătură cu icoana: cineva se poate închina și sluji doar Unicului Dumnezeu. Dar se poate și trebuie să se onoreze ceea ce face și prin care aflăm despre Dumnezeu și primim darul vieții. „Închinați-vă numai lui Dumnezeu”, dar - „cinstiți-vă tatăl și mama” și, bineînțeles, nu uitați de rudenia voastră spirituală.

Dar ce înseamnă pentru Ortodoxie cuvintele lui Hristos: „Să nu numiți pe nimeni „tatăl vostru”? Hristos nu vorbește despre exterior, ci despre interior. El nu condamnă adresarea în sine, ci starea interioară a sufletului care poate fi exprimată printr-o astfel de adresare. Și nu cel care spune „tată” este condamnat, ci cel care își cere o astfel de adresare. Există o poftă a deșertăciunii, există o dorință plină de poftă de a prezida întâlnirile și de a primi semne de respect - și tocmai asta condamnă Hristos. Să ne amintim contextul: „Cărturarii și fariseii stau pe scaunul lui Moise [...] dar fac toate faptele lor ca să fie văzuți de oameni [...] tot așa le plac locurile cele dintâi la oaspețe și locurile dintâi în sinagogi și saluturile în piețe și să fie numiți de oameni: „Învățătorule, Învățătorule!”. Dar voi să nu vă numiți „Învățători”, căci Unul este Învățătorul vostru, Hristos, și voi toți sunteți frați. „Și nu numiți pe nimeni „tatăl vostru” pe pământ, căci Unul este Tatăl vostru, Care este în ceruri. Și voi să nu vă numiți învățători, căci Unul este Învățătorul vostru, Hristos.” „Cel mai mare dintre voi să fie slujitorul vostru. Căci oricine se înalță pe sine va fi smerit și oricine se smerește pe sine va fi înalțat” (Matei 23:2,5-12). Ceea ce este condamnat nu este faptul că în vreo societate există cu adevărat maeștri și ucenici, nu că în vreo adunare există și ar trebui să existe un prezbiter și cei care i-au cedat întâietatea, ci ceea ce este condamnat este acea poftă deșartă și mândră care caută în fiecare persoană pe care o întâlnește, în primul rând, respect servil pentru sine ca „maestru”, „învățător”, „prezbiter”, „tată”. Ceea ce este condamnat este dorința unei persoane de a deveni „învățător”, „instructor”, „mare”, dorința de a se înălța pe sine. Acesta nu este doar un păcat al clerului, este un păcat mult mai răspândit. O enoriașă în vârstă, explicând cu autoritate unei fete care a intrat cum să aprindă o lumânare și cum să nu o aprindă, radiază adesea o ipocrizie mândră, deși nu se numește nici „preot”, nici „învățător”. Și în inimile tinerilor protestanți, nu s-a stârnit ceva similar în fața unui neofit: „Uite, sunt în minunata noastră comunitate de un an și jumătate, știu deja totul, am participat chiar și la un seminar teologic de o săptămână, iar tu încă nu știi câte cărți sunt incluse în Sfânta Scriptură. Ei bine, nu contează, vino, te voi învăța!”

...Și, în cele din urmă, acest text ne expune cu adevărat. Nu trăim cu adevărat după aceste cuvinte. Suntem cu toții creștini, nu doar creștini ortodocși. Unde este mărturisirea în care toți slujitorii împlinesc acest legământ al lui Hristos nu de aparență, ci cu sinceritate și constantă: „Cel mai mare dintre voi va fi slujitorul vostru. Căci oricine se înalță pe sine va fi smerit, și oricine se smerește pe sine va fi înălțat” (Matei 23:11-12)? Există cuvinte în Evanghelie care sunt o înțepătură în sufletul creștinilor. Nu permit citirea Evangheliei cu un sentiment de superioritate și autoadmirare: „Iată, noi nu suntem ca fariseii și cărturarii iudei; noi L-am cunoscut pe Hristos, am crezut în El, am primit învățătura Lui și o împlinim în toate.” Da, da, această expunere a fariseilor se aplică și nouă, ortodocșilor. Dar ne arde conștiința nu pentru că am adoptat apelativul „tată”, ci din cauza a ceva mult mai cuprinzător, profund, important... În seminar, la fiecare

rugăciune de dimineață, se citește un pasaj din Evanghelie. Și îmi amintesc ce tăcere neobișnuită a domnit în sală când, într-o zi, preotul a citit exact acest pasaj: „Vai de voi, cărturari și farisei…” (Matei 23:14). Evanghelia nu este doar o carte mângâietoare, nu este doar emoționantă, nu este doar blândă. Biciurile și spinii ei sunt pentru toți și nu numai pentru vechii locuitori ai Palestinei.

Însă în cuvintele lui Hristos împotriva fariseilor nu se poate găsi condamnarea celor care, din smerenie, își consideră aproapele mai presus de ei înșiși și îl consideră mai în vârstă. Și dacă protestanții doresc să combată boala internă, spirituală a fariseismului printr-o reformă externă a limbajului, dacă speră să elimine ispita spirituală a vanității și a mândriei prin eliminarea unuia sau a două cuvinte din lexicon, atunci să fie consecvenți și să desființeze titlurile de profesor din seminariile lor. La urma urmei, „profesor” nu este altceva decât „învățător”.

Nimeni nu poate fi obligat să se adreseze unei persoane cu „tată”. În Ortodoxie, a te adresa unui preot cu „tată” nu este o cerință a disciplinei sau doctrinei bisericești. Este o formă de adresare extra-statutară, necanonică, ci familială, intimă. Există cuvinte, există adrese care se folosesc doar între rude apropiate. Și dacă un străin, auzindu-i din întâmplare, începe să ceară ca cunoștințele sale să se numească reciproc nu pe numele de familie, ci exclusiv pe prenume și patronimic, atunci se va pune într-o lumină nu prea favorabilă. Expresiile de iubire nu pot fi interzise. Este imposibil să interzici numirea unui frate „frate” și a unui părinte duhovnicesc „tată” [130] .

De aici rezultă, de asemenea, că un preot nu ar trebui să se numească tată. Doar declinul eticii de clasă poate explica de ce unii preoți de astăzi se prezintă nu ca „preot Alexandru”, ci ca „Părinte Alexandru”. Am fost odată secretar al Rectorului Academiei Teologice din Moscova. Un student, care fusese hirotonit preot cu câteva zile mai devreme, a intrat în sala de recepție, s-a prezentat („Sunt Părintele Ioan Ivanov din clasa a IV-a”) și a spus că ar dori să se întâlnească cu Episcopul Rector. Când am intrat în biroul Rectorului, i-am transmis această cerere: „Părintele Ioan Ivanov din clasa a IV-a a sosit, solicită o întâlnire cu dumneavoastră”. Reacția Episcopului a fost neașteptată: m-a întrebat dacă Ivanov s-a prezentat așa sau dacă îl numeam eu așa. I-am răspuns că am transmis exact ce și cum mi s-a spus în sala de recepție. Și atunci Episcopul a spus ceva ce a devenit o lecție pentru mine pe viață: „Du-te și spune-i că în parohia lui va fi un «părinte» pentru copiii lui spirituali, dar eu însumi l-am hirotonit abia acum trei zile - și el deja încearcă să fie părintele meu?! Să învețe să se prezinte cum se cuvine și apoi să vină!”

Deci adresarea cu „părinte” este rezultatul unei anumite „recunoașteri”. Este posibil să te adresezi unui cleric altfel? Există forme oficiale de adresare: „Prea Sfinte” (către un diacon, preot, ieromonah), „Înaltă Prea Sfinte” (către un stareț,

protopop, arhimandrit). În principiu, i se poate adresa și într-un mod laic - prin prenumele și patronimul său. Dar - trebuie să vă avertizez - o astfel de adresare poate lăsa o vânătaie pe sufletul unui preot. De ce apare această vânătaie este evident dintr-un incident relatat în memoriile lui B. N. Lossky, fiul unui celebru filosof rus. Pentru N. O. Lossky, precum și pentru mulți alți intelectuali din Sankt Petersburg, „a se adresa preoților cu prenumele și patronimul lor era un obicei. El însuși a abandonat acest obicei și a început să-l condamne după ce l-a numit pe colegul său prerevoluționar și camarad ideologic părintele Serghie Bulgakov, care sosise la Praga în hirotonii sfinte, «Serghei Nicolaevici» în 1924 și a auzit de la acesta că accepta această denumire ca una dintre manifestările pedepsei lui Dumnezeu pentru convertirea sa târzie la credință” [131] .

În plus, pentru clericii care aveau experiență de viață și slujire sub dominația sovietică, adresarea lor prin prenume și patronimic este o amintire a acelei perioade de convocări și interogatorii. Cekiștii și alți oficiali sovietici au subliniat prin această adresare că tot felul de adrese bisericești și nume monahale nu existau pentru ei. Și, prin urmare, cu o accentuare accentuată, ei numeau clericii (inclusiv patriarhii) doar prin numele lor seculare (ceea ce era totuși un pas înainte față de anii dinainte de război, când adresarea autorităților către cler varia de la „cetățean” la „prizonier”). Prin urmare, adresarea laică unui preot este o luare de distanță accentuată și o reticență clar exprimată de a vedea în interlocutorul cuiva ceea ce acesta însuși consideră cel mai important în viața și în slujirea sa.

Așa se explică răspunsul provocator și spiritual al Mitropolitului Pitirim la biletul „Cum ar trebui să ne adresăm Dumneavoastră?”, pe care Episcopul l-a primit în 1988, la una dintre primele întâlniri ale intelectualității sovietice cu reprezentanți ai Bisericii (din câte îmi amintesc, a fost în Casa Centrală a Scriitorilor). După ce a citit acest bilet, Episcopul a zâmbit și a răspuns: „Spuneți-mi simplu: Eminența Voastră!”

Așadar, dacă o persoană nu are motive speciale să-și sublinieze nebisericeștimea, este mai bine să nu folosească astfel de forme de adresare, care pentru un cleric au o conotație secularizată și, prin urmare, profanătoare, denigratoare. Când oamenii mă întreabă cum să mi se adreseze, răspund: „De obicei, sunt numit Părintele Andrei, mai formal – Părintele Diacon. Patronimul meu este Andrei Veaceslavovici. Puteți să mi se adreseze cum preferați.” Adaug ultima frază pentru a ameliora puțin din stânjeneala oamenilor care sunt mult mai în vârstă decât mine. La urma urmei, întrebarea aici nu este atât de mult despre respectul față de individ, față de persoană, ci este o chestiune de atitudine față de rang, față de slujba căreia persoana i s-a dedicat.

În general, aceasta este o chestiune de etichetă, nu de dogmă. A o prezenta ca motiv de despărțire de frați și de Biserică înseamnă a păstra doar în minte, și deloc în inimă, acel text ciudat al Apostolului Pavel, unde spune ceva despre relațiile reciproce dintre cei care postesc și cei care nu postesc [132] …

Mai mult, din punct de vedere pur lingvistic, ar trebui să se facă distincția între a numi și a adresa; acestea sunt clase diferite de cuvinte. În Evanghelie ni se cere să nu numim pe nimeni de pe pământ tatăl nostru (deși este evident că acest lucru nu se aplică tatălui real), adică să nu recunoaștem drepturi paterne pentru cineva - iar aceste drepturi în Orientul din acea vreme erau destul de extinse. Adresarea cu așa-numitele „nume de rudenie” este un lucru comun în toate limbile: pur și simplu determinăm atât relația de vârstă cu interlocutorul, cât și - aproape imperceptibil - atitudinea noastră față de el. Într-adevăr, care adresare este mai politicoasă - tată sau unchi? mamă sau mătușă? Nu este mai bine să trăim într-o societate în care băieții sunt numiți fiu, și nu pășan? Utilizarea normală a unui mijloc lingvistic normal nu poate fi în niciun fel pusă pe seama ortodocșilor. Iar faptul că ne respectăm preoții și, prin urmare, li se adresează în mod corespunzător este dreptul nostru. Evanghelia nu ni l-a luat.

De ce este ortodoxia mai rea decât protestantismul?

Paradoxul este că aproape toate acuzațiile pe care protestanții le fac ortodoxiei li se aplică lor înșiși.

De exemplu, protestanții îi acuză pe ortodocși că predică prea puțin. Dar misiunea protestantă nu a cunoscut succese similare cu cele cunoscute misiunii ortodoxe. Din câte știu eu, cu tot entuziasmul lor misionar, protestanții nu au reușit să adauge lumii creștine nicio națiune dincolo de cele deja convertite de misionarii ortodocși și catolici. Acele națiuni și țări care sunt încă considerate creștine erau așa înainte de Luther. În ultimele secole, protestanții au reușit să smulgă mai multe națiuni de catolicism (dar repet din nou: aceste națiuni au devenit creștine prin eforturile misionarilor pre-protestanți). Protestanții (totuși, într-o măsură destul de comparabilă și uneori inferioară catolicilor și ortodocșilor) au reușit să creeze comunități destul de mari în multe țări anterior păgâne. Dar nu au reușit să convertească nicio țară în întregime la Hristos. Protestanții nu cunosc succese similare misiunii lui Chiril și Metodie sau ispravei Ninei, Întocmai cu Apostolii, iluminatoarea Georgiei.

Astăzi, creștinii ortodocși își folosesc prea puțin propria experiență. Dar această experiență există. Pentru a deveni misionar, nu este necesar să părăsești ortodoxia pentru protestantism. Mai mult, dacă punem problema muncii misionare dintr-o perspectivă teologică, dacă ne gândim care dintre confesiuni

are cele mai bogate oportunități misionare și „instructive”, se dovedește că este vorba de ortodoxie.

Protestantismul a ales o singură formă de predicare: predicarea prin vorbire, apel, povestire. Ortodoxia, recunoscând și practicând aceeași predicare verbală, poate, de exemplu, să predice și în culori. Cum se numește cel mai mare predicator creștin rus al secolului XX? Cine a adus mai multe inimi la Hristos decât oricine altcineva? Cine, în cei mai întunecați ani ai ateismului de stat, a mișcat iar și iar sufletele a mii de oameni și i-a întors spre Evanghelie? Nu, nu a fost părintele Alexandru Men, nu mitropolitul Nikolai Iarușevici și nu mitropolitul Antonie de Souroj. Este clar că nici Billy Graham nu a fost. A fost Andrei Rublev. Icoanele sale, asemenea „tăblilor negre” ale altor pictori de icoane antice, cu ochii lor izbitori tulburau sufletele, nu le permiteau să se înece în cele din urmă în șuvoaiele batjocurii ateiste la adresa Evangheliei și a Rusiei. Empiric, de fapt, mii și mii de vieți au dovedit că o icoană poate fi o predică. De ce atunci protestanții, care sunt preocupați de predicare, nu folosesc această metodă de a se adresa oamenilor?

Și câte cazuri există când o persoană, care nu a putut fi convinsă de cei mai inteligenți și iscusiți predicatori, s-a schimbat din pocăință pur și simplu stând lângă preot, de la unul dintre cuvintele sale, de la căldura și profunzimea ochilor săi?! [133] Nu numai cu cuvinte se poate mărturisi despre Hristos. Atât de multă lumină a inimii poate fi acumulată într-o persoană, încât prin bunătatea și amabilitatea sa oamenii Îl vor recunoaște pe Tatăl Ceresc (vezi Matei 5:16): „Prezența acestui dar tangibil, evident de sus, adică a unui om supraobișnuit, a stârnit o entuziasm de nedescris în jurul lui Ioan de Kronstadt: oamenii erau atrași de el nu pentru ajutor pentru ei înșiși, nu din slăbiciunea lor, nu în mijlocul suferinței lor - erau atrași de el ca o mărturie vie a puterilor cerești, ca un semn viu că Cerurile sunt vii, divine și pline de har” [134] .

După cum a remarcat A. Bergson, „sfinții există doar, dar existența lor este o chemare” [135] . Iată un exemplu al unei astfel de chemări din viața lui Francisc de Assisi. Într-o zi, Francisc i-a spus unui novice: „Hai să mergem în oraș să predicăm.” Au mers și au conversat în liniște între ei pe tot parcursul drumului despre chestiuni spirituale. Au mers prin tot orașul, s-au întors și astfel au ajuns la mănăstire. Tânărul frate a întrebat surprins: „Părinte, când vom predica?” Dar Francisc a spus: „Nu ai observat că am predicat tot timpul? Am mers decent, am conversat despre cele mai demne subiecte, cei pe care i-am întâlnit ne-au privit și au primit pace și mângâiere. Căci predicarea nu constă doar în cuvinte, ci și în comportamentul în sine.”

Mănăstirile, separate de lume prin ziduri – nu sunt ele o predică către lume? Câți oameni au făcut pasul de la o excursie la un pelerinaj atunci când vizitează

mănăstiri rusești? Au mers la „rezervația-muzeu de stat”, dar au ajuns la Lavra Sfântei Treimi a Sfântului Serghie și au fost surprinși să descopere că se poate fi și astăzi creștin. Nu este oare dangătul clopotelor o predică către Hristos? [136] Nu-L predică oare pe Hristos o biserică ortodoxă – chiar și cu o cruce tăiată? Nu ne amintește oare de Hristos un preot care se plimbă prin oraș în sutană? Nu predică oare vechile cimitire ortodoxe învierea lui Hristos? La urma urmei, nu sunt oare chiar și botezurile copiilor și slujbele de înmormântare pentru părinții în vârstă, condamnate de dogma protestantă, pentru mulți primul contact cu lumea creștină și prima rugăciune către Hristos? Vladimir Zelinsky are o mărturie despre predicarea prin intermediul Serviciului Divin: „Cel mai adesea, funcția educativă este îndeplinită doar de Serviciul Divin, de cântarea în sine, de structura rugăciunii sau de căldura emanată de aceasta... Nimeni nu cheamă oamenii la Biserica Ortodoxă, ei vin acolo singuri” [137] .

Tradiția ortodoxă de predicare nu este, de fapt, mai săracă decât cea protestantă; ea oferă chiar oportunități mai bogate pentru lucrarea misionară decât cea protestantă. Iar faptul că folosim prost aceste oportunități este păcatul nostru, dar nu al Ortodoxiei. „O voință nepăsătoare, lenește, o inimă străină de zelul pastoral viu, o minte superficială și lenește încearcă să vadă în toate apelurile mai mult sau mai puțin insistente la cea mai activă și intensă evanghelizare ca pe ceva «inspirat din afară» și «străin de vechile noastre temelii», «știți», spun ei, «se simte un mic miros de Occident aici...». Se simte un miros de Occident aici?! Occidentul?! Deci «Occidentul» este cel care spune că evanghelizarea este datoria noastră necesară, că în absența unei organizări reale a predicării bisericești, viața religioasă în rândul oamenilor va dispărea? Că fără un catehism serios al turmei, cultul nostru divin frumos va rămâne în zadar, neînțeles, neexperimentat, iar sfintele sacramente vor fi aruncate ca perlele sub picioarele porcilor? Deci acesta, întreb, este «Occidentul»? – Ce să înțelegem atunci prin «Orient», ce fel de îngrijire pastorală? Spuneți-mi.” Nu, nu, domnilor, apărători nepoftiți ai „Orientului”, nu calomniați Ortodoxia, nu-i impuneți o atitudine păgână față de popor în chestiuni de teologie, nu ridicați nepăsarea și perna voastră moale la rang de dogmă a practicii pastorale ortodoxe. Nu contrazic, acest lucru poate corespunde temperamentului și modului vostru de viață, dar este teribil de contrar esenței pedagogiei Bisericii Ortodoxe... Nu uitați niciodată că, de când Clopotul Țarului a căzut și a încetat să mai sune, a devenit o simplă antichitate istorică... Carta, după cum se știe, în timpul unei priveghi de toată noaptea indică până la 7 cazuri când este necesar să ne adresăm poporului cu o învățătură sau alta”, scria un preot-misionar înainte de revoluție [138] .

O altă deficiență a Ortodoxiei pe care protestanții o observă este aceea că ortodocșii au devalorizat oarecum Evanghelia, văzând lucrările Sfinților Părinți și ale sinoadelor ca pe un fel de revelație continuă a lui Dumnezeu. Evanghelia

este suficientă pentru mântuire, iar dacă cineva adaugă sau scoate chiar și un cuvânt din ea, va păcătui de moarte. Studierea Evangheliei este singura modalitate de a rezolva problemele teologice. Da, ortodoxia crede cu adevărat că Dumnezeu nu a încetat să-Și reveleze voința oamenilor după ce ultimul apostol a pus punctul final în cartea sa. Da, deși nu putem vorbi despre inspirația Părinților, simțim totuși iluminarea paginilor patristice. Prin consonanța cu Evanghelia, stabilim dacă Sfântul Părinte a scris ceva de unul singur sau dacă a fost mișcat de același Duh care a acționat în apostoli. Dar nu își construiește protestantismul propria „tradiție”? Nu sunt cărțile lui Ellen White, cu miile ei de viziuni destul de spiritualiste (foarte asemănătoare cu vocile Helenei Blavatsky și Helenei Roerich), percepute de adventiști ca fundament al credinței lor, ca literatură doctrinară obligatorie și autoritară? [139] Și oare protestantismul însuși s-a născut pur și simplu din studiul Scripturii și nu dintr-o experiență mistică? Un cuvânt către Luther: „De câte ori mi-a tremurat inima, de câte ori am suferit și mi-am făcut singura obiecție foarte puternică a adversarilor mei: ești tu singurul înțelept și toți ceilalți s-au înșelat atât de mult timp? Și ce se întâmplă dacă te înșeli și induci în eroare atâția oameni, care vor fi toți condamnați la chinuri veșnice? Și aceasta a continuat până când Iisus Hristos m-a întărit cu un anumit Cuvânt al Său și m-a confirmat atât de mult încât inima mea nu mai tremură, ci disprețuiește aceste obiecții ale papilor” [140] . Deci viața religioasă a protestanților nu se limitează la studiul Bibliei.

Se spune că ortodoxia, cu „conciliaritatea” sa, stinge inițiativa religioasă individuală, nu permite unei persoane să stea în fața lui Dumnezeu față în față. De fapt, este ușor de observat că comunitatea protestantă controlează viața membrilor săi într-o măsură mult mai mare. Un enoriaș ortodox este mai predispus să se plângă de abandonul său, de faptul că nimeni nu este interesat de el, că nu este condus pe calea mântuirii. Dar dacă un protestant lipsește de la o întâlnire, a doua zi dimineață va exista o serie de apeluri de la „frați și surori”: de ce nu ai fost acolo?

Se spune că ortodoxia și catolicismul sunt religii „scumpe”, în timp ce protestantismul este „mai ieftin”. Argumentul nu este cu siguranță teologic, dar este totuși fals. Bisericile ortodoxe sunt susținute prin donații gratuite din partea oamenilor și prin taxe pentru slujbe unice. Mai mult, acele slujbe pentru care se plătește o sumă destul de semnificativă de bani sunt îndeplinite de o persoană o singură dată în viață: botezul, nunta, înmormântarea. Sacramentele la care recurge cel mai des un creștin ortodox - spovedania și împărtășania - sunt efectuate gratuit. Și poate că doar un bilet comemorativ cu prosforă și o lumânare lasă o urmă abia vizibilă în portofel. În majoritatea comunităților protestante, există colecte lunare strict definite - „zeciuiala bisericească”. Adesea, „zeciuiala” este înțeleasă literal - ca o cerință de a transfera 10% din toate veniturile către pastori. Într-o serie de țări protestante, a fost introdusă o

„taxă bisericească”, care este colectată de stat (de exemplu, Germania și țările scandinave). Așadar, pentru un enoriaș obișnuit, a fi ortodox este mai puțin „scump” decât a fi protestant.

De asemenea, se mai spune că ortodocșii nu se roagă ei înșiși lui Dumnezeu: preotul citește rugăciuni pentru ei și este mediatorul între Dumnezeu și enoriași, în timp ce în protestantism fiecare se roagă pentru sine. Dacă vorbim despre întâlniri de rugăciune și nu despre rugăciuni acasă și private (unde orice persoană se roagă, desigur, destul de independent), atunci totul arată exact invers.

Preoții și cititorii din bisericile ortodoxe citesc rugăciunile în mod conștient, fără patimă, fără emoție – pe o singură notă. Toată lumea cunoaște zicala: „Nu citiți ca un sacristinator, ci cu sentiment, cu bun simț, cu aranjament”. Așadar, sacristinii citesc așa nu pentru că s-au săturat să citească aceleași rugăciuni de o sută de ori, ci pentru că sunt învățați în mod special să citească exact așa – într-o cântare (adică fără „aranjament”), fără patimă (adică fără „sentiment”) și fără o edificare accentuată (adică fără „simț”).

Chestia este că la biserică vin oameni diferiți, cu nevoi și sentimente diferite. Rugăciunile bisericești (și mai presus de toate, Psalmii biblici) conțin întreaga paletă a sentimentelor umane - de la mânie la tandrețe, de la glorificare la pocăință. Fiecare slujbă conține atât cuvinte de bucurie, cât și cuvinte de tristețe. Este practic imposibil să le simți pe toate în același timp și la fel de profund. Prin urmare, o persoană care vine la biserică cu bucurie își va măsura mișcările inimii sale rugătoare cu cuvintele de bucurie și recunoștință ale slujbei. Cel în inima căruia la această oră suspinul de pocăință răsună mai auzător va compune în inima sa acele cuvinte de pocăință care sunt, de asemenea, împrăștiate în întreaga slujbă. Așadar, dacă paraclistul citește „cu expresie”, va accentua în rugăciuni tocmai acele locuri care corespund cel mai bine stării sale de moment și s-ar putea să nu coincidă deloc cu starea de spirit rugătoare a tuturor celorlalți enoriași. Este trist astăzi - și va înghiți repede exclamațiile de bucurie și le va accentua pe cele de pocăință. A devenit mai vesel - și acum durerea de pocăință nu ajunge la enoriași. Selectarea oricăreia dintre temele din simfonia slujbei va duce inevitabil la faptul că cineva dintre cei veniți va fi de prisos în această zi. A venit cu căință plină de pocăință - și i se impune doar „Aleluia”. Imaginați-vă ce s-ar fi întâmplat dacă psalmitorul ar începe să citească cei Șase Psalmi „cu expresie”! Restul nu s-ar mai putea ruga - starea de spirit și preferințele cititorului ar fi impuse tuturor. Lectura monotonă a sacristului, care a devenit proverb, protejează libertatea muncii rugătoare a ascultătorilor. Tocmai „cuvintele altora” lasă mult mai multă libertate unei persoane de a-și construi propria rugăciune decât „improvizația”. În general, scopul slujbei ortodoxe nu este de a stârni sentimente, ci de a le transforma.

Cursul lin al slujbei ortodoxe presupune că fiecare persoană care intră își alege singur seria de imagini care este mai aproape de nevoile sale spirituale actuale. Nu i se storc lacrimi și nu i se smulg extazuri. El se cufundă în râul de semnificații care curge lent și din auzul său în inimă conduce acele șuvoaie de care are nevoie personal acum. Regulile rugăciunii bisericești ortodoxe permit să nu asculți întregul curs al lecturilor bisericești - dacă un gând anume ți-a stârnit acum sentimentul profund, poți „rămâne în urmă" în cursul slujbei, să rămâi doar cu acest gând în rugăciunea ta și apoi să te întorci la rugăciunea generală.

Dimpotrivă, la o întâlnire protestantă există o presiune emoțională constantă asupra ascultătorilor. Cel care își citește acum rugăciunea, cu respirațiile, intonațiile, gesturile sale, stoarce tocmai acea emoție care i se pare cea mai importantă în acel moment. Fiecare trebuie să participe la sentimentele pastorului sau ale rostitorului rugăciunii date.

Într-o casă de rugăciune protestantă, mi se pare, este mult mai dificil să îndeplinești dorința familiară multor, multor oameni - să mergi la o slujbă în timpul săptămânii timp de zece minute, să stai neobservat și în liniște, să-ți aduni gândurile, să fii în templu singur cu Dumnezeu, să te rogi pentru propriile lucruri și să pleci la fel de neobservat. Curgerea lină și discretă a unei slujbe ortodoxe în timpul săptămânii nu împiedică o persoană să se întoarcă direct către Dumnezeu cu gândurile sale. Cititul, cântatul, recitația slavă bisericească creează o stare generală de spirit, iar ceea ce va exprima exact din inima sa o persoană în această strădanie generală către Dumnezeu depinde numai de ea. Chiar și faptul că limbajul slujbelor noastre nu este foarte clar - chiar și acest lucru poate ajuta la nașterea rugăciunii personale. Dacă aș merge la templu timp de cinci minute și ceea ce citește cititorul îmi este încă neclar - atunci mă voi ruga cu propriile mele cuvinte și pentru propriile mele lucruri. Și faptul că aici e mai liniște decât pe stradă, și mai liniște nu doar fizic, ci și spiritual, mă va ajuta să mă uit mai atent la mine... Și în bisericile protestante imnurile sunt prea puternice, cuvintele rugăciunii prea puternice și insistente, predicile prea imperative și încrezătoare. Există un minut de rugăciune în liniște - dar dacă nu treci pragul exact în acel minut, atunci îți va fi greu să-ți păstrezi tăcerea. A te ruga lui Dumnezeu din tine însuți și indiferent de ce se întâmplă în congregație este mult mai dificil aici.

Se spune că ortodocșii se roagă mecanic, dintr-o carte, în timp ce protestanții se roagă din inimă, cu propriile lor cuvinte. Dar, destul de ciudat, tocmai „cuvintele altora" lasă mult mai multă libertate unei persoane de a-și construi propria rugăciune decât „improvizația". Rugăciunea canonică a unui preot într-o biserică protejează munca de rugăciune a altora. Un preot poate fi lipsit de talent, nesincer, nespiritual. Dar nu își rostește propriile cuvinte! Și, prin urmare, vorbirea lui este totuși spirituală și talentată! El rostește cuvinte care au fost filtrate de-a lungul a mii de ani. Un pastor protestant poate poseda, de

asemenea, aceleași calități neatractive. Enoriașii săi, însă, sunt condamnați să asculte încercările sale de „rugăciune inspirată”.

„Rangul” ortodox îl face pe preot discret. Aceeași intonație, aceleași cuvinte și aceleași melodii sunt cântate de preoți cu cele mai variate calități spirituale. Clericul ortodox nu își concentrează atenția asupra sa. Nu conduce slujba atât cât îl conduce slujba. Dimpotrivă, predicatorul protestant este obligat să se pună în centrul atenției. Este obligat să vorbească cu afectare, cu o voce extrem de încordată, gesticulând puternic, întorcându-se dintr-o parte în alta, repetând în moduri diferite frazele comune folosite de toată lumea.

Se spune că un creștin ortodox pur și simplu citește o carte, „o citește” și nu se roagă. Din observațiile mele, există mult mai puțină rugăciune în proclamațiile publice de rugăciune ale protestanților. Priviți mai atent o persoană care se roagă cu voce tare în prezența altor oameni. Nu se gândește „la Dumnezeu” – ci la cum să spună cel mai bine „despre Dumnezeu”. Nu se gândește atât de mult la propriile nevoi spirituale vitale, cât la cum să se exprime mai eficient în prezența fraților săi. Nu are timp să se roage – el „creează”, dând naștere dureros unui lucru improvizat [141] .

În general, „toți persecutorii ritului tradițional nu observă că, în realitate, introduc doar... un rit nou. Astfel, protestantismul, ridicându-și mâna îndrăzneață împotriva ritului catolic vechi și frumos din punct de vedere estetic, nu a făcut decât să-l înlocuiască cu un alt rit sărac și sec, prozaic, în limitele căruia însă este posibil să fii un Vechi Credincios nu mai puțin decât în timpul celui mai măreț ritual. Astfel, sectanții noștri înlocuiesc frumusețea divină a liturghiei ortodoxe cu «psalmi» plictisitori și lipsiți de talent, un rit protestant sec” [142] .

Iată un raport despre un rit baptist al botezului: „După ce corul a terminat de cântat, fratele A. N. Karpov sugerează ca enoriașii să cânte împreună imnul vesel și plin de bucurie nr. 306 din Colecția de Cântece Spirituale, pe care credincioșii îl cântă cu o deosebită înălțare spirituală: «Sunt la groapa funerară, la mormântul plin de apă, mă predau lui Dumnezeu ca jertfă fără îndoială din tot sufletul meu. O, primește-mă, Mântuitorule, în Biserica Ta credincioasă; «Cred, Mântuitorul meu, în Sângele Tău vărsat»... Ceasul a bătut ora 7. Preotul-botezător se apropie de baptisteriul plin cu apă și coboară în el pe trepte. Înainte de a începe botezul, spune în gând o scurtă rugăciune în baptisteriu, cu apă până la piept, după care, acompaniat de cor, care interpretează imnul «Cred cu tărie în acea veste minunată», cei botezați se apropie de baptisteriu unul câte unul... În timpul întregului act al botezului, corul cântă imnul «Cred cu tărie în acea veste minunată», repetând fiecare verset de mai multe ori până când toate cele patruzeci de persoane au fost botezate. Botezul s-a terminat. După ce a mulțumit Domnului, fratele A. N. Karpov s-a dus și el să se schimbe. În acest

moment, la amvon se află fratele Ya. I. Jidkov, care sugerează să cânte imnurile nr. 113 și nr. 229 din Culegerea de cântece spirituale. După ce corul a cântat, fratele Ya. I. Jidkov sugerează să cânte împreună un alt imn: „Ce fericit sunt” (Culegere, nr. 305), pe care credincioșii îl cântă cu mare entuziasm. „Prin credință am fost botezat în El, lepădând păcatul și puterea firii pământești”, cei nou botezați cântă aceste cuvinte cu un sentiment deosebit de bucurie. În timpul cântării, se strâng donații voluntare pentru nevoile bisericii: întreținerea spațiilor, încălzirea, iluminatul, reparațiile, achiziționarea de vin pentru frângerea pâinii, publicarea revistei „Vestitorul Frățesc”, pentru diverse călătorii de afaceri ale fraților și salariile atât ale pastorilor bisericii, cât și ale altor angajați care lucrează în comunitatea din Moscova și în Consiliul Creștinilor Evanghelici-Baptiști din Uniunea Unională [143] . Și ce – este acesta mai liber, mai profund, mai uman, mai poetic decât ritul ortodox al botezului?

Conform protestanților, ortodocșii se închină prea mult la altarele create de om, care pentru ei Îl ascund pe Dumnezeul Viu. Însă protestanții sunt cei care găsesc credință în creație – pentru ei, Cuvântul lui Dumnezeu este Biblia. Logosul nu s-a întrupat atât în trupul lui Isus, cât în rândurile unei cărți. O persoană ortodoxă nu va spune că Dumnezeu trăiește într-o icoană sau că Dumnezeu este o icoană. Un protestant este gata să spună asta despre Biblie. Când vorbesc cu protestanții, cea mai dificilă întrebare la care trebuie să răspundă este: ce a lăsat Hristos oamenilor după Înălțarea Sa. Ei repetă insistent – „Biblia”. Încerc să le explic că Hristos ne-a lăsat Însuși, și-a lăsat Duhul în Trupul Bisericii Sale – dar interlocutorii mei insistă pe ale lor până în ultima clipă: cărți, Mântuitorul ne-a lăsat cărți, vom trăi după cărți, vom fi călăuziți de cărți, cartea conține Revelația lui Dumnezeu pentru noi…

Protestanții îi acuză și pe ortodocși de ritualism, de îndeplinirea unor acțiuni al căror sens nu este înțeles de enoriași. Dar cel puțin știm că există un sens în sacramentele și riturile noastre și – în măsura în care sacramentele permit explicații – încercăm să le explicăm oamenilor. Însă protestanții săvârșesc o serie întreagă de acțiuni al căror sens este fundamental neclar pentru ei. De exemplu – frângerea pâinii, hirotonirea și botezul.

Aceste acțiuni sunt prescrise de autoritatea Scripturii ca fiind sacre și necesare în viața Bisericii. Dar de ce? Conform mărturisirii teologilor lor, protestanții nu au sacramente. Aceasta înseamnă că există pur și simplu simboluri, pur și simplu rituri. „Un rit poate fi numit un ritual extern stabilit de Hristos, astfel încât să poată fi săvârșit în Biserică ca semn vizibil al adevărului mântuitor al credinței creștine. Nici botezul, nici Cina Domnului nu sunt manifestări speciale ale harului” [144] . Potrivit baptiștilor (o comunitate care și-a luat numele de la botez!), „botezul nu este considerat un sacrament, ci un rit care simbolizează inițierea (acceptarea

unei persoane) ca membru al bisericii, spălarea păcatelor, o promisiune făcută lui Dumnezeu a unei conștiințe bune și a ascultării de El” [145] .

Dar dacă cineva vrea pur și simplu să-și promită conștiința lui Dumnezeu, o poate face singur, acasă, fără martori: întorcându-se simplu și în tăcere către Creator. Și chiar și în sfera socială și publică există multe „rituri care simbolizează acceptarea” și multe moduri de a depune un jurământ („promisiunea conștiinței”). Dacă botezul se reduce la un jurământ, dacă „botezul este mărturia noastră publică înaintea oamenilor și înaintea lui Dumnezeu” [146] , atunci cum se deosebește acesta de jurământul unui tânăr pionier: „Eu, în fața camarazilor mei, promit și jur solemn să slujesc cu altruism ideile Noului Testament...”? Doar dacă „camarazii” nu sunt diferiți... De ce să botezi în apă? De ce intrarea în comunitatea creștină este prin apele botezului? De ce să hirotonisti preoți? Poate că este suficient să le înmânezi pur și simplu certificatele corespunzătoare? De ce să dai împărtășania cu pâine și vin? De ce să „amintesti” suferințele lui Hristos cu ajutorul produselor alimentare? [147] Poți să-ți amintești de suferințele lui Hristos vizionând un film video.

Protestantul va obiecta indignat: „Dar noi botezăm, hirotonisim și celebrăm Cina pentru că Hristos a prescris-o!” – Dar de ce a prescris Hristos să facem exact asta? Există vreo semnificație mistică a acestor acțiuni? Dacă le îndeplinești pur și simplu pentru că ți-a fost prescris să faci asta și nu poți să-ți explici sensul a ceea ce faci – atunci tu ești cel care poate fi acuzat de cel mai fanatic ritualism [148] .

Există, totuși, ceva ce au protestanții și pe care îl invidiez sincer. Este numele lor, marca lor. Aș vrea, de asemenea, să mă numesc „protestant”. Este un cuvânt foarte frumos, curajos, în concordanță cu moda modernă a disidenței. Dar unde există mai mult protest și rebeliune - în protestantismul modern sau în ortodoxia modernă? Oricine poate observa în ortodoxie (fie că o condamnă, fie că o admiră) o uimitoare reticență de a se supune vântului modernității și de a se restructura conform cerințelor ziarelor și modei. Ortodoxia este un protest care a purtat capacitatea de a fi insolent față de modernitate de-a lungul a douăzeci de secole. Nu poți acuza simultan ortodoxia de colaboraționism, oportunism, secularism și, în același timp, să o mustri pentru incapacitatea și reticența sa de a se moderniza. Știu că printre acei preoți și intelectuali ortodocși care apără limba slavă bisericească, mulți simt că respingerea limbii ruse este tocmai o estetică a protestului. Exista o anumită frumusețe în catolicismul pre-reformist. A existat o anumită frumusețe în faptul că, la sfârșitul secolului al XIX-lea, în epoca liberalismului, catolicii au acceptat dogma scandaloasă a infailibilității papale. Este frumoasă tocmai pentru că este scandaloasă. Dar astăzi și-au pierdut încăpățânarea încântătoare, încrederea că stau pe stânca lui Petru și pe stânca mântuirii – și au devenit mai puțin interesanți.

Pentru a apăra Ortodoxia în Rusia de astăzi, este nevoie de mai multă fermitate și disponibilitate de a îndura insultele, calomniile și atacurile decât de a critica Ortodoxia. Pentru a accepta, a îndeplini și a aplica normele vieții, credinței și asceticii bisericești-ortodoxe, este nevoie de mai multă determinare, consecvență, aș spune - mai multă perseverență și disciplină de protest decât de a alerga la adunări și scenete „evanghelice" în centre culturale. Cunosc tineri cu studii superioare a căror sete naturală de protest se exprimă prin faptul că consideră o biserică ortodoxă ca o citadelă asediată de spiritele acestui veac (spiritul părinților lor). Iar grosimea tradițiilor seculare, cimentul canoanelor și pietrele dogmelor sunt pentru ei ziduri de cetate care îi protejează de a sluji vulgarității veacului. Cine a spus că trebuie să ne răzvrătim împotriva prezentului doar în numele unui „viitor luminos"? Și în numele Tradiției, nu este posibil să ne răzvrătim împotriva actualei dominații totale a modernismului?

În general, protestanții și-au găsit un nume bun. Sper chiar că într-o zi își vor compara brusc viața cu numele lor și se vor întrista indignați în inimile lor: „Unde este protestul nostru? Pe ce am schimbat fervoarea credinței evanghelice? Ce a mai rămas în noi pentru care lumea ne poate urî? Nu am devenit prea ai noștri în civilizația post-creștină a noii Americi?" [149] .

Din păcate, nu mă pot numi protestant. Și nici protestele mele împotriva impunerii ocultismului de către stat în Rusia nu-mi dau dreptul să mă numesc așa. Căci termenul „protestantism" este un termen tehnic și și-a dobândit sensul foarte specific cu mult înainte de a mă naște. Nu mă pot numi protestant, în primul rând, pentru că în 1529, la Conciliul de la Speyer, nu am semnat „protestul" minorității și, în al doilea rând, pentru că în punctul principal al schismei de la Speyer sunt de partea majorității tradiționaliste: consider Împărtășania o adevărată Taină și nu doar un simbol. Înțeleg că reformatorii au protestat împotriva catolicilor. Și în anumite puncte, ca creștin ortodox, sunt pe deplin de acord cu protestele lor anticatolice. Dar, în general, tot nu pot fi de acord cu programul protestanților, cu ceea ce este specific confesiunii lor. Și, prin urmare, nu mă pot numi cu un cuvânt frumos „protestant".

Ei bine, viața nu se limitează la protest. Uneori, un discurs trebuie să înceapă cu un „nu!" hotărât și defensiv, dar apoi este timpul să trecem la un „da" creativ. De la demascarea minciunilor la mărturisirea adevărului. La Ortodoxie. Biserica nu este un „protest împotriva minciunii", ci ceva mai pozitiv: „stâlpul și temelia adevărului" (1 Timotei 3:15).

Însă protestanții încă nu au motive suficiente să privească de sus lumea ortodoxă. Ei au aceleași boli de care suferim și noi. Din păcate, unele dintre medicamentele care se află în tradiția ortodoxă nu sunt disponibile în protestantism.

Istoria de după Hristos: risipă sau acumulare?

Protestantismul diferă de ortodoxie și catolicism prin faptul că, dintre cele două surse de cunoaștere spirituală – Scriptura și Tradiția – protestantismul recunoaște doar prima. Sola Scriptura. Doar Scriptura. Acest slogan al protestantismului este atractiv doar până când te gândești la ce anume rămâne în afara parantezelor acestei sola. Ce exclude această formulă? A trăi conform Scripturii este minunat. Dar ce se pierde din câmpul vizual al unei persoane care citește doar Evanghelia? Tradiția se pierde. În realitate, aceasta înseamnă că perspectiva filosofică și religioasă a unui protestant convins obișnuit este semnificativ mai restrânsă decât gama de cunoștințe a unui ortodox convins: din biblioteca bisericii, el selectează doar Biblia, declarând orice altceva intelectualizare inutilă. Augustin și Hrisostom se dovedesc în mod clar a fi o lectură împovărătoare, interesantă doar pentru istorici. Ortodoxia este o bibliotecă; „evanghelismul" este religia unei singure cărți. Baptiștii nu văd niciun rost în Liturghie – și astfel corurile lui Ceaikovski și Rahmaninov au fost scrise în zadar, iar Gogol a trebuit să arunce în cuptor nu doar al doilea volum din Suflete moarte, ci și manuscrisul Reflecțiilor sale asupra Liturghiei Divine. Întrucât o icoană este altceva decât Evanghelia, atunci din principiul Sola Scriptura rezultă inevitabil că Sfântul Andrei Rubliov nu este nimic mai mult decât un idolatru…

Prin urmare, poziția protestanților față de ortodoxie se dovedește a fi nihilistă din punct de vedere cultural. Dacă chiar și Grecia este numită de ziar „protestant" „o țară închisă Evangheliei" (aceasta este țara în a cărei limbă a fost scrisă Evanghelia!), atunci Rusia este percepută de misionarii americani ca un deșert, în care înainte de sosirea lor, dacă exista vreun creștinism, acesta era complet infectat cu „distorsiuni medievale". „Noi, rușii", scrie predicatorul baptist modern P. I. Rogozin în cartea sa, care este la fel de ignorantă pe cât este de agresivă, „acceptând creștinismul la nouă secole de la întemeierea sa, l-am moștenit din Grecia deja într-o perioadă în care creștinismul era puternic poluat, experimentase influența diferitelor sisteme statale și era impregnat de păgânismul bizantin. Acceptând creștinismul nu din sursa originală, ci ca de la mâna a doua, am devenit parte a tuturor straturilor și erorilor sale „gata făcute" vechi de secole" [150] . Ei bine, da, dacă slavii au primit Evanghelia din mâinile Sfinților Chiril și Metodie, aceștia sunt „mâni a doua" pătate, dar studenții ruși moderni ai lui Billy Graham au primit, fără îndoială, Evanghelia „din prima mână". Logica elementară duce la concluzia inevitabilă că în Rusia, încă din vremea prințului Vladimir, nu au existat deloc creștini [151] : la urma urmei, dogma baptistă interzice botezul copiilor, iar în Rusia, timp de o mie de ani, generație după generație a trecut prin fontul baptismal în copilărie. Și astfel se dovedește că Serghie de Radonej și Dostoievski, Serafim de Sarov și Pavel Korin, sfântul mucenic Patriarh Tihon și cei pe care Kliucevski i-a numit „oamenii buni ai Rusiei antice" - toți nu erau creștini, căci au fost botezați în copilărie.

Istoricul baptist L. Korochkin, în broșura sa „Creștinism și istorie”, a spus deja că Alexandru Nevski nu poate fi considerat sfânt (spre deosebire, să zicem, de orice baptist) pe motiv că, apărând Rusia de cruciați (de ce a fost necesar să facă asta?!), a ucis oameni, iar Preafericitul Vasile nu este un „nebun pentru numele lui Hristos”, ci pur și simplu bolnav mintal.

Odată cu moartea ultimului apostol, a murit și ultimul creștin. Nu, mai strict: în momentul în care ultimul autor al Noului Testament a pus punct ultimului său mesaj, oamenii s-au îndepărtat din nou de Dumnezeu. Dumnezeu nu le-a mai putut spune nimic oamenilor. Și oamenii nu au mai putut spune niciodată nimic despre inimile lor, despre ceea ce se întâmpla în ei în timpul călătoriei lor către Dumnezeu, nimic dincolo de ceea ce era pecetluit de coperta Bibliei. „Dacă cineva adaugă un cuvânt la această carte…”

Așa gândesc protestanții. Viziunile protestante și ortodoxe asupra lumii diferă mai mult decât chestiunea icoanelor în atitudinea lor față de istorie. Protestantismul este o viziune aistorică asupra lumii. Istoria oamenilor și istoria Bisericii dispar din ea. Nimic nu se acumulează și nu se întâmplă în istorie. Dumnezeu a încetat să mai vorbească odată cu scrierea ultimei cărți a Noului Testament, iar oamenii înșiși nu sunt capabili de nimic bun: „prin fire, omul nu este doar un copil al răului, ci și un criminal și chiar un infractor” [152] . Tradiția patristică nu a văzut niciodată umanitatea ca pe o adunare de criminali amnistiați și, prin urmare, a avut o atitudine diferită față de roadele creativității umane: „Noi singuri dintre toate creaturile, pe lângă o esență inteligentă și logică, avem și una senzuală. Senzualul, unit cu logosul, creează o varietate de științe și arte și înțelegeri, creează capacitatea de a cultiva câmpurile, de a construi case și, în general, de a crea din ceea ce nu există (deși nu din nimic - căci numai Dumnezeu poate face aceasta). Și toate acestea sunt date oamenilor. Nimic de genul acesta nu se întâmplă niciodată îngerilor”, spunea Sfântul Grigore Palama [153] . Și într-adevăr, un înger este un mesager. Nu se așteaptă de la un poștaș să reinterpreteze creativ telegrama care i-a fost încredințată, prin urmare, cu o mie de ani înainte de Palama, Sfântul Ioan Gură de Aur a confirmat: „nu este treaba unui înger să facă asta” [154] . Și, dimpotrivă, „Dumnezeu l-a făcut pe om părtaș la creativitate”, scrie Sfântul Efrem Sirul [155] . Prin urmare, Tradiția este posibilă: Dumnezeu este capabil să creeze în afara Bibliei, iar omul este capabil nu doar de păcat, ci și de cooperare cu harul.

De aici provine diferența dintre atitudinile protestante și cele ortodoxe față de Tradiție. Din perspectiva teologiei protestante, care neagă Tradiția și sensul creativ al istoriei bisericii, este dificil de explicat de ce cartea Faptele Apostolilor este inclusă în Biblie. De ce sunt completate relatările despre viața și predicarea Mântuitorului de prima cronică bisericească? De ce să vorbim despre acțiunile oamenilor dacă ceea ce a făcut Unicul Mijlocitor a fost deja spus?

Biblia este istorică. Este istoria unui popor, nu biografia lui Moise. Această respirație istorică și încrederea în acțiunea lui Dumnezeu în istoria oamenilor este ceea ce îi lipsește protestantismului. În nihilismul său istoric anti-bisericesc, acesta afirmă: nu este nevoie să privim cu atenție la respirația Duhului în oameni, să studiem doar cuvântul lui Dumnezeu și să nu ne intereseze cum au auzit oamenii acest cuvânt al lui Dumnezeu. Ci cuvântul lui Dumnezeu se adresează tocmai oamenilor…

Istoria omenirii se pregătea să accepte Evanghelia, iar în istorie, în oameni, acele daruri pentru care a fost dată Evanghelia au apărut și continuă să apară. Nihilismul antiistoric al protestanților poate fi acceptat doar cu o singură presupunere: dacă luăm în considerare că Scriptura este un meteor care a străfulgerat pe cerul pământesc într-o singură clipă. Din înălțimile supraistorice, un vârtej de Revelație a izbucnit odată asupra noastră, a lăsat urme fixate de textele Noului Testament și s-a înălțat din nou în depărtări supraistorice și supraumane. Oamenilor le-a rămas un singur lucru: să studieze acele semne care au rămas de la Vizită. Focul a izbucnit, a pârjolit, a topit pietrele, a lăsat urme ciudate pe ele și s-a ascuns. Meteoritul și-a încheiat zborul de mult. Focul Evangheliei s-a stins. Hristos a plecat, iar în locul Lui a lăsat doar o carte. Tot ce știm despre Hristos și despre Dumnezeu - „geologii” știu doar dintr-o carte. Din Evanghelie. Geologii-teologii pot studia poveștile apostolilor despre cum Dumnezeu le-a schimbat inimile. Dar ei nu cred mărturiile altcuiva despre același Foc. Alți oameni nu au înțeles întotdeauna corect (din punctul de vedere al ultimei comisii geo(teo)ologice) sensul cuvintelor care ne-au fost lăsate moștenire. Geologii, neavând experiență personală de contact cu acel foc, studiază această pâlnie de meteorit, aceste dungi ciudate de pe rocile antice și, pe baza caracteristicilor acestei sau acelei roci neobișnuit topite, își construiesc presupuneri despre ce fel de foc a fost și de unde ar fi putut proveni. Evanghelia este doar un obiect de studiu; este un material pasiv, un text pasiv care zace și așteaptă un cititor inteligent și înțelegător (și-a așteptat interpreții baptiști și adventiști timp de secole, îndurând cu răbdare violența din partea ortodocșilor și catolicilor).

Dar dacă Evanghelia însăși trăiește? Dacă este activă? Dacă nu așteaptă un cititor, ci creează unul? Dacă „harul Tău, Doamne, merge după cei nebuni și pierduți și strigă către cei nebuni: Nu fiți nebuni în păcatele voastre”? [156] Dacă Hristos este cu adevărat printre noi și a continuat să facă lucrări nu mai puține decât cele din primul secol în secolele al III-lea, al IX-lea sau al XIX-lea? „Dumnezeu nu locuiește în temple făcute de mâini omenești” și tocmai de aceea Ortodoxia nu crede că Duhul Sfânt a fost închis între zidurile Cenacolului Sionului, că darul Rusaliilor este inaccesibil nimănui decât celor care au avut norocul să fie în acea casă la acea oră. Dar dacă „Hristos este același ieri și azi și în veci” (Evrei 13:8) și dacă Duhul nu lucrează numai în Cenacolul Sionului,

atunci darurile Duhului s-ar putea manifesta și în alți oameni, nu numai în apostoli.

Din punct de vedere ortodox, Cartea Faptelor Apostolilor este prețioasă deoarece confirmă că promisiunea lui Hristos („Eu sunt cu voi… Vă voi da Mângâietorul") s-a împlinit. Darul Său s-a dovedit eficient: Dumnezeu este cu noi. Dumnezeu nu a fost doar cu noi, ci este cu noi. Dumnezeu este cu noi nu numai în zilele trupului Său pământesc, ci și după. Și după ce a înviat din pământ Trupul născut din Maria, a lăsat aici acel Trup al Său pe care L-a creat pentru Sine la Cina cea de Taină. Dumnezeu este cu noi pentru că Și-a făcut comunitatea, Biserica Sa, cu Trupul Său (Coloseni 1:24). Iar Cartea Faptelor Apostolilor este primul tratat eclesiologic [157] , primul contact cu taina Bisericii. Este o poveste despre acțiunea Duhului în oameni. A încetat ea cu adevărat? Pentru protestanți, Cartea Faptelor Apostolilor închide istoria Bisericii. În viitor, ei văd doar o istorie a rătăcirilor, distorsiunilor și trădărilor (în mod ciudat, acestea au încetat doar odată cu apariția comunității lor). Pentru ortodocși, Cartea Faptelor Apostolilor nu face decât să deschidă istoria Bisericii.

Aceasta înseamnă, după cum spunea L. Uspenski, „nu ar trebui să simplificăm problema: dacă ceva nu exista în primele secole ale creștinismului, asta nu înseamnă că nu este necesar în timpul nostru" [158] . Și, prin urmare, dacă Grigore Teologul spune ceva ce Ioan Teologul nu a spus, aceasta nu este neapărat o denaturare a cuvântului apostolic. Biserica este un organism viu, iar dezvoltarea este caracteristică unui organism viu. Și, prin urmare, asigurările baptiste că au revenit la „simplitatea apostolică" sunt neconvingătoare: nu poți forța un adult să se urce înapoi în leagăn și să poarte haine de copii, oricât de drăguțe ar fi acestea. Creștinismul este deja un adult. Are două mii de ani, iar acest copac, care a crescut peste două mii de ani, nu poate fi tăiat la dimensiunea și forma vlăstarului din care a pornit în zorii creștinismului.

Este firesc ca o persoană să exprime cele mai importante lucruri din viața sa prin intermediul formelor artei și nu se poate interzice nicio pictură religioasă pur și simplu pentru că comunitatea apostolică nu a cunoscut-o! Este firesc ca o persoană să caute o înțelegere a credinței sale, este firesc să se străduiască să aducă în domeniul minții ceea ce a găsit în experiența Revelației - nu pentru a verifica Revelația cu mintea, ci pentru a învăța mintea să trăiască cu Revelația, astfel încât experiența care este dăruită inimii să poată fi făcută subiect de considerație intelectuală. Și dacă Biserica nu a folosit imediat instrumente filosofice pentru a-și explica credința și speranța - aceasta nu înseamnă că toate dezvoltările teologiei postapostolice ar trebui anulate. Hristos a comparat Împărăția lui Dumnezeu cu o sămânță care crește, un pom, un aluat. Și de ce să învinovățim pomul pentru că nu a rămas o sămânță, ci a absorbit toată complexitatea lumii și a omului! Pomul pe care Hristos l-a lăsat în urmă „a

crescut de-a lungul istoriei, absorbindu-i sucurile și contopindu-le cu curenții Cerului. Și numai o persoană căreia îi este rușine de Hristos și de misterul întrupării lui Dumnezeu poate spune că Biserica «în zadar s-a implicat» cu «această lume».

Da, Scriptura este norma credinței și vieții creștine, este un diapazon. Dar poate un diapazon să înlocuiască întregul cor? Oare tabla înmulțirii înlocuiește adevărata muncă a unui matematician? Oare publicarea unui manual de gramatică rusă împiedică apariția poeziilor lui Pușkin sau a romanelor lui Dostoievski? Nu se poate contrazice canonul. Dar nici regulile limbii ruse nu se pot contrazice. Oare stabilirea unor reguli de vorbire face inutilă dezvoltarea ulterioară a literaturii? Oare recunoașterea epistolelor lui Pavel ca fiind inspirate de Dumnezeu obligă pe cineva să disprețuiască Confesiunile lui Augustin?

Ce înseamnă Ortodoxia? Este Evanghelia plus acceptarea recunoscătoare a influenței sale asupra acelor oameni din diferite timpuri, culturi și națiuni care s-au deschis pe deplin mesajului lui Hristos. Ortodoxia este încredere în istorie. Pentru un creștin ortodox, ideea că experiența revelației și a comuniunii cu Dumnezeu pe care au avut-o apostolii a devenit brusc inaccesibilă este de neconceput. Această „nouă învățătură" conform căreia Hristos i-a uitat pe ucenicii Săi timp de un milenii și jumătate și i-a lăsat să greșească în chestiuni importante pentru mântuire ni se pare ciudată (căci aceasta contrazice dogma iubirii Creatorului pentru omenire).

Ortodoxia este străină de suspiciunea totală care crede că „a existat un singur creștin în lume – și a fost răstignit". Ortodoxia crede că, în decursul a două mii de ani de istorie creștină, au existat mulți oameni care au auzit Evanghelia cu inima lor și nu au denaturat-o nici în viața lor, nici în predica lor. În cartea clasică de spiritualitate monahală, „Scara", se spune că „un monah este cel care se aderă doar la cuvintele și poruncile lui Dumnezeu în orice timp, loc și faptă" [159] . Și, conform observației protopopului John Meyendorff, Biserica, în „Simbolul său de credință", se numește apostolică, și nu patristică, deoarece un sfânt părinte este cel care a fost capabil să predice credința apostolică originală timpului său în cuvinte adecvate și să manifeste viața evanghelică în sine.

Parabolele evanghelice despre Împărăția lui Dumnezeu sunt foarte dragi viziunii ortodoxe asupra lumii. Acestea sunt parabole despre răbdarea și smerenia lui Dumnezeu. Împărăția lui Dumnezeu nu vine „într-un mod vizibil", nu invadează pur și simplu istoria din exterior – este aruncată în lumea umană, ci se maturizează treptat și se ridică în interiorul acestei lumi. Așa sunt parabolele despre grâu, despre aluatul, despre „boabe de muștar".

Și deosebit de dragi inimii ortodoxe sunt cuvintele de rămas bun ale lui Hristos: „Iată, Eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârșitul veacului” (Matei 28:20). Din aceste „toate zilele”, eclesiologia protestantă este nevoită să excludă acele zile care au trecut între vremea apostolilor și apariția denominațiunii în numele căreia predică protestantul (în versiunea soft, acesta este timpul de la împăratul Constantin la Luther, în versiunea hard – de la apostoli până la, să zicem, apariția penticostalilor) [160] .

Ortodocșii nu pot trasa o linie între epoca „adevăratei Biserici” și secolele de „pseudo-creștinism semi-păgân”. Nu putem limita timpul acțiunii Duhului lui Hristos la perioada vieții apostolilor. Nu vedem un punct de cotitură între Biserica apostolică și cea ulterioară. Vedem darurile pe care apostolii le-au avut la creștinii generațiilor următoare („Roada Duhului este dragostea, bucuria, pacea, îndelunga răbdare, bunătatea, facerea de bine, credincioșia, blândețea, înfrânarea poftelor” - Galateni 5:22-23). Am văzut aceste daruri la contemporanii mei. Vor spune protestanții că nu le-au văzut la ortodocși? Ei bine, aceasta ar fi o judecată care caracterizează doar experiența lor, lumea lor, dar nu și lumea Ortodoxiei.

În general, poziția unei persoane care afirmă „Nu am văzut”, „Nu am întâlnit”, „Nu am dat peste”, este întotdeauna mai slabă decât poziția celor care spun: dar noi am fost acolo și ceea ce am auzit, ceea ce am văzut cu ochii noștri, ceea ce mâinile noastre au privit și au atins, vă vestim, pentru ca și voi să aveți părtășie cu noi. Da, da, iată că aplic protestanților argumentul pe care noi (atât ortodocșii, cât și protestanții) îl folosim atât de des în polemicile cu necredincioșii. Cum poate o persoană să judece religia care nu are nicio experiență religioasă, care nu a experimentat nicio experiență religioasă? Nu vor fi judecățile sale la fel de competente ca judecățile unei persoane surde despre muzică? Nu este prețul tratatelor „științifico-ateiste” același cu cel al disertațiilor unui orb din naștere despre istoria picturii? Protestanții cunosc și folosesc argumentul călătorului față de scepticul casnic: dacă tu, vecine, nu ai fost la Ierusalim și nu știi drumul până acolo, asta nu înseamnă că Ierusalimul nu există cu adevărat, că este imposibil să ajungi acolo și că toate poveștile călătorilor nu sunt decât ficțiune [161] . Așadar, tocmai pornind de la experiența religioasă, acest argument al călătorului poate fi redirecționat către protestanți: frații lor, ei bine, dacă nu ați făcut un pelerinaj la mănăstirile ortodoxe, dacă nu ați simțit respirația liniștită a spiritului în chiliile mănăstirii, dacă inima voastră nu a tresărit de ușurare după spovedanie și nu ați simțit sângele lui Hristos în venele voastre după împărtășanie - atunci măcar nu vă grăbiți cu negațiile voastre. Nu experiența tuturor de a atinge Ortodoxia a fost atât de tristă și fără rod. Altfel, nu ar exista Ortodoxie.

Și chiar dacă începem să vorbim despre păcatele și bolile Ortodoxiei moderne, tot nu vom putea trasa o linie între „biserica fără păcat” și „biserica păcătoasă”.

„Toată Biserica este Biserica celor pocăiți, întreaga Biserică este Biserica celor care pier”, spunea Sfântul Efrem Sirul încă din secolul al IV-lea [162] . Păcatele care ne sunt familiare de la noi înșine, de la contemporanii noștri și din istoria Bisericii au fost prezente și în timpurile apostolice și în comunitățile apostolice (dragostea de putere, disputele, schismele, ambiția, neînțelegerea lui Hristos, interesul material exagerat, legalismul și libertinajul [163]). Hristos spune Bisericilor Apostolice: „Ți-ai părăsit dragostea ta dintâi [...] Cunosc faptele tale; «Ți se spune că ești viu, dar ești mort [...] Nu găsesc faptele tale desăvârșite înaintea Dumnezeului Meu [...] nu ești nici rece, nici fierbinte [...] zici: «Sunt bogat, m-am îmbogățit și nu duc lipsă de nimic»; „și nu știi că ești nenorocit, nenorocit, sărac, orb și gol” (Apocalipsa 2:4; 3:1-2; 3:15-17). Și apostolii trebuiau deja să le spună ucenicilor lor: „Mergeați bine: cine v-a oprit?” (Galateni 5:7).

Încă din cele mai vechi timpuri, în cărțile monahale există o poveste despre doi călugări care au plecat la oraș cu treburi și au fost seduși de prostituate de acolo. Întorcându-se la mănăstire, s-au pocăit și, pentru a-și îndrepta și a-și jeli păcatele, soborul de bătrâni a hotărât să petreacă o perioadă de timp în chiliile lor fără nicio comunicare, ci doar în rugăciune. După acest timp de penitență, ambii păcătoși au ieșit din chiliile lor. Unul era palid, iar ochii îi erau roșii de lacrimi. Celălalt era vesel și fără urmă de plâns. Frații l-au întrebat pe primul: ce ai făcut în acest timp? - Plângeam și Îl rugam pe Domnul să-mi ierte păcatul. Apoi l-au întrebat pe al doilea: cum ai petrecut acest timp? - Eram fericit și i-am mulțumit lui Dumnezeu că mi-a iertat păcatul și mi-a permis să mă întorc la viața monahală. Bătrânii s-au sfătuit și au spus că ambele căi sunt bune... Acești doi călugări sunt cele două stări principale ale Ortodoxiei istorice. Ne cunoaștem păcatul și nu-l negăm (deși nu constă deloc în venerarea icoanelor, așa cum se pare protestanților). Dar cunoaștem și bunătatea lui Dumnezeu. „Căci ce anume? Dacă unii au fost necredincioși, necredința lor va zădărnici credincioșia lui Dumnezeu? Dumnezeu nu este credincios, ci orice om este mincinos” (Romani 3:3). Când o persoană ortodoxă citește acest cuvânt al apostolului, atunci prin „orice om” se înțelege pe sine. Prin urmare, pot spune pe bună dreptate: „Dumnezeu este credincios, dar orice om ortodox este un mincinos”. Va îndrăzni un penticostal să spună „orice penticostal este un mincinos”? Sau au găsit o modalitate de a folosi cuvintele „toți” și „oricine”, excluzându-se astfel din acești „toți”?

Știm că creștinii pot păcătui – și de aceea putem privi în lumina și umbra istoriei. Ortodoxia acceptă istoria: darul lui Hristos nu s-a stins, nu a pălit. Prezența Lui, acțiunea Lui în poporul Său nu s-au diminuat odată cu schimbarea generațiilor. Dar dacă Duhul lui Dumnezeu respiră în toate secolele, dacă Hristos este cu adevărat cu noi în toate zilele (cu noi, și nu numai cu apostolii până în ziua morții lor), atunci este oare posibil să evităm examinarea și acceptarea experienței vieții în Hristos care s-a acumulat în aceste „toate zile”?

Nu plasăm această experiență mai presus de cea apostolică. Testăm lucrările patristice după standardul Evangheliei. Dar Evanghelia este dată pentru a fi întruchipată în viață. Și viața este atât de complexă și diversă. Dumnezeu nu poate fi cuprins în cărți. Omul nu poate fi cuprins în cărți. Situațiile umane sunt complexe și nenumărate. De aceea Ortodoxia spune: Evanghelia este un standard, o regulă pentru noi. Dar viața nu se reduce la o colecție de reguli. Nu în sensul că permite excepții de la reguli, ci în sensul că același sfat poate fi dus la îndeplinire foarte diferit de către oameni diferiți în circumstanțe diferite.

Așadar, ce a acumulat Ortodoxia de-a lungul secolelor, când, potrivit protestanților, creștinii nu existau pe pământ? În primul rând, cunoașterea profunzimilor sufletului uman. Diferența dintre literatura protestantă și cea ortodoxă este evidentă: literatura protestantă este de natură misionară, îi conduce pe oameni să-L accepte pe Dumnezeu și Evanghelia. Literatura protestantă vorbește despre ceea ce se întâmplă într-o persoană la granița dintre credință și necredință (cu toate acestea, broșurile protestante nu ating profunzimile lui Dostoievski și ale Fericitului Augustin).

Toată lumea cunoaște deja structura unei predici protestante: Am fost ateu și păcătos, dar am crezut în Hristos și am devenit fericit. Iată capitolul „Mărturisind despre Dumnezeu necredincioșilor" din „Buletinul metodologic pentru profesorii de școală duminicală" [164] : „Procesul de evanghelizare va fi accelerat semnificativ dacă directorul adjunct de evanghelizare îi învață pe credincioși să mărturisească despre credința lor. Una dintre modalitățile de a mărturisi este o poveste despre convertirea ta la Dumnezeu, care poate fi construită conform următorului plan: 1. Cum era viața mea când eram necredincios. 2. Cum mi-am dat seama că aveam nevoie de Hristos. 3. Cum am crezut în El. 4. Cum a devenit viața mea după ce l-am acceptat pe Hristos." Nu mai este nimic în acest capitol!

Deși este dificil să vorbești despre experiența spirituală a altcuiva, ceea ce predică o persoană, ceea ce evocă cea mai mare inspirație și sinceritate în ea, arată destul de clar o structură ascunsă a experienței sale spirituale. Nu este întâmplător faptul că predicarea protestantă se limitează la un singur moment de convertire personală. Pur și simplu arată absența altor experiențe spirituale serioase. O broșură baptistă obișnuită vorbește despre cum să treci rapid de la necredință la acceptarea Evangheliei; predicarea ortodoxă tradițională se adresează credincioșilor și vorbește despre bătălia spirituală care apare în sufletul unei persoane după botez. Cea mai subtilă analiză a stărilor și experiențelor mentale și spirituale, dezvoltată empiric de asceții ortodocși, rămâne atât de neînțeles, cât și nerevendicată în rândul protestanților. Tocmai respingerea tradiției misticismului creștin, reducerea vieții religioase de către protestantism la o practică pur lingvistică, de predicare pamfletară, îi îndeamnă

pe oamenii din Occident să caute de lucru pentru suflet „într-o țară îndepărtată” - în krișnăism și yoga. Nu este surprinzător faptul că, în acel mediu religios în care cuvântul „ascetism” a devenit o înjurătură, practicile ascetice necreștine au început să se răspândească cu mare succes [165] .

În teologia bisericească există un astfel de termen – „chemarea harului”. Aceasta este acțiunea lui Dumnezeu care are loc în afara Bisericii, atingerea lui Dumnezeu asupra inimii umane care întoarce această inimă la credință. Întrucât scopul acestei energii este de a aduce la Biserică o persoană care este încă în afara ei, atunci acesta este singurul fel de har care acționează în afara Bisericii. Sfântul Teofan Zăvorâtul spunea despre aceasta că „chemarea harului este universală, nimeni nu este exclus” [166] . Cred că acest har se află în protestantism, căci „nimeni nu poate zice că Isus este Domn, decât prin Duhul Sfânt” (1 Corinteni 12:3).

A predica despre Hristos este, desigur, minunat. Dar totuși: „Casa Mea se va numi casă de rugăciune” (Matei 21:13). O casă de rugăciune, nu o casă de predicare. Cultul ortodox este, în primul rând, o prezență rugătoare, nu un eveniment misionar. Recunosc bunătatea experienței de a găsi credința printre protestanți. Spun doar că aceasta este doar o parte a experienței spirituale care poate fi acordată unei persoane dincolo de pragul bisericii. Relația dintre protestantism și ortodoxie confirmă clar ideea lui G. K. Chesterton că fiecare eretic face o eroare aritmetică elementară: el consideră partea mai mare decât întregul [167] . Se poate spune despre fiecare dintre confesiunile protestante că este o limitare, o derivare prea directă a uneia dintre acele tonalități care în Biserică sunt compuse într-o simfonie holistică. Să spunem că răspunsul la întrebarea cum diferă Botezul de ortodoxie nu poate fi formulat într-o formă pozitivă: „Botezul are aceasta, dar ortodoxia o interzice”. Răspunsul va fi negativ: „Ortodoxia are asta, dar Botezul nu.” Nu există icoane, nu există preoți, nu există împărtășanie, nu există spovedanie, nu există botez de copii, nu există biserici, nu există Tradiție, nu există posturi, nu există rugăciuni pentru morți... Îmi amintesc de un anumit personaj al lui Mihail Bulgakov care spunea în astfel de cazuri: „Ce ai tu, indiferent ce ai apuca, nu există nimic!”... Viața bisericească normală este construită pe o altă paradigmă: „Asta trebuia făcut, iar cealaltă nu trebuia omisă”.

Nu există niciun om care să fi văzut întregul adevăr. Dar acolo unde, în numele unui adevăr parțial, refuză cu militantism să vadă ceva mai mare, se naște o deficiență, o limitare a plenitudinii și echilibrului suflului Tradiției, ca o creștere disproporționată a unei situații particulare la dimensiunile generalului și exclusivului, o alegere arbitrară a unui lucru, a unei părți în loc de întreg, adică tocmai unilateralitatea [168] . Numeroasele „nu”-uri protestante rostite înainte de pragul Ortodoxiei sunt o limitare, o derivare prea directă a uneia dintre acele

tonalități care în Biserică sunt compuse într-o simfonie completă. Multe scheme teologice au fost respinse de Biserică nu pe baza a ceea ce conțineau, ci pe baza a ceea ce nu conțineau, ceea ce le lipsea pentru a fi Ortodoxie; așa cum spunea Pascal, „eroarea lor nu este că urmează o minciună, ci că nu urmează un alt adevăr” [169] .

Astfel, literatura ortodoxă, spre deosebire de literatura protestantă, se adresează unei persoane care s-a recunoscut deja ca fiind creștină. Se dovedește că nu este suficient să devii creștin. Este mult mai dificil să rămâi creștin: îndoielile, golul spiritual și împietrirea revin [170] . Și fosta nerușinare vizitează.

Viața unui om este în general „vărgată”. Perioadele de înălțare spirituală și emoțională sunt urmate de un declin. Se pare că recent inima mea freamăta de bucurie la fiecare pagină a Evangheliei, iar acum privesc textul Evangheliei cu o privire rece, profesională. Recent eram gata să dau orice pentru dreptul de a intra într-o biserică și de a mă ruga în ea, iar astăzi sunt plătit pentru asta... Aici este testată credința unui om. Rugăciunea vie, revărsată din inimă, rugăciunea prin inspirație oferă puțin unei persoane și, prin urmare, este puțin prețuită de Dumnezeu. La urma urmei, este prin inspirație și, prin urmare, nu de la persoana în sine, ci de la Dumnezeu. Dumnezeu a dat această rugăciune unei persoane - și ce mai poate aștepta cineva de la acest dar? Dar să te rogi când „nu este chef”, când totul este gri și plictisitor (atât în jur, cât și în inimă) - asta înseamnă să te forțezi spre Împărăția Cerurilor. Credința nu este doar momentul întoarcerii de la negarea lui Dumnezeu la acceptarea Evangheliei; Și aceasta este loialitate – loialitate, amintirea fidelă a celor mai strălucitoare momente din viața cuiva, acele momente când „ridurile de pe fruntea mea se desprind și în ceruri Îl văd pe Dumnezeu”. Când am fost eu real – în acel moment când am fost botezat sau în acel moment când repovestesc bârfe bisericești? Credința este un efort constant necesar care mă întoarce la „momentul adevărului”. Prin urmare, „în cazul unei răciri accidentale, vă rog să continuați și să continuați ordinea stabilită, în încrederea că această executare seacă a lucrurilor va reda în curând vioiciunea și căldura zelului” [171] .

Aici devine necesară diferența dintre Ortodoxie și Protestantism. Sfaturile pe care bătrânii le dădeau monahilor s-ar putea să nu fie deloc superfluu pentru protestanți (dacă există un lucru pe care îl avem în comun, este vorba de aceleași ispite și păcate, „ecumenice”). De exemplu, o persoană începe să fie copleșită de gândul: „Aruncați toate aceste dogme și prescripții, renunțați la ispravă, abandonați-vă credința. Nu știi niciodată ce ți-ai imaginat. Ei bine, a existat un impuls tineresc, dar acum ai devenit mai serios. Aruncați această treabă, întoarce-te la viața obișnuită...”. Sfântul Ioan Scărarul spune despre un astfel de caz: dacă ai încercat deja toate celelalte modalități de a combate acest

gând, și te-ai rugat, și te-ai pocăit, și acesta nu te lasă în pace - ei bine, culcă-te și dormi. Și dimineața, poate, totul va fi diferit...

Și păcatele se întorc la creștin. Cum să lupți împotriva păcatului este principala întrebare a ascetului. Literatura ortodoxă clasică: literatura ascetică ortodoxă, literatura monahală, vorbește despre cum pătrunde păcatul în sufletul uman, cum poate fi observat și alungat, cum să previi adâncirea bolii și întoarcerea la Hristos. Iar cea mai mare traumă spirituală a protestantismului este că nu are propria tradiție ascetică și a respins tradiția patristică. Cel mai important lucru pe care lumea ascetului ortodox îl poate dezvălui unui protestant este că, dacă harul a atins odată inima, nu înseamnă că va rămâne acolo pentru totdeauna și indiferent de situație. Lumea creștină cunoaște un număr considerabil de cei „care, primind harul, l-au înfometat” (Sfântul Teofan Zăvorâtul) [172] . Și există și păcătoși creștini. Se pare că cineva poate fi spălat de Duhul Sfânt și poate ști din experiență ce este harul - și totuși să lase loc păcatului în sine și totuși să se întoarcă la păcat. Protestanții știu acest lucru și ei înșiși. Însă dogma lor („suntem mântuiți! nu păcătuim! suntem sfinți!”) nu le permite să-și observe păcatele, să plângă pentru ele, să le mărturisească și să-și avertizeze frații de credință despre ele. După cum mi-a spus odată un pastor adventist cu lacrimi în ochi: „Știu că sunt un creștin născut din nou și știu că sunt încă un păcătos. Acea primă bucurie a convertirii a dispărut deja, iar păcatele s-au întors. Ar fi timpul să ies și să mă pocăiesc, să plâng pentru păcatele mele, dar trebuie doar să cânt „Aleluia”, să zâmbesc și să-i asigur pe toți că un creștin adevărat nu mai păcătuiește...”

Dar iată ce scria Sfântul Macarie Egipteanul în secolul al IV-lea: „Există păcat în suflet și, la fel de prezent, fără nicio jenă, este harul lui Dumnezeu... Se întâmplă, de asemenea, să existe har și în altul, dar inima este încă necurată... Omul are o astfel de fire încât chiar și cel care se află în adâncul viciului și lucrează pentru păcat se poate întoarce la bine, iar cel care este legat de Duhul Sfânt și intoxicat cu lucrurile cerești are puterea să se întoarcă la rău... Dacă cineva, neavând rugăciune, se silește să se roage doar pentru a avea harul rugăciunii, dar nu se silește la blândețe, la smerenie, la iubire, la împlinirea celorlalte porunci ale Domnului, atunci după măsura voinței și a liberului arbitru al său, în conformitate cu cererea sa, i se dă uneori o parte din harul rugăciunii, în pace și bucurie a duhului, dar în moravuri rămâne același ca înainte” [173] .

Prin urmare, „creștinii sunt zei duși în robie” [174] . Pentru a explica faptul că și o persoană sfințită poate fi supusă ispitelor, Sfântul Macarie amintește de povestea biblică despre cum David, uns în împărăție, a fost imediat supus persecuției... Dar dacă cineva, simțind în inima sa prima suflare chemătoare a harului, decide brusc că nu mai este și nu va fi păcat în el, atunci va cădea în cea mai gravă greșeală: amăgirea. „Dacă vezi pe cineva înălțat și umflat de faptul că este

părtaș la har; chiar dacă ar fi făcut semne și ar fi înviat morții, dar dacă nu-și recunoaște sufletul ca fiind necinstit și umilit și pe sine ca fiind sărac în Duh, este jefuit de răutate și nu știe asta. Chiar dacă ar face semne, nu ar trebui să-l crezi; pentru că semnul unui creștin este să încerce să ascundă acest lucru de oameni și, dacă are toate comorile regelui, să le ascundă și să spună mereu: «Această comoară nu este a mea, altul o pune la mine; iar eu sunt un cerșetor; când va avea nevoie cel ce a pus-o acolo, mi-o va lua». Dar dacă cineva spune «Sunt bogat», atunci un astfel de om nu este creștin, ci un vas al amăgirii și al diavolului... Căci desfătarea lui Dumnezeu este de nesățios și, în măsura în care cineva gustă și se împărtășește, cu atât devine mai flămând. Dar oamenii frivoli și ignoranți, când harul lucrează parțial în ei, cred că nu mai este niciun păcat asupra lor” [175] . Doar o mică cunoaștere de sine dă naștere la încredere în eliberarea cuiva de păcate. Dar „dacă privești în conștiința ta și simți totul acolo, ca într-un cufăr, scoțând ce este acolo pe rând, atunci vei cunoaște totul pur și curat. Căci în cufărul conștiinței tale sunt idolii iubirii de glorie și ai deșertăciunii, idolii plăcerii oamenilor, dulciurile laudei omenești, veșmântul prefăcătoriei și al ipocriziei, sămânța lăcomiei și a altor patimi. Totuși, dacă pe lângă toate acestea ai aroganță și mândrie, atunci nu ai cum să le cunoști nici pe acestea, nici ce este dedesubt” [176] .

Așadar, păcatul amenință cu adevărat un creștin. Păcatul se mișcă încet și pas cu pas de la periferia conștiinței spre centrul său, de la o idee abstractă a unei anumite acțiuni la faptul că voința și viața unei persoane îi vor fi subordonate, de la o imagine care apare accidental la o faptă reală (atașament-combinație-compoziție-captivitate-pasiune [177]). Cum să-l observi la timp, cum să-l alungi - asceza ortodoxă vorbește mult despre asta. Mișcarea minții spre păcat trebuie oprită printr-un efort de voință - mânia. Mânia din sufletul nostru îndeplinește aceeași funcție ca și sistemul imunitar de apărare din corpul nostru: recunoaște o infecție și o distruge (expulzează). „Cum să o alungi? Cu o mișcare dușmănoasă de mânie sau mâniindu-se pe ele. Găsesc la toți Sfinții Părinți că mânia este dată în acest scop, pentru ca să se înarmeze împotriva mișcărilor pătimașe și păcătoase ale inimii și să le alunge... Nu trebuie să însoțești un gând cu onoare, ci ca un dușman - cu respingere furioasă. Văzând un jignitor - trebuie să te mânii - dar nu pe el, ci pe tine însuți sau pe cel care îți strecoară gândul... Ce face o persoană care a fost atacată de o persoană rea? Apăsându-l pe piept, strigă: ajutor. Gărzile aleargă la chemarea lui și îl izbăvesc din necaz. La fel trebuie făcut și în războiul mintal cu patimile - mâniindu-se pe ceva pătimaș, trebuie să strigi după ajutor: Doamne, ajutor! Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, mântuiește-mă! Dumnezeule, vino-mi în ajutor, Doamne, grăbește-te să-mi ajuți!” [178] .

Dar dacă apărarea este încălcată? Pe lângă întrebarea cum să evităm păcatul, există o întrebare mai teribilă în ascetism și, din păcate, mai importantă pentru

majoritatea dintre noi, zilnic: ce să facem după păcat? Cum să rămânem creștini după ce am comis un păcat? Ce să facem de cealaltă parte a păcatului? „Dacă am căzut, atunci mai întâi să ne ridicăm împotriva demonului tristeții... Înainte de căderea noastră, demonii ni-L prezintă pe Dumnezeu ca fiind filantrop, iar după căderea noastră, ca fiind crud” [179] . Ademenindu-ne la păcat, ispititorul șoptește: „Ei bine, asta nu e nimic, ei bine, Dumnezeu ne va ierta, ei bine, putem face asta o dată!” După păcat, teologia demonică se schimbă brusc: „Ei bine, asta e, frate, acum cum poți fi mântuit? Tu însuți amintește-ți ce este pregătit pentru păcătoși! Așadar, de ce să continui să tragi de cureaua greutăților și privațiunilor creștine? Trăiește ca toți ceilalți!” Dacă oricum nu te poți aștepta la nimic bun de la Judecător, atunci măcar profită de bucuriile lui în această viață!”

De aceea există atâtea povești în literatura ortodoxă despre păcătoșii pocăiți… În general, calea noastră nu este o cale de la victorie la victorie, ci de la înfrângere la înfrângere. Ridică-te și du-te… Ridică-te din nou… Leapădă disperarea… Ridică-te: disperarea este alungată de pocăință („Pocăința este respingerea disperării” [180])… Doar nu rămâne într-o baltă; amintește-ți: „Tatăl îi spune fiului său: du-te și curăță câmpul năpădit de vegetație. El, văzându-i neglijența și mărimea, a dormit pur și simplu câteva zile. Tatăl vine și, ca răspuns la scuzele fiului său, spune: «Fiule! Cultivează în fiecare zi cât a ocupat patul tău și astfel du-te mai departe și nu-ți pierde curajul»” [181] … Iarăși o cădere? - Ei bine, ridicați-vă, lăsați deoparte teologia demonică și ascultați Evanghelia: „Domnul voiește ca toți să fie mântuiți și de aceea și voi... Dumnezeu are un singur gând și o singură dorință - să aibă milă și să aibă milă. Veniți, toți... Domnul, chiar și la Judecata de Apoi, nu va căuta cum să condamne, ci cum să îndreptățească pe toți. Și îi va îndreptăți pe toți, de-ar exista măcar cea mai mică posibilitate” [182] .

Totuși, nu intenționez să vorbesc aici despre asceza ortodoxă; voi oferi spre recenzie doar câteva perle, doar câteva fragmente din câteva cărți. Iată „Patericonul antic”, o colecție de ziceri (adesea anonime) ale asceților din secolele IV-V.

„Fratele l-a întrebat pe bătrân: ce faptă bună să fac și să trăiesc cu el? Avva i-a răspuns: nu sunt toate faptele la fel? Avraam a fost ospitalier - și Dumnezeu a fost cu el; Ilie a iubit tăcerea - și Dumnezeu a fost cu el; David a fost blând - și Dumnezeu a fost cu el. Așadar, iată: ceea ce dorește sufletul tău după Dumnezeu, fă aceea și păzește-ți inima.

Avva Diadoh a zis: „Precum într-o baie, ușile care se deschid des scot repede căldura afară, așa și sufletul, dacă vrea să vorbească des, chiar dacă vorbește cu blândețe, își pierde căldura prin ușa limbii.”

Un frate l-a întrebat pe avva Pimen: Am săvârșit un păcat mare și vreau să mă pocăiesc timp de trei ani. „Mult timp”, i-a spus Pimen. „Sau cel puțin un an”, a spus fratele. „Și asta e mult timp”, a spus din nou bătrânul. Cei care erau cu bătrânul au întrebat: nu sunt suficiente 40 de zile? „Asta e mult timp”, a spus bătrânul. Dacă o persoană se pocăiește din toată inima și nu va mai păcătui, atunci Dumnezeu o va primi în trei zile.

Nu lupta cu toate gândurile, ci cu unul singur. Cine lovește o bucată de fier se uită mai dinainte la ce are de gând să facă, o seceră, o sabie sau un topor. Așadar, și noi trebuie să ne gândim ce virtute să începem, ca să nu ne ostenim în zadar.

Doi bătrâni locuiau împreună și nu se certau niciodată. Atunci unul i-a zis celuilalt: „Hai să ne certăm și noi ca ceilalți oameni.” Iar el a răspuns: „Nu știu ce fel de ceartă este.” El a răspuns: „Iată, pun o cărămidă la mijloc și zic: „Este a mea”; iar tu spui: „Nu, este a mea”. Acesta va fi începutul. Și au făcut așa. Și unul dintre ei a zis: „Este a mea”. Și celălalt a zis: „Nu, este a mea”. Și primul a zis: „Da, da, este a ta; ia-o și du-te.” Și s-au despărțit și n-au mai putut să se certe între ei.

Lucrarea smereniei nu este să te compari cu ceilalți... Bătrânul a fost întrebat: ce este smerenia? Bătrânul a spus: când fratele tău păcătuiește împotriva ta, și îl ierți înainte ca el să se pocăiască înaintea ta.

Dacă te înfurii când mustri pe cineva, îți satisfaci pasiunea. Așadar, pentru a salva pe altul, nu te distruge pe tine însuți.

Avva Isaac l-a condamnat pe fratele său care păcătuise. După moartea sa, i s-a arătat lui Isaac un înger, ținând sufletul mortului deasupra iazului de foc, și l-a întrebat: iată, l-ai condamnat toată viața ta și de aceea Dumnezeu m-a trimis la tine, zicând: întreabă-l unde îmi spune să-mi arunc fratele căzut? Isaac a strigat îngrozit: iartă-mă pe fratele meu și pe mine, Doamne!

Un frate, ofensat de altul, a venit la avva Sisoes și i-a zis: „Cutare m-a ofensat, și eu vreau să mă răzbun.” Dar bătrânul l-a mustrat: „Nu, fiule, ci lasă în seama lui Dumnezeu răzbunarea.” Fratele a zis: „Nu mă voi odihni până nu mă voi răzbuna.” Atunci bătrânul a zis: „Să ne rugăm, frate!” Și s-a ridicat și a început să se roage: „Dumnezeule! Dumnezeule! nu avem nevoie de grija Ta pentru noi, căci noi înșine ne facem răzbunarea.” Fratele, auzind aceasta, a căzut la picioarele bătrânului și a zis: „Nu voi merge la judecată cu fratele meu, iartă-mă!”

Cel care, fiind insultat, nu răspunde cu aceeași monedă, își dă viața pentru aproapele său.

Avva Antonie a spus: Nu mă mai tem de Dumnezeu, ci Îl iubesc, căci dragostea desăvârșită alungă frica... Dragostea este gândirea la Dumnezeu cu mulțumire neîncetată... Cum poate cineva să primească darul iubirii de Dumnezeu? Dacă cineva își vede fratele în păcat și strigă către Dumnezeu pentru el, atunci primește înțelegere despre cum ar trebui să-L iubească pe Dumnezeu.

Un frate l-a întrebat pe avva Pimen: Ce înseamnă să te mânii în zadar pe fratele tău? - Degeaba te mânii pentru orice extorcare - chiar dacă ți-a scos ochiul drept. Dar dacă cineva încearcă să te îndepărteze de Dumnezeu - mânie-te pe el.

Cum ar trebui să trăiesc cu frații mei? - Ca în prima zi când ai venit și să nu fii liber în treburile tale."

O altă carte veche, „Învățături benefice sufletului" de Abba Dorotheus, datează din secolul al VI-lea:

„Îmi amintesc că odată vorbeam despre smerenie și unul dintre nobilii cetățeni ai Gazei, auzindu-ne spunând că, cu cât cineva se apropie mai mult de Dumnezeu, cu atât se vede mai mult pe sine păcătos, s-a uimit și a zis: cum se poate așa ceva? I-am zis: «Pe cine te consideri în cetatea ta?» El a răspuns: «Mă consider mare și primul în cetate.» I-am zis: «Dacă mergi la Cezareea, pe cine te vei considera acolo?» El a răspuns: «Cel mai mic dintre nobilii de acolo.» Dar dacă, îi spun din nou, te duci la Antiohia, pe cine te vei considera acolo? «Acolo», a răspuns el, «mă voi considera unul dintre oamenii de rând.» Dar dacă, spun eu, te duci la Constantinopol și te apropii de rege, pe cine te vei considera acolo? Și el a răspuns: «Aproape un cerșetor.» Atunci i-am zis: așa și sfinții, cu cât se apropie mai mult de Dumnezeu, cu atât se văd mai mult pe ei înșiși păcătoși.

Ce este smerenia și mândria? - Asemenea pomilor, când au multe roade, atunci fructele însele își îndoaie ramurile în jos și le curbează, dar ramura pe care nu sunt roade se îndreaptă în sus și crește drept; dar există unii pomi care nu aduc roade în timp ce ramurile lor cresc în sus.

Smerenie în mijlocul mândriei și al dorinței de a fi pe placul oamenilor. Virtuțile sunt calea regală, mijlocul.

Cine, având o rană la mână sau la picior, se disprețuiește pe sine sau își taie mădularul, chiar dacă i se umflă? Nu-l curăță mai degrabă, nu-l acoperă cu un plasture? Așadar, ar trebui să avem și noi milă unii de alții.

A mustra înseamnă a spune despre cutare și cutare: cutare și cutare a mințit... Iar a condamna înseamnă a spune: cutare și cutare este un mincinos... Căci aceasta este o condamnare a însăși ființei sufletului său, o rostire a unei sentințe

despre întreaga sa viață. Și păcatul condamnării este cu atât mai greu decât orice alt păcat, încât Însuși Hristos a spus: „Fățarnicule, scoate întâi bârna din ochiul tău și atunci vei vedea limpede să scoți paiul din ochiul fratelui tău” (Luca 6, 42), iar păcatul aproapelui era asemănat cu un pai, iar condamnarea cu o bârnă.

Am auzit despre un frate care, când venea la chilia cuiva și o vedea neîngrijită, își spunea: Fericit este acest frate, care a lăsat deoparte grija pentru tot ce este pământesc și și-a îndreptat atât de mult toată mintea spre munte, încât nu găsește timp să-și pună chilia în ordine. Dar dacă venea la altul și vedea chilia aranjată, își spunea din nou: Precum este curat sufletul acestui frate, așa este curată chilia lui.

Trebuie să fim gata să spunem: iartă-ne pentru fiecare cuvânt pe care îl auzim.

Oricine se roagă lui Dumnezeu: «Doamne, dă-mi smerenie», trebuie să știe că Îi cere lui Dumnezeu să trimită pe cineva să-l insulte.

De mai multe ori în „Brotherly Herald” (o publicație a baptiștilor ruși) am întâlnit afirmații precedate de următoarea formulare: „un creștin din vechime a spus: ...”. De obicei, acestea erau urmate de citate din Sfântul Ioan Gură de Aur. Desigur, mă bucur că unele dintre gândurile acestui mare teolog ortodox sunt la inima protestanților. Dar m-aș aștepta totuși de la ei o împlinire mai literală a poruncii Apostolului Pavel: „Aduceți-vă aminte de cei ce vă conduc” (Evrei 13:7). Măcar menționați-le numele. Permiteți-mi să vă reamintesc doar trei fragmente din Hrisostom: „Dacă cineva ar începe să întoarcă bălegarul în timp ce treceți pe acolo, spuneți-mi, nu ați începe să-l certați și să-l mustrați? Faceți la fel cu cei care calomniază... Ți-a luat cineva averea? Nu ți-a făcut rău sufletului, ci banilor. Dacă îți pică, tu însuți îți vei face rău sufletului... Pune-ți încălțăminte mai mare decât piciorul și te vor deranja, pentru că te vor împiedica să mergi: așa și o casă mai mare decât este necesar te împiedică să mergi în rai” [183] .

Și acestea sunt câteva fărâmituri din moștenirea Sfântului Ioan Scărarul, omonimul Sfântului Gură de Aur: „Dacă un semn de extremă blândețe constă în păstrarea liniștii sufletești și a unei promisiuni de iubire față de cineva care te irită chiar și în prezența sa, atunci, fără îndoială, gradul extrem de mânie este dezvăluit de faptul că o persoană, când este singură, pare să se certe și să se înfurie cu cel care a jignit-o... Cel care spune că Îl iubește pe Domnul, dar este mânios pe fratele său, este ca un om care își imaginează în vis că aleargă... Deșertăciunea se agață de toate. Sunt vanitos când postesc, dar când îmi permit să postesc pentru a-mi ascunde abținerea de oameni, sunt din nou vanitos. Dacă încep să vorbesc, sunt copleșit de deșertăciune; dacă tac, sunt din nou copleșit

de ea. Oricum ai arunca acest trident, va ajunge întotdeauna cu vârful în sus” [184] .

În general, există mituri despre monahismul ortodox, există și monahismul în sine, există și o înțelegere ortodoxă atât a vieții creștine în general, cât și a monahismului în special. Și multe dintre lucrurile pe care călugării le-au învățat despre om, vor învăța și alți oameni care au pornit pe calea luptei împotriva păcatului despre ei înșiși. Și multe dintre sfaturile călugărilor nu se aplică doar începătorilor. Și nu „influența păgână”, nici „platonismul”, nici „gnosticismul” se reflectau în acele cuvinte ale Sfântului Isaac Sirul, cu care exprima esența muncii monahale: „Perfecțiunea întregii isprăvi constă în următoarele trei lucruri: pocăință, puritate și autoperfecționare. Ce este pocăința? - Părăsirea celei dintâi și întristarea pentru ea. - Ce este puritatea? - Pe scurt: o inimă care are milă de fiecare fire creată. - Ce este o inimă milostivă? - Arderea inimii pentru toată creația - pentru oameni, pentru păsări, pentru animale, pentru demoni și pentru fiecare făptură, pentru cei fără grai și pentru dușmanii Adevărului, și ca aceștia să fie purificați și păstrați - să se roage cu mare milă, care se trezește în inima lui peste măsură în asemănarea cu Dumnezeu în aceasta” [185] . Aceasta este pur și simplu Evanghelia. Dar aceasta este Evanghelia care nu s-a închis cu ultima literă înscrisă în ea, ci s-a deschis și a crescut în inimi din ce în ce mai noi de-a lungul tuturor secolelor și culturilor. Aceasta este Evanghelia care și-a continuat viața în Tradiție. În Ortodoxie. Și această experiență a căutării lui Hristos, a găsirii Lui, a ținerii de El, Tradiția Ortodoxă o păstrează întruchipată în mii și mii de destine, povești, mărturii. Această moștenire este deschisă, accesibilă. Pentru a te familiariza cu ea, nici măcar nu trebuie să devii ortodox. Este suficient doar să arăți interes. Și acolo, pe măsură ce te familiarizezi cu lumea Părinților, poate că Domnul va trezi în inimă dorința de a intra în această lume și de a deveni o parte vie a ei.

Problema cu protestantismul este că, după cum spunea S. N. Bulgakov, „nu are un ideal și o cale spre sfințenie, fără de care nu există religie adevărată, așa cum nu există artă fără geniu artistic” [186] .

În opinia mea, protestanții sunt ca un om care mergea pe stradă, a văzut brusc o ușă deschisă a unei biserici, s-a uitat înăuntru, a fost uimit de frumusețea ei, dar, șocat, nu a intrat în biserică, ci, după ce a stat o secundă în prag, a alergat la ieșirea din metrou, i-a povestit entuziasmat primei persoane pe care a întâlnit-o despre ce a văzut și l-a târât până la pragul bisericii. Acum, împreună, au privit în întunericul mistic al bisericii și – deja împreună s-au întors la metrou pentru a-i povesti celui de-al treilea... al patrulea... al sutelea despre ce au văzut. Și așa predică toată viața despre cât de singuri s-au simțit pe stradă și cât de bine a fost să se afle pentru prima dată în acel prag...

Lipsa disciplinei de rugăciune, incapacitatea de a distinge între stările spirituale, viața fără Liturghie și fără spovedanie duc la faptul că o persoană care caută religia trebuie să se stârnească constant cu metode pur mentale... Rezultatele la care duce în cele din urmă această cale sunt cunoscute misticismului ortodox. Aceasta este o stare de intoxicație emoțională, când o persoană își confundă propria entuziasm cu o notă de har... În orice caz, există o trăsătură a spiritualității protestante care îi sperie pe ortodocși: percepția pocăinței ca fiind doar un moment din viața unei persoane (o trecere de la necredință la credință). Și oricât de depășite ar părea sfaturile asceților ortodocși despre smerenia pocăită ca o atmosferă necesară a lucrării spirituale („ține-ți mintea în iad și nu deznădăjdui”, spunea Sfântul Siluan Athonitul), încrederea în sine de nezdruncinat a baptiștilor pare și mai ciudată. Într-una dintre broșuri, unde pe douăzeci de pagini este explicată greșeala lui Marx, Darwin, Mahomed și a Papei, ultimele cuvinte mi-au pătruns în suflet. Autorul își ia rămas bun de la cititor: „Dacă tu, dragă cititorule, ai fost de acord cu ceea ce ți-am spus și L-ai acceptat pe Hristos ca mântuitor personal - atunci ne vedem curând în rai!”

În general, oricât de mult se vorbește despre micimea diferențelor dintre Ortodoxie și Botez, este suficient să ne imaginăm fețele unui ortodox „normativ” și ale unui baptist „normativ” (să zicem, Ambrozie de Optina și Billy Graham) unul lângă altul – și devine clar că experiența spirituală a acestor oameni este infinit diferită. Rilke a scris odată că toate țările se învecinează între ele, iar Rusia se învecinează cu Dumnezeu... Și oricât de mult s-a schimbat lumea de atunci, America încă nu a devenit un rezervor de spiritualitate universală. Botezul american este cu greu capabil să îmbogățească lumea Ortodoxiei, lumea lui Dostoievski și a bătrânilor de la Optina, lumea lui V. Soloviov și V. Lossky.

Ortodoxia a acumulat mult peste două mii de ani din istoria sa continuă. Și o mare parte din ceea ce are pare ridicol și inutil, incomod și demodată. Dar acest lucru este doar de departe, în timp ce o persoană stă nemișcată și nu a început lucrarea ridicării. „Așa este disprețuită în gândurile celui ce stă și se odihnește o torță pregătită pentru cei ce se poticnesc în picioare” (Iov 12:5).

În Ortodoxie, totul este conceput pentru mișcare, pentru o ascensiune dificilă. Acolo, pe înălțimile spirituale, va deveni clar de ce există post și de ce limba slavă bisericească, de ce slujbe atât de lungi și de ce nu există bănci în biserici, ce înseamnă venerarea sfinților și ce oferă o icoană unei persoane. Adevărul de aici este dat pentru creștere.

A fost Cina cea de Taină ultima?

Cea mai dificilă și fundamentală întrebare a teologiei este cum anume o persoană își poate însuși darurile victoriei lui Hristos. Este suficient să credem că

Dumnezeu ne-a „amnistiat” pentru meritele lui Hristos sau este nevoie de altceva?

Răspunsul ortodox este mai complex decât cel protestant: Hristos trebuie să trăiască în om însuși, pentru ca sângele lui Hristos să poată spăla inima fiecărui om: avem „îndrăzneală să intrăm în Preasfânta, prin sângele lui Isus Hristos, pe o cale nouă și vie” (Evrei 10:19). Și pe această cale nouă participăm la un Serviciu Divin fără precedent – la Liturghie, în care Hristos „jărbătorește și este jertfit, primește și este împărțit”.

Aceste cuvinte din rugăciunea liturgică a Sfântului Ioan Gură de Aur înseamnă că Hristos este Cel care oferă singura Jertfă, adică preotul („aducătorul”); și El este Cel pe care Îl oferă ca jertfă, adică mielul de jertfă („adus”); El acceptă și această Jertfă, adică Domnul („primitorul”), și El este distribuit ca hrană celor împărtășiți („distribuit”). Voința omenească a lui Hristos aduce o jertfă lui Dumnezeu („aducătorul”). Și în această jertfă se oferă pe sine: „făcă-se voia Mea, ci a Ta” („adus”). Voința divină a lui Hristos acceptă această jertfă („primitorul”); și prin acordul ambelor voințe, trupul îndumnezeit al lui Hristos este distribuit celor împărtășiți („distribuit”).

Iată o întrebare atât de importantă pentru dialogul ortodox-protestant: cine este, pentru a folosi terminologia manualelor teologice din secolul trecut, „subiectul sacramentului”? Cine săvârșește Sacramentul? Teologia protestantă pune accentul exclusiv pe acțiunea lui Dumnezeu în chestiunea mântuirii noastre. Tradiția catolică crede că oamenilor (în primul rând preoților) li se dă puterea de a săvârși sacramente și minuni. Din punctul de vedere al protestanților, aceasta este magie, blasfemie și, în general, păgânism... Dacă au sau nu dreptate în critica lor la adresa catolicismului este o întrebare separată. Este important doar de menționat că ortodoxia nu este catolicism. Dacă tradiția catolică (precum și opinia obișnuită a enoriașilor noștri) crede că săvârșitorul sacramentului este un preot care, prin hirotonire, a primit puteri speciale în acest sens din partea autorităților bisericești legale, atunci tradiția ortodoxă permite un răspuns complet diferit la această întrebare.

Astfel, Sfântul Ioan Gură de Aur ne amintește că pentru patriarhul Vechiului Testament, Iosif, cea mai mare răsplată era dreptul de a oferi regelui un pahar. În Taina Noului Testament, însă, totul este invers: Regele Însuși îți oferă paharul [187] . „Preotul stă doar în picioare, săvârșind imaginea, și oferă o rugăciune, iar harul și puterea lui Dumnezeu împlinesc totul. Această zicere («Luați, mâncați, acesta este Trupul Meu...») sporește neîncetat cu puterea harului pe cei care primesc cu vrednicie masa”, a scris Gură de Aur [188] . Astfel, preotul ne amintește de Cuvânt, care împlinește Taina în noi. „Nu omul transformă ceea ce se oferă în trupul și sângele lui Hristos, ci Însuși Hristos,

răstignit pentru noi. Reprezentând chipul Său, preotul stă în picioare, rostind aceste cuvinte, iar puterea și harul lui Dumnezeu acționează. «Acesta este trupul Meu», a spus El. Aceste cuvinte realizează ceea ce s-a propus și, așa cum acea zicere, «creșteți și umpleți pământul», deși rostită o singură dată, în realitate dă întotdeauna firii noastre puterea de a naște copii, tot așa această zicere, rostită o singură dată, de atunci până acum și până la venirea Lui, face jertfa desăvârșită la fiecare masă din biserici" [189] . Sacramentul este săvârșit de Hristos și de Duhul Său. Preotul slujește Sacramentul și, de aceea, este numit duhovnic [190] .

Dumnezeu-Omul S-a jertfit oamenilor, Și-a dat viața nouă – nu ca să moară, ci ca noi să trăim în El. Și de aceea jertfa creștină, Liturghia, se săvârșește cu cuvintele: „Îți oferim ceea ce este al nostru, din ceea ce este al nostru, în numele tuturor și pentru toți". Acum oferim lui Dumnezeu nu ceea ce este al nostru, ci ceea ce este al lui Dumnezeu. Nu ne apropiem de altar cu propriul nostru sânge. Luăm rodul viței de vie cultivate de Creator. Paharul cu vin este ceea ce dăm în Liturghie (plus inimile noastre, pe care le cerem să fie sfințite). Și cerem ca acest prim dar al Creatorului, darul viței de vie, să devină al doilea Dar – să devină Sângele lui Hristos, să se sature cu Viața lui Hristos. Din poporul Tău, din pământul Tău, îți oferim Viața Ta, Doamne, pentru că ne-ai dat-o pentru toți și pentru eliberarea de tot răul. Și cerem ca Viața Ta, Sângele Tău, Duhul Tău să trăiască și să lucreze în noi.

Ce se întâmplă de fapt la Liturghie? Este o persoană pur și simplu prezentă la săvârșirea Jertfei lui Hristos? Este ea pur și simplu informată despre oferirea ei sau această Jertfă (atât cea de pe Golgota, cât și cea liturgică) o privește direct și o schimbă intern? Rugăciunea supremă a Liturghiei (epicleza) cere: „Doamne, trimite-ți Duhul Sfânt peste noi și peste aceste Daruri care ne sunt puse înainte". După cum vedem, epicleza nu este doar o invocație rugătoare săvârșită doar de dragul schimbării misterioase a pâinii și vinului. Epicleza este, de asemenea, o rugăciune pentru ca toți să se poată împărtăși cu adevărat de taina Trupului lui Hristos. Omul, poporul adunat în Biserică, este obiectul principal și cel mai important al sfințirii liturgice. Noi constituim „materia Sacramentului". Am intrat în templu pur și simplu ca oameni. Dar trebuie să devenim Biserica – Trupul lui Hristos. Și cerem ca prin pâinea și vinul, transubstanțiate în Trupul și Sângele lui Hristos, Domnul să ne facă Trupul lui Hristos.

Biserica este răspândirea Trupului lui Hristos în lume. Nu predici despre Hristos, ci Trupul lui Hristos (căci Duhul lui Hristos nu poate trăi decât în Trupul lui Hristos). Predicarea este bună. Dar într-o zi acest efort uman trebuie să cedeze locul acțiunii lui Dumnezeu. „Liturgia catehumenilor", „liturgia cuvântului", slujirea predicării trebuie într-o zi să tacă - după ce l-au condus pe om la punctul culminant al misterului Mântuirii - față de liturghia misterioasă a credincioșilor,

față de acel Pahar pe care Hristos Însuși îl umple, și nu un diacon sau un slujitor. Predicarea nu este locul central, ci unul de slujire în liturghie și în viața Bisericii. Predicarea ne pregătește pentru minunea care va fi săvârșită asupra noastră nu de un predicator sau de un preot, ci de Însuși Domnul.

Scriptura vorbește despre trei realități ca fiind „trupul lui Hristos”: trupul născut din Maria și înălțat „la dreapta Tatălui” după Patimi; pâinea euharistică; adunarea credincioșilor. Din câte îmi pot imagina, aceasta nu este o denumire opusă, ci o mișcare dinamică: prin împărtășirea pâinii euharistice, oamenii devin Biserică pentru a participa la victoria lui Hristos asupra morții. Intrăm în templu ca o mulțime pe stradă pentru a primi noua noastră viață din Potir. Aceasta înseamnă că materia asupra căreia se săvârșește miracolul transformării euharistice este, în cele din urmă, noi înșine. Cel mai mare miracol nu este că pâinea și vinul din potir au devenit Trupul și Sângele, ci că noi devenim ai lui Hristos. Prin Sfintele Daruri, noi înșine suntem supuși sfințirii: „lucrurile sfinte cu cele sfinte”. Hristos dorește să unească inimile omenești cu Sine, nu pâinea și vinul. „Eu sunt conducătorul mesei sacramentale”, spune Sfântul Grigore Teologul, „îi purific pe oamenii pe care Ți-i ofer ca dar prin învățături fără sânge și desăvârșite” [191] . „Preotul nu se roagă ca focul să cadă de sus și să mistuie jertfa, ci ca Harul, pogorându-se peste Jertfă, să aprindă prin ea sufletele tuturor” [192] , spune Sfântul Ioan Gură de Aur despre Liturghie. Astfel, ca urmare a Tainei, oamenii trebuie să se schimbe. Oamenii trebuie să devină o jertfă dedicată lui Dumnezeu. „Fă-ne oameni vii, dăruiește-ne nouă Duhul Sfânt”, exclamă anafora liturgică a lui Serapion din Thmuis (mijlocul secolului al IV-lea) [193] .

Neobișnuitul acestei schimbări constă în faptul că nu oamenii sunt cei care asimilează roadele Sacramentului, ci Sacramentul este cel care îi asimilează pe oameni. La o masă obișnuită, roadele consumate de oameni sunt transformate în trupul uman. La o masă euharistică, omul însuși trebuie să devină ceea ce mănâncă. Prin împărtășirea din Trupul lui Hristos, omul trebuie să-și transforme trupul în Trupul lui Hristos. Astfel, conform experienței Sfântului Maxim Mărturisitorul, momentul central al Liturghiei este „transubstanțierea celor împărtășiți în Hristos”. „Pe cine se împărtășește din Sacrament într-un mod vrednic, îl transformă după sine” [194] . Hristos îi transformă pe credincioși în Sine Însuși.

Fericitul Augustin vorbește despre același lucru, ca și cum ar fi în numele lui Hristos, explicând sensul Liturghiei: „Eu sunt hrana voastră, dar în loc ca Eu să mă transform în voi, voi înșivă sunteți transformați în Mine... Fiți ceea ce vedeți și acceptați ceea ce sunteți” [195] . La sfârșitul Bizanțului, ei gândeau la fel: „Biserica este indicată de Taine... Pentru Biserică, ele sunt adevărată hrană și băutură; și, împărtășindu-se cu ele, ea nu le transformă în trup omenesc, ca orice alt aliment, ci ea însăși se transformă în ele. Astfel, fierul, comunicând cu

focul, devine el însuși foc, și nu focul face fier” (Nicolai Cabasilas) [196] . Prin Pâinea sfințită, oamenii devin ai lui Hristos și, prin urmare, primesc oportunitatea de a constitui Biserica. „Cei mai desăvârșiți în gradul de succes constituie, ca să spunem așa, o singură persoană și un trup al Bisericii. Cei mai buni [...] devin Biserica”, spunea Sfântul Metodie din Olimp [197] .

Asta e ceea ce aproape a dispărut din experiența cotidiană de astăzi a Liturghiei - că acesta este punctul de creație al Bisericii. Liturghia nu este evenimentul în care primesc sfințirea privată și absolvirea păcatelor mele personale. Liturghia este evenimentul care mă face creștin, care mă unește cu Biserica. Acesta este evenimentul în care Biserica, de fapt, își menține existența.

Iată câteva mărturii ale creștinismului timpuriu care ne amintesc de acest lucru:

„Precum această pâine frântă, fiind risipită peste munți și fiind adunată, s-a făcut una, așa să se adune Biserica Ta de la marginile pământului în împărăția Ta” (Didache) [198] . „Apoi preotul cere ca harul Duhului Sfânt să pogoare peste toți cei adunați aici, pentru ca, uniți într-un singur trup prin simbolul renașterii, să fie acum închiși într-un singur trup prin comuniunea cu Trupul Domnului nostru, pentru ca să fie adunați în unitate, legați împreună prin legături reciproce, unanimitate, pace, slujire plină de râvnă” (Teodor din Mopsuestia) [199] .

În Liturghie ne alăturăm Bisericii. Biserica se roagă pentru păcătoși și pentru cei nebotezați (catehumeni) cu aceleași cuvinte: „împacă-i și unește-i cu sfânta Ta Biserică”. În păcate ne îndepărtăm de Biserică. Împărtășania ne dăruiește „iertarea păcatelor” ca o întoarcere la existența Bisericii.

În creștinism nu există o cale complet individuală, privată către mântuire. Chiar și un pustnic, purificându-și sufletul în lupta solitară, primește sfințirea nu pentru că îndeplinește condițiile pentru a primi harul, ci pur și simplu pentru că a rămas membru al Bisericii în deșert. Suntem mântuiți prin viața lui Hristos – și aceasta înseamnă că a găsi mântuirea înseamnă a intra în viața lui Hristos și nu doar o schimbare făcută de noi înșine în îmbrăcămintea noastră interioară. A-L întâlni pe Hristos înseamnă a atinge ceea ce mă îmbrățișează, ceea ce mă depășește. Din acest îmbrățișător îmi poate fi dăruit un nou curent de viață. Dar acest curent nu există doar pentru mine și nu intenționează să-și înceteze curgerea imediat ce ajunge la inima mea. Hristos nu a murit pentru mine. El a murit – și pentru mine. Aceasta înseamnă că soteriologia creștină poate fi înțeleasă doar în categorii de coparticipare. Coparticip la ceea ce trăiește nu numai în mine. Coparticip la un dar care nu este trimis doar mie. Dacă adunăm toate adresele cărora este trimis darul lui Hristos, atunci sensul faptei lui Hristos va deveni mai clar. Totalitatea destinatarilor este Biserica.

Noul Testament nu se încheie cu un individ (nu cu Petru și nu cu Ioan), nu cu un cerc de apostoli, ci cu întreaga omenire. Cu poporul. A fi creștin înseamnă pur și simplu a fi membru al poporului lui Dumnezeu. A fi creștin înseamnă a realiza în sine darul care este în Biserică [200] . Dacă mă simt împovărat de faptul că altcineva se roagă lui Hristos, dacă mă simt iritat de faptul că bătrânele și „oamenii fără adăpost" îmi sărută icoana preferată, atunci pachetul de la Hristos pentru mine zace încă nerevendicat. Trebuie să învățăm să ne bucurăm nu numai de Hristos, ci și de creștini (nu de „calendar", ci de creștinii simpli, vii, care se înghesuie în biserici și în autobuze).

Conform concepției protestante, „creștinismul este ceva pur personal. Nu există nicio legătură între oameni, alta decât cea care există în orice organizație social-democrată. Dacă baptistul Sidor primește de la Duhul lui Hristos, atunci nu se va întâmpla nimic cu baptistul Ivan, el nu va primi nimic. Căci dacă ud o piatră zăcând într-o grămadă, celelalte nu se vor uda. În Biserică este complet diferit: harul pe care îl primește membrul Bisericii Sidor îl înviorează nu numai pe Sidor, ci pe toți membrii Bisericii. La fel ca într-un măr sau în corpul nostru. O «celulă» se infectează, toți se îmbolnăvesc. Ai udat rădăcinile, iar ramurile au primit apă", explică M.A. Novoselov diferența dintre înțelegerea protestantă și cea ortodoxă a Bisericii [201] .

Principalul sacrament al creștinilor se numește Liturghie. Slujbă comună. Cauză comună. În Grecia antică, liturghia era organizarea unor evenimente publice; ceva necesar pentru societate și ceva făcut de către slujitor cu altruism, fără a-i oferi mijloace de trai. În consecință, o figură publică era numită „liturghier" care își cheltuia timpul, energia și adesea banii în beneficiul concetățenilor săi.

Într-o epocă în care existențialismul era cea mai la modă filozofie, este cel mai dificil să vorbești despre Liturghie. Omul caută singurătatea și unicitatea, și din nou i se vorbește despre comunitate. Dar nu se poate privi doar în abisul golului. Abisul sufletului uman poate fi numit Abisul Divinului. Nu numai „greața" (la nausee a lui Sartre) poate fi experimentată la granița existenței umane. Mortalitatea umană poate fi un motiv nu numai de disperare și fugă, ci și de iubire (amintiți-vă de replicile pătrunzătoare ale Țvetaeva: „Ascultă: iubește-mă și mai mult, pentru că voi muri!").

Creștinii din vechime erau profund conștienți de mortalitatea umană. Ei au descoperit integritatea omului: „Omul, în sensul cel mai adevărat, nu este suflet fără trup, nici trup fără suflet, ci ceea ce a fost format într-un singur chip frumos din unirea sufletului și trupului", scria Sfântul Metodie al Olimpului la sfârșitul secolului al III-lea, negând ideea spiritistă conform căreia numai sufletul uman este vrednic de nemurire [202] . Aceasta înseamnă că atât sufletul, cât și trupul trebuiau să fie impregnate de Veșnicie – „cât timp mai este" (Galateni 6:10).

Trupul împreună cu sufletul vor primi o răsplată sau o pedeapsă, iar bucuria mântuirii trebuie să fie revelată nu numai sufletului nevăzut, ci și trupului.

Creștinismul este mai simplu și mai natural decât pare uneori. Ce reînnoiește trupul? – Hrana. Ce unește multe trupuri în reînnoirea lor? – O masă comună. Hristos ar fi putut alege orice metodă pentru sacramentul Său principal – sacramentul locuirii Sale în inițiați. El a ales inițierea nu printr-un cuvânt secret, nu prin koan-uri [203] , nu prin exerciții yoghine pentru chakre. El a ales inițierea printr-o masă.

Și zeii Olimpului ospătesc împreună. Nu pentru că au nevoie de mâncare, ci pentru că au nevoie de părtășie, de liturghie. Așadar, Legământul Iubirii a fost dat într-un sacrament care nu poate fi îndeplinit singur – a fost dat într-o cupă comună care se învârte în cerc la o masă între prieteni.

Primul lucru pe care o persoană care dorește Împărtășania îl învață (și trebuie să îl accepte) este că Împărtășania are loc la Liturghie. La Liturghie nu ca un fel de Serviciu Divin, ci la Liturghie ca o adunare. Împărtășania este o acțiune pe care toți creștinii o consideră „cauza lor comună”.

Însă, din moment ce destinatarul și materia Sacramentului sunt oameni, atunci devine clară o opinie patristică, care pare a fi complet opusă modului în care contemporanii noștri percep Liturghia. În perspectiva percepției umane obișnuite asupra desfășurării Liturghiei, la începutul slujbei avem pâine și vin, care până la sfârșitul lor trebuie transformate în Trupul și Sângele lui Hristos. Cu toate acestea, sub specie aeternitatis (latină: „din punctul de vedere al veșniciei”. – ed.) totul arată invers: Trupul lui Hristos, dăruit oamenilor, există înainte de începerea Liturghiei și trebuie să capete o astfel de formă încât oamenii să-l poată gusta.

Patericonul antic povestește despre un călugăr care nu putea primi împărtășania pentru că de fiecare dată când primea împărtășania vedea un copil sacrificat la Liturghie. „Când frații s-au apropiat să o primească, trupul le-a fost dat, iar când au strigat, zicând Amin, s-a făcut pâine în mâinile lor... Dacă un om ar putea mânca trupul, trupul ar fi găsit, dar din moment ce nimeni nu poate mânca carne, de aceea Domnul a instituit pâinea pentru împărtășanie. Vei primi atunci cu credință ceea ce ții în mână? Și am spus: Cred, Doamne. Și când am spus aceasta, trupul pe care îl țineam în mână s-a făcut pâine și, mulțumind Domnului, am primit sfânta prosforă” [204] .

Sau cazul invers: Un anumit bătrân ascet credea că Darurile sunt doar o imagine a Trupului lui Hristos, dar nu Trupul în sine. Prin rugăciunile fraților, i s-a revelat adevărul: a văzut un prunc în pahar și, după aceasta, a mărturisit cu credință:

„Cred, Doamne, că pâinea este trupul Tău” și „îndată carnea care era în mâna lui s-a făcut pâine, după slava tainei și a pus-o în gură și a primit-o, mulțumind lui Dumnezeu”. Bătrânii i-au spus: „Dumnezeu cunoaște firea oamenilor, că nu pot mânca carne crudă, de aceea face Trupul Său pâine și sângele Său vin pentru cei ce îl primesc cu credință” [205] . În Patericonul antic, fraza finală sună așa: „Și bătrânii au zis: Dumnezeu cunoaște firea omenească, că nu poate mânca carne crudă și de aceea își schimbă Trupul în pâine și sângele Său în vin pentru cei ce îl primesc cu credință” [206] .

De aici va fi mai clară exprimarea Sfântului Ipolit al Romei despre pâine și vin ca „înlocuitor” (antitypos) al lui Hristos [207] .

Această înțelegere a Euharistiei este în concordanță cu tradiția generală a misticismului ortodox, conform căreia Dumnezeu „este în slava Sa [...] dar cruțându-ne pe noi, ca să nu pierim, a pus întuneric care să-L acopere nu pe El, ci pe noi” (Sfântul Simeon Noul Teolog) [208] . „Sau nu știți că sufletele omenești nu ar putea niciodată îndura focul acestei jertfe, ci toate ar pieri cu desăvârșire, dacă n-ar fi marele ajutor al harului dumnezeiesc?”, spune direct Hrisostom despre Liturghie [209] . Se pare că harul ascunde minunile! Astfel, taina lui Dumnezeu a fost ascunsă în trupul smerit al Fiului Mariei. „Mare este taina evlaviei: Dumnezeu S-a arătat în trup” (1 Timotei 3:16). „Aceasta este taina neamurilor: Hristos în voi, nădejdea slavei, pe care Îl propovăduim noi și avertizăm pe fiecare om” (vezi Coloseni 1:27-28). Aceasta este taina Euharistiei: „Hristos în noi”. Și în Romani 15:16 se vorbește despre îndeplinirea „ritului sacru al evangheliei lui Dumnezeu”. Predicarea este un rit sacru misterios. Iar în creștinism, misterul este revelat lumii în predica din Evanghelie. Ceea ce este ezoteric și mistic în creștinism nu este ceea ce este ascuns, ci ceea ce este revelat: Cuvântul s-a făcut trup [210] . Euharistia este misterioasă nu pentru că este secretă, ci pentru că este de neînțeles. Tocmai pentru că în Euharistie Dumnezeu ni se dăruiește, Euharistia este un sacrament. Noi nu săvârșim această acțiune și, prin urmare, nu suntem capabili să o înțelegem.

Hristos este numit în Scriptură piatră și stâncă. O stâncă este o piatră care nu a fost lucrată de mâini omenești. Este un suport natural. Aceeași calitate creată de om, predeterminată de legea Vechiului Testament și de evenimentele istoriei sacre, este prezentă și în Taina Împărtășaniei. De exemplu, la construirea altarului din Vechiul Testament nu s-au folosit unelte: „ceea ce este dedicat lui Dumnezeu trebuie să fie natural” [211] , adică, în cele din urmă, creat direct de Dumnezeu. Cuvintele culminante ale Liturghiei ortodoxe – „Îți aducem ceea ce este al Tău” – sunt luate din rugăciunea lui David asupra materialelor adunate pentru construirea templului: „Căci toate sunt ale Tale și din ale Tale Ți-am dat Ție.” La urma urmei, Liturghia este construirea Templului Trupului lui Hristos.

În protestantism, totul este diferit: „Nu recunoaștem sacramentul transformării pâinii în Trupul lui Hristos și a vinului de struguri în Sângele Mântuitorului și că credincioșii se presupune că nu se împărtășesc cu pâine și vin, ci cu adevăratul Trup și Sânge al lui Hristos” – cu aceste cuvinte, manualul baptist de dogmă trasează cea mai importantă linie care separă lumea protestanților de Biserica tradițională [212] .

În protestantism, Euharistia nu este acceptarea unui dar de la Mântuitorul, ci un alt jurământ de credință față de învățătura Evangheliei, ceva ce o persoană declară înaintea lui Dumnezeu. Împărtășania nu este o acțiune a lui Dumnezeu, ci pur umană, este „comunicare interioară cu persoana Lui, Care folosește acest act extern ca expresie a credinței spirituale interne” (lăsăm expresii precum „Dumnezeu folosește omul” conștiinței autorilor). Astfel, vectorul Euharistiei protestante este din inima omului (din „credința spirituală interioară”) spre exterior, în „acte externe”, în simboluri, semne și rituri. Aceasta este o activitate pur umană. În ortodoxie, Împărtășania, dimpotrivă, emanând de la Dumnezeu, prin pâinea și vinul transformate intră într-o persoană, îi este dăruită, o îmbogățește.

Experiența secolelor și experiența a mii de creștini a fost respinsă în numele propriei experiențe negative. Baptiștii au proclamat întregii lumi propriul lor sentiment de gol, pe care îl experimentează atingând paharul lor liturgic: „Nu vă înșelați și nu credeți că viața veșnică poate fi dobândită prin împărtășirea pâinii și a vinului la Cina Domnului! Cuvintele «a mânca», «a mânca», «hrană» din Evanghelia după Ioan descriu pur și simplu credința care Îl acceptă pe Domnul Iisus Hristos ca Mântuitor personal. Cel care a crezut în Domnul Iisus Hristos ca Mântuitor personal trebuie să participe constant la Cina Domnului (1 Corinteni 11:23-34), în părtășie cu alți credincioși, nu pentru a primi mântuirea, ci pentru că mântuirea a fost deja primită și, în general, ca împlinire a poruncii Domnului” [213] . Astfel, Botezul a declarat: De ce este necesar să umplem paharul cu vin și pâine și de ce este necesar să bem din el - nu știm. Nu înțelegem de ce Hristos a instituit un sacrament atât de ciudat al Sângelui Său. Dar, din moment ce ni s-a poruncit, vom înfățișa acest rit. Un rit al cărui sens este neclar și uitat, îl vom repeta orbește din fidelitate față de tradiție"... Frângerea pâinii este săvârșită de protestanți fără credință în realitatea ei. Dar - „tot ce nu este din credință este păcat” (Romani 14:23). Iar frângerea pâinii protestantă se dovedește a fi comuniune spre condamnare (1 Corinteni 11:29).

Protestanții sunt ca un om care vede un călător murind de sete în deșert și, apropiindu-se cordial de el, începe să-i povestească muribundului despre beneficiile apei. Timp de trei ore vorbește despre proprietățile minunate ale apei, despre cum nu poate exista viață fără apă, despre nevoia de a lupta pentru puritatea izvoarelor și a rezervoarelor... Și apoi pleacă fără să-i dea omului

însetat nici măcar o picătură de apă. „Îți mai este sete? Nu-ți este de ajuns «vestea bună despre apă»? Vrei apă însăși? Dar exact asta nu avem. Bem «simbolul apei», le dăm oamenilor «amintirea apei». Doar ortodocșii și catolicii ignoranți cred că lichidul din vasele lor liturgice este de fapt Apa Vieții, Sângele lui Hristos. Dar noi credem că apa sunt cuvintele lui Hristos. V-am spus aceste cuvinte. De ce mai vreți să beți?! Ați auzit: «Singurul lucru care poate mântui pe un om este Evanghelia, vestea bună a mântuirii prin Iisus Hristos și ispășirea de pe Calvar. Sarcina Bisericii este să predice Evanghelia, auzirea care deschide calea spre mântuire pentru oameni» [214] . Înțelegeți? Sarcina Bisericii este să predice Evanghelia și nicidecum să primească Trupul și Sângele lui Hristos. Ați înțeles că «auzirea deschide calea spre mântuire pentru oameni» și nicidecum spre unirea cu Dumnezeul-omul? Ei bine, ți-a pierit setea? Și dacă este ceva în apropiere Un ortodox va trece un preot cu un Potir - uite, nu beți din el sub nicio formă!

Se pare că omul își potolește setea cu informații despre apă, și nu cu apa în sine. Omul se hrănește cu simbolul Pâinii, și nu cu Pâinea în sine. „Mesajul mântuirii”, „Buletinul de vești bune de la BBC din Ierusalim”, este cel care mântuiește, și nu harul real al lui Hristos.

Protestanții nu greșesc aici nici religios, nici istoric, nici polemic, nici textual.

Greșesc din punct de vedere religios, pentru că nu te poți sătura doar amintindu-ți de o masă care a fost odată. Catehismului adventist, care insistă că „Cina Domnului ne amintește...” [215] – răspund: da, dar asta nu este de ajuns! Foamea sufletului meu nu poate fi potolită amintindu-mi cum Hristos i-a hrănit odată pe apostoli. Vreau, mi-e sete să fiu părtaș la aceeași Masă la care Mântuitorul i-a chemat pe apostoli. Dacă eu, un om al secolului XX, nu am ocazia să intru în camera de sus a Sionului, atunci mântuirea și găsirea lui Hristos depind prea fatal de circumstanțele istorice și geografice. Aceasta înseamnă că plenitudinea comuniunii cu Hristos nu este aceeași pentru diferite timpuri și generații. Ce să înțelegem atunci din afirmațiile persistente ale Apostolului Pavel că Jertfa lui Hristos a fost oferită o dată pentru totdeauna, pentru toate vremurile?

În plus, sănătatea mea nu se va mai reface din povestea că cineva a fost odată vindecat de un făcător de minuni palestinian. Inginerul responsabil pentru accidentul de la Cernobîl a fost judecat. Să presupunem că, după un timp, din cauza sănătății sale grave, i se va acorda amnistia. Îi va ușura această lucrare situația? La urma urmei, el însuși poartă în sine cea mai grea pedeapsă pentru păcatul său. El însuși este saturat de radiații. El însuși este pe moarte. Și nicio instanță, nicio instanță de apel nu-l poate proteja de durerea crescândă, de slăbiciunea mistuitoare.

Nu este suficient să-i spunem unei persoane că Dumnezeu nu mai este supărat pe ea. Trebuie să-i oferim o protecție reală de moarte, trebuie să-i oferim o oportunitate reală de a respira Dumnezeu. Nu Dumnezeu este cel care se ține departe de oameni. Oamenii sunt îndepărtați de El atât prin propriile păcate, cât și prin blocarea intermediarilor spirituali, „răutățile spirituale din locurile cerești". Trebuie să oferim un leac. Este nevoie de un leac pentru moarte. Singurul leac pentru moarte poate fi Nemurirea. Doar Dumnezeu are nemurirea. Aceasta înseamnă că Dumnezeu, care era departe, trebuie să găsească viață în om. „Lucrați nu pentru mâncarea care piere, ci pentru mâncarea care rămâne pentru viața veșnică și pe care v-o va da Fiul Omului [...] pâinea lui Dumnezeu este cea care se pogoară din cer și dă viață lumii [...] Eu sunt pâinea vieții [...] Părinții voștri au mâncat mană în pustie și au murit; „Aceasta este pâinea care se pogoară din cer, pentru ca, dacă mănâncă cineva din ea, să nu moară [...] pâinea pe care o voi da Eu este trupul Meu, pe care-l voi da pentru viața lumii [...] dacă nu mâncați trupul Fiului Omului și nu beți sângele Lui, nu veți avea viață în voi înșivă" (Ioan 6:27, 33, 35, 49-51, 53).

Împărtășania cu Sângele și Trupul lui Hristos este leacul pentru stricăciunea care s-a răspândit în tot universul nostru, leacul pentru nemurire pe care l-a adus Mântuitorul. Hristos ne-a chemat la „cina nemuririi" (Sfântul Clement al Alexandriei. Stromata 7, 3). Hristos Însuși a stabilit tocmai această metodă de comunicare cu ucenicii Săi: nu doar prin predică, rugăciuni sau imnuri, nu doar prin ritualuri – prin Sacramentul Împărtășaniei cu Trupul și Sângele lui Hristos. Conform cuvintelor credincioase ale Sfântului Filaret al Moscovei, „Domnul a stabilit Sacramentul și a dat Trupul și Sângele Său nu numai pentru ca noi să știm că acesta este Trup și Sânge, ci pentru ca noi să ne împărtășim" [216] . Oamenii care spun că este suficient să citești despre Cina cea de Taină și să ne amintim de ea, oamenii care sunt convinși că însuși Medicamentul Nemuririi ne este inaccesibil astăzi, nu au înțeles planul Mântuitorului. Acești oameni sunt protestanți: „Cina Domnului a fost dată de Hristos pentru a comemora suferințele, moartea și prețul de răscumpărare al Său" [217] . Pentru protestanți, „Cina Domnului este o slujbă pe care Isus a instituit-o în memoria morții sale și în comemorarea împărăției sale viitoare" [218] . Împărtășania nu ne leagă de Eternitate, nici de Dumnezeu, ci doar de amintiri pur umane despre trecut și viitor. Împărtășania nu ne smulge de sub puterea timpului, ci ne face doar să ne învârtim și mai repede și mai fără speranță în roata lui...

Din punct de vedere istoric, ei greșesc pentru că creștinii antichității, creștinii primelor secole, înțelegeau Euharistia ca pe o adevărată Minune, și nu ca pe un simbol pedagogic [219] .

Ei greșesc polemic pentru că nu se ceartă cu Ortodoxia, ci cu propria lor idee despre aceasta. Nu despre Ortodoxie scrie autorul baptist atunci când explică

faptul că „doctrina transubstanțierii, legată de ideea de a oferi o jertfă fără sânge pentru păcatele celor care participă la comuniune, neagă complet ispășirea unică pentru păcate prin jertfa unică a lui Isus Hristos” [220] . Cina cea de Taină a avut loc o singură dată, iar jertfa lui Hristos nu poate și nu are sens să fie repetată: „Hristos n-a intrat să Se jertfească de multe ori, altfel ar fi trebuit să sufere de multe ori de la întemeierea lumii; ci S-a arătat o singură dată la sfârșitul veacurilor, ca să îndepărteze păcatul prin jertfa Sa” (Evrei 9:24-26). Aceste cuvinte fac vulnerabilă din punct de vedere biblic poziția teologiei catolice tridentine, conform căreia un preot primește puteri suficiente pentru a repeta Cina cea de Taină. Dacă Ortodoxia ar înțelege Euharistia în acest fel, aceasta ar avea într-adevăr un gust de magie. Așadar, este imposibil să fim de acord cu ideea catolică conform căreia un preot are autoritatea de a repeta Cina cea de Taină. Dar nici acordul cu protestantismul nu pare o perspectivă îmbucurătoare. Căci, fiind de acord cu protestanții, nu este oare zidită intrarea în Camera de Sus a Sionului? Nu devine oare un episod prea ezoteric și închis, la care au participat cândva 12 aleși, dar la care nimeni altcineva nu are ocazia să se alăture?

Pentru ortodoxie, ca și pentru protestanți, există o singură Jertfă – cea a lui Hristos. Miracolul Euharistiei constă în faptul că putem lua parte chiar la Cina în care Hristos și-a dat Paharul „tuturor”, nu doar apostolilor. Densitatea de timp și spațiu care ne separă de acel Pahar se subțiază și îl primim din mâinile lui Hristos.

Experiența ortodoxă a Euharistiei a fost formulată la Sinodul de la Constantinopol din 1157: „Celor ce-L aud pe Mântuitorul despre ritul sacru al Dumnezeieștilor Taine dăruit de El, zicând: «Faceți aceasta spre pomenirea Mea», dar care nu înțeleg corect cuvântul «pomenire» și îndrăznesc să spună că ea (adică pomenirea) reînnoiește visător și figurat Jertfa Trupului și Sângelui Său, adusă pe Cinstita Cruce de Mântuitorul nostru pentru izbăvirea și purificarea de rând, și că reînnoiește și Jertfa zilnică adusă de cei ce săvârșesc Dumnezeieștile Taine, așa cum a dat Mântuitorul nostru și Stăpânul tuturor, și prin urmare introducând că aceasta este o jertfă diferită de cea săvârșită de la început de Mântuitorul și ridicată la ea visător și figurat, ca înjosind imuabilitatea jertfei și taina cumplitului și Dumnezeiescului rit sacru, prin care primim logodna vieții viitoare, așa cum explică Dumnezeiescul nostru Părinte Ioan Gură de Aur în multe interpretări ale marelui Pavel, anatema de trei ori” [221] .

Prin urmare, Liturghia nu este o jertfă „diferită” de cea oferită la Cina cea de Taină. Cuvintele „simbol” sau „amintire”, deși folosite în legătură cu Euharistia, sunt înțelese mai ontologic de tradiția ortodoxă decât în lexiconul din afara Bisericii.

„Simbolul” este o întâlnire cu ceea ce mintea aspiră. Liturgia trece de la alegorii în prima sa parte la un simbol ontologic și la realitate în a doua (de la „liturgia catehumenilor” la „liturgia credincioșilor”) [222] . În prima sa parte, Liturgia înfățișează istoria mântuirii; în a doua, Liturgia realizează această mântuire. Îi aducem lui Dumnezeu, la altar, simbolul Legământului - vinul și pâinea. Și în schimb primim Realitatea. După cum a remarcat pe bună dreptate cercetătorul catolic al tradiției ortodoxe G. Urs von Balthasar, „Sacramentele sunt complet subordonate dinamicii trecerii de la semn la adevăr” [223] .

Iar „aducerea aminte” a momentului manifestării Adevărului pentru un mod de gândire mai tradițional decât modern înseamnă nu doar un gând de departe, ci o întoarcere „în acel timp”. Descriind experiența ritualului în societățile religioase tradiționale, Mircea Eliade afirmă că, în percepția participanților, orice ritual întrerupe paradoxal curgerea timpului lumesc; orice sacrificiu se face o dată și o dată – în timpul normativ-primordial, numit in illo tempore („în acel timp”). Ritualurile care repetă acel prim sacrificiu reproduc nu atât pe acesta, cât acel timp, identificându-se cu el. „Orice sacrificiu repetă sacrificiul original și coincide cu el în timp” [224] .

Hristos nu a înlăturat acest arhetip, care era prezent în conștiința ucenicilor Săi și, prin urmare, a considerat pe deplin potrivit să-l aplice înțelegerii Jertfei Sale. Expresia verbală tocmai a acestei experiențe a misterului creștin a fost dată de gândirea creștină răsăriteană la Sinodul din 1157 (explicând-o ulterior cu cuvintele Sfântului Filaret al Moscovei: „Mi se pare, Părinte Rector, că în cuvintele: acesta este Trupul Meu, care se frânge pentru voi, rostit în veci până va veni Domnul, este conținut gândul continuării și reînnoirii constante a uneia și aceleiași jertfe, întrucât Trupul lui Hristos este unul singur” [225]).

Aceasta înseamnă că liturgia creștină orientală a păstrat cu fidelitate arhetipul religios original. Teologia liturgică catolică a perceput timpul sacru ca timp secular, care poate fi repetat iar și iar prin „puterea preotului”. De fapt, aceasta este o profanare mult mai mare a misterului Bisericii decât o exagerare a prerogativelor de putere ale „Vicarului lui Hristos” din Vatican. În sfera liturgiei, omul este întotdeauna doar un destinatar. Adevărata jertfă este oferită numai de Dumnezeu. Iar sensul jertfei nu constă în ispășirea noastră față de Dumnezeu, ci în darul puterii Sale pe care Dumnezeu îl face lumii, prin care haosul este pacificat.

Nu acțiunea noastră, ci acțiunea lui Dumnezeu schimbă condițiile ontologice ale existenței noastre și putem intra în acel moment ontologic în care oamenii s-au împărtășit pentru prima dată din Eternitate - împreună cu apostolii în camera de sus a Sionului pentru Cina cea de Taină. Participăm chiar la acea masă, și nu la amintirea ei sau la repetarea ei.

Intrăm în casa prezisă în Vechiul Testament: „Înțelepciunea și-a zidit casa și a așezat cei șapte stâlpi ai ei; și-a adus darul de mâncare, și-a amestecat vinul în paharul ei și și-a pregătit masa. A trimis pe slujitorii ei, strigând cu strigăte puternice către pahar, zicând [...] Veniți, mâncați pâinea mea și beți vinul pe care vi l-am pregătit” (Prov. 9:1-5).

Tocmai în chestiunea Euharistiei se poate spune că protestanții s-au trezit în contradicție cu Cuvântul lui Dumnezeu. Există o serie de pasaje euharistice în Scriptură care nu sunt luate în considerare de dogma protestantă. Ei văd un singur lucru în simfonia Noului Testament: „Faceți aceasta spre pomenirea Mea”. Pomenirea – și atât. Și nimic mai mult. Dar o astfel de interpretare „simbolic-memorială”, teatrală a Împărtășaniei face ca alte texte biblice să fie inexplicabile.

De exemplu, cea în care Apostolul Pavel scrie: „Nu voiesc să aveți părtășie cu demonii. Nu puteți bea paharul Domnului și paharul demonilor; nu puteți lua parte la masa Domnului și la masa demonilor” (1 Corinteni 10:20-21). Vrea Apostolul să avertizeze împotriva „amintirilor” trecutului păgân de altădată? Sau avertizează că participarea la un rit demonic oferă o adevărată „părtășie cu demonii” și nu doar o amintire a lumii spiritelor? Dar dacă chiar și în misterele păgâne Apostolul vede o putere reală, atunci pentru el misterul lui Hristos este o putere și mai reală, insolubilă în filozofii, alegorii și amintiri. Dacă „paharul demonilor” este real, atunci cu atât mai mult participarea la Cina Domnului oferă „părtășie” cu Domnul și nu amintește pur și simplu de episoadele Evangheliei. Apostolul Pavel se deosebește de păgânii din vremea sa prin faptul că tratează sacramentele lor mai serios decât o fac ei. În ceea ce a devenit nimic mai mult decât o alegorie pentru păgânii educați, Apostolul vede realitatea, un misticism întunecat.

Apostolul Pavel avertizează, de asemenea: „Hrana nu ne apropie de Dumnezeu: căci, dacă mâncăm, nu câștigăm nimic; și dacă nu mâncăm, nu pierdem nimic” (1 Corinteni 8:8). Comparați aceste cuvinte cu cuvintele sale despre Împărtășanie: „Paharul binecuvântării, pe care îl binecuvântăm, nu este oare împărtășirea cu sângele lui Hristos? Pâinea, pe care o frângem, nu este oare împărtășirea cu trupul lui Hristos?” (1 Corinteni 10:16). Și se dovedește că, pentru Apostolul Pavel, pâinea obișnuită este net diferită de pâinea Euharistiei. Această distincție dintre cele două pâini se întoarce direct la cuvintele lui Hristos: „Nu munciți pentru mâncarea care piere, ci pentru mâncarea care rămâne pentru viața veșnică și pe care v-o va da Fiul omului... pâinea lui Dumnezeu este cea care se coboară din cer și dă viață lumii... Eu sunt pâinea vieții... Căci trupul Meu este adevărată mâncare și sângele Meu este adevărată băutură. Cine mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu rămâne în Mine și Eu rămâne în el... cine Mă mănâncă pe Mine va trăi prin Mine... cine mănâncă această pâine va trăi în veac... Vă aduce aceasta pricină de poticnire?” (Ioan 6:27, 33, 35, 55-58, 61).

Dacă orice hrană ritualică este nesemnificativă pentru Apostol, dar Pâinea Euharistiei este totuși vitală și semnificativă din punct de vedere religios, atunci în ochii săi Euharistia nu era nicidecum „doar mâncare”, „doar un rit”, „doar un simbol”. La urma urmei, tocmai despre semne și simboluri, tocmai despre latura ritualică externă, a scris mult Apostolul Pavel. Și întotdeauna un lucru: să nu le acordați prea multă importanță. Dar el tratează Euharistia complet diferit. Înseamnă – nu un simbol; înseamnă – nu un rit – o Taină. Apostolul nu spune că acest Pahar este o „amintire”; el folosește cuvântul mult mai important „împărtășanie”.

Euharistia, așa cum este percepută de Pavel, este atât de reală încât o atitudine nepotrivită față de ea se dovedește a fi cauza morții pentru creștini: „Fiecare să se cerceteze pe sine însuși și apoi să mănânce din pâine și să bea din pahar. Căci cine mănâncă și bea în mod nevrednic, mănâncă și bea osânda lui însuși, fără să deosebească trupul Domnului. Din această cauză, mulți dintre voi sunt slabi și bolnavi, și mulți mor” (1 Corinteni 11:28-30) [226] .

Când Hristos a spus: „Cine mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu rămâne în Mine” (Ioan 6:56), mulți s-au ofensat și au plecat. Dar Hristos nu S-a grăbit să-i mustre pe cei care plecaseră – să înțelegem acest lucru simbolic, nu literal – ci S-a îndreptat către ucenicii rămași cu o întrebare aspră: „Vreți și voi să plecați?” De ce au plecat protestanții, căutând un „sens figurat”? [227] . „A mânca trupul lui Hristos și a bea sângele Lui în limbaj simbolic înseamnă a asimila Cuvântul lui Dumnezeu”, scriu protestanții. Și într-adevăr, expresia „a mânca carne” este folosită figurat în Scriptură. Dar în acest caz, ea semnifică peste tot a provoca o mare ofensă, calomnie și opresiune; vezi Psalmul 27:2; Iov 19:22; Mica 3:3; Galateni 5:15. Această expresie nu are alt sens în Scriptură. Prin urmare, dacă cuvintele promisiunii lui Hristos despre sacramentul Euharistiei sunt luate în sens figurat, atunci ele vor însemna următoarele: cine mănâncă trupul Meu, adică cine Mă defăimează, are viață veșnică [228] .

Euharistia însăși se celebrează în noaptea în care Hristos nu le mai vorbea apostolilor în pilde, ci vorbea deschis. Și aici este nepotrivit să admitem prezența unei alegorii (Ioan 16:29). Tocmai înainte de moartea Sa, discursul este extrem de clar și deschis, fără ambiguitate. Este imposibil să vedem în cuvintele lui Hristos despre sângele și trupul Său o referire alegorică la natura mântuitoare a învățăturii Sale, fie și numai pentru că, după începutul predicii Sale publice, Hristos vorbește despre Pâinea Vieții la timpul viitor - „Pâinea pe care o voi da Eu”. Dacă discursul ar fi despre predică, despre învățătura lui Hristos, atunci timpul prezent ar fi mai potrivit.

Și să ne amintim din nou paralelismul dintre cele două Paște: Hristos repetă cuvintele lui Moise: Acesta este sângele legământului pe care l-a făcut

Dumnezeu cu voi (Exod 24:8). Dar Moise a folosit sângele propriu-zis al unui miel. Hristos spune aceleași cuvinte. Mielul din Vechiul Testament este înlocuit de Hristos. Și sângele mielului este pur și simplu vin?

Mai mult, dacă sacramentul este doar un simbol, atunci însăși semnificația Cinei Cea de Taină este distrusă. Adevărul este că, în polemicile lor cu venerația ortodoxă a icoanelor, protestanții spun: de ce ai nevoie de un simbol dacă te poți adresa direct Dumnezeului Viu?! Teologia icoanei a fost discutată mai sus. Dar oare protestanții nu simt cum fervoarea lor iconoclastă le distruge propria înțelegere a Cinei?! La urma urmei, dacă acolo, în camera de sus a Sionului, Paharul era doar un simbol, iar vinul care era în el nu era în niciun fel părtaș la Sângele lui Hristos, atunci de ce Hristos, care la acea vreme stătea direct în fața ucenicilor, le-a oferit și lor un simbol al prezenței Sale?! Dacă Paharul este doar un simbol, atunci prezint argumentul protestant: în Prezența imediată și vie a lui Hristos, simbolul comuniunii cu Dumnezeu este superfluu. Prin urmare, nu pot găsi justificare pentru îndulcirea alegorică a cuvintelor tăioase și clare ale Mântuitorului: „Acesta este Trupul Meu... Acesta este Sângele Meu...".

Așadar, chestiunea Împărtășaniei, în punctul său ultim, nu se pune astfel: „Ce este în paharul ortodocșilor sau al protestanților?", ci astfel: „Ce le-a dat Hristos apostolilor Săi?" Cina cea de Taină să fie unică, să ne amintim doar de ea. Dar ce le-a dat Hristos apostolilor: o amintire, un dar simbolic memorabil la despărțire sau le-a dat ceea ce a spus: „Acesta este Trupul Meu"? [229] Să nu fie nimic mai mult decât o „aducere aminte" la toate mesele ulterioare. Dar acum, în acel Pahar care este în mâinile lui Hristos Însuși, ce? Și dacă a existat realitate acolo, atunci este deja mai periculos să contestăm prezența acestei realități în liturghiile ulterioare...

Hristos a făcut două afirmații la frângerea Pâinii, iar protestanții și-au amintit doar una dintre ele. Dar ascultați-le fără prejudecăți: „Luați, mâncați, acesta este trupul Meu... Faceți aceasta în pomenirea Mea." Nu este oare clar că aici sunt descrise două acțiuni diferite, săvârșite de doi subiecți complet diferiți? „Luați, mâncați" este ceea ce ne dă Dumnezeu. „Aduceți-vă aminte" este acțiunea pe care El o așteaptă de la oameni. Oamenii își pot doar aminti, dar numai Hristos Însuși poate oferi Trupul. Nici un apostol, nici un episcop, nici un preot nu își poate da Trupul lui Hristos sieși sau altora. Efortul uman poate doar să-și amintească de această Jertfă și să mulțumească. Numai Hristos se poate da pe Sine Însuși. Și El o face. Semnificația acestei duble afirmații este: „Vă aduceți aminte și, ca răspuns la pomenirea voastră recunoscătoare, vi Mă dau pe Mine Însuși." Liturghia este o slujbă comună, o co-slujbă a lui Dumnezeu și a omului. Liturghia are două părți. Prima este proskomedia umană în sensul cel mai larg - ca o ofrandă a darurilor noastre, memoria noastră recunoscătoare (anamnesis) și pocăința noastră față de Creator. A doua componentă este darul lui Dumnezeu,

darul participării la Cina Trupului lui Hristos. Simțind corect limitele autorității umane (simpla amintire), protestanții au transferat în mod ilegal această limitare Creatorului – ei spun că El le poate doar aminti oamenilor de acea Cină ascunsă timp de secole. Întrebarea dacă Împărtășania Trupului lui Hristos este cu adevărat săvârșită este, în cele din urmă, o chestiune de un singur lucru: cine săvârșește Liturghia. Dacă este un om cel care o săvârșește, atunci răspunsul nu poate fi decât negativ. Dar dacă sacramentul este săvârșit de Hristos, atunci trebuie cel puțin să fim atenți și să nu ne grăbim să dăm un răspuns negativ.

Hristos a început conversația despre Pâinea Euharistică a Vieții cu o frază ciudată: „Nu vă osteniți pentru mâncarea care piere, ci pentru mâncarea care rămâne pentru viața veșnică” (Ioan 6:27). În textul grecesc se spune literalmente ••••0000000– „osteniți”. În traducerea slavonă bisericească: „nu faceți o mâncare care piere, ci o mâncare care rămâne pentru viața veșnică”. Și aici ne aflăm într-o dilemă neașteptată. Dacă traducerea slavonă este corectă, atunci se dovedește că omul trebuie să facă inimaginabilul: cumva „să lucreze Veșnicia”. Și cum poate omul să producă hrană nestricăcioasă dacă această hrană este Însuși Domnul?

„Dicționarul lexiconului Noului Testament” al lui Bauer ne permite să ieșim din acest impas. Se pare că atunci când verbul ••••000 are ca obiect hrană materială, nu înseamnă „a face”, ci „a consuma”, „a asimila”, „a digera” hrană [230] .

Așadar, Dumnezeu nu cere imposibilul. Dumnezeu nu tachinează cu maxime întunecate. Înainte de a vorbi despre Sine ca fiind Pâine, Domnul spune că trebuie să fim capabili să-L primim. Așa cum Tatăl rămâne în Fiul, tot așa Hristos vrea să rămână în oameni. „Eu am o mâncare pe care voi n-o cunoașteți... Mâncarea Mea este să fac voia Celui ce M-a trimis și să împlinesc lucrarea Lui” (Ioan 4:32,34). Este clar că apostolii nu știau ce mâncare a adus Hristos înainte de Cina cea de Taină. Dar protestanții trăiesc după explicația lui Hristos, după evenimentele din Cenacul de Sus al Sionului...

Cum a avut loc „Cina cea de Taină”? A existat o combinație izbitoare între obișnuit și extraordinar. Ritualul mesei de Paște evreiesc a fost săvârșit de Hristos destul de consecvent. Dar - cu accente și completări fără precedent. Masa începea cu binecuvântarea - berakah: „Binecuvântat ești Tu, Dumnezeul nostru, Împăratul universului, care creezi rodul viței de vie”. După citirea acestei rugăciuni, afikomanul era pus deoparte - partea care trebuia să fie lăsată pentru sosirea unui cerșetor sau a unui călător, conform poruncii: „Și bucurați-vă înaintea Domnului... voi... și străinul și orfanul” (Deuteronom 16:11). Acest afikoman a fost cel pe care Hristos l-a frânt ca Trup [231] , adăugând aparent la cuvintele tradiționale ale binecuvântării rugăciunii „Binecuvântat ești Tu, Doamne Dumnezeul nostru, Împăratul Universului, care dăruiești pământului să producă

pâine”, cuvintele care au stabilit noua Taină: „Luați, mâncați, acesta este Trupul Meu, care se frânge pentru voi”... Euharistia este pâinea străinilor și a săracilor, pâinea celor fără adăpost.

„Faceți aceasta în amintirea Mea.” Adică, în amintirea Mea. De acum înainte, în amintirea Mele. Amintirea marilor binecuvântări ale Creatorului, pe care o săvârșiți la fiecare dintre mesele voastre festive, trebuie să o adresați acum nu numai Creatorului Nevăzut, ci și Mie. Yahweh, căruia i-ați mulțumit cu aceste cuvinte, s-a făcut trup și acum vă dă trupul Său, și nu numai trupul pământului pe care l-a creat. Fiecare rugăciune este acum o amintire nu numai a lui Yahweh, ci și a lui Hristos…

În mijlocul mesei a urmat hagada – un discurs despre eliberarea miraculoasă a evreilor din sclavie, ca răspuns al unui tată către fiul său cu privire la motivul sărbătoririi Paștelui. În anafora noastră liturgică, aceasta este o amintire a suferințelor Mântuitorului („crucea, cuiul, sulița, moartea...”). Apoi – binecuvântarea paharului și o rugăciune pentru mila lui Dumnezeu față de Israel, o cerere de a-l pomeni pe Israel (Rugăciunea noastră este: „Adu-ți aminte mai întâi, Doamne...”).

Iuda își trădează trădarea înmuind pâinea în farfurie - acesta este momentul în care pâinea nedospită este mâncată cu un condiment de ierburi amare, ca o amintire a pâinii exilului și a sclaviei. Amărăciunea sclaviei este în concordanță cu amărăciunea trădării.

La sfârșitul mesei, Hristos „binecuvântează paharul”, dar evangheliștii nu ne spun exact ce cuvinte a folosit. Este clar de ce nu fac acest lucru: pur și simplu pentru că cuvintele care încheie masa Sabatului Paștelui erau cunoscute de fiecare copil din Israel: „Binecuvântat ești Tu, Doamne Dumnezeul nostru, Împăratul universului, Tu care hrănești întreaga lume cu bunătatea Ta, cu harul Tău, cu îndurarea Ta și cu iubirea Ta. Tu dai hrană oricărei făpturi, căci mila Ta ține în veac. Prin marea Ta bunătate niciodată nu am dus lipsă de hrană; fie ca niciodată să nu ne lipsească, pentru dragostea pentru Numele Tău cel mare, căci Tu păstrezi și susții toate lucrurile vii, faci bine tuturor și trimiți hrană la tot ce ai creat. Binecuvântat ești Tu, Doamne, care ne dăruiești hrană tuturor!” „Îți mulțumim, Doamne, că le-ai dat părinților noștri ca moștenire o țară mare, bună și dorită și că ne-ai scos, Doamne Dumnezeul nostru, din țara Egiptului, din casa robiei și, de asemenea, pentru legământul Tău, pe care l-ai pecetluit în trupul nostru...” [232] .

Nu s-a spus aici: „Beți din el toți. Acest pahar este Sângele Meu, al Noului Legământ, care se varsă pentru voi și pentru mulți”? Sângele care a fost vărsat din trupul oamenilor când au intrat în Vechiul Legământ cu Dumnezeu este aici

legat de Sângele lui Hristos, care este acum vărsat. Legământul cu Moise este legat de Noul Legământ. Eliberarea din robia egipteană este legată de iertarea păcatelor. Moise a stropit pe Israel în pustiu cu cuvintele: Acesta este sângele legământului pe care l-a făcut Dumnezeu cu voi (Exod 24:8). Hristos rostește aceleași cuvinte în noaptea Paștelui Său și despre sângele Său.

Astfel, Mântuitorul, săvârșind vechiul rit pascal, a stabilit un nou rit. Acest lucru merită menționat în special, deoarece se spune prea des că „Hristos nu a stabilit niciun rit", că „adevăratul creștinism trebuie să fie doar spiritual" și nu trupesc și ritualic. O persoană care a citit oarecum bine Biblia va cita probabil și cuvintele Apostolului Pavel: „carnea și sângele nu pot moșteni Împărăția lui Dumnezeu" (1 Corinteni 15:50). Dar nu este suficient să citățm citate biblice. Trebuie să le și înțelegem. De exemplu, în Ortodoxie încă din cele mai vechi timpuri (încă din secolul al II-lea), s-a stabilit următoarea înțelegere a acestor cuvinte: „Când Pavel spune «carnea și sângele nu pot moșteni Împărăția lui Dumnezeu», el nu declară acest lucru pentru a respinge renașterea trupului, ci pentru a învăța că Împărăția lui Dumnezeu, care este viața veșnică, nu este moștenită de trup, ci trupul de viață. Căci dacă Împărăția lui Dumnezeu, care este viața, ar fi moștenită de trup, s-ar părea că viața este înghițită de stricăciune. Dar viața moștenește mortalitatea, astfel încât moartea să fie înghițită victorios de viață, iar stricăciunea să devină proprietatea nestricăciunii, devenind un rob supus nemuririi, astfel încât trupul să devină proprietatea nestricăciunii, iar nu nestricăciunea proprietatea trupului" [233] . Carnea și sângele, tot ce este trupesc, nu pot intra el însuși în Eternitate. Dar Eternitatea le poate absorbi în sine. Întrebarea este în subiectul acestei acțiuni. Ceea ce este imposibil pentru oameni este posibil pentru Dumnezeu.

Dar dacă o persoană a decis deja să se apere de „riturile" ortodoxe, o va face fără să ia în considerare Biblia. Și ca argument final, va oferi: voi credeți în puterea automată a riturilor, dați împărtășania tuturor, enoriașii și preoții voștri nu sunt întotdeauna atât de sfinți... Pe scurt, nu mă voi ruga și nu mă voi împărtăși din același pahar cu voi, păcătoșii... Aici, argumentele nu vor ajuta. O astfel de dispoziție se bazează pe o insensibilitate atât de profundă față de Evanghelie, încât numai Domnul poate întoarce inima acestui creștin excesiv de spiritual.

Există așadar magie în Ortodoxie? Ortodoxia crede că Dumnezeu păstrează oamenii prin Harul sau „energia" Sa, o forță reală, ontologică. Noi credem că religia nu se limitează la cântecele oamenilor, că în viața religioasă, acțiunile lui Dumnezeu sunt mult mai semnificative.

Dar dacă Liturghia este o „cauză comună", slujirea noastră împreună cu Dumnezeu, atunci care este, de fapt, cauza noastră în Liturghie? Mi se pare că aici se află cea mai importantă linie dintre protestantismul post-luteran și

ortodoxie [234] . Conform experienței ortodoxe, rugăciunea, chemarea ajutorului lui Dumnezeu, nu este singura modalitate de a se întâlni cu puteri superioare. Omului i se dă și capacitatea de a săvârși anumite acțiuni care atrag harul.

Acțiunile lui Dumnezeu și ale omului trebuie să se întâlnească. Liturghia – „cauza comună" – este locul de întâlnire. Omul este chemat să-I sacrifice lui Dumnezeu ceea ce nu-I aparține – pe sine însuși [235] . Dumnezeu ne-a dat viața noastră, creată de El, făcându-ne autocrați ai noștri. Și acest dar trebuie returnat Creatorului – pentru ca moartea să nu-l fure. Dumnezeu nu caută boi și capre, ci oameni. Nu există nimic cu care omul s-ar putea înlocui – „Sau ce va da omul în schimb pentru sufletul său?" (Marcu 8:37). De aceea, întregul cult precreștin este fără rod – în el se încearcă înlocuirea a ceea ce este de neînlocuit.

Îți poți oferi libertatea în mod liber doar persoanei iubite. Poți iubi doar pe cineva a cărui realitate este evidentă. Întrucât creștinismul este o religie a iubirii, chestiunea dovezii existenței lui Dumnezeu este nefirească pentru teologia creștină. Nu există iubire fără un iubit. Și Dumnezeu și-a arătat iubirea dându-și pe singurul Său Fiu... Există jertfa lui Hristos - și, prin urmare, există Dumnezeu.

Religia creștină este un schimb de iubire: „De aceea, dacă cineva Îl iubește pe Dumnezeu, atunci Dumnezeu îi comunică iubirea Sa" (Sfântul Macarie Egiptul) [236] . „Taina iubirii ne face din oameni zei... Iubirea, în loc de credința în existența Lui, ne dăruiește gustarea Lui în prezent" (Sfântul Maxim Mărturisitorul) [237] .

Prin urmare, Ortodoxia nu cunoaște nicio automatitate a Împărtășaniei. Unde nu este dragoste, nu este nici Împărtășanie cu Dumnezeul Dragostei. „Iată, spun mai dinainte și declar și strig cu glas tare: nimeni care are dușman să nu se apropie de masa sfântă și să primească trupul Domnului; nimeni care se apropie să nu aibă dușman!... Când a adus jertfa, El nu a pomenit nicio altă faptă dreaptă, decât împăcarea cu fratele, arătând că dragostea este mai mare decât toate virtuțile... Dacă această jertfă este adusă pentru pacea ta cu fratele tău și nu faci pace, atunci în zadar participi la jertfă" (Hrisostom) [238] .

În Ortodoxie s-a dezvoltat chiar și un fel de „etică liturgică": trebuie să-ți tratezi aproapele ca pe un împărtășitor. Dacă este împărtășitor, înseamnă că are o părticică din Hristos în el. Nu ai învățat să-l respecți pe om – atunci măcar respectă-L pe Hristos, care este în el. Nu este întâmplător faptul că Hrisostom numește saluturile liturgice „Hristos este în mijlocul nostru!" „salutări cumplite" [239] . Dacă această condiție nu este îndeplinită – „Lumina te luminează pe tine, cel orb, focul te încălzește, dar nu te atinge, viața te-a umbrit, dar nu s-a unit cu tine, apa vie a trecut prin tine, ca prin jgheabul sufletului tău, întrucât nu a găsit o primire vrednică" (Sfântul Simeon Noul Teolog) [240] .

Și, apropo, dacă harul va fi primit cu vrednicie de o persoană nu depinde de cât de rar și „pregătit” ne împărtășim. După cum a remarcat Arhiepiscopul Vasile, „nu devenim vrednici de a ne împărtăși pentru că ne împărtășim foarte rar” [241] . În vremurile de demult, întrebarea cât de des ar trebui un creștin să recurgă la „cina nemuririi” era decisă și mai neechivoc: „Oricine nu se împărtășește cu Sfintele Taine se comportă cu nerușinare și insolență” [242] .

Deci, care este semnificația Împărtășaniei?

Sacramenta faciunt Ecclesiam. Sacramentele zidesc Biserica. Sfântul Irineu de Lyon, explicând cuvintele Apostolului Pavel: „Suntem mădulare ale trupului Lui, din trupul Lui” (Efeseni 5, 30), spune: „Și acest trup este hrănit de paharul Lui, care este Sângele Lui, și crește prin pâinea, care este Trupul Lui. Hrănite de Euharistie, trupurile noastre, îngropate în pământ și stricate în el, vor învia la vremea potrivită, așa cum Cuvântul lui Dumnezeu dăruiește fără plată nestricăciunii celor stricăcioase” (Împotriva ereziilor 11, 3). Astfel, inimile ar trebui spălate cu sângele lui Hristos de dragul Paștelui: „Dă robilor Tăi, Fiule al lui Dumnezeu, ca în ziua învierii să audă: «Veniți de moșteniți Împărăția»... Ca o arvună a vieții, Trupul Tău și Sângele Tău sunt ascunse în mădularele lor” [243] .

În Împărtășanie ne împărtășim din trupul pascal, înviat, al lui Hristos. „Euharistia este trupul Mântuitorului nostru, care a suferit pentru păcatele noastre, dar pe care Tatăl l-a înviat” (Sfântul Ignațiu Născătorul de Dumnezeu. Smirna. 7). Aceasta înseamnă că Euharistia nu este pur și simplu împărtășirea trupului lui Hristos, ci împărtășirea trupului înviat, împărtășirea acelui Trup care a biruit deja moartea.

Paștele este începutul unei alte existențe. Particule ale noului cosmos, cosmosul în care nu mai există otrava morții, în care entropia și decăderea muritoare au fost învinse, ne invadează – pentru a slăbi presiunea cărnii păcatului asupra libertății noastre personale. Voința noastră liberă, personală, nu poate fi vindecată de Hristos direct, pentru că El nu poate înlocui alegerea personală a fiecăruia dintre noi cu Sine Însuși. Dar o eliberează de captivitatea pasională, dându-ne comuniunea cu natura umană reînnoită și vindecată, transformată. Și de aceea, prin comuniune, ne aflăm din nou într-o stare de Eden, ca să spunem așa: trecutul păcatului nu apasă asupra voinței noastre personale și, într-o stare de libertate, ne facem alegerea, fără a experimenta o presiune excesivă din partea propriului nostru trecut păcătos, a obiceiului firii noastre, distorsionat de păcat. Calea spre păcat este calea „înfricoșării” (după cuvintele Sfântului Teofan Zăvorâtul): voința personală, înclinând iar și iar spre păcat, îmi strică treptat sufletul, firea, iar sufletul, după ce a învățat să păcătuiască, deja înlănțuit de obiceiuri păcătoase, începe apoi să-mi îngrădească libertatea voinței personale.

„Seamănă o faptă – culege un caracter; seamănă un caracter – culege un destin.” De la „Nu pot păcătui” calea merge la „Nu pot să nu păcătuiesc”.

Dar este nevoie de o ascensiune inversă, de la „Nu pot să nu păcătuiesc” la „Nu pot să nu păcătuiesc” și până la cel mai înalt nivel: „Nu pot păcătui” [244] .

Calea vindecării constă în faptul că Hristos, după ce a absorbit natura noastră umană în Divinitatea Sa, nu i-a dat ocazia să păcătuiască și, prin aceasta, a vindecat-o în Sine. Natura umană a fost pătrunsă de toate proprietățile divine – „făcut Domn” [245] . Hristos a vindecat în Sine, în Persoana Sa Divină, El a vindecat natura umană pe care și-a asumat-o și ne-o dăruiește nouă, deja vindecată, în Euharistie, pentru ca prin vindecarea naturii să vindece personalitatea fiecăruia dintre noi. „De aceea, pentru a deveni mădulare ale trupului lui Hristos, nu numai prin iubire, ci și prin faptă, trebuie să ne unim cu acest trup... Cel care ți-a dat pe Fiul Său aici va face mult mai mult pentru tine acolo – în viitor. Am vrut să fiu fratele tău; pentru tine m-am împărtășit cu trupul și sângele, și acest trup și sânge, prin care m-am ascuns cu tine, ți le împărtășesc din nou” [246] . Dumnezeu a luat trupul nostru pentru a ni-l înapoia vindecat și îmbibat cu Duhul Vieții, nemurirea.

Metoda numită „perichoreză” în Cristologie este aplicabilă înțelegerii Euharistiei. Întrucât ambele naturi ale lui Hristos (atât divină, cât și umană) au o singură Persoană, în Hristos există un singur subiect personal al tuturor acțiunilor Sale. Prin urmare, sunt posibile acțiuni paradoxale ale lui Hristos și afirmații paradoxale despre Hristos: se poate spune că mâinile lui Dumnezeu au fost străpunse (Dumnezeirea nu poate avea mâini adevărate, iar natura invizibilă-spirituală a Dumnezeirii nu poate fi înțeleasă). Se poate spune că Creatorul este obosit sau flămând. Dimpotrivă, se poate spune că Tâmplarul Nazarinean l-a înviat pe Lazăr sau a iertat păcatele păcătoșilor.

Prin urmare, comuniunea cu firea trupească a lui Hristos se dovedește a fi comuniune cu focul Dumnezeirii Sale: „Printre oameni, cei care iau sfântul Trup al lui Hristos și beau Sângele Lui participă și devin părtași firii dumnezeești. Căci amândouă sunt unite cu Dumnezeirea prin ipostas, iar în Trupul lui Hristos pe care îl primesc, cele două firi sunt unite în mod inseparabil prin ipostas” (Sfântul Ioan Damaschin) [247] .

De aceea spunem că în Împărtășanie ni se dăruiește Hristos întregul: nu o parte din trupul Său, ci El în întregime – împreună cu natura Sa divină. Împărtășania trupului lui Hristos ne face „părtași naturii divine”.

Unde trăiește această natură umană nouă, îndumnezeită, acolo este Trupul lui Hristos, acolo este Biserica. Existența Bisericii ca Trup al lui Hristos este ceea ce

Pavel numește „taina care a fost ascunsă din veacuri și din generații, dar acum este descoperită sfinților Lui”, taina „care este Hristos în voi” (Coloseni 1:27). Prin urmare, nu există mântuire din lumea cosmosului căzut în afara Bisericii lui Hristos. Unde nu există Împărtășanie, nu există o NOUĂ Realitate a Noului Testament. Nu există comuniune a Vieții Veșnice. Acolo, ca și înainte, „moartea și timpul domnesc pe Pământ”...

Ortodocșii le oferă protestanților un singur lucru: să accepte Evanghelia în întregime, nu în bucăți. Ascultați apelul Lui: Pocăiți-vă… Acceptați… Acesta este Sângele Meu, care se varsă pentru voi și pentru mulți, spre iertarea păcatelor…

Protestanții sunt uneori înclinați să recunoască frângerea pâinii ca pe un adevărat sacrament [248] . Dar chiar dacă o convenție baptistă declară că de acum înainte paharele lor nu mai conțin vin, ci adevăratul Sânge al Mântuitorului, aceasta nu va însemna că speranța lor se va împlini cu adevărat. Pentru un adevărat Sacrament, trebuie să fii în adevărata Biserică și, pentru aceasta, trebuie să fii în curentul principal al succesiunii apostolice.

De ce este succesiunea apostolică atât de importantă pentru epoca post-apostolică? Ideea este că esența vieții bisericești nu constă în asimilarea „învățăturii apostolice”, care putea fi înțeleasă doar citind cărțile oamenilor care au trăit odinioară sau adaptările lor moderne. Viața bisericească este introducerea unei persoane în Trupul lui Hristos, în divinitatea-umanitate. Cum poate cineva care este străin să introducă aici un străin? Apostolul Pavel întreabă odată: „Ce ai tu ce n-ai primit?” (1 Corinteni 4:7). Și dacă n-ai primit, ce poți da mai departe?

Sacramentul creează Biserica, dar Sacramentul în sine poate fi săvârșit doar în Biserică. Sacramentul a creat Biserica ca Trup al lui Hristos, dar Trupul lui Hristos însuși poate fi reprodus doar în El. Numai Trupului deja existent al lui Hristos i se pot adăuga noi celule. Prin urmare, continuarea acelei vieți misterioase care a început în Apostoli este necesară, prin urmare, succesiunea apostolică este necesară.

Însă, prin urmare, acolo unde nu există Liturghie, nu există Biserică. „Doar Biserica aduce o ofrandă curată Creatorului, iar toate cetele de eretici nu aduc o ofrandă lui Dumnezeu. Dar învățătura noastră este în acord cu Euharistia, iar Euharistia, la rândul ei, confirmă învățătura noastră”, mărturisește Sfântul Irineu (Împotriva ereziilor. 4, 18, 4-6). Numai Biserica adevărată poate aduce o Jertfă curată lui Dumnezeu și numai Biserica care este creată prin Jertfa adevărată poate fi adevărată. Poți lua Biblia cu tine din Biserică. Poți lua învățătura. Nu poți lua Paharul lui Hristos. Și, prin urmare, nu poate exista o Biserică făcută de sine, o Biserică făcută de sine, recreată de entuziaști din golul istoric și ontologic.

„Căci noi, fiind mulți, suntem o pâine și un trup: pentru că toți ne împărtășim din acea pâine” (1 Corinteni 10, 17).

Așadar, „Nimeni să nu se amăgească! Cine nu este înăuntru, se lipsește de pâinea lui Dumnezeu” (Sfântul Ignațiu Născătorul de Dumnezeu. Efeseni 5). Omului nu-i este dat să recreeze Biserica apostolilor, ci doar să se alăture ei. Cineva poate fi altoit pe acest Trup deja născut, dar acesta nu poate fi creat din nou în afara lui și separat de el. Un trup viu nu poate începe să crească undeva a doua oară, nu poate începe o viață nouă, separată, rupând legătura fizică directă cu trupul care i-a fost dat la naștere. Acest lucru este adevărat în raport cu trupul omenesc. Dar, în același fel, Trupul lui Hristos nu poate crește din gol. Succesiunea apostolică nu este doar o realitate canonică, ci o realitate ontologică, o cerință ontologică, o condiție pentru existența Bisericii ca proprietate a lui Hristos, ca cealaltă ființă a lui Dumnezeu. Conform cuvântului Apostolului Pavel, „Nimeni nu poate pune altă temelie decât cea care a fost pusă, care este Iisus Hristos” (1 Corinteni 3:11).

Liturgia, ca plenitudine a realității divino-umane, poate veni doar din plenitudine. De aici și refrenul predicii apostolice: „ceea ce am primit, transmitem mai departe”. Ar fi posibilă recrearea Bisericii în afara succesiunii apostolice doar printr-o repetare a Cinei Cea de Taină. Dar acea Jertfă, conform cuvântului clar al Apostolului Pavel, a fost săvârșită o singură dată. Hristos S-a jertfit o singură dată pentru ca oamenii să-L accepte pe Dumnezeu. Pentru a crea o nouă Biserică din gol, în afara Tradiției, trebuie să cerem o nouă Golgota de la Fiul lui Dumnezeu. Conceptul protestant de recreare a Bisericii din non-existența istorică se dovedește a fi tipologic similar cu istoriosofia sunniților, pentru care Allah creează lumea din nou în fiecare clipă și, în consecință, nu există un flux istoric mondial: fiecare moment și fiecare punct al existenței sunt legate între ele nu direct, ci prin acțiunea creatoare moment de moment a Creatorului. Același nihilism care neagă lumea poate fi observat și în construcțiile protestanților: „Teologii evanghelici recunosc acțiunea Duhului Sfânt în istorie, dar nu recunosc martorii acestui Duh... Duhul acționează în Biserică, dar nu există urme ale acțiunii Sale în sufletele oamenilor sau, dacă există, atunci doar acelea care nu pot servi drept mărturie lumii și istoriei despre Harul Duhului. De fiecare dată, Duhul acționează din nou într-un gol lipsit de har și nu în Biserică, care păstrează adevărul ca fiind cunoașterea autentică a iubirii lui Dumnezeu” [249] .

Este inutil să copiezi viața Bisericii din exterior, introducând în secret tot mai multe rânduieli ortodoxe. După ce ai părăsit cazărmile înghețate ale ateismului, după ce ai trecut prin vestibulul catehezei protestante, după ce ai învățat să prețuiești și să citești Biblia, este timpul să te întorci acasă: la Ortodoxie. Ortodoxia nu crede că o persoană rebotezată de protestanți și-a spălat primul botez ortodox din copilărie. Biserica Ortodoxă Rusă încă îi consideră pe

protestanții ruși copiii săi. Nu dușmani, nu - rude. Și dacă vor să găsească drumul spre altar, nu le va fi greu. Părăsind vestibulul protestant, mai întâi ar trebui să spună „mulțumesc” celor care le-au revelat primii Evanghelia și apoi să ceară iertare celor cărora le-au spus ceva critic și aprig despre Ortodoxie. Și numai după aceea întoarce-te spre altar și spune: „Cred, Doamne, și mărturisesc că Tu ești cu adevărat Hristosul, Fiul Dumnezeului celui viu, care ai venit în lume să mântuiești pe păcătoși, dintre care eu sunt primul. Cred, de asemenea, că acesta este Trupul Tău cel preacurat și acesta este Sângele Tău cel preaprețios. Mă rog Ție: miluiește-mă și iartă-mi păcatele mele, de bunăvoie și fără de voie, cu cuvântul, cu fapta, cu știrea și cu neștiința; și fă-mă vrednic să mă împărtășesc fără osândă cu Preacuratele Tale Taine, spre iertarea păcatelor și viața veșnică.”

Apel către adventiști

Într-un oraș din sudul Rusiei, dezbaterea mea televizată cu un pastor adventist local s-a încheiat cu o remarcă neașteptată din partea interlocutorului meu: „Ce păcat că în întreaga lume creștină doar noi, ortodocșii și adventiștii, înțelegem corect Cuvântul lui Dumnezeu!” Conversația noastră a început, desigur, cu o întrebare despre Sabat. El a sugerat subiectul discuției, dar dintre noi doi, doar eu știam cum se va termina. Practica anterioară arăta că este mai ușor pentru adventiști decât pentru unii protestanți să se împace cu ortodoxia. Motivul este învățătura adventistă despre Sabat. Cu această afirmație își încep polemica cu ortodocșii și, în aceeași problemă, îi așteaptă o turnură rapidă și neașteptată în discuție.

Adventiștii se deosebesc de alți protestanți prin faptul că, conform învățăturii lor, sărbătoarea nu este duminica, ci sâmbăta. Porunca „cinstiți ziua Sabatului”, potrivit lor, nu a fost anulată și trebuie respectată în epoca Noului Testament. Sărbătoarea sâmbetei a fost stabilită de Domnul. Sărbătoarea duminicii a fost stabilită de Papă. Autoritatea acestor persoane este în mod clar incomensurabilă. O persoană, nici individual, nici în consiliu, nu poate anula porunca lui Dumnezeu și, prin urmare, este necesar să recunoaștem păcatul istoric al creștinismului și să revenim la sărbătoarea sâmbetei.

Ei bine, sunt de acord cu adventiștii. Într-adevăr, nimeni nu poate anula celebrarea Sabatului stabilit de Dumnezeu. Nimeni nu poate muta ziua unei sărbători religioase de sâmbătă în duminică. Mai mult, auzind astfel de raționamente din partea adventiștilor, sunt gata să le mulțumesc pentru critica lor complet corectă la adresa... catolicismului.

Teologii ortodocși au criticat practica catolică a postului de sâmbătă încă de la cumpăna dintre primul și al doilea mileniu. Încă din 867, Sfântul Patriarh Fotie al

Constantinopolului, în „Scrisoarea sa circulară”, inspirat de pretențiile clerului latin către Bulgaria, a văzut în stabilirea postului de sâmbătă primul punct de diferență dintre creștinismul răsăritean și creștinismul latin: „Căci prima lor neadevăr este postul de sâmbătă, care nu numai că respinge tradiția în mici privințe, dar dezvăluie și dispreț față de învățătură în ansamblu” [250] . Polemiștii ortodocși au fost deosebit de nedumeriți de faptul că, chiar dacă sărbătorile Nașterii lui Hristos sau Botezul Domnului cad sâmbăta, postul tot nu era anulat [251] . Aceasta era o încălcare clară a vechilor „Reguli Apostolice”: „Dacă vreun cleric este găsit postind în ziua Domnului sau sâmbăta, cu excepția Sâmbetei Mari: să fie detronat. Iar dacă este laic, să fie excomunicat” (Regula 64). Sâmbăta este la fel de onorabilă ca duminica („Ziua Domnului”), iar postul de sâmbătă înseamnă diminuarea bucuriei sărbătorii, echivalând sărbătoarea cu zilele lucrătoare. După cum reiese din legea ortodoxă canonică, sărbătoarea duminicii nu este o transferare a sărbătorii de sâmbătă, ci o sărbătoare independentă, neanulând sărbătoarea sâmbetei.

Iată un alt exemplu de atitudine față de sâmbătă în tradiția ortodoxă. Un ucenic întreabă un bătrân: „Ce îi motivează pe călugării care trăiesc în deșert să vină la biserică în fiecare sâmbătă (italice adăugate) și duminică fără greș? – În Scriptură se spune: «Cum tânjește cerbul după izvoarele de apă, așa tânjește sufletul meu după Tine, Dumnezeule!» (Psalmul 41:2). Căprioarele din deșert mănâncă mulți șerpi, apoi, când veninul de șarpe începe să-i ardă, aleargă repede la apă, iar când beau, inflamația de la otravă trece. Așadar, călugării care trăiesc în deșert sunt arși de otrava gândurilor rele inspirate de demoni și așteaptă cu nerăbdare sâmbăta (italice adăugate) și duminica, pentru a merge la izvoarele de apă, adică pentru a se apropia de trupul și sângele Domnului, pentru a se curăți de murdăria celui rău” [252] .

În memoria ortodoxă, în cultul și teologia ortodoxă, sâmbăta este încă o zi festivă. Sâmbetele, la fel ca duminicile, se disting festiv de zilele Postului Mare. În acestea se ține o slujbă de cult festivă, nede post. Se slujește Liturghia completă, nu se citește rugăciunea de pocăință a lui Efrem Sirul și nu se fac închinăciuni.

Așadar, dacă un adventist își pune întrebarea: unde era adevărata biserică după plecarea apostolilor, atunci va trebui să se îndrepte spre Ortodoxie. La urma urmei, conform catehismului adventist, „de-a lungul istoriei, Biserica lui Dumnezeu a unit credincioșii care se închinau Creatorului sâmbăta” [253] . Și aici este vorba de unul din două lucruri: fie nu a existat Biserică în istorie, fie a fost anume Biserica Ortodoxă, pentru că în afară de ea, nimeni altcineva nu a respectat Sabatul.

Adventiștii sunt obișnuiți să polemizeze cu catolicii. Dar noi nu suntem catolici și, prin urmare, nu ar trebui să transferăm automat în Rusia, în lumea ortodoxă, argumente menite să distrugă tradițiile catolice. Ortodoxia a păstrat mult mai mult din Biblie decât creștinismul occidental.

De exemplu, în cultul ortodox, ziua continuă încă de seară până dimineață. Nu „zi și noapte – zile trecute", ci „a fost seară și a fost dimineață – o zi". Conform narațiunii din Cartea Genezei, lumina a iluminat lumea abia în a doua jumătate a primei perioade creatoare, după ce a fost creat pământul fără formă și neiluminat. A fost un timp când Duhul a plutit deasupra abisului nou creat în întuneric și, prin urmare, ziua creatoare începe seara și merge spre dimineață. „Timpul care a trecut de la începutul creației până la apariția luminii este prima seară, amurg sau noapte a lui Moise; apariția luminii nou create este dimineața", a scris remarcabilul biblist rus Sfântul Filaret al Moscovei [254] .

Această caracteristică a calendarului biblic este încă păstrată în tradiția liturgică ortodoxă. Prin urmare, de exemplu, sâmbătă seara se slujește „priveghea de duminică de toată noaptea", iar chiar duminică seara slujba va fi destul de obișnuită. Dacă oamenii își sărbătoresc de obicei ziua de naștere în seara aceleiași zile, atunci pentru a asculta slujba în biserica dedicată sfântului „lor", va trebui să veniți seara dinaintea „zilei onomastice".

Este și mai important de știut că în calendarul ortodox, sâmbăta este încă a șaptea zi a săptămânii. Săptămâna se termină sâmbătă și începe duminică. La slujba de duminică (adică sâmbătă seara - la începutul zilei de duminică) „vocea" săptămânală se schimbă [255] . De exemplu, iată o mențiune a sfârșitului săptămânii sâmbătă în „Patericonul antic" - o colecție de povestiri despre viața primilor călugări ortodocși (secolele IV-V): Conform intrigii, frații mănăstirii se roagă timp de o săptămână pentru eliberarea unui călugăr care a căzut în îndoială, de ispită. „Și când s-a terminat săptămâna, au venit la biserică duminică..." [256] . Duminica aici începe în mod clar după sfârșitul săptămânii.

În limba rusă, această percepție a duminicii ca primă zi a săptămânii a fost ștearsă: „marți" este numele pe care îl dăm celei de-a doua zile după duminică, nu după sâmbătă; „joi" și „vineri" sunt a patra și, respectiv, a cincea zi după duminică. Dar limba greacă încă numără zilele de la sâmbătă. Luni este numită literalmente „a doua zi", 000; marți – „a treia", ;;;000; miercuri este numită „a patra" zi, ;;;;0000; joi – „a cincea", ;;00000, iar vineri este numită simplu ,,,,,,,,,2 – „pregătire" (pentru sâmbătă).

Ortodoxia își amintește întotdeauna că crearea lumii a început duminică (căci s-a încheiat sâmbătă). De asemenea, își amintește că reînnoirea creației a avut loc tot în prima zi după sâmbătă, adică chiar duminica. Dar dacă istoria a început pur

și simplu în Duminica creatoare din primul capitol al Genezei și, prin urmare, a fost pur și simplu și clar „prima” zi, atunci Duminica Paștelui a completat evenimentele care au început în Săptămâna Mare: este Duminica vieții, strălucind din tăcerea și mormântul Sâmbetei. Duminica Paștelui încununează faptele Săptămânii Mari, urmează Sâmbetei, după ziua a șaptea, și astfel se dovedește a fi... ziua a opta. Duminica are astfel un statut unic: este atât prima zi a săptămânii, cât și a opta.

„Prima creație începe în ziua săptămânii, iar a doua creație a început din nou în aceeași zi, pentru că este prima dintre cele care o urmează și a opta dintre cele care o preced”, motivează Sfântul Grigore Teologul [257] , observând că ziua începutului „celei de-a doua creații”, adică Învierea lui Hristos, a căzut în ziua următoare sâmbetei, adică în prima zi a săptămânii.

Pentru istoriozofia creștină, aceasta nu putea fi o coincidență. Deja la începutul secolului al II-lea, Sfântul Iustin Filosoful spunea că „în așa-numita zi a Soarelui avem o adunare a tuturor într-un singur loc. În ziua Soarelui ne adunăm cu toții, pentru că aceasta este prima zi în care Dumnezeu, după ce a schimbat întunericul și materia, a creat lumea, iar Iisus Hristos, Mântuitorul nostru, a înviat din morți în aceeași zi” [258] . Ziua Soarelui menționată de Iustin nu este altceva decât o denumire tehnică a zilei (calendarul roman cunoștea ziua lui Venus, ziua lui Marte, ziua lui Mercur...). Iar menționarea acestor nume familiare nu semnifică în niciun fel venerarea acelor zei ale căror nume au intrat în numele zilelor. Un adventist francez probabil nu consideră rușinos să folosească cuvinte precum lundi (luni; lit. ziua Lunii), mardi (marți; lit. ziua lui Marte), mercredi (miercuri; lit. ziua lui Mercur), vendredi (vineri; lit. ziua lui Venus) sau chiar jeudi (joi; lit. ziua lui Zeus). Menționarea lui Justin a „zilei Soarelui” nu este un semn al cultului păgân al stelelor, al astrolatriei, care a invadat brusc creștinismul.

Mai mult, coincidența duminicii cu ziua Soarelui avea o conotație veselă pentru creștinii din vechime. La urma urmei, Hristos Însuși este Soarele Dreptății: „Dar pentru voi, care vă temeți de Numele Meu, răsare Soarele Dreptății și vindecarea este sub aripile Lui” (Mal. 4:2).

„Adunările solare” de duminică ale creștinilor despre care vorbește Sfântul Iustin sunt adunări euharistice. Ele implică participarea la Masa Veșnică. Aceasta înseamnă că ziua Liturghiei (și în Biserica antică o astfel de zi era în primul rând duminica) îi poartă pe creștini dincolo de granițele istoriei. Împărtășania Eternității este în afara timpului, este meta-istorică. Și, ca atare, Împărtășania se corelează foarte bine cu simbolismul numeric al Bibliei. Șase zile sunt zilele creației. Ziua a șaptea, care durează de la crearea omului până la sfârșitul timpului, este istoria actuală a omului (este caracteristic faptul că Hexaemeronul nu vorbește despre ziua a șaptea ca despre celelalte, „și a fost seară și a fost dimineață”; această zi

nu s-a încheiat încă) [259] . Ziua a opta este ziua împlinirii și a sfârșitului, ziua în care timpul crește în Eternitate. Aceasta înseamnă că acolo unde Eternitatea intră în viața oamenilor, acolo cade reflectarea Zilei a Opta, Ziua Neserii. Este clar că acolo unde are loc această fuziune a două ordini de ființă, omul depășește limitele limitărilor sale momentane. „Creștinii sunt oameni ai unei alte epoci", spunea Sfântul Macarie Egiptul [260] . Boris Pasternak vorbea despre această experiență de comuniune în timp cu Eternitatea într-o replică paradoxală: „nemuritor pentru o vreme" [261] . Ziua a Opta este o zi care aparține nu numai timpului, ci și Eternității. „Conform învățăturii noastre, este cunoscută și acea zi inegală și nesfârșită, pe care Psalmistul o numește a opta (Ps. 6, 1), pentru că este în afara acestui timp săptămânal. Prin urmare, fie că o numești zi, fie veac, exprimi unul și același concept. De aceea, Moise, pentru a înălța gândul la viața viitoare, a numit această imagine a veacului, acest început de zile, această lume contemporană, ziua sfântă a Domnului, glorificată prin învierea Domnului, una", dezvăluie Sfântul Vasile acest simbolism [262] .

„O zi" este încă (deja) în mâinile lui Dumnezeu. În această zi (duminică) nu îngenunchem în biserică: suntem în Împărăția noastră...

Însă însăși senzația propriei noutăți, din păcate, a devenit plictisitoare la creștini în ultimii două mii de ani. Biserica Ortodoxă încă numără săptămânile de sâmbătă până sâmbătă, considerând duminica prima, nu ultima zi a săptămânii - dar aproape nimeni nu știe despre asta. Încă sărbătorește sâmbăta - dar chiar și într-o dispută cu adventiștii de ziua a șaptea, puțini ortodocși își vor putea aminti că propria lor Biserică recunoaște și îndeplinește pe deplin această poruncă a lui Moise. Și s-a uitat complet că în primele trei secole ale existenței sale, Biserica Creștină și-a sărbătorit principala sărbătoare în ziua săptămânii pe care toți cei din jurul ei o considerau prima, nu ultima, o zi lucrătoare, nu un „weekend". La urma urmei, abia odată cu Constantin cel Mare duminica a devenit o sărbătoare universală. Iar în lumea slavă, semnificația teologică a acestei zile s-a dovedit a fi și mai mult ștearsă, întrucât prima zi a creării vechiului și a creării noului, adică ziua celor două mari Fapte, a fost numită „săptămânală" [263] .

Dar o voi spune din nou, mai ales pentru adventiști: nu prin decretul împăratului Constantin creștinii au început să sărbătorească duminica. El doar a legitimat sărbătoarea creștină deja existentă (la urma urmei, creștinii ruși sărbătoreau Crăciunul chiar înainte ca decretul Suprem al Consiliului să-l declare sărbătoare oficială). Ne putem imagina multe texte care confirmă atenția excepțională acordată de creștinii primelor secole duminicii.

La sfârșitul primului secol, Apostolul Barnaba vorbea despre aceasta: „Și noi petrecem în bucurie ziua a opta, în care Isus a înviat din morți" (Epistola lui Barnaba, 15). Aceeași mărturie ne este transmisă de epistolele Sfântului Ignațiu

Născătorul de Dumnezeu (ucenicul direct al Apostolului Ioan): „Cei care trăiau în vechea rânduială a lucrurilor au ajuns la o nouă nădejde și nu mai păzesc Sabatul, ci păzesc în viața lor ziua Domnului, în care și viața noastră a strălucit prin El și prin moartea Lui” (Magnesis, 9).

Printre autorii secolului al II-lea, poate fi menționat Sfântul Iustin Filosoful: „Dreptul Noe la potop, împreună cu restul oamenilor, în număr de opt persoane, au fost un simbol al acelei zile în care Hristosul nostru s-a arătat, înviind din morți, și care este a opta ca număr, dar întotdeauna prima ca putere... Ar fi posibil, prietenii mei, să vă dovedesc că ziua a opta, mai mare decât a șaptea (vezi Gen. 17:12), conținea o taină... Porunca despre circumcizie, care poruncește ca pruncii să fie circumcișii fără greșeală în ziua a opta, a fost un prototip al adevăratei circumcizii, prin care am fost circumcișii din păcat și din rătăcire prin Domnul nostru Iisus Hristos, care a înviat din morți în prima zi a săptămânii” (Dialog cu Trifon Iudeul. 138; 24; 41). Didahe (Învățătura celor Doisprezece Apostoli) prescrie: „În ziua Domnului, adunați-vă, frângeți pâinea și mulțumiți, mărturisindu-vă păcatele, pentru ca jertfa voastră să fie curată” (Didahe, 14).

La sfârșitul aceluiași secol, al II-lea al erei creștine, Clement din Alexandria menționează celebrarea duminicii de către creștini: „În ziua Domnului, El preaslăvește învierea Domnului în Sine” (Stromata 7, 12). Este demn de remarcat aici că sintagma „ziua Domnului” nu este niciodată aplicată sâmbetei în textele biblice.

La începutul secolului al III-lea, Sfântul Ipolit al Romei, în „Tradiția sa apostolică”, afirmă: „Sâmbăta, cei care vor primi botezul, să se adune într-un singur loc, conform instrucțiunilor episcopului. Toți sunt porunciți să se roage. Și să stea treji toată noaptea și să li se citească și să fie instruiți. Să nu aducă nimic cu ei, decât ceea ce aduce fiecare pentru Euharistie. La cântatul cocoșului, episcopul să se roage mai întâi deasupra apei. Îmbracați-vă și botezați mai întâi copiii” [264] . Așadar, botezul se săvârșea duminica dimineața devreme (odată cu cântatul cocoșului), iar Euharistia se celebra duminică.

Apologia lui Tertulian conține numeroase pasaje care descriu celebrarea sâmbetei și a duminicii prin celebrarea Euharistiei.

Aș dori să atrag atenția adventiștilor: noi, creștinii ortodocși, sărbătorim sâmbăta. Dar sărbătorim și duminica. Permite Scriptura și alte sărbători în afară de sâmbătă? - Desigur. Sărbătorile din Vechiul Testament erau sărbătorite nu doar sâmbăta, iar sărbătoarea dura câteva zile. Dar dacă evreilor din vremurile Vechiului Testament li se permitea să se distreze nu doar sâmbăta, de ce nu ar trebui creștinii sărbători ziua Învierii Mântuitorului (fără a uita să cinstească

sâmbăta)?! Paștele din Vechiul Testament era o sărbătoare calendaristică fixă (14 Nisan), care se sărbătoarea indiferent de sâmbătă. Dacă sărbătoarea Paștelui era permisă să fie sărbătorită în afara sâmbetei în vremurile Vechiului Testament, atunci a devenit ea cu adevărat un păcat după ce a avut loc adevăratul Paște?

Hristos este Domnul Sabatului (vezi Marcu 2:28). Timpul Îi este supus, iar El a arătat acest lucru destul de clar. Câtă cerneală teologică s-a irosit încercând să explice cum s-a întâmplat ca Hristos să celebreze masa de Paște cu ucenicii Săi înainte de începerea Paștelui evreiesc. Când a fost Cina cea de Taină? În ce noapte? Dacă Hristos a fost complet credincios Legii, atunci ar trebui să fie cât mai aproape de Sabatul Paștelui, dar atunci restul evenimentelor Patimilor lui Hristos nu se încadrează într-o perioadă atât de scurtă de timp. Pe de altă parte, dacă El a participat la masa de Paște, de unde a venit pâinea (nu pâinea nedospită, care trebuia să fie mâncată de Paște, ci pâinea dospită - k½½½½½½½, - interzisă de lege pentru masa de Paște)?

Hristos își trimite ucenicii cu cuvintele: „Duceți-vă și pregătiți-Mi Paștele”. Dar nu era încă timpul Paștelui. Evreii doar se pregăteau pentru el. Mai erau două zile. Prin urmare, era pâine dospită (6½½½½½½½ – Luca 22:19) în casă [265] . Dar Domnul Sabatului a mutat Paștele de la momentul în care era sărbătorit conform tradiției la momentul ales de El. Înainte de Sabatul Paștelui evreiesc, El a sărbătorit masa Paștelui. Și, înviind din ea, a sfințit ziua care era o zi lucrătoare pentru evrei. Toate timpurile sunt acum ale lui Dumnezeu. Nu există o singură zi a lui Dumnezeu; fiecare timp este al Lui și ne amintește de El.

Hristos ne-a eliberat de roata timpului. Timpul nu mai este un șarpe, cu o poftă invariabilă care își mușcă propria coadă și în rotația sa rămâne mereu în același loc. Sâmbăta nu mai este doar sâmbătă, ci pragul duminicii. Iar duminica nu mai este doar o sărbătoare după sâmbătă, ci o ieșire din timp, o comuniune cu Eternitatea.

Hristos a spus: „Unde sunt doi sau trei adunați în Numele Meu, acolo sunt și Eu în mijlocul lor.” Această promisiune este adevărată nu numai în raport cu locul, ci și în raport cu timpul. Acest lucru se întâmplă nu numai unde, ci și când doi sau trei sunt adunați în numele lui Hristos. Orice moment al Liturghiei este timpul Paștelui. Ori de câte ori o persoană își amintește de Creator, acolo este Sabatul. „Căci ori de câte ori mâncați această pâine și beți acest pahar, vestiți moartea Domnului” (1 Corinteni 11:26). Aceasta înseamnă că ziua Domnului este acolo unde este Liturghia, iar acolo unde este Liturghia, acolo este Sabatul și nu invers. „Dacă putem vesti întotdeauna moartea Domnului, atunci putem sărbători întotdeauna Paștele” [266] .

Hristos este Paștele nostru (1 Corinteni 5:7). Și, de aceea, oriunde este Hristos, acolo este Paște. Dumnezeu este omniprezent nu numai în spațiu, ci și în timp. Și, de aceea, oriunde și oricând oamenii se întorc la Hristos, Îl găsesc, se împărtășesc cu El, există Sâmbăta Veșnică și există Paște. Și din sentimentul acestui lucru, oricând și oriunde un preot ortodox primește împărtășania, citește întotdeauna rugăciunile pascale de mulțumire: „O, Paște mare și preasfânt, Hristoase! O, Înțelepciune, Cuvânt al lui Dumnezeu și Tărie! Dă-ne să ne împărtășim cu Tine mai cu adevărat în ziua fără sfârșit a Împărăției Tale!”

Mântuitorul a spus: „Iată, Eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârșitul veacului” (Matei 28:20). În fiecare zi, nu doar sâmbăta.

Explicând gândul Apostolului Pavel că unde este Hristos, acolo este Paștele, Sfântul Ioan Gură de Aur scrie: „Ca să vă convingeți că putem sărbători neîncetat, că nu există un timp anume pentru aceasta și nu suntem legați de dependența de timp, ascultați ce spune Pavel: «De aceea să sărbătorim». Nu timpul constituie o sărbătoare, ci o conștiință curată, că o sărbătoare nu este altceva decât bucurie” [267] .

„Dar acum, că L-ați cunoscut pe Dumnezeu [...] de ce vă întoarceți iarăși la elementele firești, cele slabe și sărace, și vreți să vă înrobiți iarăși lor? Păziți zile, luni, vremuri și ani. Mă tem pentru voi, că nu cumva în zadar m-am ostenit pentru voi” (Galateni 4:9-11). Aceasta nu li se spune doar iubitorilor de horoscoape. Vi se spune și vouă, adventiști. Hristos, Creatorul timpului, este mai presus de calendar și El a ridicat timpul rugăciunii noastre, timpul liturgic, mai presus de timpul astronomilor și dispecerilor, mai presus de timpul fizic. Dar voi nu recunoașteți dreptul altor creștini de a se ruga lui Hristos „pe Muntele Garizim”, în afara spațiului Sabatului. A devenit calendarul cu adevărat un motiv pentru ca voi să vă despărțiți de alți creștini? Ar fi aprobat Apostolul Pavel o astfel de poruncă dacă ar fi știut că vă certați cu frații voștri creștini de dragul sărbătoririi Sabatului? El i-a încurajat în mod special pe creștini să nu se teamă de bârfe pentru că nu respectă ritualurile Vechiului Testament: „De aceea, nimeni să nu vă judece în mâncare sau în băutură, sau cu privire la o sărbătoare, o lună nouă sau o zi de Sabat; acestea sunt umbra lucrurilor viitoare, dar trupul este al lui Hristos” (Coloseni 2:16-17). Dar iată creștini care au condamnat alți creștini „din cauza Sabatului”! Și cum au condamnat: „Ținerea învierii este o taină a fărădelegii” [268] . Se pare că creștinii care celebrează Învierea lui Hristos nu numai că greșesc, ci îi slujesc și direct Anticristului! „Scriptura ne dezvăluie că înainte de a Doua Venire, întreaga lume va fi împărțită în două clase: oamenii credincioși, «care păzesc poruncile lui Dumnezeu și credința lui Isus» și cei care «se închină fiarei și icoanei ei» (Apocalipsa 14:12,9). Atunci va deveni clar pentru toată lumea că respectarea ascultătoare a Sabatului servește drept dovadă de fidelitate față de Creator”, scriu adventiștii [269] . Dar oare doar abținerea de la

Sabat este un semn de fidelitate față de Creator? Și moartea pentru Hristos? Și refuzul de a se închina la idoli? Hristos nu spune: cine păzește Sabatul va fi mântuit. El oferă alte criterii specific religioase: cine Mă mărturisește înaintea oamenilor... Deci nu „Scriptura ne dezvăluie" ceea ce predică adventiștii, ci propriul lor concept îi conduce la „revelații" ciudate și auto-făcute. Atunci de ce să dezonorăm creștinismul reaprinzând disputele globale privind problemele rituale în pragul celui de-al treilea mileniu?

Da, odată ca niciodată, chestiunea Sabatului nu era deloc un ritual. Era plină de o mare semnificație religioasă. Dar voi înșivă nu sunteți acum în stare să explicați semnificația celebrării Sabatului. Limbajul în care porunca Sabatului suna ca o mare revelație nu mai este folosit de nimeni; a devenit de neînțeles. Și, prin urmare, același gând poate și ar trebui exprimat diferit. Dar pentru aceasta, mai întâi trebuie să-l înțelegem. Așadar, de ce se acordă atâta atenție amintirii Sabatului în Vechiul Testament?

Dumnezeu nu explică toate poruncile și oferă doar o explicație despre Sabat (Exod 20:11: pentru că Dumnezeu S-a odihnit în ziua aceea de lucrările Sale; Deut. 24:18: pentru că ai fost rob în țara Egiptului). Hrisostom explică această trăsătură a Scripturii: se dă o explicație acestei porunci pentru că nu este o poruncă naturală, ci una specială; „pentru că nu este una dintre cele originale și nu ne este descoperită prin conștiință, ci este o poruncă privată și temporară" [270] .

Dar dacă aceasta este o poruncă „temporară", atunci este direct legată de circumstanțele timpului în care este dată. Ce înseamnă povestea Sabatului în limbajul epocii timpurii a Vechiului Testament? De ce devine Sabatul un sanctuar pentru Israel?

În primul rând, este clar că un popor care nu are propriul său pământ (iar Israelul în timpul Exodului, adică în timpul dăruirii Celor Zece Porunci, nu are deloc pământ) nu poate avea un sanctuar localizat spațial. Viața umană necesită alternarea sacrului cu secularul, dar dacă nu există posibilitatea de a ordona spațiul din jurul pământului sfânt, este firesc să se apeleze la ordinea liturgică a timpului. Sâmbăta este Templul lui Israel înainte de venirea la Ierusalim (și, firește, mai târziu, în timpul erelor captivității).

În al doilea rând, Sabatul este dat ca semn al Legământului, ca semn de distincție a Israelului de alte națiuni. Dar este oare suficient să interpretăm Sabatul doar ca pe o încercare de a dobândi o trăsătură etnografică exotică care ar distinge o anumită națiune de vecinii săi? Nu este Sabatul evreiesc similar unui tatuaj tribal prin care un trib indian se distinge de altul? Și dacă acesta este

doar un mijloc de consolidare internă a națiunii, atunci nu poate fi înlocuit cu un alt semn?

Cum explică însăși Biblia de ce sâmbăta a devenit un semn al legământului? „Adu-ți aminte de ziua Sabatului [...] căci în șase zile a făcut Domnul cerurile și pământul [...] și S-a odihnit în ziua a șaptea” (Exod 20:8-11). Ce fel de sărbătoare ciudată este aceasta în onoarea oboselii Demiurgului?

Oamenii cărora Moise le adresează prima sa predică nu cunosc încă legea, au fost crescuți în Egipt, adică sunt purtătorii nu atât ai unei conștiințe biblice, cât ai unei conștiințe păgâne. Așadar, imaginea „Dumnezeului decedat” înseamnă foarte mult tocmai pentru conștiința păgână.

Încă din vremea lui Empedocle, istoria religiei cunoaște termenul deus otiosus, „zeul leneș”. Cei pe care îi numim în mod obișnuit politeiști, „politeiști”, cunoșteau foarte bine Unicitatea Creatorului. Dar această Sursă a ființei, deși rămâne în memoria mitologică și în speculațiile filosofico-religioase, părăsește adevărata practică cultică a acestor popoare. Este greu de spus ce este de vină aici: un sentiment acut de pocăință care se rușinează să privească direct spre Cer și, prin urmare, preferă să caute „mediatori” mai aproape de pământ; sau o întunecare a sentimentului religios; sau invazia forțelor demonice și a „ierarhiilor cosmice”. Dar faptul este peste tot: teogoniile și misterele păgâne preferă să se îndrepte nu către Cel de la Care a început toată ființa, ci către generațiile ulterioare de zei. Cel care nu a creat lumea noastră își revendică rolul de conducător al ei [271] .

Uneori, această revoluție este înțeleasă ca fiind graduală – iar Primul Zeu însuși se distanțează pur și simplu de soarta lumii. Astfel, în cele mai vechi texte sumeriene, Enmesharra este menționat vag. El începe 50 de generații de zei, apoi transferă puterea lui Anu. Enmesharra Creatorul a fost forțat să iasă din cadrul teogoniei, iar Anu a devenit zeul suprem. Dar cultul lui Anu nu s-a răspândit (în Sumerul istoric, el nu mai era venerat): el și-a transferat puterea lui Enlil. Fie ce-o fi, nu există o luptă tragică între zei în Sumer.

Totuși, această tradiție străveche din mileniul al III-lea î.Hr., anterioară sistemului teologic babilonian „Enuma Elish”, a fost complet uitată, iar tradițiile ulterioare au început să plaseze violența la originile universului. Astfel, „Enuma Elish” narează că prima diadă de zei (Apsu și Tiamat) este distrusă de a treia generație, creată de copiii lor pentru a lupta împotriva lui Tiamat. Olimpienii greci au și ei o experiență sângeroasă a teomahiei. Zeus uzurpă tronul suprem prin forță, răsturnându-l pe Cronosul original [272] .

În alte cazuri, Dumnezeul Primordial continuă să fie considerat ființa cea mai înaltă și mai puternică, dar practica cultului îndrăznește să apeleze la El doar în cazurile cele mai extreme. Mircea Eliade descrie tribul indonezian al semangilor, care ies din situațiile lor dificile în acest fel: „Întreaga comunitate, în caz de dezastre naturale, apelează la un vrăjitor pentru a scăpa de influența magică sau la un preot pentru a câștiga mila zeilor. Dacă o astfel de intervenție nu produce rezultate, oamenii își amintesc de Ființa Supremă (aproape uitată în vremurile obișnuite) și o imploră, aducându-i jertfe. În timpul unei furtuni, semangii își zgârie gambele cu un cuțit de bambus și stropesc sânge în toate direcțiile, strigând: «Ta Pedi! Nu m-am împietrit, plătesc pentru vina mea! Acceptă-mi datoria, o plătesc!»” În cultele așa-numitelor popoare primitive, Ființele Supreme cerești apar chiar pe ultimul loc, atunci când toate apelurile către zei, demoni și vrăjitori, menite să elimine „suferința”, au eșuat. Semangii își mărturisesc în astfel de cazuri păcatele de care se consideră vinovați; acest obicei este uneori întâlnit și în alte locuri” [273] .

De fapt, acest comportament extrem de logic poate fi caracterizat drept un fel de pozitivism magic. O persoană trece prin toate cauzele posibile ale unui dezastru: daunele provocate de o persoană, încălcarea unui tabu, mânia unui spirit sau zeu. Și abia la final, după ce a înlăturat toate cauzele, găsește sursa necazurilor în furia Ființei Supreme cauzată de păcatele umane. Astfel, o persoană modernă încearcă mai întâi să interpreteze toate evenimentele care i se întâmplă în cadrul modelelor științifice obișnuite de explicație și abia după ce a descoperit insuficiența lor evidentă pentru a descrie ceea ce s-a întâmplat, este gata să-și amintească că, pe lângă lumea cauzelor obișnuite, în lumea noastră există și cauzalitatea printr-un Miracol. Atât pentru semangi, cât și pentru omul „civilizat” modern, mărturisirea este acea acțiune extrem de neplăcută pe care este de dorit să o amâne cât mai mult posibil.

În general, conform lui Eliade, „uitarea Dumnezeului-Creator suprem este un proces destul de frecvent în istoria religiilor. Majoritatea ființelor supreme ajung să se transforme în dii otiosi, iar acest lucru este valabil nu doar pentru religiile primitive” [274] .

Și astfel, acest clișeu, familiar popoarelor păgâne, care presupune că Demiurgul „s-a odihnit de toate lucrările sale”, este răsturnat în Cartea Genezei. „Dumnezeul leneș” în dicționarul teologic păgân înseamnă „adevăratul Creator”, Primul Dumnezeu. Și prin urmare, scriitorul Genezei, spunând că Dumnezeul Legământului, Dumnezeul lui Israel, „s-a odihnit de toate lucrările Sale”, nu-L umilește deloc pe Creator, ci Îl înalță la maximum, arătând că acest Dumnezeu, Dumnezeul Legământului, este Singurul care este vrednic de numele lui Dumnezeu; Singurul al cărui Nume poate fi scris cu majusculă.

Israelul din vremea Exodului îl cunoștea deja pe Yahweh ca Dumnezeul lor, care l-a ales pe Israel pentru Legământ și li s-a revelat. Toată lumea a văzut minunile lui Moise. Toată lumea a experimentat miracolul Exodului. Toată lumea a simțit că un anumit Dumnezeu iubitor de semiți a apărut în lume. Dar cine este acest Misterios?

Moise trebuie să dezvăluie poporului că Dumnezeul lui Avraam și al lui Moise este Dumnezeul universului. Israel trebuie să-și recunoască Ajutorul și Protectorul în Autorul universului. Dumnezeul Paștelui, Dumnezeul ale cărui miracole și grijă Israel le văzuse deja în timpul exodului său, trebuie acum recunoscut ca adevăratul Demiurg.

Sâmbăta se dovedește a fi un semn că vorbim despre „Dumnezeul tăcut" primar. În conștiința arhaică, acesta este semnul ipostatic al acelui Dumnezeu Care este mai presus de toți ceilalți zei și, prin urmare, are dreptul la odihnă după crearea lumii. Odihna Sabatului lui Dumnezeu după crearea lumii nu este o invenție evreiască stângace, ci era un atribut necesar al Creatorului. Și în fiecare săptămână, intrând în spațiul sacru al Sabatului, israelitul din vremea lui Moise și a profeților își amintea că Dumnezeul căruia Îi slujește este Dumnezeul Sabatului, Dumnezeul-Creatorul. Sabatul nu era un jug, ci o afirmare misionară a statutului extrem de înalt pe care îl are Elohim-ul Legământului.

Strania poveste a „odihnei Sabatice" a Creatorului nu dezvăluie primitivismul arhaic al Cărții Genezei, ci noutatea sa autentică: se dovedește că Dumnezeul Sabatului s-a trezit, s-a ridicat și a dorit să-i conducă direct pe oameni mai departe. Dumnezeul care se retrăsese s-a întors, tăcerea Lui s-a încheiat. Cel care „s-a odihnit în Sabat" este acum din nou „Dumnezeul tău". Sabatul este cu adevărat cea mai importantă caracteristică a vieții biblice, căci confirmă și mărturisește vizibil despre Cine a fost încheiat legământul lui Israel. Cel cu Care totul a început „s-a întors" în lume, în istorie.

„Ai însemnat totul în destinul meu, Apoi a venit războiul, devastarea, Și mult, mult timp nu s-a mai auzit și nu s-a mai văzut de tine."Dar după mulți, mulți ani, vocea Ta m-a alarmat din nou. Toată noaptea am citit Testamentul Tău și, ca dintr-o leșinare, am prins viață...(Boris Pasternak).
„Ai însemnat totul în soarta mea,
Apoi a venit războiul, devastarea,
Și mult, mult timp
nu s-a mai auzit și nu s-a mai văzut de tine.
Dar după mulți, mulți ani,
vocea ta m-a alarmat din nou.
Toată noaptea am citit Testamentul tău
Și ca dintr-o leșinare m-am întors la viață"…

Și după Moise, tăcerea lui Iahve semnifică retragerea Sa (Ps. 34:22): când El tace, Israel moare, devine ca „cei ce se pogoară în groapă” (Ps. 27:1); când Domnul aude rugăciunea poporului Său și trimite cuvântul Său, acesta izbăvește pe fiii oamenilor din groape (Ps. 106:20), îi „înviază” (Ps. 118:50).

Așadar, Sabatul îl separă pe Israel de celelalte națiuni – dar doar pentru a le aminti de Unicul Creator, pe jumătate uitat de ei, și prin acceptarea Lui să-i aducă pe toți la o nouă unitate. Unitatea este bună – atunci când această unitate este în adevăr și în Dumnezeu. Dar dacă această unitate este în uitarea lui Dumnezeu?... Legea bunei purtari este exprimată în psalmul: „Depărtează-te de rău și fă binele”. Mai întâi – „depărtarea”, separarea. În Noul Testament, apostolul va exprima acest lucru cu o judecată clară: „Nu vă lăsați amăgiți: tovărășia cea rea strică faptele bune” (1 Corinteni 15:33).

Când adventiștii scriu: „Sabatul a venit la noi dintr-o lume fără păcat” [275] , pur și simplu îngheți de uimire. A trăit Moise într-o lume fără păcat? Sabatul a venit la noi dintr-o lume arhaică, dintr-o lume în care era necesar să se explice adevărul monoteismului în limbajul oamenilor crescuți în henoteismul păgân. Multe lucruri din legea iudaică au fost date „din cauza împietririi inimilor voastre” (Matei 19:8). Printre astfel de reguli, care au fost date cu un scop misionar și educațional foarte specific, se număra și Sabatul, care ne amintește de Domnul ca și Creator.

Însă astăzi, dacă un predicator creștin dorește să le întipărească enoriașilor noștri ideea că rugăciunea noastră este adresată Unicului Dumnezeu Creator și nu unui semizeu sau unui „logos solar”, o poate face prin alte mijloace. Se pot alege cuvinte care să fie mai ușor de înțeles pentru oamenii moderni decât cuvintele „sărbătorim Sabatul pentru că Dumnezeu s-a odihnit în această zi de osteneala Sa”.

Împlinirea formală a poruncii despre Sabat, împlinirea care a uitat deja ce anume le amintește oamenilor Sabatul, duce la concluzii ciudate: „Temeiul poruncii lui Dumnezeu despre odihna Sabatului este exemplul Său personal. Întrucât El S-a odihnit de lucrarea Sa tocmai în a șaptea zi a primei săptămâni a existenței lumii, și noi trebuie să ne odihnim în Sabat” [276] . Dar: S-a întors Dumnezeu la muncă a doua zi sau nu? Răspunsul Vechiului Testament este nu. Se pare că o persoană ar trebui să se pensioneze și după șase zile de muncă și să nu se odihnească zilnic.

Regulile discuțiilor interconfesionale cer ca fiecare să-și justifice punctul de vedere cu Scriptura. Nu pot accepta referințele teologilor adventiști la faptul că Hristos Însuși a respectat Sabatul [277] : la urma urmei, acesta a fost înainte de Înviere. Și astfel, aceste referințe se lovesc de o contra-întrebare: pe ce bază ar trebui să fie respectat ceva ce a existat într-o epocă religioasă anterioară după

cel mai important eveniment din istoria omenirii - după Înviere? Da, femeile purtătoare de mir au rămas în pace în Sabat, neîndrăznind să se apropie de trupul îngropat al lui Isus. Dar ar trebui să urmăm exemplul oamenilor care nici măcar nu știau despre Înviere și, prin urmare, bineînțeles, nu o puteau celebra?

Dacă ascultăm acele texte din Scriptură care descriu viața post-pascală a comunității apostolice, vom observa ucenicii lui Hristos adunați chiar în ziua Învierii (o zi care a început pentru ei ca fiind tristă „de frica iudeilor", apoi a devenit cea mai bucuroasă); o săptămână mai târziu (Ioan 20:26) [278] ; șapte săptămâni mai târziu, în ziua trimiterii Duhului Sfânt (Faptele Apostolilor 2:1). Și apoi – „în prima zi a săptămânii [...] s-au adunat ucenicii să frângă pâinea" (Faptele Apostolilor 20:7); „în prima zi a săptămânii, fiecare din voi să pună deoparte" o jertfă pentru săraci (1 Corinteni 16:2).

Așadar, insistând asupra celebrării Sabatului, adventiștii nu au făcut o „descoperire biblică". Ci, dând acestei celebrări un caracter exclusivist, au arătat doar că nu au capacitatea bisericii de a combina cele două Testamente.

Și încă o întrebare pentru adventiști. Este vorba despre credința că omul dispare odată cu moartea trupului, că sufletul nu poate exista în afara trupului. Să-i lăsăm pe adventiști să se gândească singuri la pasajele din Scriptură care spun că sufletul există după moartea trupului [279] . Întrebarea mea este aceasta: îndrăzniți să aplicați doctrina voastră despre mortalitatea sufletului la Hristos? A avut Hristos un suflet omenesc? - Fără îndoială: „Sufletul meu este nespus de întristat, până la moarte...". Deci ce s-a întâmplat cu el după răstignire? A murit sufletul lui Hristos după răstignire? A dispărut? A distrus diavolul complet natura umană a lui Isus? Hristos nu mai era acolo - și Dumnezeu L-a chemat din uitare? A fost Hristos fără trup până la urmă? S-a despărțit Dumnezeu complet de natura umană a lui Hristos? Și atunci este învierea o nouă Întrupare, o întrupare într-un cadavru, pentru care este creat din nou un suflet nou? Conform gândirii ortodoxe, moartea lui Hristos este separarea sufletului de trup, dar păstrarea unității lor în Persoana Cuvântului. În această unitate este blocată moartea. Sufletul lui Isus nu este separat de Cuvânt, iar prin el Dumnezeu îi învia trupul.

Și din nou, nu putem să nu observăm că argumentele adventiștilor pe tema nemuririi sufletului uman nu sunt îndreptate atât împotriva Ortodoxiei reale, cât împotriva caricaturii acesteia pe care adventiștii înșiși au creat-o. De exemplu, E. B. Price susține că, dacă recunoaștem existența sufletelor morților, atunci rezultă că morții sunt deja în iad sau în rai și, prin urmare, Judecata a avut deja loc și, prin urmare, nu există nicio bază pentru înviere [280] . În primul rând, voi observa că și aici avem o înțelegere monstruos de legalistă a Scripturii. Se dovedește că învierea oamenilor este necesară doar pentru a duce la îndeplinire o judecată asupra lor. Conform înțelegerii ortodoxe, învierea va avea loc pentru că am

devenit connaturali cu Dumnezeu-omul și nu putem decât să fim înviați, căci suntem purtătorii naturii lui Hristos, acceptată de Dumnezeu și înviată. Învierea nu este o măsură polițienească de a aduce cu forța inculpatul în instanță, ci un dar de la Dumnezeu pentru noi. Conform logicii lui Price, vom fi judecați - și mai întâi vom fi înviați. Învierea este o măsură tehnică luată pentru a duce la îndeplinire Judecata. Și aici nu putem decât să ne alăturăm judecății filosofului ortodox V. Nesmelov: „N-am lăuda niciodată nici măcar o persoană păcătoasă pentru o astfel de faptă, dacă ar scoate din mormânt cadavrul dușmanului său pentru a-i da cu toată dreptatea ceea ce a meritat și nu a primit în timpul vieții sale pământești” [281] . Conform logicii ortodoxe, păcătoșii vor învia nu pentru a primi pedeapsa pentru o viață păcătoasă, ci dimpotrivă - pentru că vor primi pedeapsa, pentru că cu siguranță vor învia din morți. Și El, Judecata de Apoi, va putea ierta păcătosul acolo, unde anterior a întâlnit condamnarea... Dar acum nu mai există nici iad, nici rai. Învățătura ortodoxă spune că înainte de înviere cineva nu poate fi decât la începutul raiului sau al iadului. Cu toate acestea, învățătura ortodoxă despre moarte necesită o discuție separată. Sper să dedic o carte acestui subiect în timp, dar deocamdată voi observa doar că percepția ortodoxă asupra morții este mult mai complexă decât ceea ce ne atribuie adventiștii...

O altă învățătură îi distinge pe adventiști de toți ceilalți creștini. Ei au creat doctrina „sanctuarului ceresc”. Aceasta este cea mai importantă parte a escatologiei extrem de dezvoltate din adventism (dezvoltată atât de mult încât, citind cărțile lor, ai impresia că adventiștii știu mai multe despre a Doua Venire decât Domnul Însuși). Din punct de vedere istoric, este destul de clar de ce au creat-o. Când profețiile despre a Doua Venire, care au dat naștere mișcării adventiste, nu s-au adeverit, liderii noii secte au putut păstra autoritatea organizației lor doar dând o nouă interpretare profețiilor lor anterioare. Nimeni nu L-a văzut pe Hristos venind din nou pe pământ? Ei bine, „înțelegeți spiritual, fraților”. El a venit spiritual, nu trupește. El „a venit” nu la noi, ci în cer. Acolo El a făcut o „venire” într-un anumit „sanctuar ceresc”.

„Înainte de a se întoarce pe pământ, Hristos, ca «Fiu al Omului», se apropie de «Bătrânul de Zile», adică de Dumnezeu Tatăl, și stă înaintea Lui (Daniel 7:13)” [282] . „În 1844, Hristos a apărut înaintea «Bătrânului de Zile» și a început faza finală a slujirii Sale preoțești în sanctuarul ceresc” [283] . Din aceste texte rezultă că «Bătrânul de Zile» din profeția lui Daniel este înțeles de adventiști ca Dumnezeu Tatăl. Și astfel, întreaga lor luptă cu icoanele se prăbușește chiar de la temelie. Formula evanghelică «Nimeni nu L-a văzut vreodată pe Dumnezeu» se dovedește a fi falsă: Daniel a reușit să-L vadă pe Dumnezeu Tatăl [284] …

Hristos a intrat în „sanctuarul ceresc” deoarece „ființele necăzute nu sunt omnisciente. Ele nu pot cunoaște gândurile inimii. Prin urmare, înainte de a doua venire a lui Hristos, trebuie să existe o judecată pentru a separa creștinii

adevărați de creștinii falși și pentru a arăta universului că mântuirea fiecărui credincios adevărat este dreaptă. Chestiunea trebuie decisă între Dumnezeu și univers, nu între Dumnezeu și adevărații Săi urmași. Aceasta necesită deschiderea cărților de evidență și examinarea vieților celor care pretind că sunt credincioși." [285] „Din 1844, judecata de cercetare a avut loc. Locuitorii cerului, prin judecata de cercetare, văd cine dintre morții de pe pământ au adormit în Hristos și, prin urmare, sunt considerați vrednici să aibă parte de prima înviere. Și când această slujire a lui Hristos se va încheia, timpul de probă rânduit pentru oameni înainte de a doua venire se va încheia și el." [286]

Omniștiința lui Hristos („Doamne, Tu știi toate lucrurile" - Ioan 21:17) se dovedește a fi defectuoasă: El are nevoie de foarte mult timp pentru a învăța toate treburile omenești și pentru a-Și da verdictul asupra lor: „Sanctuarul ceresc este curățit prin ștergerea finală a înregistrărilor păcatelor scrise în cărțile cerești. Dar înainte ca aceste înregistrări să fie șterse definitiv, ele vor fi examinate pentru a se stabili cine, prin pocăință și credință în Hristos, a fost considerat vrednic să intre în Împărăția Sa veșnică" [287] . Și acum, timp de un secol și jumătate, Hristos i-a convins pe îngeri... Așa cum în parabola aggadică deja menționată despre cearta lui Dumnezeu cu îngerii legii și dreptății, în sanctuar „Hristos continuă cu zel lucrarea de răscumpărare" [288] , care acum constă în satisfacerea nu a mâniei juste a Tatălui (cum a fost cazul pe Golgota), ci a mâniei și curiozității analoge a îngerilor: slujirea lui Hristos ca preot în cer constă în „a imputa încontinuu meritele jertfei Sale ispășitoare păcătoșilor pocăiți" [289] și, prin urmare, a explica „locuitorilor cerului" de ce El iartă criminalii. Conform soteriologiei juridice a adventiștilor, ca urmare a evenimentelor din primul secol, „acuzațiile lui Satan și-au pierdut forța juridică" [290] . De la mijlocul secolului al XIX-lea, Hristos a avut grijă ca acuzațiile îngerilor să-și piardă și ele forța juridică. Și până când îngerii nu vor fi de acord să devină împreună-slujitorii noștri, Biserica-Mireasă nu va aștepta întoarcerea Mirelui, iar morții vor fi condamnați să zacă în mormintele lor...

Însă cel mai fantastic aspect al învățăturii adventiste despre „sanctuarul ceresc" este asigurarea că acesta însuși trebuie curățit: „În capitolul 8 al profetului Daniel se dezvăluie că, între începerea solemnă a slujirii lui Hristos ca Mare Preot și curățirea sanctuarului ceresc, o putere pământească s-ar strădui să aducă la zero slujirea lui Hristos... Prin lucrările acestei puteri, sanctuarul ceresc, centrul guvernării lui Dumnezeu, a fost distrus și dezonorat" [291] . Această teribilă putere pământească care a pângărit sanctuarul ceresc este Vaticanul. Așadar, cum a reușit Vaticanul să dezonoreze sanctuarul ceresc? Este Papa cu adevărat vicarul lui Hristos, care L-a alungat de la amvonul ceresc?

Acest mit adventist este într-adevăr destul de confuz și superfluu [292] . Dar are un scop pur tehnic: acela de a salva autoritatea fondatorilor sectei. În afara acestui scop, este lipsit de sens.

Și pentru a face acest lucru evident, i-am adresat interlocutorului meu TV menționat mai sus o întrebare de rămas bun, pe care sunt gata să o repet tuturor susținătorilor adventismului: de ce aveți nevoie de doctrina „sanctuarului ceresc”? Care este semnificația sa soteriologică? Ce înseamnă pentru mântuirea voastră personală? Cum vă ajută această doctrină, ca și creștin, să urmați calea mântuirii? Nu pot exista dogme abstracte în teologie. Totul este „pentru noi, oamenii și pentru mântuirea noastră”. Așadar, cum vă ajută acceptarea acestei dogme, care nu este deloc evidentă în Evanghelie, să fiți un creștin mai bun?

Pastorul s-a gândit o clipă. Apoi a spus: Dar este o asemenea bucurie să realizezi că acolo există un sanctuar ceresc, în care se află chivotul legământului... Dar ce bucurie există în legătură cu chivotul, dacă se spune despre vremurile apostolice, ale Noului Testament: „Vă voi da păstori după inima Mea, care vă vor paște cu pricepere și pricepere. Când vă veți înmulți și veți rodi în țară, în zilele acelea, zice Domnul, nu se va mai zice: «Chivotul legământului Domnului». Nu se va mai aduce aminte de el, nu se va mai aduce aminte de el, nu se va mai întoarce la el și nu va mai fi. În vremea aceea, se va numi Ierusalimul «tronul Domnului» și toate neamurile se vor aduna la Ierusalim pentru Numele Domnului” (Ieremia 3:15-17). Și ce este în „chivot”? – Mană! Aceeași mană despre care Mântuitorul a spus: „părinții voștri au mâncat mană și au murit” (Ioan 6:58). Nu va mântui pe nimeni și nu va sătura pe nimeni cu Pâinea Veșnică. Există, de asemenea, o tablă cu cele 10 porunci (nu tabla care a fost scrisă de Mâna lui Dumnezeu, ci a doua, făcută de mâini omenești) și toiagul lui Aaron. Și lucrurile păstrate în chivot au ajuns acolo din cauza sfinteniei lor extreme? Cel puțin toiagul lui Aaron a fost pus în Chivotul Legământului ca o aducere aminte a necredinței și nerecunoștinței față de Dumnezeu a vechiului Israel: „Și Domnul a zis lui Moise: Pune iarăși toiagul lui Aaron înaintea chivotului mărturiei, ca să fie păstrat ca semn pentru cei neascultători, ca să înceteze murmurarea lor împotriva Mea” (Numeri 17:10).

Și dacă „sanctuarul ceresc” nu are alt scop decât să fie un depozitar al relicvelor Vechiului Testament (este ciudat că Domnului Noului Testament i s-a refuzat accesul la sacristia Vechiului Testament timp de 19 secole), atunci acesta este un mit care se încadrează în aceeași categorie cu „poveștile bătrâne” menționate de Apostolul Pavel. Aceasta este o încercare de a construi o geografie cerească, abordări îndepărtate ale ocultismului „cosmic”, adică o încercare de a încălca unul dintre cele mai importante principii ale teologiei biblice: nu vă interesați de structura cerurilor, ci mergeți direct la Creator. Fie că am fost răpit până în al treilea cer în trup, fie că acest cer a fost al treilea sau al șaptelea în afara

trupului, nu știu și nu consider important, Apostolul Pavel ne-a dat o lecție. Scriitorul Genezei, vorbind despre crearea cerurilor de către Dumnezeu, nici măcar nu a folosit cuvinte precum „soare” și „lună” (spunând doar „lumină mare” și „lumină mică”) - pentru a nu folosi acele cuvinte care pentru păgâni erau nume de zeități. Însă adventiștii s-au grăbit din nou să investigheze structurile cerești. Mă tem că în căutarea voastră a „sanctuarului ceresc”, voi, fraților, nu veți întâlni ocultiști care au ieșit la plimbare în „astral”.

Prin urmare, insistarea asupra doctrinei adventiste a sanctuarului ceresc este lipsită de sens din punct de vedere religios și fără rod (și indiferent de cum înțelegem cineva „sanctuarul”, apostolul Pavel descrie intrarea lui Hristos în el în trecut, nu la timpul viitor, raportând-o la Ziua de Paște, nu la secolul al XIX-lea - Evrei 9:12). Iar acuzația ortodocșilor că sărbătoresc duminica în loc de sâmbătă este ignorantă și nefondată.

Există și chiliasm în adventism – visul că la sfârșitul evenimentelor apocaliptice din viitor, Împărăția milenară a lui Hristos, împărăția celor drepți, va fi instaurată pe pământ... Este clar că oamenii care nu au plenitudinea vieții bisericești pline de har nu au sentimentul că Împărăția lui Hristos este deja printre noi. Dar așa este: „El este aici, acum – în mijlocul deșertăciunii întâmplătoare, în curentul tulbure al anxietăților vieții, tu deții taina atotbucurătoare: răul este neputincios; noi suntem veșnici; Dumnezeu este cu noi!” (Vl. Soloviev). „Vreți să simțiți că Împărăția lui Hristos este deja pe pământ? Atunci fiți săraci în duh, căci a lor este Împărăția Cerurilor. «Împărăția Mea nu este din lumea aceasta» – dar totuși vreți să domniți aici, în văzul tuturor, vreți o astfel de împărăție cu Hristos, pe care evreii au așteptat-o și o așteaptă de la Mesia lor. Dar nu va trebui noi să ne lepădăm de adevăratul Hristos de dragul acestei plăceri, așa cum evreii s-au lepădat de El? Amintiți-vă ce scrie Apostolul Pavel despre Împărăția lui Dumnezeu, că nu este mâncare și băutură, ci dreptate, pace și bucurie în Duhul Sfânt (Romani 14:17)”, s-a adresat un misionar ortodox adventiștilor la începutul secolului [293] . Căutarea viitoarei împărății de 1000 de ani ne împiedică să înțelegem că Hristos stă de mult la ușă. Pentru a aduce Împărăția Sa în om, El nu trebuie deloc să aștepte vremea Anticristului.

Așadar, poate că are sens, după ce ați mâncat din mâncărurile predicatorilor americani, să vă apropiați de pragul Bisericii Ruse? Și aici Îl veți găsi pe Hristos și Evanghelia. Și sâmbăta. Dar veți găsi și Rusia aici.

Rusia în pragul contrareformei

Când studiam la seminar (la mijlocul anilor '80), consideram „studiile sectelor” cea mai plictisitoare și inutilă materie. În acel curs nu se vorbea despre krișnaiți, ocultiști, moonișți sau alte „noi mișcări religioase”. Conversația, ca de obicei, era

în principal despre baptiști, adventiști și penticostali. Și mi se părea că studierea istoriei și teologiei lor era profund inutilă. La urma urmei, țara din jurul nostru este complet ateistă și, dacă într-o zi voi întâlni un protestant printre milioane de atei, mă voi bucura mai degrabă de această întâlnire: la urma urmei, este un suflet înrudit. Și acest subiect, sincer vorbind, ne-a fost predat fără nicio pasiune. Așadar, pot depune mărturie: în seminariile ortodoxe, în ajunul „perestroikăi", nu am fost învățați să-i vedem pe protestanți sau catolici ca pe un fel de dușmani; atmosfera școlilor teologice era cu siguranță ecumenică. Oaspeții din Occident, care veneau constant la noi pentru discuții teologice și pur și simplu pentru vizite, ne-au asigurat că admiră Ortodoxia, profunzimea, vechimea, statornicia, rugăciunea ei, că vremurile de înstrăinare dintre creștinii occidentali și cei orientali au trecut și că a venit vremea reconcilierii.

Au trecut zece ani – și atât de multe s-au schimbat. Ortodoxia și protestantismul în Rusia (și, de asemenea, ortodoxia și catolicismul în Ucraina) s-au aflat într-o stare de confruntare directă. Nu noi, nu ortodocșii, acumulam acuzația de agresiune și intoleranță. Pentru noi, anii '70 și '80 au fost anii „destinderii", ai unei „destinderi" ecumenice. Dar această destinderie s-a dovedit a fi o stradă cu sens unic. În timp ce teologii noștri erau ocupați cu „teologia păcii", lumea protestantă (în principal în Statele Unite) acumula forțe pentru o incursiune în Uniunea Sovietică prăbușită. Până în anul 2000, protestanții intenționează să creeze 200.000 de parohii în Rusia (până în 1988, Biserica Ortodoxă Rusă avea aproximativ 11.000 de parohii în toată URSS; în 1996, existau același număr în Rusia).

O acțiune de o asemenea amploare necesită sprijin propagandistic. Iar propaganda protestantă (cu sprijinul jurnaliștilor seculari anti-bisericești) repetă la nesfârșit două teze: 1) predicăm „pur și simplu evanghelia" și 2) ajutăm Biserica Rusă în evanghelizarea Rusiei, nu luptăm împotriva ortodoxiei. Au venit la noi cu o acțiune de pace, dar dacă ortodocșii sunt împotriva misiunii protestante în Rusia, atunci aceasta este o manifestare a intoleranței și agresiunii ortodoxe tradiționale. Ca un hoț care a spart un apartament, îi spune proprietarului când se trezește: „Nu faceți zgomot! Îi împiedicați pe oameni să doarmă!" Protestanții au trimis batalioane de predicatori în Rusia - și în oglinda distorsionată a propagandei, agresorul s-a dovedit a fi totuși Biserica Rusă. În primăvara anului 1996, în orașul siberian Noiabrsk, un predicator adventist a venit la conferința mea și a spus: „De ce veniți voi, teologi moscoviți, aici? Tulburați pacea religioasă din orașul nostru!" Într-adevăr, în acest oraș (un oraș al muncitorilor petrolieri, construit în epoca sovietică, fără biserică sau preot, dar cu o populație de 100.000 de locuitori) existau deja la acea vreme 23 de pastori protestanți de diferite confesiuni. Și astfel, se dovedește că un predicator ortodox, venind într-un oraș rusesc, „tulbură pacea religioasă" pentru că sectele americane consideră deja acest oraș ca fiind al lor!

Deși protestanții nu au ajuns încă la 200.000 de parohii, ei spun: de ce protestează Biserica Rusă, atât de mare și respectată, împotriva prezenței noastre în Rusia? Suntem atât de puțini, pot eforturile noastre să amenințe cumva imensa Biserică Rusă? Într-adevăr, studiile sociologice din ultimii ani au înregistrat un număr stabil, neîn creștere, de protestanți în Rusia: aproximativ unu la sută din populație (în timp ce patruzeci până la șaizeci la sută se autointitulează ortodocși).

Nu știu cum își fac sociologii sondajele. Eu văd ceva diferit. E suficient să te plimbi prin locurile de întâlnire religioasă din orice oraș duminica – și imaginea va deveni departe de a fi clară. Dacă te uiți nu doar la biserici, ci și la cinematografe, centre comunitare, biblioteci, săli de școli și stadioane, vei constata că numărul întâlnirilor de rugăciune protestante dintr-un oraș rusesc obișnuit nu mai este inferior numărului de întâlniri ortodoxe. Câți oameni participă la aceste întâlniri? În cel mai bun caz, aceste numere vor fi egale. Conform observațiilor mele, întâlnirile protestante sunt mai aglomerate. Adică, în ceea ce privește numărul de enoriași efectivi, ortodoxia și protestantismul în Rusia au devenit deja egale. Există însă și un indicator calitativ. Unde sunt mai mulți tineri? Rata de creștere a comunității în viitorul apropiat depinde de acest lucru. Cu excepția Moscovei – sunt incomparabil mai mulți tineri la întâlnirile protestante.

În Rusia, numărul persoanelor care se consideră ortodocși este semnificativ mai mare decât numărul persoanelor ortodocșe reale. Dar, în general, sociologii au propriile criterii pentru a determina numărul persoanelor cu adevărat religioase: este necesar să se pună întrebarea despre influența credințelor religioase asupra vieții de zi cu zi a unei persoane. Oare credința îi influențează acțiunile? În țările catolice, numărul enoriașilor se calculează după numărul de persoane care se împărtășesc în Joia Mare (ziua pomenirii Cinei Cea de Taină, adică a primei Împărtășanii). Se află dacă o persoană merge la spovedanie și la liturghie. În țările protestante, sociologii se întreabă dacă o persoană citește Evanghelia acasă sau aude Biblia doar la slujbele de duminică... Așadar, numărul francezilor care se spovedesc, numărul finlandezilor care citesc Evanghelia acasă, numărul cetățenilor sovietici care și-au declarat deschis religiozitatea în anii ateismului de stat - toate aceste cifre sunt foarte apropiate. Acestea fluctuează între 10-17%. Se pare că acesta este numărul celor care sunt capabili de viață religioasă personală, de alegere religioasă personală și de creativitate religioasă personală. Aceștia sunt cei care au primit „cei zece talanți”. Aceștia sunt oameni care inițial sunt mai înzestrați religios decât alții. Poate că concetățenii lor sunt mai înzestrați în alte domenii (în muzică, în știință, în dragoste...), dar talentul pentru credință este deosebit de strălucit la acești 15 procente.

Ceilalți 85% din sfera religioasă sunt gata să fie conduși. Li se spune: „Sunteți atei” - și ei sunt de acord: „Da, într-adevăr. Preoții ne-au ascuns în mod deliberat

că ne tragem din maimuțe.” Apoi li se spune: „De ce ați uitat credința părinților voștri?! Suntem ortodocși!” - și ei sunt din nou de acord: „Cum am putut să ascultăm poveștile acestor comuniști și să devenim Ivani care nu-și amintesc de rudenia lor!” Când li se spune: „O, ce tot spuneți! Creștinismul este o religie străină, evreii l-au inventat în mod deliberat pentru a înlocui credința noastră ariană vedică originală, pentru a ne obliga pe noi, slavii, să ne închinăm Hristosului lor în loc de Krishen-Krishna!” - mulțimea va fi din nou indignată ascultătoare: „Cât timp mai puteți să ne ascundeți percepția și magia noastră extrasenzorială nativă!”

Soarta națiunilor depinde în sfera religioasă de alegerea făcută de 10-15% dintre cetățenii independenți din punct de vedere religios. Aceasta înseamnă că un misionar nu trebuie să convertească majoritatea populației pentru a converti oamenii la credința sa. Este suficient să atragă atenția și mințile celor care sunt ei înșiși în căutarea adevărului religios. Și apoi aceste zece până la cincisprezece procente își vor transmite experiența și convingerile celorlalți... Dar asta dacă sarcina este pozitivă și globală: convertirea unei națiuni întregi. Dar dacă sarcina este pur negativă: divizarea națiunii, atunci este suficient să se împartă aceste 15 procente în douăzeci de grupuri de câte jumătate de procent fiecare - și organismul național va fi decapitat spiritual. Asta fac sectele în Rusia de astăzi.

Și șaizeci de milioane de ruși se consideră ortodocși doar până când consensul a zece milioane (fragmentate între ele, dar unite în respingerea ortodoxiei) le spune: ce spui, a fi ortodox nu mai e la modă!

În general, sunt convins: generațiile următoare vor fi împărțite între ocultiști și protestanți. Dar pentru Ortodoxie acest lucru nu este catastrofal; ar fi o înfrângere pentru Ortodoxie dacă neofiții ocultiștilor și protestanților ar veni la ei din biserica noastră, și nu din ateism. Victoria sectelor ar fi identică cu înfrângerea Bisericii numai dacă Ortodoxia ar avea milioane de adepți și apoi ar începe să-i piardă rapid. Însă decenii de persecuție au împins Ortodoxia într-un ghetou atât de mic încât pur și simplu nu mai are nimic de pierdut. Ortodoxia va crește, tot mai mulți oameni se vor converti la Ortodoxie din necredință, din protestantism și din ocultism. Dar rata de creștere a comunităților ortodoxe va fi net inferioară ratei de creștere a cercurilor oculte și a întâlnirilor protestante.

În primul rând, pentru că Ortodoxia este prea complicată. În epoca aplatizării și simplificării, cu cât mai primitivă - cu atât mai eficientă. O persoană dintr-o societate tehnologică caută tehnologie peste tot: „Cum să înveți engleza în 20 de lecții”, „Cum să slăbești în două săptămâni”, „Cum să-ți construiești singur o casă de vară”, „Cum să scapi de alcoolism în zece ședințe”, „Cum să intri în Împărăția lui Dumnezeu în cinci pași”. Iar sectele de aici corespund perfect spiritului

vremurilor. Ocultiștii spun: iată un guru pentru tine, iată o mantră pentru tine și în trei ore ești deja în nirvana completă. Protestanții dau broșuri de zece pagini cu instrucțiuni despre unde să pui data și semnătura pentru a intra în Împărăția Cerurilor („Dacă l-ai acceptat pe Hristos ca Mântuitor personal, atunci pune aici semnătura și data convertirii tale. Ești mântuit!!!"). Ortodoxia nu se poate reduce la astfel de instrucțiuni. Cunoașterea despre om, despre secretul super-tehnologic al libertății sale, care a fost acumulată aici, nu permite crearea vreunei tehnologii. Ortodoxia este reflexivă, protestantismul este propagandistic și dinamic.

Slavă Domnului că în Ortodoxie nu există pliante precum cel distribuit la Moscova lângă cinematograful Cereomușki de către Seminarul Teologic Metodist Rus și Biserica Metodistă Yangmun din Moscova: „Suntem poporul rus de renume mondial [294] . 1. Suntem poporul unei țări cu o istorie de 1000 de ani de creștinism [295] . 2. Să nu poluăm apa, pământul și tot ce se află pe el, pentru a lăsa urmașilor noștri un pământ frumos. 3. Să avem grijă de clădirile și structurile pe care le folosim. 4. Având în vedere siguranța copiilor noștri, să nu spargem sticle de sticlă. 5. Pentru a trăi în pace, să ne iubim aproapele ca pe noi înșine. Ce îți va da credința în Iisus Hristos? - Dorințele tale prețioase se vor împlini; Sufletul tău va fi plin de pace și bucurie. Necazurile tale vor trece ca zăpada de primăvară; O minune minunată se va abate asupra ta; Mâine va fi mai bine decât astăzi și decât ieri. Te invităm la slujbă. Vizitând biserica, vei găsi fericirea. Slujbă timp… Telefon…".

Civilizația modernă este o civilizație a reclamei, o lume a insistenței zâmbitoare. Insistența în reclame, asigurările publicitare despre propria capacitate de a vă rezolva toate problemele („sunați-ne pur și simplu!!!") sunt complet străine etosului vieții ortodoxe. Comportamentul publicitar este considerat pur și simplu lipsit de etică aici. Nu există violență propagandistică în Ortodoxie, ci mai degrabă există o teamă de profanare propagandistică. O persoană ortodoxă ar prefera să ascundă o minune decât să cheme o echipă de jurnaliști TV. O sectă își va declara calm reprezentantul „cel mai remarcabil" și „om de știință de renume mondial", „teolog", „făcător de minuni", „predicator". Legile reclamei o impun: afirmații categorice, cuvinte atrăgătoare... Dar nu-mi pot imagina un astfel de anunț care să anunțe sosirea unui predicator ortodox într-un oraș oarecare...

În plus, estetica și simbolismul complex al cultului ortodox sunt în mod clar inferioare eficacității cântărilor protestante primitive. Dintre toate formele de cult, Ortodoxia a ales și a păstrat cele mai frumoase și complexe - dar numai pe ele. Există o triplă complexitate aici - complexitatea arhitecturii liturgice; complexitatea limbii slave bisericești și complexitatea muzicii. Da, chiar și frumusețea și complexitatea muzicii bisericești pot face dificilă perceperea sensului slujbei. Omul modern nu are cultura cântării pe care o aveau rușii în

secolul trecut; nu știe să audă cuvintele din spatele muzicii. Prin urmare, cupletele protestante primitive pe care o persoană le poate ridica sunt mai predispuse să o implice într-o rugăciune catedrală decât concertele lui Bortnianski sau Vedel. Așadar, o persoană care intră într-o biserică rezolvă două puzzle-uri deodată: dintr-o melodie foarte complexă și lungă, el, un locuitor obișnuit al orașului, care nu are nicio cultură a cântecului, trebuie mai întâi să selecteze textul și apoi să încerce să-l traducă din slavă bisericească în rusă din mers. Și numai după aceasta, după ce ai înțeles deja ce se spune, repetă ceea ce ai înțeles pentru tine însuți, transformând cuvintele citite de cititor sau preot în cuvintele rugăciunii tale personale și ale cererii tale personale.

Se spune că Biserica Ortodoxă este mai puțin activă decât protestanții și, prin urmare, inferioară lor. Dacă ești sau nu de acord cu această teză depinde de ce înțelegi prin cuvântul „biserică”. De obicei, „biserica” este înțeleasă ca ierarhie și cler. Și în acest caz, nu se poate vorbi despre vreo „pasivitate” sau „lene” a bisericii. Este suficient să petreci cel puțin o zi cu un preot ortodox pentru a înțelege că această slujbă nu este pentru leneși. Boala și durerea bisericii noastre sunt altele: practic nu avem un sistem de „transmisii” care să transfere energia preoților către enoriași.

Printre protestanți, aproape fiecare enoriaș este predicator. Pentru noi, nu orice preot. De ce? Doctrina ortodoxă nu interzice slujirea misionară a laicilor. Dar de ce tac enoriașii noștri? Adevărul este că în Ortodoxie este aproape imposibil să se folosească cele mai eficiente mijloace de educație: predarea conform principiului „fă cum fac eu”. Dacă îi întrebi pe enoriașii ortodocși cum au ajuns la credință, răspunsul va fi în cele din urmă unul: „Domnul i-a călăuzit”. Chiar dacă această frază este precedată de o oră și jumătate de povestire confesivă, această frază tot va fi rostită. Și acesta este cel mai profund sentiment al oricărui ortodox: nu eu am fost cel care a venit să accept Ortodoxia, ci Domnul m-a călăuzit. Chiar și eu pot vorbi timp de două ore despre cum am făcut călătoria de la student al Departamentului de Ateism Științific de la Universitatea de Stat din Moscova la student al seminarului teologic. Cutare și cutare cărți, cutare și cutare gânduri, cutare și cutare întâlniri, cutare și cutare descoperiri... Dar când interlocutorul meu este complet convins că nu putea fi altfel, că singura cale de la departamentul ateu era spre mănăstire, eu voi spune totuși: de fapt, toate acestea nu sunt adevărate. Dacă aveți iluzia că eu însumi m-am dus și m-am gândit să merg la seminar, atunci acest lucru nu este adevărat. De fapt, am rezistat cât am putut. Fiecare nou impuls se stingea în nisipul vieții studențești de zi cu zi. Și apoi, după câteva luni, scânteia se aprindea din nou. În general, am rezistat cât am putut, iar Domnul m-a luat și m-a târât spre zidurile Lavrei...

Vreau să spun că bisericile ortodoxe sunt pline de enoriași – oameni care au venit ei înșiși la biserică. Iar comunitățile protestante sunt formate din enoriași:

oameni care au fost prinși pe stradă și aduși, escortați la un grup de studiu biblic. Aceasta înseamnă că un protestant își amintește cum anume a devenit creștin. Își amintește cum l-au abordat, cum i s-au adresat, ce au spus. Își amintește ce argumente au adus, la ce întrebări au răspuns și cum au răspuns. A experimentat tehnologia lucrării misionare pe sine și, prin urmare, o poate reproduce cu ușurință pe altcineva. Dar nimeni nu a condus un creștin ortodox în biserică, el a simțit un fel de împingere din interior – și cum poate reproduce acest cutremur sufletesc în inima altcuiva?..

Nu preoții sunt cei care aduc oamenii la bisericile ortodoxe. Preoții îi întâlnesc în biserică. Și în biserică devine clar că preotul poate educa, hrăni sufletul persoanei care a venit cu cuvântul Evangheliei, dar aproape că nu are ocazia să o învețe cum să-i educe pe alții care nu au venit încă. Există trei moduri prin care un preot se adresează unui enoriaș - și toate aceste trei metode nu sunt reproductibile în afara bisericii. Prima este predica. Dar chiar și cea mai bună, mai inteligibilă și mai profundă predică cu greu poate fi repovestită de un enoriaș colegilor săi din munca seculară. Genul unei predici bisericești este prea specific: o intonație nefiresc de înaltă a vorbirii, o tonalitate în care fiecare frază se termină cu un semn de exclamare, un didactism accentuat. Și, prin urmare, o predică bisericească nu poate fi reprodusă în comunicarea umană obișnuită.

Comunicarea unei persoane cu un preot în timpul spovedaniei nu este deloc supusă transferului către terți. Și dacă este nefiresc ca o persoană să se adreseze familiei sau vecinilor săi cu intonația unei predici bisericești, atunci este complet monstruos să li se ofere ca părinte spiritual.

În cele din urmă, preotul predică atât prin rugăciunea sa, cât și prin fervoarea liturghiei sale (săvârșirea slujbei). Dar aceasta este din nou o metodă de influențare a unei persoane de neimaginat în afara bisericii.

Asta înseamnă că o persoană care a părăsit o biserică ortodoxă își poate împărtăși sentimentele, experiențele, dar aproape că nu poate - gândurile, cuvintele. Văd o cale de ieșire din această situație (care era normală în societatea creștină, dar nu și în cea păgână) în două moduri.

În primul rând, preotul trebuie să devină nu doar un „întâistătător”, ci și un „președinte”. Este necesar să se creeze condiții pentru comunicarea non-liturgică între enoriași și preot. Trebuie doar să „stai” cu preotul, să vorbești, să bei ceai după slujbă. Ceea ce se spune într-un astfel de mediu este mai ușor de reținut, mai ușor de reprodus și repovestit.

În al doilea rând, clerul trebuie să devină mai exigent față de laici. Preoții se amestecă prea puțin în viața oamenilor, prea puține schimbări au loc în viața unui

om după ce acesta vine la biserică. „Ascultarea” este cuvântul care trebuie să treacă de zidurile mănăstirii și să intre în viața unei parohii obișnuite. Și aceasta nu va fi violență împotriva oamenilor. La urma urmei, există un număr imens de oameni care vor cu adevărat să slujească biserica, să-L slujească pe Hristos și pe aproapele lor. Vin și întreabă: „Ce să facem?”, iar noi le spunem: ei bine, veniți și rugați-vă...

Respectatul meu coleg de la Departamentul de Filosofie a Religiei de la Universitatea de Stat din Moscova, profesorul I. Ya. Kanterov, a sugerat odată, când a discutat despre motivele creșterii sectelor în rândul tinerilor: „Declinul popularității religiilor istorice, în care rolul credincioșilor obișnuiți, de regulă, este redus la participarea pasivă la cult și respectarea ritualurilor, a avut și el un efect. Statutele și reglementările stricte inerente acestora sunt percepute de oameni (în special de tineri) ca un obstacol în calea exprimării de sine și a căutărilor spirituale, ceea ce îi încurajează să își realizeze nevoile în alte forme alternative” [296]Sunt de acord cu această judecată pe o treime. Nu sunt de acord cu teza despre „scăderea popularității religiilor istorice” în Rusia (într-o țară în care, conform evaluării corecte a lui Woland, un ateu se uita pe fiecare fereastră, Ortodoxia pur și simplu nu avea unde să cadă mai jos). Sunt de acord că rolul prea pasiv atribuit enoriașilor în viața Bisericii Ortodoxe este motivul pentru care tinerii „trec” adesea prin Ortodoxie fără a rămâne în ea. În cele din urmă, din nou nu sunt de acord cu ideea că „statutele și regulamentele stricte” ale Ortodoxiei îi obligă pe tineri să o părăsească. Mijlocul lucrării prof. I. Ya. Kanterova și finalul său sunt într-o incompatibilitate logică: din teza că Ortodoxia pierde pentru că nu necesită activitate din partea oamenilor, nu rezultă că oamenii caută o mai mare libertate în secte... Este adevărat, există o legătură între faptul că enoriașii din viața noastră bisericească sunt pasivi și faptul că oamenii, abia atingând viața bisericească, merg adesea la secte. Dar aceasta nu este o căutare a unei mai mari libertăți, aceasta nu este o cale de la „dogmele și canoanele” Ortodoxiei la anarhismul creativ al religiozității netradiționale. Nu, acesta este rezultatul „neliniștii” unui tânăr enoriaș ortodox căruia nu i s-a dat nicio ascultare, care, chiar și intrând în biserică, a rămas totuși singur cu sine însuși, care nu a găsit un mentor spiritual în biserică și nu a îndeplinit cerința muncii spirituale și a dăruirii. Iată o persoană care era gata să se dedice ascultării, care era gata să accepte toate dogmele și canoanele, de îndată ce i se spunea despre ele și era gata să îndeplinească orice ordine - de îndată ce i se dădeau, o astfel de persoană intră în viața strict reglementată a unei secte, în lumea controlului cotidian și cuprinzător asupra conștiinței și vieții sale private, într-o lume în care i se va permite să muncească, să acționeze, dar activitățile sale vor fi controlate. Va scăpa de pasivitate - dar numai pentru că va deveni o rotiță manipulată. Dacă nu vorbim despre oameni cu o „psihologie a victimei” deja formată și nu despre oameni cu psihopatologii, ci despre oameni complet sănătoși care s-au aflat în „secte totalitare”, atunci aceștia sunt toți Alioșa

Karamazov. Alioșa, auzind odată cuvintele Evangheliei în biserică „Dacă vrei să fii perfect, renunță la tot și urmează-Mă!”, a decis: Nu pot da cinci copeici în loc de „totul” și în loc de „urmează-Mă” să merg doar la liturghie. Și s-a dus la o mănăstire. Deci nu pentru că regulile ortodoxe sunt prea „stricte” oamenii merg la secte, ci pentru că, având aceste reguli teoretic stricte, preoții nu îndrăznesc să se implice în soarta unui tânăr enoriaș într-un mod exigent...

În bisericile ortodoxe (din nou, cu excepția Moscovei și a altor câteva centre universitare mari), numărul tinerilor din biserică este exact egal cu numărul slujitorilor bisericești (cântăreți, gardieni, băieți de altar, cititori). Mulți tineri vin la biserică. Rămân în biserică doar cei care au reușit să-și găsească un loc de muncă. O persoană în vârstă caută o modalitate de a se desfășura și o mângâiere în biserică și în credință. Un tânăr caută o ispravă, o slujire. El caută cui să-și dea energia, „caută cui să se închine”. Nu este o coincidență faptul că cele mai tinere secte nu sunt cele care organizează viața religioasă pe principiile celei mai mari libertăți, ci așa-numitele „culte totalitare” care cer o dedicare completă slujirii noului profet. Ortodoxia este prea discretă, prea tactoasă. „Învață, dragul meu, ia note de 10, nu-ți supăra părinții și vino la biserica noastră în zilele de sărbătoare și poate citește această carte” - acestea sunt cuvintele noastre obișnuite de rămas bun către un tânăr proaspăt botezat. Dar trebuie să-i oferim persoanei noi responsabilități: „Slujește!” Numărul ministranților din biserică nu poate fi nelimitat. Dar asta înseamnă că trebuie să creăm obediențe în afara bisericii: comunități de spitale, cercuri pedagogice, frății misionare... Da, trăiește-ți viața normală. Dar dacă ai venit la biserica noastră, atunci să știi că ai învățat nu o cale nouă, ci cel puțin două: la biserica noastră și, de asemenea, la orfelinatul vecin... Asta trebuie să-i învățăm pe enoriașii noștri: să-i învățăm să împărtășească bucuria lor.

Aceasta nu necesită o reformă nici a doctrinei, nici a structurii ierarhice a bisericii sau a ordinii liturgice. Multe parohii ortodoxe din alte țări și din Rusia deja realizează o extindere similară a vieții parohiale dincolo de cadrul vieții liturgice. Acest lucru se va întâmpla și în Rusia. Până când acest lucru se va întâmpla, vom ceda în fața protestanților. Profunzimea teologiei noastre nu ne va ajuta până când nu vom găsi și nu vom realiza răspunsul la întrebarea: cum, după ce am pătruns în această adâncime, să ieșim din ea din nou la suprafață și cum să mărturisim secretele inefabile ale misticismului ortodox în limbajul cotidian...

Deocamdată, tocmai viața bisericească din Moscova este cea care înspăimântă și încurajează în același timp. Privind cu atenție, putem înțelege ce se va întâmpla în Rusia peste câteva decenii. Parohiile ortodoxe din Moscova sunt alcătuite din două cercuri de oameni. Acestea sunt „bunicile” tradiționale, oameni care, prin tradiție, vârstă și parțial prin educație, vin la biserică. Și intelectualii. Tinerii constituie deja o parte foarte vizibilă a enoriașilor (în special în bisericile

nou deschise). Dar aceștia sunt tineri destul de specifici: studenți universitari, în mare parte cu studii umaniste. Ceea ce nu avem sunt muncitori; nu există oameni din sfera producției în sine sau din sectorul serviciilor. Aceasta înseamnă că astăzi oamenii vin la Ortodoxie fie cu un minim de educație, fie cu un maxim. Oamenii vin cu un interes stabil pentru filosofie, pentru istoria culturii. Ortodoxia este complexă, ambiguă, suficient de dialectică pentru a interesa o persoană cu un gust umanitar.

Comunitatea umanitară de astăzi este mai respectuoasă și mai sensibilă față de tradiții, față de arhaism. Iar faptul că Ortodoxia s-a dovedit a fi mai veche decât Protestantismul nu mai este considerat un neajuns al Ortodoxiei. Iar afirmația obișnuită a protestanților despre modernitatea lor ridică o contra-întrebare dificilă: nu sunteți voi, fraților, locuitori prea recenți ai istoriei noastre pentru a fi păstrători ai Adevărului universal? Nu există o prăpastie prea mare între momentul apariției voastre și epoca Evangheliei?

Astăzi, omul este din nou recunoscut ca o ființă holistică, în care nu trăiește doar rațiunea. Ortodoxia a fost acuzată că este mai puțin înclinată decât protestanții să țină predici raționaliste. Astăzi, este clar că omul este mai complex decât modelul său simplificat, raționalist, și că Ortodoxia este puternică prin faptul că poate influența nu doar prin cuvinte. Culorile estompate ale icoanelor și culorile stridente ale veșmintelor preoțești, vocea și privirea preotului, vechimea rugătoare a templului și curgerea caldă, lină, de neînțeles a vorbirii slave bisericești, mirosul de tămâie și gustul prosforei (care a devenit aproape memorabilă genetic de-a lungul mileniului) influențează inima și sentimentele omului, găsesc acces la astfel de suflete încât ar fi mai greu de pătruns cu un cuvânt direct, predicând și edificator. Lumea modernă recunoaște din nou integritatea omului și, prin urmare, a devenit mai capabilă să înțeleagă cunoștințele străvechi ale Ortodoxiei că nu fiecare postură, nu fiecare mâncare și nu fiecare îmbrăcăminte ajută la lucrarea spiritului.

Acest simț al înțelepciunii și sobrietății tradiției este încă proprietatea doar a intelectualilor umaniști. Aceștia privesc Ortodoxia cu o simpatie din ce în ce mai mare. Dar tocmai ceea ce îi place unui cercetător în științe umaniste la Ortodoxie poate provoca o reacție de respingere și neînțelegere la o persoană cu o mentalitate tehnică: că Ortodoxia este prea informală, netehnologică, prea diferită de lumea ziarelor. După cum a remarcat părintele Alexandru Elchaninov, care a contribuit mult la predicarea Ortodoxiei, Ortodoxia este „caracterizată de o anumită frică de persuasiune” [297] . Și la Mitropolitul Antonie de Souroj am dat peste o remarcă izbitoare despre modul în care Hristos Însuși a comunicat cu ucenicii Săi [298] . Primii Săi apostoli - Andrei, Petru, Ioan, Iacov, Filip, Natanael - nu sunt chemați imediat de El. Unul câte unul îl descoperă pe Mesia în Isus și, în cele din urmă, Îl mărturisesc cu strigătul de bucurie al lui Natanael: „Rabi, Tu

ești Fiul lui Dumnezeu, Tu ești Împăratul lui Israel.” Acum, chiar în acest moment, Hristos nu-i atrage după El, ci, dimpotrivă, îi trimite acasă - în Galileea. Dacă Isus ar fi fost un lider politic sau carismatic, sau pur și simplu un om care se bucură de conducerea sa, El ar fi folosit inspirația și încântarea lor, devotamentul lor de neofit, pentru a-i chema la „muncă” și a-i obliga să meargă imediat și să predice despre El. Dar Hristos nu face asta. „Hristos nu are nevoie de oameni inspirați. El are nevoie de oameni care trăiesc cu o convingere calmă, limpede ca cristalul, profundă, oameni cărora Duhul Sfânt le poate da inspirație, dar care nu trăiesc cu propria lor încântare umană. Nu poți construi pe asta.” Și numai două luni mai târziu, Isus vine din nou la ei. El nu face minuni, nu ține predici înflăcărate, nu le amintește de trecut. El vine și le spune: „Urmați-Mă”. Și ei își aruncă mrejele și pleacă. Nu își urmează propria încântare, propriile experiențe despre Hristos. Îl urmează pe Hristos Însuși. În practica ortodoxă, harul acordat în Sacrament (în primul rând în Botez) nu este adesea simțit imediat. Duhul nu Se revelează imediat cu o respirație de bucurie și puritate indescriptibilă. Adesea așteaptă până când impresiile și entuziasmul mult prea omenești ale ritului trăit se estompează – și abia atunci se dezvăluie. În acest fel, duhului iluziei nu i se dă ocazia să vină la tine cinci minute după ce încântarea inimii s-a potolit și să șoptească: „Ei bine, erai pur și simplu entuziasmat, te aflai într-un mediu nefamiliar – asta e tot. Nu există har acolo…” Experiența primei Întâlniri, descrisă în Evanghelie și interpretată atât de pătrunzător de Mitropolitul Antonie, nu a devenit un lucru de domeniul trecutului. Ea încă trăiește în Biserică, fără mâini omenești.

Frica de persuasiune este teama de profanare, teama de a identifica sacrul cu cuvinte prea pripite și situaționale. Această frică este de înțeles astăzi pentru oamenii care se tem de tehnologii și ideologii care manipulează oamenii [299] .

În marea ocultă care inundă Rusia, creștinii se vor consolida în jurul celei mai vechi tradiții creștine – ortodoxia. În plus, cu cât protestantismul prinde rădăcini mai profunde în Rusia și cu cât instinctul ortodox al poporului devine mai semnificativ, cu atât mai tangibil va fi rezultatul inevitabil al revoluției religioase din anii '90: Reforma din Rusia, care a început cu succesul misionar fără precedent al sectelor protestante, își va pierde în cele din urmă avântul. În ciuda slăbiciunii ortodoxiei tradiționale, cu sprijinul maxim acordat protestanților de către elitele străine și interne, Rusia tot nu va deveni o țară protestantă. În ecumenul creștin rus, Contrareforma ortodoxă va învinge. Protestanții vor trebui în continuare să se confrunte cu fenomenul unui flux masiv de oameni de la ei către ortodoxie. Vor trebui în continuare să se gândească la influența ortodoxiei ruse asupra protestantismului care migrează în Rusia.

Consecințele acțiunilor umane pot fi destul de neașteptate. Astfel, misionarii străini nu sunt deloc interesați de trezirea Ortodoxiei în Rusia. Predicând aici, ei

speră, desigur, că credința rușilor pe care îi convertesc va fi identică cu propria lor înțelegere a Evangheliei. Dar roadele nu corespund întotdeauna așteptărilor. O persoană este mai profundă decât lumea convingerilor și cunoștințelor sale conștiente. Își poate trăi întreaga viață fără să-și amintească formele particulare de comportament asociate, de exemplu, cu paternitatea sau cu înmormântarea celor dragi. Se pare că arhetipurile corespunzătoare sunt străine vieții sale. Dar apoi atinge acest domeniu al vieții - și comportamentul său în mod neașteptat, poate chiar și pentru el însuși, începe să capete aceleași forme ca și comportamentul părinților și strămoșilor săi în aceleași spații ale existenței umane. Cu cât ceea ce s-a întâmplat cu o persoană este mai vital (sau mai fatal) important - cu atât formele răspunsului său sunt mai conservatoare, mai tradiționale. „Indiferent cum se schimbă modele, doliul femeilor rămâne același, pentru că în durere o femeie nu inventează, ci ia ceea ce este gata și general acceptat. Aceasta este explicația întregului conservatorism: ceea ce este serios este conservator”, nota părintele Alexandru Elchaninov în jurnalul său.

Religia se ocupă de cele mai serioase lucruri din viața umană. Prin urmare, indiferent cât de mult a fost distrusă viața seculară în Rusia, indiferent cât de mult contrastează modurile de viață lumești din vechea Rusie cu cele postcomuniste, fundamentele antropologice ale vieții religioase au rămas aceleași. Până când o persoană nu s-a trezit spiritual, viața sa interioară poate părea absolut ireligioasă. Dar, așa cum fiecare mamă adresează cuvintele tuturor mamelor bebelușului ei (pe care nici nu l-a cunoscut, nici nu l-a rostit când era fetiță), tot așa un credincios trezește în sufletul său experiența spirituală care a fost ascunsă până acum, nu numai a sa, ci a întregii sale națiuni. Și printre seminariștii protestanți locali și tinerii predicatori există mulți oameni care sunt înrădăcinați în Ortodoxie nu în gândurile lor, ci în straturi mult mai profunde ale sufletului lor. Trăsăturile lor de caracter (poate nici măcar nu foarte evidente în anii de necredință de odinioară), modul în care percep Evanghelia, rugăciunea și oamenii sunt mai aproape de Ortodoxie decât de protestantism. Tiparele de predicare americane sunt respingătoare pentru mulți protestanți ruși sinceri. Ei înțeleg că Evanghelia nu poate fi promovată ca un alt produs nou pe piață care garantează cumpărătorului o fericire nemărginită. Ei, la fel ca mulți ruși, sunt dezgustați de modul american de a asigura că, crezându-l pe predicator și deschizând Cartea Vieții, noul convertit va găsi înăuntru ceva de genul unui „strat gros, gros de ciocolată” [300] . În plus, mulți simt acut și dureros ruptura cu lumea istoriei și culturii lor natale. Iar ruptura este vizibilă chiar și în vorbire, chiar și în gesturi, și este atât de dureros să privești copiii ruși care vorbesc deja cu accent american [301] . Uneori, ei înșiși privesc înapoi și se întreabă: este într-adevăr necesar să fii american pentru a fi creștin?

Și astăzi putem vedea deja o reacție destul de remarcabilă a protestanților ruși înșiși la activitățile coreligionaților lor străini din Rusia: „Este extrem de dăunător

să desfășori o lucrare de evanghelizare fără a ține cont de cultura națională, religia și tradițiile locale. De exemplu, nu se pot folosi aceleași metode de proclamare a evanghelizării într-o țară musulmană ca într-una creștină tradițională. Adesea, rezultatul este opusul a ceea ce se dorește. Campaniile de evanghelizare, formate prin natura lor sub influența spectacolelor occidentale, determină o parte semnificativă a populației să respingă protestantismul ca un mod de gândire și cultură occidentală străină. Evanghelia este universală. Multe inițiative misionare din Occident sunt denominaționale. Drept urmare, în țările noastre apar cele mai incredibile comunități și biserici. Zelul misionarilor trimiși de aceste misiuni în crearea comunităților „lor" este de înțeles. Nu există nimic de obiectat, dar dacă, pentru a crea biserica „lor", membrilor bisericilor locale existente li se oferă bani, și nu o sumă mică, pentru a se transfera la una nou înființată, atunci acest lucru este complet incompatibil cu înțelegerea noastră a serviciului misionar... Hoarde întregi de reprezentanți ai diferitelor secte și religii s-au îndreptat spre noi... Numai la Moscova sunt înregistrate peste o sută de organizații occidentale. Și fiecare dintre ele dorește să-și implementeze propriul program, încercând să folosească în acest scop infrastructura bisericească existentă, care este încă atât de slabă încât nu poate rezista acestui atac nici organizațional, nici spiritual. Organizațiile misionare locale nu pot concura cu misiunile occidentale puternice, iar cei mai buni lucrători se transferă pentru a servi în organizațiile occidentale. Astfel, misiunile locale sunt lipsite de traducători, editori, predicatori, misionari. Drept urmare, în loc să primească ajutor și sprijin din partea misionarilor occidentali, inițiativele locale trebuie să lupte pentru a-și implementa viziunea asupra serviciului misionar." Aceasta este o parte din „Scrisoarea deschisă a Consiliului de Coordonare a Misionarilor către toate organizațiile occidentale interesate de răspândirea Evangheliei în fosta Uniune Sovietică" [302] .

Tocmai interesele misionare impun să nu se sublinieze inutil diferențele dintre cele două culturi (americană-protestantă și rusă-ortodoxă), ci, ori de câte ori este posibil, să se folosească imaginile, evoluțiile și autoritățile culturii ortodoxe pentru predicarea protestantă. Dar, după ce au deschis lumea protestantismului influenței tradiției spirituale ruse, înțeleg organizatorii misiunilor protestante că, simultan cu protestantizarea Rusiei, „rusificarea" protestantismului va crește?

Este deja de observat că emisiunile protestante sunt însoțite de sunetul clopotelor, iar casele de rugăciune sunt decorate cu picturi și icoane. Cu doar zece ani în urmă, baptiștii ruși au fugit de imaginea crucii ca un anumit personaj, destul de lipsit de ambiguitate, al folclorului rusesc - astăzi, baptiștii ridică deja cruci deasupra bisericilor lor. Pe clădirile lor, în loc de inscripțiile anterioare „casă de rugăciune a creștinilor evanghelici-baptiști", există denumiri mai tradiționale pentru Rusia - „biserica creștinilor evanghelici". „Prezoții seniori" regionali nu se împotrivesc nici măcar numirii oficiale de „episcopi". Corurile protestante

lansează discuri cu lucrări ale compozitorilor ortodocși ruși (adevărat, înlocuirea textului sau traducerea lui din slavona bisericească în limba rusă colocvială). Almanahul teologic al Seminarului Baptist din Odessa a început o rubrică permanentă și, se pare, condusă cu dragoste, dedicată părinților ortodocși ai Bisericii.

Da, există un moment de adaptare pur misionară în această privință – dorința de a folosi autoritatea credinței tradiționale pentru a predica propria credință. Dar mi se pare că există ceva mai profund în această privință. Printre cunoștințele mele protestanți, nu există niciunul care să nu meargă măcar uneori să se roage în bisericile ortodoxe. Unul dintre ei, când a fost întrebat la biserică cu o întrebare nedumerită – „Ce face aici?" – a răspuns pur și simplu: „Vreau să mă rog. M-am săturat de petrecerile noastre cu varză."

La începutul secolului nostru, în timpul primului val al protestantismului în Rusia, preotul ortodox Serghei Șciukin și-a transmis impresiile despre întâlnirile stundiste: „Și astfel, mă uit la aceste fete și la alte stundiste, care probabil erau toate recent ortodocșe, ascult ce spun, ce cântă și mă gândesc: ele încă au gândurile noastre, sentimentele noastre, cuvintele noastre. De la noi, nu de altundeva, au spionat ceva și l-au luat pentru ele, iar ceea ce au luat de la noi le hrănește și le încălzește, le face fericite. Dar au luat puțin și slab din bogăția noastră. Cântecele lor nu sunt talentate, melodiile lor sunt triste, gândurile lor nu sunt ample. Dar noi avem în mâinile noastre ceva etern și măreț, legat de suferința lumii, sudat laolaltă de gândirea lumii, calculat timp de secole, acceptat de popoare. Și ar fi atât de ușor să le dăm din acest etern și atotcuprinzător acel puțin care îi satisface. Dar nu le-am dat nimic din bogăția noastră și ne-au părăsit" [303] .

De atunci, ortodocșii nu au devenit mai activi. Dar nici stundiștii nu au devenit mai profunzi. Dar ceea ce nu au „stundiștii" actuali, spre deosebire de cei prerevoluționari, este un sentiment de familiaritate cu ortodoxia. Pentru o persoană care a trăit un stil de viață ortodox și a mers la împărtășania obligatorie anuală toată viața, este foarte dificil să se întoarcă la ortodoxia familiară după ce a fost într-o comunitate protestantă. Dar pentru protestanții ruși de astăzi, ortodoxia este o religie complet necunoscută. Nu din ortodoxie, ci din ateism au ajuns la Botez. Și, prin urmare, sunt mai predispuși decât strămoșii lor spirituali de la începutul secolului să observe în ortodoxie ceva ce protestantismului îi lipsește... Și încă o schimbare importantă: în memoria protestanților ruși de astăzi, nu există nicio experiență de constrângere și control asupra conștiinței lor de către Biserica Ortodoxă. Trecerea de la o comunitate persecutată la religia dominantă este întotdeauna inestetică din punct de vedere moral. Astăzi, această piatră a fost îndepărtată din conștiința protestanților. Convertirea la ortodoxie nu este același lucru cu trădarea fraților.

Iar prăpastia dintre conștiința protestanților și viața lor îi va împinge și pe ei spre Ortodoxie. La urma urmei, protestanții sunt mai profundi decât învățătura lor. Și vor observa din ce în ce mai mult că diversitatea și profunzimea vieții lor spirituale și mentale nu pot fi cuprinse în formulele catehismelor lor. Catehismul repetă: „Tu ești sfânt! Nu mai păcătuiești, decât puțin! Nu mai bei și nu mai fumezi!" Iar conștiința își îndeamnă cuvintele pentru rugăciune: „Iartă-mă, Doamne, cel nenorocit, iartă-mi păcatele, în care mor mult mai des decât prind viață în Tine. Iartă-mi căldicelia și indiferența, iartă vanitatea și lenea, iartă-mă că nu Te-am simțit în inima mea de mult timp." Și de aceea vreau să merg nu doar la casa unde cântă doar „Aliluia, aleluia, aleluia!", ci și la cel sub ale cărui bolți strigă: „Doamne, miluiește-te, Doamne, miluiește-te, Doamne, miluiește-te!"

În plus, ceea ce se întâmplă în lumea protestanților este ceea ce se întâmplă și în lumea oamenilor în general: oamenii mor. Și inima cere în fața următorului sicriu: „Rugați-vă pentru cei plecați, pomeniți-l, ajutați-l cu rugăciunea voastră!" Și catehismul spune din nou: „Nu îndrăzniți! Acesta este păgânism! Nu vă puteți ruga pentru cei morți!" Și aici alegerea este inevitabilă: fie vă zdrobiți inima în ghearele dogmei baptiste, fie vă ascultați conștiința și intrați pe furiș într-o biserică ortodoxă, aprindeți acolo o lumânare și vă rugați pentru cel de care v-ați despărțit…

Există și un astfel de predicator al ortodoxiei precum natura rusă. Nu doar rusă, desigur. În ortodoxie există sentimentul că lumea nu este străină de Dumnezeu, că frumusețea pământească este sfințită de Frumusețea Cerească. Există poezie panteistă în ortodoxie. Acest sentiment al sfințirii lumii, estetica sacră nu se regăsește în protestantism. Conform observației corecte a istoricului antichității F. Zelinsky, „Protestantismul este re-iudaizarea creștinismului. Ritualul frumos, simbolic, al bisericii medievale a fost distrus; contrar psihologiei, dar în favoarea sinagogii, cultul s-a concentrat exclusiv în cuvânt. Natura a fost din nou de-divinizată: Răstignirile care marcau vârfurile dealurilor și răscrucile, capelele și imaginile Maicii Domnului și ale sfinților care sfințeau ogoare și dumbrăvile au dispărut. Reacția a fost și aici neo-umanismul secolului al XVIII-lea: apropierea de antichitate a dus inevitabil la o apropiere de creștinismul elen. Chiar și acum, protestanții ortodocși nu se pot împăca cu faptul că Schiller devine „catolic" în „Fecioara din Orleans" și în „Maria Stuart", iar Goethe devine „catolic" în „Faust", mai ales în a doua parte a sa" [304] .

Protestantismul nu simte realitatea Întrupării: nu cunoaște materia sfântă, carnea sfințită (carnea sacramentului, materia îndumnezeită). Principiul „doar Scriptura" elimină natura din cercul obiectelor experienței religioase și din numărul învățătorilor religioși. La fel ca gnosticismul, protestantismul duce lipsă de „liniște" bună. Are activism secular, dar nu există un simț religios al lumii ca „trup al lui Dumnezeu". Nikolai Gumilev are o poezie numită „Biserica Evanghelică".

Casa aceea era roșie, oarbă,
Un zid ascuțit,
Și doar în vârf, sclipind,
Două ferestre înguste se vedeau.
Am împins ușa. Mi-era clar,
Aici nu vor refuza un străin,
Așa că mortul poate zăcea în mormânt,
Așa că fiul poate intra la tatăl său.
Tremurând deasupra, sub chiar boltă,
Scheletul neclar al unei nave,
Care naviga pe ape furtunoase
Cu un cârmaci de încredere la cârmă.
Și de jos se auzea mult zgomot,
Că banca cânta în spatele băncii,
Și înaintea lor era cineva sever,
Citind cartea Genezei.
Și chiar în acel moment imensitatea
Mi-a stropit pieptul ca un val,
Și am înțeles acea certitudine
Acum găsită pentru totdeauna.
Când am ieșit,
Ochii mei au văzut că lumea a devenit tăcută,
Obiectele lumii au fugit,
Ca și cum n-ar exista deloc.
Și numai în zorii orbitori,
Unde pământul se termina cu cerul,
Steagul care pleca al unei nave nepământene flutura îmbietor
.

Un pastor baptist mi-a indicat această poezie: în cartea „Tradiție, Dogmă, Rit” am citat una dintre referințele lui Gumilev la protestantism, care era evident rece, iar interlocutorul meu protestant (care deja căuta drumul spre ortodoxie) a considerat necesar să-mi reamintească faptul că Gumilev avea o percepție mai complexă asupra protestantismului. El a citat această poezie ca exemplu de imagine pozitivă a protestantismului în poezia lui Gumilev. Când am recitit-o singur, nu am simțit nicio „pozitivitate” în ea. Da, există o încercare conștientă de

a spune ceva bun despre luteranism, dar stiloul trădează o experiență complet diferită a inimii. Este frig acolo. Lumea moare, dispare în evlavia pe care o propovăduiește protestantismul: „Când am ieșit, ochii mei au văzut că lumea a devenit mută”. O persoană care a trăit un „moment de imensitate” într-o biserică ortodoxă, atunci, dincolo de pragul bisericii, dimpotrivă, simte ca și cum toată natura cântă împreună cu ea „O, lumină liniștită” sau „Lăudați numele Domnului”. Dar aici, „obiectele lumii au fugit, ca și cum n-ar fi fost deloc acolo” [305] .

Înțeleg că experiența subiectivă poate fi diferită, iar mulți protestanți au o experiență religioasă a universului. Mi se pare pur și simplu că experiența „liturghiei de primăvară” este mai mult luată în considerare în teologia ortodoxă, în cultul ortodox, în icoana ortodoxă, în obiceiurile ortodoxe nescrise (mesteceni și iarbă în biserica de pe Sfânta Treime) și în arhitectură (o biserică ortodoxă nu este o săgeată a unei catedrale gotice care zboară de pe pământ, nu este o „corabie nepământeană” a unei biserici luterane; o biserică ortodoxă antică se agață de pământ, revărsând aur din cupolele sale pe pământ din ceruri [306]).

Întrucât sentimentul estetic nu poate fi eradicat dintr-o persoană, cred că în protestantism vor apărea oameni care, experimentând frumusețea pământului, vor înțelege estetica ortodoxiei.

Și chiar și un interes pentru studierea Scripturii, dacă este profund, sincer și stabil, îl va conduce pe un protestant către lumea Ortodoxiei. Căci este prea important să înțelegem sensul (sau mai degrabă semnificațiile) Cuvântului lui Dumnezeu și nu putem fi niciodată siguri că un tânăr predicator parohial (sau profesorul său de studii biblice de la un seminar coreean sau american) a dezvăluit pe deplin întreaga profunzime a unei anumite ziceri sau evenimente. Și este firesc să ne întrebăm - cum au înțeles creștinii primelor generații, ai primelor secole, acest loc? Iar protestantul în mintea căruia se naște această întrebare va descoperi o lume a gândirii incomparabil mai profunde, mai umane și mai spirituale decât lumea manualelor pentru „cursuri prin corespondență”. Voi cita interpretarea lui Origen (secolul al III-lea) a pildei bunului samaritean (Luca 10:30): „Un om oarecare” este Adam; Ierusalimul este paradisul; Ierihonul este această lume (::00000). Un om „coboară” din Ierusalim la Ierihon (acest lucru este literal, căci Ierihonul se află sub Ierusalim, iar în sistemul lui Origen acest lucru este cu atât mai semnificativ cu cât, în viziunea sa, lumea actuală s-a format ca urmare a căderii (nnnnnnnn0) universului spiritual original). Omul a mers de bunăvoie, a „coborât” din Ierusalim la Ierihon și a căzut în mâinile tâlharilor. Tâlharii sunt forțe și energii spirituale ostile omului (0••••••00000000•••0000000) sau „învățători falși care au venit înainte de Hristos”. Tâlharii care îi scot hainele rătăcitorului „îl dezbracă de incoruptibilitate și nemurire” și „îl privează de orice virtute”. Loviturile pe care le-a primit sunt vicii și păcate. Faptul că tâlharii l-au lăsat pe om „abia viu”, pe jumătate mort,

înseamnă că moartea a atins jumătate din natura umană, căci sufletul a rămas nemuritor. Preotul care nu l-a putut ajuta pe omul rănit este legea Vechiului Testament; levitul sunt profeții, iar bunul samaritean este Hristos. Samariteanul „a purtat păcatele noastre”. Măgarul pe care a fost pus rănitul este trupul Domnului, iar hanul în care a fost adus este Biserica. După ce l-a adus pe om la Biserică, care îi primește pe toți, Hristos nu a plecat imediat, ci a îngrijit pe cel bolnav o zi și o noapte, vindecându-i rănile, iar dimineața a plecat, încredințându-l pe rănit proprietarului hanului, adică Îngerului Bisericii. Cei doi denari dați de samaritean sunt cunoașterea Tatălui și a Fiului și cunoașterea că Tatăl este în Fiul și Fiul în Tatăl [307] .

Adventiștii afirmă: „Biblia nu implică o interpretare alegorică sau mitică a cărții Genezei” [308] . Dar oare cineva ar fi îndepărtat de Biblie de o interpretare alegorică, cum ar fi, de exemplu, propusă de Origen în Hexaemeron: Firmamentul care desparte apele este despărțirea omului exterior de cel interior. Dacă apele – păcatele și patimile – au fugit din sufletul omului, el a devenit uscat și acest uscat a devenit pământ, iar pe el a crescut rodul purității. Acum firmamentul este vrednic de a fi împodobit cu lumini – și în sufletul nostru strălucește Soarele-Hristos („Eu sunt lumina lumii”) și luna-Biserica. Așa cum Luna primește lumină de la Soare, tot așa primește și Biserica de la Hristos (vezi Origen. Omilii despre Geneza 1:3-5)... Desigur, aceasta este departe de a fi singura modalitate de a citi primul capitol biblic și departe de a fi singurul sens încorporat în el. Dar repet din nou: o astfel de lectură va împiedica o persoană să devină creștină?

Un alt episod biblic: „Povestea lui Iona conține un mare mister. Balena pare să semnifice timpul, ca neoprinzându-se niciodată, ci curgând mereu și absorbind substanțele născându-se în intervale de timp mai mult sau mai puțin prelungite... Răsturnarea lui Iona de pe corabie în mare semnifică căderea din viață în moarte a primordialului. Înghițirea de către balenă semnifică distrugerea noastră inevitabilă, care are loc în timp; căci pântecele în care s-a ascuns Iona cel înghițit este pământul atotconsumător, care primește tot ceea ce este distrus de timp. Și așa cum Iona, după ce a petrecut trei zile și tot atâtea nopți în pântecele balenei, a ieșit din nou sănătos, tot așa și noi toți, după ce am trecut pe pământ cele trei distanțe ale veacului prezent, adică începutul, mijlocul și sfârșitul, din care constă timpul prezent, vom învia. Căci, în general, există trei diviziuni ale timpului: trecutul, prezentul și viitorul. Prin urmare, Domnul, după ce a petrecut același număr de zile pe pământ, a arătat clar că la împlinirea diviziunilor menționate ale timpului, va veni învierea noastră, care este începutul veacului viitor și sfârșitul prezentului. În acel veac există...” „nu este nici trecut, nici viitor, ci doar prezentul” (Sfântul Metodie din Olimp, secolul al III-lea) [309] .

Iată o interpretare a textului Vechiului Testament, care ar trebui să fie foarte apropiată de spiritul protestanților, dar care este greu de înțeles de teologia lor: „Legea i-a poruncit preotului să ia doi porumbei: să junghie unul, să stropească pe cel viu cu sângele lui și să-l lase să zboare liber. Această acțiune a fost o imagine și o umbră a adevărurilor. Căci Hristos a fost junghiat, iar sângele Său, care ne-a stropit, ne-a înaripat, pentru că ne-a dat aripile Duhului Sfânt pentru a zbura nestingheriți în văzduhul Dumnezeirii" (Sfântul Macarie Egipteanul, secolul al IV-lea) [310] .

„«Împăcă-te cu potrivnicul tău în calea judecății» (Matei 5:25): Și o numește pe conștiință un potrivnic" (Abba Dorotei) [311] . „Și Lot, după cum cred, a fost îndreptățit pentru că, trăind printre oameni, nu i-a condamnat niciodată" (Sfântul Ioan Scărarul) [312] .

Sarcina predicatorului este de a dezvălui cum se leagă un pasaj biblic sau altul de viața noastră modernă. Sarcina lui este de a transfera Biblia din trecut în prezent. Iar Părinții Bisericii antice au știut să facă acest lucru cu o profunzime și o evidentă strălucire - este suficient să ne amintim doar de „Marele Canon" din Postul Mare al Sfântului Andrei Cretanul. Iar cunoașterea acestei arte străvechi nu va strica niciun creștin sau predicator.

Și gândirea teologică, dacă dorește să se elibereze de cătușele scolasticii „teologiei sistematice", este capabilă să atragă o persoană în lumea ortodoxiei. Și ce altă literatură spirituală ar trebui să citească un protestant rus în limba sa maternă, cu excepția gânditorilor ortodocși? Protestantismul nu și-a creat încă propria literatură în limba rusă, iar traducerile analfabete provoacă arsuri la stomac. Și dacă un baptist vrea să gândească, să reflecteze, atunci îi alege pe N. Berdiaev și V. Soloviov, S. Bulgakov și V. Losski... Și se regăsește în lumea gândirii ortodoxe controversate, ascuțite, libere și profunde. În anii 1930, Gheorghi Fedotov prezicea: de când Pușkin va începe să fie publicat în Uniunea Sovietică, ortodoxia se va întoarce. Același lucru se poate spune și despre protestanții ruși: odată ce ai început să-l citești pe liberalul Berdiaev, mai devreme sau mai târziu vei ajunge la Teofan Pușnăvitul [313] .

Chiar și în literatura teologică americană, diferențele dintre creștinismul istoric (adică ortodoxia) și protestantism încep să fie evaluate mai profund. R. E. Webber, profesor de teologie la Wheaton College din Statele Unite (o facultate cunoscută în cercurile protestante drept „Vaticanul evanghelismului"), a publicat un articol intitulat „O critică a creștinismului evanghelic de masă". Iată un fragment din acesta [314] .

„Am văzut brusc ceva superficial, îngust și ipocrit la biserica evanghelică și la mine însumi în relație cu ea. Această descoperire m-a pus în căutarea a ceva

mai mult. Am început să privesc în trecut. Rătăcirile mele m-au condus la studierea istoriei bisericii; și abia când i-am descoperit pe primii părinți ai bisericii am început să înțeleg ce mă tulbura la creștinismul evanghelic... Noi [teologii care împărtășesc opiniile lui Webber - A.K.] preferăm să ne numim evanghelici ortodocși. Aceasta implică faptul că admirăm munca părinților bisericii și credem că perspectivele lor oferă corecturi valoroase la ceea ce credem a fi doar o umbră slabă a creștinismului istoric în structura creștinismului evanghelic mainstream."

Webber înțelege că „problema centrală a creștinismului evanghelic mainstream este că nu a reușit să înțeleagă sensul deplin al Întrupării". Webber vede această „dezîntrupare" a gândirii protestante în șase domenii, dintre care vom nota doar câteva, care au fost discutate direct în comparația noastră anterioară dintre ortodoxie și protestantism. În primul rând, el vede viziunea baptistă asupra istoriei ca fiind dezîntrupată. În opinia sa, „viziunea protestantă asupra istoriei s-a dovedit a fi apropiată de gnosticism. Dumnezeu este presupus a fi implicat doar parțial și periodic în istorie. Eșecul de a recunoaște istoria se manifestă în non-istoricitatea creștinismului evanghelic. Conștiința noastră istorică nu merge mai departe decât Dwight L. Moody sau, cel mult, Reforma. Puțini dintre noi se consideră implicați în istoria bisericii care începe în primul secol." Abordarea cu adevărat creștină a istoriei Bisericii, care se opune acestui anti-istorism, spune că „a privi istoria prin prisma Întrupării înseamnă a recunoaște existența principiilor umane și divine în procesul istoriei".

Webber vede, de asemenea, percepția protestantă asupra Bisericii ca fiind dezcorporată și spiritualistă. Destul de apropiat de eclesiologia ortodoxă, Webber scrie: „Biserica este existența lui Hristos în lume prin slujire, Sfintele Scripturi și sfintele daruri ale Euharistiei, transmise de apostoli și păzite și protejate de prezența Duhului Sfânt. Problema cu creștinismul evanghelic de masă este că nu am reușit să recunoaștem natura dual misterioasă a bisericii vizibile. Separăm umanul de divin și nu vedem inerența divinului în uman. Rezultatul este ceva de genul «docetismului ecleziastic». La fel ca reprezentanții docetismului, care nu au recunoscut omul trupesc în Hristos, refuzăm să înțelegem natura umană a bisericii. Din această cauză, biserica în lume devine o entitate destul de vagă și nedefinită. Devine o sală de conferințe, un cort al evangheliștilor sau un loc pentru întâlniri prietenoase."

În cele din urmă, respingând patosul iconoclast al „evanghelicilor" americani, Webber admite că adevărul Întrupării Cuvântului lui Dumnezeu nu poate decât să dea naștere la întruchiparea adevărurilor și experiențelor spirituale în forme concrete și tangibile de cult, ritual și venerare a altarelor. „Principiul Întrupării afirmă pentru totdeauna importanța formei - tangibilă și materială - ca mijloc prin care prezența principiului divin este posibilă. Evanghelismul în masă a pierdut în

cea mai mare parte simțul inerenței principiului divin în forma umană. Am adoptat o viziune gnostică asupra utilizării formei în cult. Aceasta se manifestă în antipatia noastră față de rugăciunile scrise, în refuzul nostru de a folosi corpul, în neglijarea simțurilor; în îndepărtarea prezenței reale din Împărtășanie; în respingerea viziunii creștine asupra timpului, exprimată în procesiunea bisericească și ciclul zilnic de închinare; în eșecul nostru de a înțelege relația dintre liturghie și arhitectură, liturghie și artă, liturghie și muzică. Drept urmare, cultul a devenit uman prin natura sa și, ca atare, este menit să ne dezvolte mințile, să ne îmbunătățească bunăstarea sau să ofere o formulă pentru succes. Proclamația a fost înlocuită de explicații; Împărtășania prin invitație; lauda prin divertisment; Duhul Sfânt prin manipulări inteligente; simțul liturgic al spațiului prin publicul concentrat în jurul amvonelor; simțul creștin al timpului prin sărbătorile naționale; dansul sacru prin poznele predicatorilor; altarul printr-un..." „platforma; corul bisericii prin saluturi personale zgomotoase și enervante; și îmbrăcămintea stridentă și chiar provocator de obscenă. Nu am reușit să înțelegem că respingerea formei nu este atât o respingere, cât înlocuirea unei forme cu alta. Avem nevoie de o formă umană de spiritualitate care, bazată pe valori biblice, să poată rezista valorilor care domină visul clasei de mijloc."

Ceea ce a spus Webber este o expresie a cerințelor simple ale unei inimi credincioase. Când o persoană își amintește că a fi creștin este mai important decât a fi protestant, ajunge la aceleași concluzii la care a ajuns Webber.

Sunt convins că valul de asprime al neofiților se va potoli, iar protestantul va ajunge să înțeleagă că viața omului nu este doar o carte de benzi desenate din seria „colorează-o singur", unde tot ce i se cere unui creștin este să poată lipi citatul potrivit din Biblie fiecărei situații de viață.

Va veni o înțelegere a faptului că propria viață spirituală nu poate consta doar în a le spune altora că, să zicem, atunci când eram ateu, eram păcătos, iar când credeam în Hristos, deveneam fericit. Dar atunci experiența de două mii de ani a bisericii istorice, ale cărei cărți și rugăciuni vorbesc exact despre ce se întâmplă cu un creștin după ce și-a început deja călătoria, despre cum să recunoască și să depășească pericolele ascensiunii spirituale, va părea familiară și necesară...

În general, o schismă se formează deja printre teologii protestanți ruși (cel puțin printre baptiști și adventiști). Și aceasta va fi schisma tradițională rusă a „occidentaților" și „nativilor". Pentru unii, structura americană a vieții parohiale și literalismul încrezător în sine în abordarea Bibliei sunt normative. Pentru alții - în mai mare concordanță cu tradiția ortodoxă decât cu „baptiștii sudici" - credința nu este un domeniu de publicitate, ci de secret, iar smerenia rugătoare rusă (kenoticitatea) le este mai aproape decât publicitatea americană.

Există deja oameni care au auzit anterior doar lucruri rele despre Ortodoxie de pe buzele învățătorilor sectari, dar apoi au recunoscut brusc în Ortodoxie adevărata întruchipare a speranțelor lor, a bucuriei lor, a celor mai înalte valori ale lor. După o cunoaștere mai atentă a Bisericii, ei încetează să mai perceapă Ortodoxia ca pe o stranie excrescență semi-păgână a Evangheliei. După ce au comparat mărturia autentică a Părinților Bisericii cu caricaturile Ortodoxiei care le erau familiare anterior, ei descoperă lumea Bisericii, iar cuvinte de bucurie se nasc în adâncul inimilor lor: „Târziu Te-am iubit, Frumusețe, atât de bătrână și atât de tânără, târziu Te-am iubit! Aici erai în mine, iar eu eram în exterior și acolo Te-am căutat, eu, urâtul, am pătruns în această lume frumoasă creată de Tine. Tu erai cu mine, dar eu nu eram cu Tine. Departe de Tine, lumea m-a ținut, ceea ce nu aș fi fost, dacă nu ar fi fost în Tine. „Tu ai chemat, ai strigat și mi-ai străpuns surditatea; Ai fulgerat, ai strălucit și mi-ai alungat orbirea; „M-ai atins și m-am înflăcărat de pacea Ta” (Augustin, Spovezi. 10, 27).

Este posibil ca protestanții, venind victorioși în Rusia ateistă, să trezească aspirații ortodoxe în propriii enoriași și teologi. Și atunci protestanții ruși vor face eforturi pentru a reduce decalajul dintre credințele noastre - prin completarea evanghelizării cu experiența bisericească. Și cine știe - poate într-o zi protestanții ruși, stăpânind două limbaje teologice și stiluri de argumentare, își vor îndrepta predicile către America și Europa. Și această predică nu va fi străină de Ortodoxie.

Am considerat decorarea catedralei luterane de pe strada principală din Hildesheim, un oraș din Saxonia Inferioară, ca un semn neașteptat și bun: întreaga decorațiune a bisericii consta din fotocopii ale unor icoane rusești: Sfânta Treime atârna deasupra altarului, iar în stânga era Maica Domnului din Vladimir. Ar fi util să-i luăm în excursii la această biserică luterană, locul de naștere al protestantismului...

Istoria neoprotestantismului dă, de asemenea, speranță că, în viitor, atitudinea protestanților față de ortodoxie va deveni mai blândă. Sectele care au venit astăzi în Rusia sunt reprezentative ale așa-numitului „fundamentalism protestant”. Acesta a apărut ca un protest secundar: un protest împotriva profanării Bibliei, împotriva „criticii biblice”, care nu recunoaște dreptul la existență pentru profeții și miracole, împotriva acelor tendințe din protestantismul liberal care, în general, l-au plasat dincolo de limitele creștinismului și, uneori, de orice religiozitate [315] . Protestantismul a apărut ca un protest împotriva catolicismului. Neoprotestantismul – ca un protest împotriva protestantismului. Așadar, poate că este timpul să oprim acest lanț de rebeliuni și să aruncăm o privire mai atentă asupra tradiției Bisericii creștine antice? Mai mult, această tradiție nu a dispărut, nu a murit. Este încă vie în acea ortodoxie foarte arhaică, „depășită”. Din punct de vedere ortodox, există ceva atractiv în mișcarea

neoprotestantă: la fel ca ortodocșii, neoprotestanții nu se rușinează de credința lor, nu se rușinează de Biblie. Uneori, cu o fervoare tinerească, se ceartă acolo unde ar fi complet nepotrivit să „spargă scaune” (de exemplu, pe tema „creaționismului”). Dar hotărârea lor de a trăi conform Bibliei nu poate decât să le placă. Desigur, ei nu trăiesc atât conform Bibliei, cât conform înțelegerii lor despre Biblie, adesea foarte superficială, foarte parțială. Dar dorința este bună. Și de aceea simt în ei ceva mai aproape de ortodoxie decât chiar în catolicism. Biblia este o carte ortodoxă. Iar cei care o prețuiesc și o studiază sunt deja pe calea spre ortodoxie.

P.S. Principalele teze ale acestui articol au fost publicate de mine în cartea „Contează cum crezi?” (1994). Un an mai târziu, presupunerile pe care le-am făcut au fost într-o oarecare măsură justificate. Un scandal grav a avut loc la Academia Teologică Adventistă Zaokskaya: un profesor care era ca o față a Academiei în contactele sale cu intelectualii rusi, poetul și scriitorul spiritual Oleg Senin, a plecat. Alți cinci studenți s-au convertit la ortodoxie odată cu el.

Metode de dezbatere cu protestanții

În ultimii ani, am acumulat o experiență pe care aș prefera să nu o acumulez. Aceasta este experiența disputelor cu sectele, inclusiv cu cele protestante. Pe baza acestei experiențe, aș sugera ca persoanele care doresc să apere Ortodoxia de atacurile protestante să folosească următoarele sfaturi în timpul conversațiilor (care pot fi implementate, desigur, numai dacă interlocutorii au suficient timp pentru comunicare și interes reciproc unul față de celălalt).

1. După ce ați început o discuție pe un anumit subiect, nu permiteți schimbarea acestuia. Foarte des, un sectar, văzând că afirmația sa pe această temă nu obține efectul dorit (deoarece este destinată unor persoane care nu sunt familiarizate nici cu Biblia, nici cu gândirea ortodoxă), schimbă rapid subiectul: „Bine, despre ce vorbim cu aceste icoane, dar spuneți-mi, de ce...”. Prin urmare, la începutul discuției, este necesar să definiți clar subiectul acesteia și să cereți interlocutorului să îl formuleze independent sau să fie de acord cu formularea dumneavoastră a problemei în discuție. Și apoi, până când acest subiect nu a fost discutat suficient de detaliat, nu permiteți să săriți la alte subiecte, revenind iar și iar la subiectul inițial al discuției: „Ne pare rău, nu vorbim despre asta acum”.

2. Verificați cu atenție citatele biblice oferite de protestanți. Uneori, aceștia pun un punct acolo unde ar trebui să fie doar o virgulă, iar acest lucru pierde o parte semnificativă din sens. De exemplu, sintagma biblică pe care o folosesc atât de des, „Nimeni nu L-a văzut vreodată pe Dumnezeu”, continuă: „Unul-născut Fiu, care este în sânul Tatălui, El L-a descoperit”. Și dacă prima parte a sintagmei

vorbește clar împotriva oricărei posibilități de pictare a icoanelor, atunci a doua parte deschide posibilitatea reprezentării: ceea ce este descoperit este de descris. Dacă citează cuvintele că „Dumnezeu [...] nu cere slujba mâinilor omenești”, atunci obligați-i să citească această sintagmă până la sfârșit: „ca și cum ar avea nevoie de ceva” (Faptele Apostolilor 17:24-25). Protestanții folosesc începutul acestei sintagme atât pentru a nega semnul crucii, cu care ortodocșii se binecuvântează pe ei înșiși, cât și pentru a respinge icoanele, fără să ne gândim la explicația pe care Apostolul Pavel o dă cuvintelor sale de la sfârșitul acestei propoziții. Pentru a înțelege acest gând al Apostolului, trebuie să ne gândim: oare Dumnezeu nu are nevoie doar de slujba mâinilor omenești? Și de ce are nevoie? Slujirea gurilor omenești care cântă „Aleluia”? Slujirea picioarelor omenești (misionari care umblă prin univers pentru a proclama Evanghelia)? Slujirea pungilor omenești deschise pentru a plăti zeciuiala bisericii? Dumnezeu chiar nu are nevoie de nimic. El este plenitudinea întregii existențe. Nu are nevoie de lume, nici de oameni, nici de sufletele noastre. După cum spunea un teolog ortodox, „Nu suntem necesari lui Dumnezeu; suntem doriți.” Dumnezeu ni se dăruiește pur și simplu pe Sine, dragostea Sa. El ne cere: veniți la Mine nu pentru că am nevoie de voi, ci pentru voi înșivă; nu veniți ca să mă simt mai fericit, ci ca voi să trăiți. Prin urmare, nu numai că slujirea mâinilor omenești este inutilă pentru Dumnezeu, ci și slujirea inimilor și slujirea conștiinței. Dumnezeu nu are nevoie de Evangheliile scrise și publicate de mâini omenești, ci noi avem nevoie de Evanghelie. Dumnezeu nu are nevoie de icoane, ci avem nevoie de ele pentru a ne aminti de Dumnezeu mai des. Semnul crucii ne amintește de Jertfa Iubirii - și ce este rău în această amintire? Dumnezeu nu are nevoie de ea. Înseamnă asta că tot ce nu are nevoie Dumnezeu, nici noi nu avem nevoie? Dumnezeu nu are nevoie de mâncare. Poate că nici noi nu ar trebui să mâncăm? Dumnezeu nu are nevoie de avioane. Poate că misionarii protestanți vor înceta să mai zboare la noi din America?

3. În timpul discuției, s-ar putea să se întâmple ca adversarul să folosească argumente care se exclud reciproc și să facă acuzații care se distrug reciproc. De exemplu, protestanților le place foarte mult propria „modernitate”, occidentalitatea și, în principiu, se consideră cu un ordin de mărime mai educați decât ortodocșii. Ortodocșii, spun ei, au doar superstiții ignorante, magie medievală și rămășițe păgâne. Iar de partea protestanților se află întreaga putere a culturii moderne. Prin urmare, când ți se spune: „Voi, ortodocșii, nu studiați Biblia, ci doar vă îndepliniți ritualurile fără minte”, puneți aceste cuvinte în inimă... După un timp, după ce i-ați prezentat interlocutorului, de exemplu, teologia ortodoxă a icoanei sau alte aspecte ale gândirii și vieții ortodoxe, adversarul va spune exact opusul: „Ei bine, toate acestea sunt intelectualizări, toate acestea sunt filozofie. Dar noi avem Biblia și, pentru un creștin, este suficientă singură.” Așadar, mai întâi ar afirma cu aplomb că Ortodoxia este prea primitivă pentru a fi adevărată, apoi ar susține că Ortodoxia este prea complexă pentru a fi

adevărată. În conversațiile mele cu protestanții, aceștia au urmat exact acest scenariu și aș dori să-i avertizez și pe alții în această privință. După ce ați auzit ambele teze una după alta, rugați-vă interlocutorul să decidă: fie Ortodoxia este prea primitivă pentru el, fie prea complexă...

4. Ca primă temă de discuție, aș sugera alegerea problemei unității creștinilor. „Să fie o turmă și un păstor"; „Tată, toți să fie una" - aceasta nu este doar rugăciunea lui Hristos către Tatăl, ci și porunca Lui către noi. De la un protestant trebuie să auzim acordul cu teza că unitatea creștinilor este un lucru bun, că creștinii ar trebui să protejeze unitatea și să tindă spre ea. Numai dacă o anumită persoană sau un grup propovăduiește principii care împiedică în mod evident lucrarea mântuirii omului - numai atunci putem înceta să comunicăm cu ei. În alte privințe, pentru orice creștin, principiul formulat de Fericitul Augustin ar trebui să fie evident acceptabil: „În principal - unitatea, în secundar - diversitatea și în toate lucrurile - dragostea". Creștinii nu au dreptul să rupă unitatea Trupului lui Hristos decât pe probleme ritualice sau din cauza diferențelor de metode pedagogice sau misionare. Prin urmare, fiecare dintre pretențiile noastre unii împotriva altora ar trebui luată în considerare ținând cont de rugăciunea preotească a Mântuitorului pentru unitatea creștinilor: este acesta un motiv suficient de important pentru o ruptură? Vom îndrăzni să spunem la Judecata de Apoi, înaintea lui Hristos și în prezența apostolilor (în special a apostolului Pavel, care i-a învățat atât de multe pe creștini despre toleranța reciprocă): am rupt comuniunea cu acești creștini din acest motiv? O ruptură dintr-un motiv nedemn este un păcat. Dacă această schismă a avut loc din cauza informațiilor insuficiente despre opiniile și practicile grupului de creștini pe care îl condamnăm, atunci acesta este un păcat iertabil. Dacă schisma a fost inspirată doar de setea de putere, sau de setea de confruntare, sau de setea de disidență („da, da, știu că înțelegeți această problemă diferit și că aveți motive să o interpretați diferit, dar eu consider în continuare practica comunității mele ca fiind singura posibilă"), atunci acesta este un păcat incomparabil mai grav. Acest păcat este unul dintre cele care strigă către Dumnezeu, către Judecata Sa și către răzbunarea Sa.

5. Următorul subiect de discuție și acord este identificarea propriu-zisă a subiectului, a materialului de discuție. Trebuie să se convină de la bun început că discuția este de natură teologică și că, prin urmare, pozițiile doctrinare ale comunităților sunt supuse comparării: nu păcatele anumitor enoriași sau pastori, nu abaterile de la principiile doctrinare, ci principiile în sine. Dacă se dovedește că ortodocșii nu respectă întotdeauna principiile propriei Biserici, atunci acesta nu este un motiv pentru a se rupe de ortodocși. Acesta va fi pur și simplu un îndemn la consecvență. Acesta va fi un îndemn de a încerca să devenim ortodocși mai buni decât unii dintre noi.

6. După aceste acorduri preliminare, aș sugera ca primul subiect pentru discuția teologică propriu-zisă să fie chestiunea interpretării Scripturii. Nu ar trebui să ne grăbim prea mult să-i ridicăm pe adversari la rangul de adversari ai Bibliei. Dacă o persoană nu este de acord cu mine, poate însemna că pur și simplu nu este de acord cu înțelegerea mea despre Biblie și nu cu Biblia în sine sau cu Dumnezeu. Diferența dintre ortodoxie și protestantism constă într-o diferență în interpretarea Cuvântului lui Dumnezeu. Anumite versete biblice permit interpretări și aplicații foarte diferite în viață. Și, prin urmare, trebuie să ne uităm la care dintre interpretări ia în considerare numărul mai mare de mărturii biblice. Aici, sarcina participantului ortodox la discuție este de a reduce entuziasmul interlocutorului protestant, care este obișnuit să creadă că interpretarea sa a Bibliei este evidentă și că este pur și simplu imposibil să înțeleagă Scriptura în alt mod.

7. Trecerea la următoarea parte a conversației va fi ușoară. În acest moment, interlocutorul protestant va fi deja obosit, deoarece nu are voie să izbucnească tot ceea ce a fost învățat să condamne în Ortodoxie și, prin urmare, va începe să reproducă cu bucurie reproșurile standard care ne sunt adresate. Icoane, botezul copiilor, venerarea sfinților, „să nu numiți pe nimeni tată”, „dacă cineva adaugă sau scoate un cuvânt din această carte”, „Dumnezeu nu cere slujba mâinilor omenești”, „mântuirea vine din credință”... Înțelegerea ortodoxă a acestor probleme a fost expusă mai sus [316] .

Dar după ce fiecare subiect succesiv este epuizat, cere-i interlocutorului tău protestant: acum, că știi de ce Ortodoxia face asta și cum înțelege această acțiune, ne mai consideri apostați și păgâni? Consideri această întrebare anume un motiv suficient pentru dezbinarea noastră? Și nu-mi spune: „dacă toți ortodocșii ar înțelege-o cu adevărat așa cum tocmai mi-ai explicat...” – am fost de acord că comparăm principiile doctrinare ale tradițiilor noastre teologice și nu măsura în care unii dintre enoriașii noștri le înțeleg și le îndeplinesc. Deci, această întrebare nu merită o dezbinare? Și aceasta? Și aceasta? Așadar, scuză-mă, de ce îi consideri pe ortodocși păgâni necredincioși, de ce ești despărțit de noi? Și ține minte bine – cine poartă păcatul despărțirii neautorizate? Noi, ortodocșii, ne-am despărțit de baptiști sau protestanții s-au despărțit de noi? Dezbinarea noastră este păcatul tău și, prin urmare, ai datoria de a te îndrepta prin pocăință...

Este clar că pocăința este un act al harului, iar Duhul suflă unde vrea, și nu este deloc necesar ca o dispoziție de pocăință să se trezească de fapt în interlocutorul tău protestant chiar în acest moment. Dar la nivel rațional (și depinde de noi), această secțiune a conversației poate avea următoarea concluzie: deci, acum știi că, să zicem, înțelegerea ortodoxă a venerării icoanelor nu este o trădare a Cuvântului lui Dumnezeu. Poți să-mi dai mie, ție însuți și lui Dumnezeu, în final, cuvântul tău de onoare că de acum înainte nu-i vei mai

acuza niciodată pe ortodocși pentru venerarea icoanelor? Sau poate poți chema turma ta, elevii tăi din comunitatea ta, să arunce această armă ruginită din arsenalul lor? O acuzație venită din ignoranță este un lucru. Dar dacă o persoană cunoaște deja starea reală a lucrurilor, dar continuă să spună ceva opus - aceasta este deja calomnie. De ce ar trebui să-ți iei păcatul mărturiei mincinoase asupra sufletului tău? Acuzându-i pe ortodocși de o presupusă încălcare a celei de-a doua porunci, vei încălca de acum înainte porunca a noua (Deuteronom 5:20: „Să nu mărturisești strâmb împotriva aproapelui tău”).

8. În etapa următoare a conversației, propuneți-i interlocutorului dumneavoastră o incursiune în lumea ortodoxiei. Întrucât suntem creștini, poate că în peste două mii de ani de viață și gândire creștină am acumulat ceva ce v-ar putea fi de folos? Aceasta este, în primul rând, lumea asceticismului ortodox, a antropologiei, apoi, aceasta este lumea culturii ortodoxe (icoane, biserici, muzică) și lumea gândirii ortodoxe. Pentru a înțelege și accepta aceste achiziții și daruri ale noastre, nici măcar nu este necesar să devenim ortodocși. Teologia ortodoxă a preluat mult din teologia catolică și luterană în ultimele secole, dar nu a încetat să mai fie ortodox. În același mod, se poate prelua mult din lumea ortodoxă, rămânând în același timp protestant (deși, poate, nu mai este un „baptist sudic”) [317] .

9. Acum putem trece la discutarea problemelor pe care teologia protestantă și le creează, adică la discutarea contradicțiilor interne ale protestantismului. Cea mai importantă dintre ele este încercarea de a separa Biblia de Tradiție, de Biserică. Destinatarul revelației este Biserica. Autorul canonului este Biserica. Biblia este compilată pe o bază extrabiblică. Cine a inclus exact aceste cărți în Scriptură? - Biserica. Biserica, ca și comunitate liturgică, este mai importantă decât Biserica, ca și comunitate care ascultă citirea Scripturii. Și când cărțile Noului Testament nu fuseseră încă adunate și chiar și când nu fuseseră încă scrise, Biserica exista deja și avea deja Euharistia. Acum ascultăm mai întâi citirea Evangheliei, apoi primim împărtășania. Dar în era apostolică era diferit: mai întâi predicarea orală a apostolilor și a ucenicilor lor (tradiția), apoi Împărtășania și abia mult mai târziu - primirea unei copii a „Evangheliei după...”. Biserica a început să primească împărtășania înainte de a începe să citească Noul Testament. Și canonul Noului Testament a fost în concordanță cu Euharistia și nu invers. Nu ne împărtășim din Euharistie pentru că Noul Testament spune asta. Creștinii primelor secole au acceptat Noul Testament pentru că au recunoscut în paginile sale același spirit pe care l-au simțit la Cinele lor. Și a contrasta cartea Bisericii cu viața Bisericii, cu Tradiția ei, este totuși ilogic. În cele din urmă, aceasta este întrebarea ce a lăsat Hristos în urmă: o carte despre Sine însuși sau despre Sine însuși? Protestanții spun că Hristos a lăsat o colecție de memorii despre Sine însuși; catolicii spun că l-a lăsat pe Papă ca înlocuitor al Său. Ortodocșii susțin că El a rămas pur și simplu cu noi „întotdeauna până la sfârșitul veacurilor”. Protestanții pecetluiesc

gura lui Hristos și spun: „nu mai adăugați niciun cuvânt!”. Pentru protestanți, o carte este singura modalitate de a comunica cu Dumnezeu, singura modalitate de a-L cunoaște pe Dumnezeu, singura ușă prin care îi permit lui Dumnezeu să intre în viața umană. Ortodoxia spune că Duhul respiră unde și cum vrea, iar această suflare a Lui este imprimată în istoria creștinismului ca Tradiție. Hristos Se transmite pe Sine Însuși, și nu meritele Sale, pe care Tatăl este de acord să le considere ca fiind ale noastre și le impută ca merite tuturor generațiilor.

Printre alte ciudățenii ale protestantismului, se poate observa unilateralitatea învățăturii despre „mântuirea prin credință”.

10. Cea mai dificilă etapă a conversației este discutarea problemei ce anume în protestantism provoacă critici din partea ortodocșilor. Dacă dezacordul nostru nu constă în ritualuri, atunci ce este? Dacă ortodoxia nu se contopește cu protestantismul, ci percepe răspândirea acestuia în Rusia cu o durere evidentă, atunci, din punctul de vedere al ortodocșilor, există ceva în protestantism pe care îl evaluează ca fiind ceva mortal periculos. Ce, din perspectiva teologiei creștine, care privește totul din punctul de vedere al „pentru noi, oamenii și pentru mântuirea noastră”, din perspectiva mântuirii sufletului, se dovedește a fi defectul fatal al protestantismului?

Aceasta este o întrebare despre Euharistie. Ortodoxia crede că trebuie să devenim cu adevărat Trupul lui Hristos și numai atunci învierea noastră va fi o „înviere la viață”. Protestantismul crede că Euharistia nu este nimic mai mult decât un rit simbolic care amintește de învățătura lui Hristos. Întreaga viață a Ortodoxiei este construită în jurul Liturghiei (așa cum viața protestanților este construită în jurul predicării Evangheliei). Și dintr-o perspectivă ortodoxă, negarea Euharistiei nu este doar o denaturare a uneia dintre trăsăturile învățăturii lui Hristos, ci ceva mult mai teribil: este o respingere a darului mântuirii în sine, o substituire a comuniunii sfințitoare și mântuitoare cu Hristos cu cuvinte despre Hristos. Este o substituire a darului lui Dumnezeu cu cuvinte omenești despre măreția acestui dar. Există unele comunități protestante care declară că recunosc Euharistia ca sacrament. Dar aici trebuie să distingem între două întrebări: una este ce cred oamenii înșiși despre acțiunile lor și cealaltă este dacă acțiunile lor sunt cu adevărat atât de binecuvântate pe cât cred ei. Nu există succesiune apostolică în comunitățile protestante, ceea ce înseamnă că nu există un flux continuu de agape, comuniuni, sacramente care să curgă de la apostoli la noi de-a lungul secolelor. Aceasta înseamnă că nu există o participare la Euharistia apostolică, ci doar o activitate amatorică de imitare a Sacramentului apostolic... Aceasta este o problemă complexă, iar această carte nu a analizat-o suficient. Ei bine, oricine dorește se poate familiariza cu înțelegerea creștină timpurie a Euharistiei din operele preoților Ciprian Kern, Nikolai Afanasyev, Alexander Schmemann...

11. În concluzie, încă o reamintire pentru ortodocși: nu este niciodată rușinos pentru un creștin să se pocăiască. Da, viața noastră bisericească este departe de a fi normală. Da, există multe păcate în istoria noastră și în timpurile moderne. Nu tot ceea ce este și a fost în viața bisericească sau în practica parohială trebuie justificat. Trebuie spus ceva direct: acesta este un obicei păcătos care a prins rădăcini în bisericile noastre, contrar învățăturii propriei noastre Biserici (de exemplu, icoana Treimii din Noul Testament, care îl înfățișează pe Dumnezeu Tatăl ca un bătrân, contrar decretului celui de-al VII-lea Sinod Ecumenic și al Sinodului Stoglav al Bisericii Ruse). Protestanții nu știu să vorbească despre bolile sau păcatele comunităților lor. Sunt crescuți în spiritul lăudării neîncetate, al autolaudei neîncetate: „Eram păcătos pentru că eram ateu, dar acum sunt sfânt, și el este sfânt, și noi toți suntem sfinți!” Acesta este un lucru în care nu merită absolut deloc să-i imităm pe protestanți. O conversație sinceră și plină de pocăință despre Ortodoxie este, printre altele, un mijloc de a dezarma criticile sectare îndreptate împotriva noastră. Trăim în cadrul Bisericii, așa că ne cunoaștem propriile boli mai bine decât cei din afară. Dar, pe lângă ele, cunoaștem și lumina spirituală care este în Ortodoxie. Stingem această lumină cu păcatele noastre - dar ea încă strălucește. De-a lungul secolelor, Biserica a plâns despre ea însăși: „Sau nu știți că trupul Bisericii este supus unor boli și nenorociri mai mari decât trupul nostru; se deteriorează mai ușor și se vindecă mai încet?” [318] . „Vă întrebați, care sunt treburile noastre? Extrem de amare. Biserici fără păstori; cei buni pier, cei răi sunt afară; trebuie să navigăm noaptea, nicăieri nu strălucesc stelele călăuzitoare. Hristos doarme” [319] . „Și Biserica este aproape în aceeași situație ca și trupul meu: nicio speranță bună nu este vizibilă: lucrurile se înrăutățesc constant” [320] .

A ne preface că totul este în regulă cu noi este neînțelept, fie și numai pentru că, în majoritatea cazurilor, un protestant rus este o persoană care a încercat să fie ortodoxă, a venit în biserica noastră, dar ceva l-a speriat, l-a îndepărtat. Așadar, teologic, istoric, păcatul schismei îi aparține protestanților, iar uman, nouă. „Omul se uită la noi cu ochi întrebători: nu suntem noi cei care avem fața plină de compasiune a lui Dumnezeu?” [321] și, pentru că nu o vede în noi, merge la alții.

Prin urmare, nu ar trebui să-l privim de sus pe interlocutorul nostru, să nu-l vedem ca pe un dușman, ci ca pe un frate pierdut. L-am pierdut, nu l-am abordat la timp, nu i-am întins mâna, nu i-am explicat, nu l-am sprijinit... Odată nu i-am spus, poate, doar un cuvânt amabil - iar acum, ca să ne explicăm, trebuie să vorbim cu el ore întregi. Odată, un enoriaș, văzând cât timp vorbeam cu sectanții care veneau la biserica noastră, mi-a spus pe jumătate în glumă: „Acum înțeleg cum să realizez o conversație lungă și individuală cu tine: trebuie doar să te înscrii într-o sectă oarecare”.

Și încă ceva: nu vă bazați apărarea Ortodoxiei doar pe opoziția dintre „rus” și „american”. Ortodoxia nu este o religie națională, ci universală, mondială. Și chiar în America, Biserica Ortodoxă are câteva milioane de membri. Următorul argument poate fi adresat inimii: „Dar voi? Nu este amar să vă aflați străini în propria țară?...” Dar chiar și apelând la rațiune, cu Biblia în mână, este foarte posibil să explicăm corectitudinea și profunzimea gândirii patristice.

O comparație mai detaliată între Ortodoxie și Protestantism, în primul rând cu privire la cea mai importantă problemă – problema relației reciproce dintre Scriptură, Euharistie, Tradiție și Biserică – este prezentată în cartea mea „Tradiție, Dogmă, Rit”, a cărei a doua ediție am pregătit-o în esență pentru a putea fi citită ca al doilea volum al acestei cărți.

Anexă: Credința americană: o marfă de export? [322]

Dolarul, hamburgerul și evanghelia lui Billy Graham merg mână în mână. În ultima sa carte, sociologul american George Ritzer își prezintă versiunea de raționalizare a societății americane, numind-o McDonaldizare. El se referă la diversele forme de industrii care deservesc americanii în viața lor de zi cu zi: fast-food, servicii auto rapide, cumpărături rapide, asistență medicală rapidă etc. Aceste tipuri de servicii cotidiene funcționează în același mod ca birocratizarea și alte tipuri de raționalizare, ca un mecanism pentru construirea treptată a unei cuști de fier a raționalității în jurul unei persoane, din care aceasta nu poate nici scăpa, nici să fie distrasă pentru a se raționaliza. McDonaldizarea are patru aspecte principale:

1. Eficiență. Oriunde există o nevoie umană, sistemul McDonaldizat selectează ce este cel mai important pentru acea nevoie, trasează o rută rapidă pentru satisfacerea ei și lansează ruta sau soluția aleasă pe piață.

2. Cantitate și calcul. Poți evalua după starea stomacului tău ce mărime de hamburger ai nevoie. Știi dinainte cât timp îți va lua să vizitezi punctul de servire corespunzător. Fotografiile tale vor fi developate într-o oră, pizza ta va fi livrată la 20 de minute după comandă etc.

3. Previzibilitate. Știi la ce să te aștepți și poți fi sigur de ceea ce primești. Un burger de la McDonald's din Moscova are același gust ca un burger de la McDonald's din Stockholm și ambele au același gust ca burgerul pe care l-ai cumpărat acum trei luni.

4. Control prin înlocuirea tehnologiei umane cu tehnologie non-umană. Într-un astfel de sistem, comportamentul tău este controlat, indiferent dacă ești client sau angajat. Consumatorii sunt așteptați să se comporte într-un anumit fel, lucru

pe care îl fac chiar și fără instruire, iar angajații fac acest lucru și mai des, poate pentru că au fost instruiți într-un comportament adecvat, asemănător cu cel al lui McDonald.

Ultimul cuvânt aparține mediului de afaceri, iar în loc ca o autoritate să exercite control individual asupra cantității și calității sistemului mcdonaldizat, individul devine un obiect al controlului, gestionat de mediul de afaceri.

Campaniile evanghelice care vizează Europa de Est astăzi au, în opinia mea, asemănări cu campaniile de înființare a restaurantelor fast-food care se deschid acum în acea parte a lumii. Ambele sunt semne ale prăbușirii ideologice a socialismului și, ca atare, sunt primite cu entuziasm de cei care erau cei mai dezavantajați în acel sistem ideologic. Este ușor să saluti un restaurant McDonald's din Moscova ca pe o condamnare a vechiului mod de producție…

Un „produs” evanghelic care intră pe piața est-europeană dezvăluie asemănări între piața hamburgerului și cea religioasă.

1. Conținutul campaniei de evanghelizare este un produs al consumului individual unic, spre deosebire de evanghelizarea bisericilor tradiționale de stat sau naționale, care este inextricabil legată de cultură și tradiție și nu poate fi redusă la o utilizare individuală și unică.

2. Campania evanghelică privește nevoia spirituală ca orice altă nevoie umană, adică ca un fenomen pur individual. Întrucât aceste nevoi există la un număr mare de oameni, apariția lor poate fi calculată și satisfăcută folosind mijloacele raționale ale afacerilor economice seculare.

3. Întâlnirea organizată în cadrul campaniei oferă un produs care poate fi perceput de un individ ca satisfăcându-i nevoia individuală.

4. Participarea la o întâlnire de campanie este o modalitate eficientă de a satisface o nevoie spirituală individuală. Dacă mergi, ești absolut sigur că vei experimenta un sentiment care poate fi interpretat ca satisfacție.

5. O persoană poate alege să participe la o întâlnire pe termen lung sau scurt organizată de campanie, în funcție de cât de puternică este nevoia și de cât timp are la dispoziție. Persoana poate participa mai mult sau mai puțin activ, manipulând astfel puterea experienței sale.

6. Impresia unui individ poate fi prezisă și controlată. Știi ce trăiești și poți controla anumite aspecte ale impresiei tale.

7. Organizarea campaniilor de evanghelizare este similară cu înființarea unui lanț de afaceri precum McDonald's. Cel mai adesea există un centru și apoi există clienți satelit care au ales să se alăture centrului în libertatea relativă a propriilor comunități.

În loc să continui această listă, voi prezenta o serie de considerații care indică „iraționalitatea” produselor spirituale raționalizate, cum ar fi campaniile evanghelice din Europa de Est.

1. Atractivitatea întâlnirilor în masă în cadrul campaniilor de evanghelizare depinde de amploarea evenimentului. Dar aceeași amploare le împiedică să întâlnească oamenii față în față. Un simptom este necesitatea instalării unor sisteme audio și video uriașe la locul de întâlnire, astfel încât toată lumea să îl poată vedea pe predicator. Amploarea este contraproductivă.

2. Impresia spirituală „produsă” de întâlnire poate fi descrisă ca fiind puternică, distinct diferită de oricare alta. Ritzer descrie gustul fast-food-ului în același fel. Dar nu se spune nimic despre dacă această experiență este cu adevărat profundă, benefică sau adevărată.

3. Se poate pune întrebarea: poate fi într-adevăr satisfăcută nevoia spirituală printr-o întâlnire evanghelică sau există aspecte ale religiozității care nu pot fi satisfăcute de acest tip de bun spiritual.

4. Într-un mediu individualizat, conținutul religios întruchipat în cultură și tradiție nu este luat în considerare.

Sosirea industriei fast-food în Europa de Est este puțin probabil să ajute industria alimentară locală să prospere. Există un risc mare ca noile întreprinderi să distrugă vechile întreprinderi locale. În mod similar, noile „bunuri” religioase raționalizate sunt susceptibile de a distruge formele mai vechi, mai tradiționale, de religiozitate.

Note de subsol

1. Se pregătește un decret privind reabilitarea slujitorilor bisericești. // Segodnya. 30 ianuarie 1996.

2. Andronikof C. Tradiția și originea creștinismului. // La Tradition. Biserica Ortodoxă. XVII/5. Paris, 1992, p. 13; sola Scriptura (latină) – „doar Scriptura”, sloganul protestanților care resping tradiția bisericească.

3. Programul „Cuvântul Vindecător” de pe canalul TV „Sankt Petersburg”. 12.06.1994.

4. Arhiepiscopul Hilarion (Troitsky). Nu există creștinism fără Biserică. – Montreal, 1986, p. 64.

5. Citat din: Arhiepiscopul Vasili (Krivoshein). Venerabilul Simeon Noul Teolog. – N. Novgorod. 1996, p. 194.

6. Bulgakov S. N. Arianismul modern. // Bulgakov S. N. Gânduri liniștite. - M., 1918, p. 146.

7. Pentru o explicație ortodoxă a acestei dificultăți, vezi: Fericitul Augustin. Despre Acordul Evangheliștilor. 3, 7, 29-31.

8. Această variantă de lectură îi era deja familiară lui Origen, vezi Metzger B. Critica textuală a Noului Testament. Tradiția manuscriselor, apariția distorsiunilor și reconstrucția originalului. – M., 1996, p. 147.

9. Vezi, de exemplu, Traduction oékouménique de la Bible. – Paris, Cerf, 1988, precum și în Noua versiune internațională.

10. Formula credinței pe care orice limbă trebuie să o mărturisească este mărturisirea că Isus este Domnul.

11. Această punctuație se găsește în așa-numita ediție „de Bruxelles” a Bibliei.

12. Mayburd E. Pescari de oameni cu plase de minciuni. // Nezavisimaya Gazeta. 23 septembrie 1993.

13. Sfântul Grigorie Teologul. Opere. Vol. 2. – M., 1994, p. 17.

14. O. Alexander Men își amintea că Gleb Yakunin (pe atunci încă preot), Lev Regelson și Felix Karelin au promis sfârșitul lumii la sfârșitul anilor 1960 și chiar s-au grăbit spre Noul Athos. „Mai târziu au spus că nu au indicat ora exactă, dar mi-au spus că au indicat nu doar ora, ci și data și că se așteptau la evenimente grandioase care să îndemne masele la botez” (Men A. Memories. // Continent s 88, – M., 1996, p. 289).

15. Manualul baptist de studii biblice, atunci când discută problema timpului scrierii Apocalipsei, spune doar următoarele: „Cu o probabilitate mai mare, atenția se concentrează asupra a două perioade - timpul lui Domițian (81-96), în timpul căruia, conform mărturiei lui Irineu, apostolul Ioan a fost trimis în exil, și timpul lui Nero (54-68), căruia i se atribuie vina pentru acest exil. Ipolit, Irineu,

Eusebiu și Ieronim înclină opinia generală spre timpul lui Domițian, astfel încât majoritatea comentatorilor au acceptat ca fiind general acceptată opinia că apostolul Ioan a fost în exil pe insula Patmos sub Domițian și, în consecință, a scris Apocalipsa sa în 95 sau 96" (Mickiewicz V. A. Bibliologie. Vol. 1-2. - Cursuri biblice prin corespondență ale Consiliului All-Union al creștinilor evanghelici de botez, Misiune biblică. 1990, p. 327). Chestiunea perioadei de scriere a Evangheliei după Ioan nu este deloc ridicată în acest manual. Se afirmă pur și simplu că Evanghelia a fost scrisă în Efes – dar dacă a fost scrisă înainte sau după referirea la Patmos rămâne fără discuție (p. 227). În același timp, autorul este de acord cu vechea tradiție bisericească conform căreia Ioan a părăsit viața pământească după ce a trecut pragul de o sută de ani și, prin urmare, granița secolului al II-lea.

16. Prin urmare, răspunsul lui Moon la cartea protestantă folosește un argument protestant împotriva protestanților: „Domnul Moon atacă deschis doctrina biblică a Trinității. Cu toate acestea, Trinitatea nu este menționată nicăieri în Biblie. Biblia vorbește de multe ori despre Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, dar nu se spune niciun cuvânt despre «Trineitate»" (Lototsky, A. Beware of «Deceivers». // Family Tyes. Herald of the Unification Movement in the CIS and the Baltic States. August-Septembrie 1994).

17. La început a fost Cuvântul. Fundamentele doctrinei creștinilor adventiști de ziua a șaptea. – Zaoksky, 1993, pp. 94-95.

18. Lewis K.S. Scrisorile lui Screwtape. // Lewis K.S. Dragoste, suferință, speranță. - M., 1992, p. 39. Pentru cei care nu sunt încă familiarizați cu această carte remarcabilă, voi explica faptul că aceasta prezintă elementele de bază ale ascetismului creștin, dar ca și cum ar fi fost luată prin prisma oglinzii: aceasta este o privire asupra creștinismului prin ochii diavolului. Corespondența dintre doi ispititori reflectă dezvoltarea spirituală a persoanei pe care au ispitit-o... La sfârșitul vieții sale, Lewis (un anglican protestant) a privit cu profund interes ortodoxia și chiar a făcut un pelerinaj la Athos.

19. Develt D. Biserica în Biblie. – M., 1994, p. 153.

20. Edițiile catolice ale Bibliei plasează acest episod sub titlul „disciplină bisericească", sugerând cititorului că ceea ce Hristos a spus „ceea ce legați" nu i se aplică lui personal, ci doar autorităților bisericești.

21. Operele Sfântului Maxim Mărturisitorul. – M., 1993. Cartea 1. Tratate teologice și ascetice, p. 89.

22. Clement O. La revolte de l'Esprit: Repe^res pour la situation spirituelle d'aujourd'hui. – Paris, 1979, p. 142.

23. Citat din: Halsell G. Profeție și politică. Alianța secretă dintre Israel și dreapta creștină din SUA. – Chicago, 1986, pp. 33-34.

24. Această interdicție din Vechiul Testament a fost aparent confirmată de Sinodul Apostolic de la Ierusalim. Însă, în primul rând, decretele acestui sinod nu sunt strict conciliare (în sensul de catolic, general valabil): ele nu se adresează tuturor creștinilor, ci „celor din Antiohia". În al doilea rând, sensul acestei interdicții este în mod clar pedagogic, nu ontologic. Timp de secole, evreii au fost învățați să fie dezgustați de consumul de sânge animal – și, pentru a nu descuraja creștinii evrei să comunice și să mănânce împreună cu creștinii păgâni, sinodul a luat două decizii. Le-a spus evreilor să nu-i ispitească pe alți creștini cerând circumcizia. Și le-a spus păgânilor să nu-i ispitească pe evrei consumând în mod deschis alimente nekosher.

25. Sfântul Ioan Gură de Aur, de exemplu, subliniază că nu trebuie judecat trecutul după standardele prezentului. Ilie a avut dreptate când a chemat foc din cer peste păcătoși, căci această pedeapsă era necesară pentru a lovi imaginația oamenilor care încă nu ieșiseră din copilărie, dar Iacov și Ioan, care voiau să-l imite pe profet, au fost condamnați de Mântuitorul. „Acum, că au fost desființate, nu întrebați cum ar fi putut fi bune preceptele Vechiului Testament. Întrebați-vă doar dacă au fost bune pentru timpul pentru care au fost create. Ascultați faptul că astăzi sunt necesare tocmai în acest scop, pentru a le dezvălui insuficiența. Dacă nu ne-ar fi făcut capabili să percepem precepte mai bune, nu am fi înțeles ce le-a lipsit. Vedeți cum același lucru, în funcție de timp, este bun, dar mai târziu pare să nu fie așa?" (Opere. – Sankt Petersburg, 1901. Vol. 7. Partea 1, pp. 199-200).

26. Pe lângă Vechiul Testament, predicatorii nord-americani probabil că își aminteau și de îndemnurile lui Luther: „Într-un război bun, este datoria iubirii creștine să extermine fără milă dușmanii, să-i jefuiască și să-i ardă conform legilor războiului, pentru că Dumnezeu însuși îi ajută pe cei puternici... Nu spânzură, împrăștie în sferturi, arde Dumnezeu însuși pe rebeli și nu le taie capetele cu mâinile noastre?" (citat din: Merezhkovsky D.S. Reformatori. Luther, Calvin, Pascal. - Bruxelles, 1990, partea 1, p. 109; partea 2, p. 10). Adevărat este strigătul discipolului lui Luther, Melanchthon: „O, de-ar putea Luther să tacă!" (ibid., partea 1, p. 99). Și cuvintele lui Merezhkovsky, rostite despre un alt fondator al protestantismului, inspiratul inchizitor J. Calvin, sunt adevărate: „logica în slujba pasiunii este la fel de periculoasă ca un cuțit în mâna unui nebun" (ibid., partea 2, p. 12).

27. Montgomery J. Dawn. 7 milioane de biserici în 2000 – M., 1993, p. 58.

28. Vezi Sfântul Vasile cel Mare. Către tineri, despre cum să folosească scrierile păgâne. // Opere. Partea a 4-a. – Moscova, 1993.

29. Harnack A. Esența creștinismului. – M., 1907, pp. 198 și 203.

30. Soljenițân A. I. Roata roșie. Nodul III. Marșul al șaptesprezecelea. Vol. 4. – Paris, 1988, pp. 229-230.

31. Karsavin L. Catolicism. – Pg., 1918, pp. 47-48.

32. Citat din: Bibikhin V. V. Note la publicația „Despre lumea credinței" de Nicolae de Kuzan. // Întrebări de filosofie. 5. 1992, p. 51.

33. Potrivit teologului catolic disident modern Hans Kung, „este imposibil de negat că uneori catolicii au supraestimat Epistolele Pastorale (vorbim despre epistolele pastorale ale Apostolului Pavel, care afirmă principiul ierarhic al vieții bisericești), drept urmare eclesiologia a fost în mare măsură transformată în ierarhologie" (citat din: Manucci V. Biblia este Cuvântul lui Dumnezeu. - M., 1996, p. 265)

34. „După ce a slujit absolutismul prin dreptate și prin nedreptate, latinismul a decis să fie liberal" (Samarin Yu. F. Cum ne tratează Biserica Romană? // Operele. - M., 1996, p. 524).

35. Preotul Vsevolod Roșko. Scrisori către părintele Alexander Men. // Buletinul Mișcării Creștine Ruse. p. 165. – Paris, 1992, p. 55.

36. Discutând despre ritul primirii catolicilor în Ortodoxie, Sfântul Inochentie a atras atenția asupra faptului că, dacă un preot catolic dorește să se convertească la Ortodoxie, este acceptat, recunoscându-i harul preoțesc („în rangul său existent"), ceea ce înseamnă că Biserica noastră se abține de la a declara lumea catolică un deșert fără har. Această poziție a Bisericii Ortodoxe i-a fost prezentată Sfântului Inochentie, opusă atitudinii catolicilor contemporani față de Ortodoxie: „Întrucât catolicii susțin că nu există mântuire în afara bisericii lor, aici (în Ortodoxie – A.K.) se cere să se creadă că există mântuire în credința greacă. Această cerință este foarte modestă și arată o toleranță religioasă exemplară. Trebuie spus, contrar catolicilor mândri, că nu există mântuire în afara bisericii grecești; între timp, în modestia creștină, se spune doar că există mântuire în biserica greacă" (Arhiepiscopul Inochentie (Borisov). Opere. Vol. 6. – Sankt Petersburg, 1908, p. 655).

37. Vladimir Zelinsky a remarcat odată că teologii ortodocși interesați de dialogul cu catolicismul ar dori cu greu să se ocupe de catolicismul preconciliar, „dar se poate fi sigur că puțini dintre ei se vor bucura de spectacolul catolicismului «diluat», «adulcit», «ieftin» – catolicismul, inundat de o frazeologie progresistă atât de familiară și de grețoasă” (Zelinsky V. Cei care vin la Biserică. // Jurnalul Patriarhiei Moscovei. 1992. 5, p. 16).

38. Klyuchevsky V. O. Jurnal 1867-1877. 30 martie 1868. // Klyuchevsky V. O. Aforisme. Portrete și schițe istorice. Jurnale. - M., 1993, pp. 316-317.

39. Citat din: Merezhkovsky D.S. Reformatorii..., p. 12.

40. Viața bisericească nu se limitează la formule teologice. Și, deși stilul de gândire din lumea ortodoxă după căderea Constantinopolului până la sfârșitul secolului al XIX-lea a devenit în întregime occidental, departe de teologhisirea Părinților, viața liturgică, experiența rugăciunii și viața spirituală au rămas neschimbate. Iar renașterea preoției la sfârșitul secolului al XVIII-lea a dus în mod natural la o renaștere a interesului pentru teologia patristică și la o aprofundare a înțelegerii acesteia. „Robie babiloniană” a teologiei ortodoxe (acum predominant rusă) a luat sfârșit la sfârșitul secolului al XIX-lea.

41. Vezi Zubov A. B. Victoria asupra „ultimului dușman”. // Buletinul Teologic. Numărul 1. – Sergiev Posad, 1993.

42. Arhimandritul Justin (Popovici). Biserica Ortodoxă și Ecumenismul. // Cuvântul Vieții. nr. 2, 1992, pp. 47-49.

43. Preotul Anatoli Zhurakovski. Materiale pentru viață. – Paris, 1984, p. 89.

44. Senderov V. După absurd. Creștinismul în epoca atemporală. // Gândirea rusă. 3.11.92.

45. Preotul Pavel Florensky. Despre discursul funerar al părintelui Alexy Mechev. // Părintele Alexy Mechev. Amintiri. Predici. Scrisori. – Paris, 1970, p. 376.

46. O expresie a lui V. Zelinsky din lucrarea sa „Locuința ta” (Alegere. s 1. – M., 1987, p. 9).

47. Citat din: Filosofia epocii primelor revoluții burgheze. – M., 1983, p. 109.

48. Citat de: Byune V. Jucându-se cu focul. – Bielefeld, 1992, pp. 229-230.

49. Odată susțineam un examen la o universitate din Moscova. Tânărul care a răspuns cel mai bine din grup a cerut o conversație separată după examen.

Întrebarea lui a fost: „Spuneți-mi, cum pot să șterg botezul? Am fost botezat în copilărie, când nu înțelegeam nimic, iar acum simt cum mă împiedică.” Atunci a devenit clar că acest tânăr era un satanist conștient. I-am sugerat să scrie o petiție către Patriarh: „Vă rog să nu mă mai considerați creștin ortodox.” El a refuzat, spunând că ar fi prea ușor, că trebuie făcut ceva pentru a spăla urmele botezului... Astfel am primit confirmarea directă a eficacității sacramentelor ortodoxe (și a celei mai contestate dintre ele - botezul copiilor) de la forța adversă.

50. Sentimentul religios al romanilor, scria A. F. Losev, „era foarte precaut, neîncrezător. Romanul nu credea atât de mult, cât avea neîncredere. Dispoziția și starea de spirit jucau, în general, un rol nesemnificativ în această religie. Era necesar să se îndeplinească forma cultului – iar Dumnezeu nu putea decât să ofere asistență, era obligat prin lege să ajute” (Losev A. F. Estetica elenistico-romană a secolelor I-II. – Moscova, 1979, pp. 35-37).

51. Aceeași lege pe care „primul președinte al URSS” a vrut să o reînvie prin inițierea adoptării legii „Privind apărarea onoarei și demnității președintelui”.

52. Thiessen G.K. Prelegeri de teologie sistematică. – Sankt Petersburg, 1994, p. 256.

53. Fondatorul școlii teologice occidentale, Fericitul Augustin, expune logica viziunii juridice asupra lumii în termenii cei mai clari: „Pomul este bun, dar nu te atinge de el. De ce? Pentru că Eu sunt Domnul, iar tu ești un rob: acesta este întregul motiv” (citat din: Mitropolitul Macarie. Teologie Dogmatică Ortodoxă. – Sankt Petersburg, 1868, Vol. 1, p. 476). Franciscanul Dante înțelege sensul primului păcat într-un mod similar: „Să știi, fiule, că nu mâncând din pom, ci încălcând voința Divinității am ispășit eu și Eva”, spune Adam (Divina Comedie. Paradis, 26.115). Traducerea rusă a lui A. Efros este însă incorectă din punct de vedere teologic. Dante nu are „ispășire”, ci esilio, exil. Pentru teologia ortodoxă, subiectul despre ce era în sine fructul pomului cunoașterii este foarte important aici (vezi capitolul „Omul și șarpele” din cartea mea „Satanismul pentru intelectuali. Despre Roerich și ortodoxie.” – M., 1997).

54. Thiessen G.K. Prelegeri de teologie sistematică, pp. 207, 208.

55. La început era Cuvântul, pp. 125-126, 322.

56. Aggada. Povești, parabole, ziceri din Talmud și midrașim. – M., 1993, p. 11.

57. Ekman W. Doctrine. Fundamentele doctrinei creștine. – M., 1996, pp. 168, 192, 182.

58. Thiessen G.K. Op. cit., p. 265.

59. Ekman W. Doctrine, p. 179.

60. Ekman U. Op. cit., p. 194. Textul spune literal „se apără”. Astfel de erori ar putea fi ignorate dacă nu ar fi afirmațiile lui Ekman și ale editorilor săi ruși că secta lor posedă darul apostolic al Rusaliilor, darul „vorbirii în limbi”. Acest dar, însă, nu i-a ajutat nici pe Ekman, nici pe editorii și editorii săi să stăpânească pe deplin limba rusă.

61. Ibidem, p. 188.

62. Ibidem, p. 195.

63. Ibidem, p. 196.

64. Arhiepiscopul Serghie (Stragorodski). Învățătura ortodoxă despre mântuire. – Kazan, 1898, pp. 33-34. Ultima afirmație a Arhiepiscopului Serghie este bine ilustrată de teza chiar și a dogmaticii protestante moderne: „Rădăcina ideii de îndreptățire constă în proclamația lui Dumnezeu că o persoană care crede în Hristos, indiferent cât de păcătoasă ar fi, este dreaptă, adică este considerată dreaptă. Îndreptățirea este un act declarativ. Nu este ceva ce o persoană poate face, ci ceva ce poate fi proclamat despre o persoană. Nu face o persoană dreaptă sau dreaptă, ci o declară dreaptă” (Thyssen G.K. Op. cit., p. 301).

65. Trubețkoi, E. N. Sensul vieții. – Berlin, 1922, p. 198.

66. Dogmatică. Cursuri biblice prin corespondență ale Consiliului Creștinilor Evanghelici-Baptiști din întreaga Uniune. – Moscova, 1970, pp. 56 și 58.

67. Thiessen G.K. Op. cit., p. 211.

68. Ibidem, p. 209.

69. Sfântul Marcu Ascetul. Cuvinte morale și ascetice. – Lavra Sfântului Serghie, 1911, p. 111.

70. Sfântul Marcu Ascetul. Cuvinte morale și ascetice, p. 109.

71. Justin (Popovitch). Philosophie orthodoxe de la verite. Dogmatique de l'église ortodoxe. T. 1. – Paris, 1992, p. 309-310.

72. Sfântul Grigorie Teologul. Opere. Vol. 1. – M., 1994, pp. 676-677.

73. Sfântul Vasile cel Mare. Opere. Partea a 5-a, p. 185. (b. g., ediția a 4-a).

74. Ladd G., citat din: La început era Cuvântul, p. 123. Observați că autorul, dus de val, îi prescrie lui Dumnezeu cum ar trebui să se comporte: Dumnezeu trebuie... Și nu este clar de unde a venit necesitatea care Îl subjugă pe Dumnezeu, dictând-I regulile de comportament.

75. Sfântul Ioan Cassian. Conversație. 23:15. // Scrieri. – M., 1892, p. 599.

76. Rev. Isaac Sirianul. Creații. – Sergiev Posad, 1911, p. 582.

77. Viața bătrânului serafim din deșertul Sarov, ieromonah, pustnic și reclus. – Murom, 1893, p. 308.

78. Sfântul Vasile cel Mare. Scrisori. // Opere. Partea a 6-a. – Sergiev Posad, 1892, p. 251.

79. Frank S. L. Realitate și om – Paris, 1956, p. 373.

80. Sofocle a vorbit și despre scopul medicinal al uleiului de măsline: „ulei pentru a înmuia pielea de pe membrele noastre” (vezi Clement din Alexandria. Stromata 4, 2).

81. Sfântul Macarie Egipteanul. Noi conversații spirituale. – M., 1992, p. 107.

82. Sfântul Vasile cel Mare. Opere. Partea a 5-a, p. 360.

83. Ekman U. Decree. cit., p. 176.

84. „Crucea este o jertfă, nu doar o victimă. O jertfă nu este atât o donație, cât o dedicație. Pe Golgota, Cuvântul întrupat oficiază slujba” (Protopopul G. Florovsky. Despre moartea pe cruce. // Pravoslavnaya Mysl. Vol. 2. – Paris, 1930, p. 164). În contrast cu aceasta, dogma adventistă afirmă că „Din momentul înălțării Sale, El a devenit Marele nostru Preot” (La început era Cuvântul, p. 318). Se pare că înainte de Înălțare – pe Golgota și la Cina cea de Taină – Hristos nu a oficiat slujba…

85. Preotul Serghii Șciukin. Gânduri moderne. // Buletinul Mișcării Creștine Ruse. 122, p. 203.

86. Chesterton G.K. Omar Khayyam și vinul sacru. // Opere alese în 5 volume. Vol. 5. – M., 1995, p. 46.

87. de Lubac, Henri. Catolicism. – Milano, 1992, p. 284.

88. Vezi Sfântul Grigore Teologul. Operele. Vol. 2. – M., 1994, p. 37.

89. Există o dificultate aici: în Evanghelie, Hristos a binecuvântat în mod clar copiii nebotezați, ceea ce înseamnă posibilitatea unei binecuvântări extrabisericești, extrasacramentale. Totuși, dacă un anumit tip de har ar putea fi dat direct copiilor, atunci de ce nu li se poate da harul botezului?

90. Putem aminti și alte cazuri în care o persoană a fost mântuită prin cererea și credința altei persoane: prin credința sutașului, slujitorul său a fost vindecat (Matei 8). Prin credința portarilor, paraliticul a fost vindecat în Capernaum: „Văzându-le credința", Hristos spune despre altceva: „păcatele voastre vă sunt iertate" (Marcu 2:5). În general, suntem legați unii de alții mult mai strâns și mai misterios decât pare pozitivismului și individualismului. Protestantismul a uitat această legătură. Și acum ocultismul ne amintește insistent de ea (dar o prezintă deja ca pe propria descoperire și o interpretează în propriul său interes) cu „diagnosticele sale de karmă" ale strămoșilor, descendenților, familiei etc.

91. Sfântul Grigorie Teologul. Cugetări scrise în cătrene, 8. // Opere. V. 2. – M., 1994, p. 226.

92. Vezi Cottrell J. Botezul – M., 1993.

93. „Afirmăm cu fermitate că pruncii, nici ai noștri fără botez, nici ai altcuiva cu botez, au intrat vreodată în Biserica lui Hristos după adulți fără pocăință și credință personală și nu vor intra niciodată" (Baptist. 1912, § 2, p. 17).

94. Rogozin P. I. De unde au apărut toate acestea? – Rostov-pe-Don, 1993, p. 68.

95. „Copiii nu au nevoie de botez. Hristos spune că Împărăția lui Dumnezeu este a unora ca aceștia" (Rogozin P.I. De unde toate acestea?, pp. 66-67). De altfel, în ziarul „Protestantism" una dintre poeziile pentru copii se încheie cu cuvintele: „Pocăiți-vă, copii, căci altfel veți pieri".

96. De acum înainte, caracterele italice din textele Scripturii aparțin autorului. – Ed.

97. Vezi Mitropolitul Beniamin (Fedchenkov). Despre credință, necredință și îndoială. – Sankt Petersburg, 1992, p. 207.

98. Luther M. Marele Catehism. – Lahti, 1996, p. 126.

99. Prin aceasta, Ortodoxia diferă destul de semnificativ de Biserica Catolică, care a exclus pur și simplu porunca „Să nu-ți faci idol” din catehismele sale și, pentru a păstra numărul 10 din decretele mozaice, a împărțit porunca a zecea în două, făcând din ea două porunci separate (vezi, de exemplu: „Vino, Isuse. Catehism mic.” – Pallottinum-Warszawa, 1989, pp. 131-135).

100. Secta rusă a „alergătorilor”, care din motive de evlavie refuză documentele, este mai consecventă în această privință decât protestanții.

101. Un alt lucru este că, după ce au respins icoana ortodoxă, protestanții au început să-l înfățișeze pe Mântuitorul în genul benzilor desenate.

102. Pentru a înțelege sensul specific, literal al răspunsului lui Hristos, trebuie să avem în vedere două circumstanțe. În primul rând: conform regulilor „economiei politice” arhaice, proprietarul tuturor numerarului din stat era producătorul de monede - suveranul. Ca semn că deținea monopolul asupra tuturor banilor, el și-a pus pecetea, imaginea sa, pe monede. El le-a încredințat supușilor săi gestionarea proprietății sale monetare pentru o perioadă. În al doilea rând: două tipuri de monede erau în circulație în Palestina. Firește, moneda națională romană era în circulație. Dar, din moment ce această monedă avea imagini ale zeilor păgâni și ale împăratului (care era, de asemenea, venerat ca zeitate), aceste monede nu puteau fi aduse în templul din Ierusalim. Evreii au obținut permisiunea autorităților romane de a emite propriile monede fără imaginea împăratului, dar cu condiția ca aceste monede să nu depășească limitele templului. Prin urmare, schimbătorii de bani stăteau în curtea templului, schimbând monede seculare de origine păgână cu bani „curați” ai templului. Prin urmare, întrebarea lui Hristos era clară ca cristalul: despre ce fel de bani vorbim? Există o imagine pe ei și a cui? Dacă sunt ai Cezarului, atunci înseamnă că acești bani sunt oricum proprietatea lui. Dumnezeu nu are nevoie de ei. Nu îi poți aduce la templu. Așadar, dă-i cu calm Cezarului ce este al Cezarului.

103. În înțelegerea ortodoxă, oamenii ar trebui să se închine atunci când se întâlnesc tocmai pentru că și ei sunt icoane sfinte. Fiecare este purtător al chipului lui Dumnezeu, adică o icoană vie. „Faptul că omul este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu arată că construirea de imagini este într-un fel o lucrare divină” (Sfântul Teodor Studitul. A treia respingere a iconoclaștilor. // Simbol. s 18. – Paris, 1987, p. 318).

104. Că numele Îngerului nu semnifică natură, ci slujire, vezi Origen. Împotriva lui Celsus. V, 4; Sfântul Ilarie de Poitiers. Despre Treime. V, 22; Fericitul Augustin. 1 Predică despre Ps. 103:15.

105. Vezi Malkov P. Cerul și Pământul: Îngerul și Omul în Sfânta Scriptură. // Alfa și Omega. 4(11), 1996, pp. 30-33.

106. Sfântul Ioan Damaschin. Al treilea cuvânt defensiv despre icoane. // Simbol. 18. – Paris, 1987, p. 235.

107. Citat. De: Arhiepiscopul Vasili (Krivoshein). Decret cit., ss. 245-246.

108. „Șarpele de bronz a fost atârnat lângă șerpii care înțeapă nu ca o imagine a celui care a suferit pentru noi, ci ca o imagine a vrăjmașului și îi mântuiește pe cei care se uită la el – nu prin credința că trăiește, ci pentru că cel care a fost detronat a fost el însuși ucis. Și ce inscripție potrivită avem pe mormântul său? – «Unde ești, înțepătorul morții? Unde este victoria ta, Hades?»” (Sfântul Grigore Teologul; citat din: Sfântul Teodor Studitul. A doua respingere a iconoclaștilor. // Simbol. s 18. – Paris, 1987, p. 288).

109. Și abia când evreii, mult mai târziu, în perioada de declin religios (au apărut samaritenii), au început să venereze șarpele ca pe o zeitate, iar acesta și-a dobândit propriul nume - Nehuștan, a fost exterminat (2 Regi 18:4).

110. Somov K. V. Istoria creștinismului. – M., 1990, p. 154.

111. Sfântul Teodor Studitul. Prima respingere a iconoclaștilor. // Simbol. e. 18. – Paris, 1987, p. 261.

112. Decretul I.P. Rogozin, citat, p. 23.

113. Și Rogozin pare pur și simplu ridicol când încearcă să derive un argument împotriva picturii icoanelor din cuvintele Apostolului Pavel: „chiar dacă L-am cunoscut pe Hristos după trup, acum nu-L mai cunoaștem” (p. 24). Adevărul este că fraza completă a lui Pavel sună așa: „De aceea, de acum înainte nu cunoaștem pe nimeni după trup; și chiar dacă L-am cunoscut pe Hristos după trup, acum nu-L mai cunoaștem” (2 Corinteni 5:16). Dacă Rogozin vede în aceste cuvinte ale Apostolului un argument în favoarea faptului că trupul omenesc al lui Hristos nu mai poate fi înfățișat, atunci să interzică tuturor creștinilor să facă orice imagine a tuturor creștinilor. Și dacă Rogozin înțelege cuvintele Apostolului că un creștin „nu cunoaște pe nimeni după trup” ca fiind imposibilitatea de a vedea trăsăturile exterioare ale cuiva, atunci cum recunoaște el fețe familiare?

114. Fudel S. I. Pe zidurile bisericii. // Nadejda. Lectura creștină. Numărul 2. – Frankfurt, 1979, p. 219.

115. Pentru mai multe informații despre acest subiect, consultați capitolul „Icoana și monahii” din cartea mea „Tradiție, dogmă, rit. Eseuri apologetice”. – M., 1995.

116. Vezi Kozarzhevsky A. Ch. Studiază problemele literaturii creștine timpurii. – M., 1985, capitolul „Noul Testament în lumina descoperirilor arheologice”.

117. Vezi Uspensky L.A. Teologia icoanei Bisericii Ortodoxe. – Paris, 1989.

118. Grabar A. L'iconoclasme byzantin. – Paris, 1984, p. 20.

119. Decretul lui Rogozin, P.I., cit., p. 21.

120. Ibidem, p. 22.

121. Actele Sinoadelor Ecumenice, publicate în traducere rusă la Academia Teologică din Kazan. Vol. 7. – Kazan, 1891, p. 293.

122. Voi observa că iconoclaștii de astăzi sunt foarte departe de profunzimea teologică și precizia argumentării iconoclaștilor din Bizanțul antic.

123. Pentru mai multe informații despre acest subiect, vezi lucrările Sfântului Teodor Studitul în apărarea icoanelor.

124. Potebnia A. A. Gândire și limbaj. // Potebnia A. A. Estetică și poetică. – M., 1976, p. 147.

125. Sfântul Ioan Damaschin. Al treilea cuvânt defensiv despre icoane, p. 230.

126. Roerich E. Scrisori. Vol. 1. Minsk, 1992, p. 225.

127. Părintele Alexei Mechev. Amintiri. Predici. Scrisori. – Paris, 1989, p. 57.

128. Fudel S. I. La zidurile bisericii, p. 375.

129. Viața bătrânului Serafim din deșertul Sarov, ieromonah, pustnic și pustnic, p. 189.

130. De altfel, voi menționa că adresarea unui preot cu „Sfântul Părinte” nu este acceptată în Ortodoxie. Folosirea sa este considerată de ortodocși ca un semn de neobișnuință bisericească.

131. Lossky B. N. Familia noastră în vremurile grele din 1914-1922. // Trecutul. Almanah istoric. XI. - M. Ъ Sankt Petersburg, 1992, p. 194.

132. „Hrana nu ne aduce mai aproape de Dumnezeu; căci, dacă mâncăm, nu câștigăm nimic; și dacă nu mâncăm, nu pierdem nimic. Luați seama însă ca această slobozenie a voastră să nu fie o pricină de poticnire pentru cei slabi. Căci, dacă vă vede cineva șezând la masă în Templu, având cunoștință, nu-l va îndemna și cugetul lui, ca pe unul slab, să mănânce lucruri jertfite idolilor? Și, prin cunoștința voastră, fratele cel slab, pentru care a murit Hristos, va pieri. Și, păcătuind astfel împotriva fraților și rănind cugetul lor slab, păcătuiți împotriva lui Hristos. Așadar, dacă o mâncare face pe fratele meu să strice, eu niciodată nu voi mânca carne, ca să nu-l fac pe fratele meu să strice.” (1 Corinteni 8:8-13)

133. „Despre cler se vorbește adesea cu dispreț, iar aceasta este o tradiție îndelungată. Dar, indiferent de neajunsurile sale, oamenii drepți, cu adevărat poporul lui Dumnezeu, se găsesc atât de des în acest mediu, iar acest lucru este mult mai surprinzător... Preotul rus obișnuit nu este predicator, nu este misionar, ci este, de regulă, un om cu o credință neîncetat, de nezdruncinat. Desigur, nu știe întotdeauna cum să trăiască după ea, dar el însuși se simte cumva confortabil în ea, se simte bine în ea și este capabil să-i introducă pe alții în această «naturalitate» generoasă, expansivă a credinței sale - discret, fără să vrea. Nu are dificultăți deosebite cu «demitologizarea» și nu este chinuit de îndoieli cu privire la utilitatea operei sale de-o viață. Mai degrabă, ar trebui să i se reproșeze un exces de automulțumire în fața lumii atee apăsătoare. În spatele lui stă o experiență liturgică plină de sânge, adânc înrădăcinată în sufletul său, iar în jurul lui sunt rupte multe necazuri și necazuri cotidiene. Și puțini oameni își simt atât de specific potrivirea, necesitatea de a…” „pe alții, față de vecinii lor, iar acest sentiment este mai caracteristic decât orice altceva pentru ziua de azi și pentru condițiile noastre” (Zelinsky V. Cei care vin la Biserică. – Paris, 1983, pp. 120-121).

134. Rozanov V. V. Personalitatea părintelui Ioan de Kronstadt. // Opere complete. Legenda marelui inchizitor de F. M. Dostoievski. Eseuri literare. – M., 1996, p. 533.

135. Citat: Henri de Lubac. Paradoxuri. – Paris, 1959, p. 21.

136. „După ce ai mers pe drumurile de țară din Rusia Centrală, începi să înțelegi care este cheia peisajului rusesc liniștitor. Se află în biserici. Alergând pe dealuri, urcând dealurile, ieșind ca niște prințese, atât albe, cât și roșii, spre râurile largi, cu clopotnițe zvelte, cioplite, sculptate, care se ridică deasupra vieții de zi cu zi din paie și scânduri - se salută una cu cealaltă de departe. Din sate izolate, invizibile una față de cealaltă, se ridică spre un singur cer. Și oriunde te-ai plimba pe câmp, în păduri, departe de orice locuință - nu ești niciodată singur: peste zidul pădurii, peste căpițele de fân măturate și peste rotunjimea pământului, cupola clopotniței te cheamă mereu, când din Borki Lovetskie, când din Lyubichi,

când din Gavrilovskoye... Și oamenii erau mereu egoiști și adesea nepoliticoși. Dar clopotul de seară suna, plutea peste sat, „peste câmp, peste pădure. Ne-a amintit că trebuie să lăsăm treburile pământești mărunte, să renunțăm la o oră și să renunțăm la gânduri - pentru eternitate.” „Acest sunet, păstrat până la noi doar într-o singură imnătură veche, i-a scos pe oameni din căderea în patru labe. În aceste pietre, în aceste clopotnițe, strămoșii noștri au pus tot ce au mai bun, toată înțelegerea lor despre viață. Tărâmător, Vitka, ciocan, nu-ți părea rău! Filmul va fi la șase, dansul la opt…” (Soljenițân A.I. Krohotki. // Proză aleasă. Povești. Secția de Oncologie. – M., 1990, p. 148).

137. Zelinsky V. Cei care vin la Biserică, p. 27.

138. Preot-misionar Cepurin. „Du-te și convinge-i să-Mi umple casa.” // Missionary Review. – Sankt Petersburg, martie 1914, pp. 491-494.

139. „Noi, adventiștii, avem o mare comoară în minunatele revelații și comentarii despre Biblie care au venit din pana inspirată a lui Ellen White” (J. și M. Youngberg. Reconstruirea altarului familiei. – Zaoksky, 1995, pp. 102-103). „Profeția este unul dintre darurile Duhului Sfânt. S-a manifestat în lucrarea lui Ellen White, mesagera Domnului... Din 1844 până în 1915, Dumnezeu a dat peste 2.000 de viziuni prin intermediul lui Ellen White. Ellen White nu s-a considerat niciodată profetesă, deși nu a obiectat când cineva a numit-o așa. Ea a spus următoarele despre asta: „Chiar și în tinerețe am fost întrebată de mai multe ori: Ești profetesă? – și am răspuns întotdeauna: Sunt o mesageră a Domnului. Deși știu că mulți mă numesc profetesă, nu am revendicat niciodată acest titlu. „Slujirea mea include mult mai mult decât implică cuvântul profet. Să revendic titlul de profetesă nu este în natura mea. Dacă alții mă numesc așa, nu mă cert cu ei. Dar lucrarea mea cuprinde asemenea aspecte ale vieții încât nu mă pot numi altceva decât mesagerul Domnului” (La început era Cuvântul, pp. 226 și 234, 235).

140. Scrisoare către augustinienii din Wittenberg; noiembrie 1521. Citat din: Filosofia erei primelor revoluții burgheze, p. 136.

141. Preotul ortodox american, părintele Gregory Rogers, descrie momentul convertirii sale: „Spiritualitatea ortodoxă mi-a deschis calea unei prezențe neîncetate înaintea lui Dumnezeu, ceea ce mi-a permis să mă rog indiferent de starea mea de spirit, inspirație sau dorință. Atenția specială a Ortodoxiei la o regulă de rugăciune bine ordonată... mi-a eliberat rugăciunea de sclavia față de mine însumi și de abilitățile mele spirituale.” – Părintele Gregory Rogers. Cum a devenit ortodox un evanghelist. // Alfa și Omega. s 1(12), 1997, p. 340.

142. Bulgakov S. N. Lumină neseralâ. – M., 1994, p. 55.

143. K. V. S. Botezurile în comunitatea creștinilor evanghelici-baptiști din Moscova. // Bratsky Vestnik. – M., 1963, p. 3, pp. 68-69.

144. Tissen G.K. op. cit., p. 351.

145. Creștini evanghelici-baptiști. // Comunități religioase din Ekaterinburg. – Ekaterinburg, 1994, p. 22.

146. Decretul lui Rogozin, P.I., cit., p. 62.

147. „Cina Domnului a fost dată de Hristos pentru a comemora suferințele, moartea și prețul de răscumpărare al Lui." – Creștini evanghelici-baptiști, p. 22.

148. Despre înțelegerea ortodoxă a Botezului, vezi cartea protopopului Alexander Schmemann, „Prin apă și Duh"; câteva cuvinte despre semnificația Botezului se găsesc în cartea mea, „Creștinismul timpuriu și transmigrarea sufletelor" (Moscova, 1996, pp. 137-146).

149. Iată un exemplu interesant de adaptare protestantă la climatul intelectual al zilelor noastre. Referindu-se la „Istoria Bisericii" a primului istoric creștin Eusebiu (începutul secolului al IV-lea), un autor protestant modern spune că, după execuția martirului Policarp, „cei mai reacționari" i-au cerut proconsulului ca trupul martirului să fie ars. Cu toate acestea, Eusebiu nu folosește o astfel de expresie; conform narațiunii lui Eusebiu, această cerere a venit de la evrei (Istoria Bisericii 4:15). De asemenea, este caracteristic faptul că în povestea martiriului lui Policarp, autorul protestant omite tot ce este legat de venerarea moaștelor. El transmite doar argumentul evreilor - „Pentru ca creștinii, părăsindu-l pe Hristos, să nu înceapă să se închine lui Policarp" și remarca lui Eusebiu că creștinii nu ar face niciodată așa ceva. Dar, în același timp, se păstrează tăcerea cu privire la faptul că nu cultul, ci venerarea moaștelor era cea manifestată de creștinii contemporani ai lui Policarp și că această venerație a fost aprobată de Eusebiu însuși (vezi Kharlamov V. Policarp al Smirnei și Epistola sa către Filipeni. // Bogomyslie. s 3. - Odessa, 1992, p. 108). Această tăcere este deosebit de tristă, deoarece vine de la un autor înzestrat cu o bunăvoință față de scrierile și tradiția patristică, rară în mediul protestant.

150. Decretul lui Rogozin, P.I., cit., p. 64.

151. De exemplu: „Mesajul Evangheliei a ajuns la Ekaterinburg în 1957. În prezent, Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea are 500 de membri", scrie Ya. P. Balan, conducătorul comunității adventiste din Ekaterinburg (Comunitățile religioase din Ekaterinburg, p. 28). Prima biserică ortodoxă din Ekaterinburg a fost construită cu două secole mai devreme. Dar pentru protestanți, acesta era

creștinism greșit și nu era creștinism deloc. Până când au ajuns în orașul Sfânta Ecaterina, acesta era un ținut păgân. Și chiar și astăzi, există doar 500 de creștini acolo, care își desfășoară dificila slujire într-un mediu păgân-ortodox...

152. Thiessen G.K. Op. cit., p. 301.

153. Citat din: Vysheslavtsev, B. P. Eternul în filosofia rusă. – N.Y., 1955, p. 233.

154. Sfântul Ioan Gură de Aur. Opt cuvinte despre Cartea Genezei. Cuvântul 2. // Opere. Vol. 4, p. 15. Ioan Damaschinul afirmă, de asemenea, destul de categoric: „Fiind creații, îngerii nu sunt creatori” (Expunerea exactă a credinței ortodoxe. – Sankt Petersburg, 1894, p. 49; retipărire – Moscova – Rostov-pe-Don, 1992).

155. Sfântul Efrem Sirul. Comentariu la Cartea Genezei. // Opere. Lavra Sfântului Serghie, 1901. Partea a 6-a, p. 234.

156. Sfântul Efrem Sirul. Despre pocăință, 2. // Opere. Partea a 4-a. – M., 1860, p. 128.

157. Eclesiologie (greacă) – doctrina Bisericii.

158. Uspenski L.A. Chestiunea iconostasului. // Buletinul Exarhatului Patriarhal Rus din Europa Occidentală. 46, p. 253.

159. Rev. Ioan Climacus. Scara. – Sergiev Posad, 1908, p. 16.

160. Adventiștii, care trebuie să explice de ce trebuie să ascultăm și de revelațiile lui Ellen White, pe lângă apostoli, oferă această schiță a istoriei bisericii: „Legătura Bibliei cu manifestările ulterioare ale darului profetic al slujitorilor bisericii poate fi ilustrată prin următoarea ilustrație: Să presupunem că decidem să mergem într-o călătorie pe mare cu un iaht. Proprietarul navei ne înmânează un manual de navigație, subliniind că acesta conține toate informațiile necesare pentru o navigație sigură către portul de destinație. Imediat după plecare, începem să citim și să găsim atât instrucțiuni generale de navigație, cât și o descriere a celor mai variate situații care apar pe marea liberă. În special, sunt enumerate pericolele extreme ale ultimei etape a călătoriei: inconstanța țărmului, nisipurile mișcătoare și furtunile frecvente. Dar, în același timp, se spune: «Un pilot vă va întâlni în avans. Vă va avertiza despre pericole și schimbări de condiții. Ascultați sfaturile lui».” Urmând aceste instrucțiuni, ajungem la locul de întâlnire cu pilotul, iar acesta chiar apare curând. Dar apoi, unii membri ai echipajului își exprimă nemulțumirea față de interferența sa: „Avem instrucțiuni și asta ne este de ajuns. Le respectăm și numai pe ele. Nu avem nevoie de nimic

mai mult!” Cine urmează atunci instrucțiunile inițiale? Cei care resping serviciile pilotului sau cei care îl acceptă în conformitate cu instrucțiunile finale?” (La început era Cuvântul, p. 232). Aceasta este o parabolă foarte frumoasă și foarte adevărată. În această privință, diferența dintre adventism și ortodoxie va fi doar că ajutorul pe care adventiștii îl așteaptă doar la sfârșitul istoriei, conform experienței ortodoxe, a însoțit întotdeauna corabia Bisericii. Dacă cuvântul lui Hristos este adevărat, atunci de ce ajutorul vine doar la sfârșitul călătoriei? Hristos a spus că El este cu noi întotdeauna și nu doar lângă port. Și unde este profeția despre White în Biblie? Ceea ce sugerează această parabolă nu este nimic mai puțin decât papism escatologic.

161. „Nu ar trebui niciodată să tragem o concluzie despre inexistență din ignoranță. Nu știu ce gândește cititorul meu și, prin urmare, nu pot spune: el nu gândește nimic”, scrie Mitropolitul Veniamin și dă un exemplu. Un seminarist, care citise o mulțime de cărți „educative” revoluționare, în focul unei dispute izbucnește: „Și cine L-a văzut pe Dumnezeu?” Ceilalți seminariști fie nu au vrut să se certe, fie nu au putut să-i obiecteze și au rămas tăcuți. „Un ajutor de administrator pe nume Vasili era prezent aici. Văzând tăcerea noastră, s-a întors către Mișa cu o întrebare: Învățătorule! Deci spui că, din moment ce nu L-ai văzut pe Dumnezeu, atunci El nu există? - Ei bine, da! - Și ai văzut-o pe bunica mea? - Nu, - a răspuns Mișa timid. - Ei bine, iată! Și ea este încă în viață!” (Mitropolitul Veniamin (Fedchenkov). Despre credință, necredință și îndoială, p. 103).

162. Rev. Efrem Sirianul. Despre pocăință, p. 179.

163. Libertinismul este o atitudine îngăduitoare față de păcate, în special în sfera sexuală. – Ed.

164. Buletin metodologic pentru profesorii de școală duminicală. Supliment la almanahul „Bogomyslie”. Publicat de Școala Biblică din Odessa. [Uniunea EHB] Numărul 4. – Odessa, 1991, p. 18.

165. Hermann Hesse explică motivele „pelerinajului său în Orient” astfel: „A fost de o importanță decisivă pentru viața mea faptul că creștinismul mi-a apărut pentru prima dată în forma sa specială, osificată, slabă și trecătoare. Mă refer la protestantismul cu o tentă pietistă... Dar, indiferent de cum judeci măreția și noblețea creștinismului prin care au trăit părinții mei, creștinismul înțeles ca jertfă și ca slujire, formele confesionale, parțial sectare în care ni s-a prezentat nouă, copiilor, de foarte devreme au început să-mi pară îndoielnice și, în esență, intolerabile. Multe dintre zicătorile și versurile care erau rostite și cântate deja atunci îl ofensau pe poetul din mine, iar când am crescut puțin, nu am putut să nu observ cum sufereau oameni precum tatăl și bunicul meu, cum erau chinuiți de faptul că, spre deosebire de catolici, nu aveau nici o doctrină strictă, nici o

dogmă, nici un ritual stabilit corespunzător, nici o biserică cu adevărat normală. Faptul că așa-numita biserică «protestantă», de fapt, nu există, că se dezintegrează într-o multitudine de biserici locale mici, că istoria acestor biserici... și conducătorii lor, prinții protestanți, nu era mai nobilă decât istoria bisericii papiste condamnate - toate acestea nu au fost un secret pentru mine încă din tinerețea destul de fragedă... Într-adevăr, în toți anii tinereții mele creștine nu am avut experiențe religioase legate de biserică. Slujbele de acasă, rugăciunile solitare, însăși modul de viață al părinților mei - toate acestea găseau hrană în Biblie, dar nu în biserică, iar slujbele de duminică, cursurile pentru copii nu m-au îmbogățit în niciun fel. Cât de mult mai atractivă în comparație cu aceste versete dulci, pastori plictisitori și predici era lumea religiei și poeziei indiene. Aici nimic nu mă asuprea, aici nu existau amvonuri cenușii și sobre, nici studii pietiste ale Bibliei - aici exista loc pentru fantezia mea” (Hesse G. Din articolul „Credința mea”. // Est-Vest. Cercetare. Traduceri. Publicații. – M., 1982, pp. 186-187).

166. Sfântul Teofan Zăvorâtul. Culegere de scrisori. Numărul 1. – M., 1898, p. 204.

167. Chesterton G.K. Scriitorul din ziar. – M., 1984, p. 274. Și, de asemenea: „Un eretic este cel care își iubește adevărul mai mult decât Adevărul. El preferă jumătatea de adevăr pe care el însuși a găsit-o adevărului pe care l-au găsit oamenii” (p. 259).

168. Cuvântul „sectă” – parțialitate, „sector”, transmite pe deplin această trăsătură a gândirii eretice. Îmi amintesc că în vechea Rusie ereticii erau numiți „sectarieni”. Din aceasta, apropo, este evident că problema relației dintre catolicism și ortodoxie este mult mai complexă și mai multilaterală decât problema relației dintre ortodoxie și protestantism. În catolicism, dimpotrivă, există astfel de straturi asupra doctrinei Bisericii antice care nu sunt deloc obligatorii pentru gustul ortodox: dogme despre infailibilitatea Papei sau despre Neprihănita Zămislire a Mariei, despre purgatoriu sau despre Filioque. Mitropolitul Antonie de Suroj a găsit o formulă foarte succintă pentru a descrie această situație: „Cred că există mult mai mult neadevăr în catolicism și mult mai puțin adevăr în protestantism. Protestantismului îi lipsesc multe, în timp ce în catolicism multe sunt distorsionate” (Mitropolitul Antonie de Suroj. Despre întâlnire. – Sankt Petersburg, 1994, p. 84).

169. Pascal B. Gânduri despre religie. – M., 1905, p. 225.

170. „Maica Onufria a spus că în ziua de după tunderea ei, s-a trezit nu numai fără niciun sentiment viu al prezenței lui Dumnezeu, ci cu o asemenea răceală în suflet, încât a spus că întreaga ei credință era doar o înșelăciune, că nu a existat niciodată și nu există Dumnezeu. Maica Onufria, care anterior fusese atât de

arzătoare și fermă în credința ei, s-a simțit ca o atee după tunderea ei. Și această stare de abandon din partea lui Dumnezeu a durat câțiva ani. Dumnezeu era absent, iar întreaga lume fără El s-a transformat într-o peșteră întunecată și surdă. Maica Onufria i-a povestit totul bătrânului. El i-a explicat că Domnul trimite o astfel de încercare doar copiilor Săi deosebit de puternici și iubiți. Domnul vrea ca omul să facă un pas în gol, astfel încât libertatea sa să nu fie îngrădită de nimic, dar este clar că harul lui Dumnezeu este sprijin și, prin urmare, o limitare a libertății noastre. Domnul vrea să fie iubit pentru nimic (așa cum ne iubește pe noi)" (Goricheva T. În căutarea celor pierduți. // Logos. – Bruxelles-Moscova. pp. 41-44). (1984, p. 110).

171. Episcopul Teofan Pustnicul. Ce este viața spirituală și cum să te conectezi la ea. – M., 1914, p. 149.

172. Ibidem, p. 103.

173. Sfântul Macarie Egiptul. Conversații spirituale. – M., 1880, pp. 184, 266, 216, 166.

174. Ibidem, p. 192.

175. Ibidem, pp. 167 și 195.

176. Sfântul Simeon Noul Teolog. Cuvinte. – M., 1892, p. 409.

177. Vezi Sfântul Ioan Scărarul. Scara, p. 139.

178. Episcopul Teofan Pușcăriașul. Ce este viața spirituală..., pp. 199-200, 203, 209.

179. Rev. John Climacus. Scara, art. 83.

180. Ibidem, p. 73.

181. Patericon antic. – M., 1899, p. 125.

182. Sfântul Teofan Zăvorâtul. Opere. Culegere de scrisori. Numerele 3-4. – Mănăstirea Pskov-Pecherski, 1994, pp. 31-32, 38.

183. Sfântul Ioan Gură de Aur. Opere. Vol. 2. Cartea 1. – Sankt Petersburg, 1896, pp. 52, 35, 263.

184. Rev. John Climacus. Scara, ss. 103, 263, 540.

185. Pr. Isaac Sirul. Cuvinte ascetice. // Creații, ss. 298-299.

186. Bulgakov S. N. Arianismul modern, p. 147.

187. Vezi Sfântul Ioan Gură de Aur. Omilii catehetice, 1. // Opere. Vol. 2. Cartea 1. – Sankt Petersburg, 1896, p. 250.

188. Sfântul Ioan Gură de Aur. Despre trădarea lui Iuda, 2. // Opere. Vol. 2. Cartea 1, p. 428.

189. Ibid. Despre trădarea lui Iuda, 1. // Opere. Vol. 2. Cartea 1, p. 417. Cuvintele cu care se săvârșește sacramentul, conform textului citat, sunt cuvintele „luați și mâncați” și nu epicleza. Acest lucru merită atenție, deoarece aici se desfășoară linia polemicii ortodoxo-catolice. Teologia catolică consideră că odată cu pronunțarea de către preot a cuvintelor „Luați, mâncați, acesta este trupul Meu...” are loc sacramentul și transubstanțierea pâinii și vinului în trupul și sângele lui Hristos. Tradiția ortodoxă este înclinată să împingă momentul culminant puțin mai departe - la rugăciunea epiclezei, care cheamă Duhul la Darurile oferite. Aceste cuvinte ale lui Hrisostom par să mărturisească în favoarea tradiției occidentale. Cu toate acestea, spre deosebire de ea, Hrisostom atrage atenția asupra faptului că sacramentul are loc deoarece cuvintele instituirii au fost rostite odată de Hristos și nu pentru că preotul le repetă.

190. Conform observației profunde a lui J. Ratzinger, care în acest caz exprimă poziția catolicismului deja reînnoit, „atmosfera din Biserică devine sufocantă dacă slujitorii ei uită că celebrarea sacramentului nu este prerogativa puterii, ci o dedicare în slujba Celui în Persoana căruia trebuie să vorbești și să acționezi” (Ratzinger J. Comunitatea etern reformată. // Noua Europă. 1993, 3, p. 8).

191. Sfântul Grigorie Teologul. Scrisori. // Opere. Partea a 6-a. – M., 1848, p. 84.

192. Sfântul Ioan Gură de Aur. Șase cuvinte despre preoție. – Forestville, 1987, p. 34.

193. Această rugăciune face parte din rugăciunea pentru adunarea Bisericii: „precum această pâine a fost împrăștiată peste munți și a format un singur întreg, așa adună Biserica Ta din fiecare neam și fă-o o singură Biserică vie, sobornicească... Fă-ne pe noi oameni vii, dăruiește-ne Duhul Sfânt.” Citat din: Uspensky N. Anafora. // Opere teologice. 13, – M., 1975, pp. 57 și 75.

194. Pr. Maxim Mărturisitorul. Mistagogie. // Creații. Partea 1. – M., 1993, p. 174.

195. Citat în: de Lubac, Henri. Catolicism, pp. 68 și 64.

196. Nicolae Cabasilas. Explicația Sfintei Liturghii, cap. 38. // Scrieri ale Sfinților Părinți și Învățătorilor Bisericii, referitoare la interpretarea cultului ortodox. Vol. 3. – Sankt Petersburg, 1857, pp. 384-385.

197. Sfântul Metodie din Olimp. Sărbătoarea celor zece fecioare sau Despre virginitate. 3.8. // Sfântul Metodie, episcop și martir, Părinte al Bisericii din secolul al III-lea. Culegere completă a operelor sale. – Sankt Petersburg, 1877, p. 28.

198. Părinții Bisericii timpurii. Antologie. – Bruxelles, 1988, p. 21.

199. Citat din: de Lubac, Henri. Op. cit., p. 326.

200. „Harul revărsat prin sacramente nu deschide o cale solitară de la suflet la Dumnezeu, ci este perceput de fiecare doar în măsura integrării sale sociale în acel organism integral care este saturat din abundență cu sucuri ale sale. Toate sacramentele sunt în esență sacramente în Biserică, căci numai în comunitatea Duhului se poate deveni părtaș la darurile Duhului.” – de Lubac, Henri. Op. cit., – p. 60.

201. Novoselov, M. A. Scrisori către prieteni. – M., 1994, p. 45.

202. Sfântul Metodie al Olimpului. Despre Înviere, Împotriva lui Origen. // Sfântul Metodie, episcop și mucenic..., p. 185.

203. Koanele sunt scurte ziceri budiste de natură pseudo-paradoxală, ghicitori fără răspuns. De exemplu: „Ce este Nirvana? – bătând din palme”...

204. Patericonul antic, p. 339.

205. Ziceri ale Părinților Egipteni. Monumente ale literaturii în limba coptă. – Sankt Petersburg, 1993, p. 74.

206. Patericonul antic, p. 336.

207. Sfântul Ipolit al Romei. Tradiția apostolică. // Opere teologice. 5. – M., 1970, p. 290.

208. Citat. De: Arhiepiscopul Vasili (Krivoshein). Decret. cit., p. 248.

209. Sfântul Ioan Gură de Aur. Șase cuvinte despre preoție, p. 34.

210. Mai mult, așa cum a remarcat pe bună dreptate Vladimir Zelinsky, „ceea ce este primordial în creștinism nu este misterul, ci mesajul” (Zelinsky V., Locul locuinței tale, p. 18).

211. Vezi Sfântul Grigorie Teologul. Cuvântul 18. // Opere. Vol. 1. – Lavra Sfintei Treimi a Sfântului Serghie, 1994, p. 266.

212. Dogmatică. Cursuri biblice prin corespondență ale Consiliului Creștinilor Evanghelici-Baptiști din întreaga Uniune, p. 262.

213. Evanghelia după Ioan, cu explicații. Răspunsuri la întrebări despre mântuire. Liga Biblică. – South Holland, b. g., p. 33.

214. Ekman U. Decree. cit., p. 208.

215. La început era Cuvântul, p. 213.

216. Scrisori ale Mitropolitului Moscovei Filaret către regretatul Arhiepiscop de Tver, Alexei. 1843-1867. – M., 1883, p. 52.

217. Creștini evanghelici-baptiști, p. 22.

218. La început era Cuvântul, p. 174.

219. Secolul I: „Euharistia este trupul Mântuitorului nostru, care a suferit pentru păcatele noastre, dar pe care Tatăl l-a înviat” (Sfântul Ignațiu Născătorul de Dumnezeu. Epistola către Smirneeni, 7).

220. Decretul lui Rogozin, P.I., cit., p. 82.

221. Citat din: Uspensky N. D. Liturgia bizantină. // Operele teologice. p. 26. – M., 1985, pp. 15-16. Pentru mai multe informații despre acest Sinod, vezi Cheremukhin P. A. Doctrina economiei mântuirii în teologia bizantină (Episcopul Nicolae de Methone, Mitropolitul Nicolae Cabasilas și Nikita Acominatus). // Operele teologice. p. 3. – M., 1964. Este interesant că aici sunt condamnate acele opinii teologice pe care catolicismul le-ar adopta oficial abia patru sute de ani mai târziu și pe care protestantismul le-ar crea pentru sine 400 de ani mai târziu. Nu se poate spune că jertfa liturgică este „alta” decât a fost la Cina cea de Taină, așa cum nu se poate spune că Liturghia doar amintește de acea Cină.

222. „Teatrul este alegoric, slujba este simbolică, căci aici oamenii nu înfățișează pur și simplu rugăciunea, ci se roagă de fapt ei înșiși. De aici este ușor să trasăm o linie între ortodoxie și protestantism. Învățătura protestantă despre sacramente este alegorică, cea ortodoxă este simbolică. Există doar o amintire pioasă a energiilor divine, aici emanația lor reală, adesea chiar fără nicio evlavie anume” (Losev, A. F. Dialectica mitului. // Filosofie. Mitologie. Cultură. – M., 1991, pp. 50-51).

223. Citat din: Jivov V. M. „Mistagogia” lui Maxim Mărturisitorul și dezvoltarea teoriei bizantine a imaginii. // Limbajul artistic al Evului Mediu. – M., 1982, p. 114.

224. Eliade M. Spațiu și istorie. – M., 1987, p. 56.

225. Scrisori ale Mitropolitului Moscovei Filaret către regretatul Arhiepiscop de Tver, Alexei..., p. 10.

226. „«Omul să se cerceteze pe sine când mănâncă pâinea Domnului». Dacă cuvântul «aducere aminte» este înțeles ca o idee abstractă a ceva ce există sau a existat, aceste instrucțiuni ar fi lipsite de sens” (Uspensky N. Anafora, p. 52).

227. La început era Cuvântul, p. 214.

228. Acest argument foarte puternic este oferit de Mitropolitul Macarie Bulgakov (vezi lucrarea sa „Teologia dogmatică ortodoxă”. Vol. 2. – Sankt Petersburg, 1857, p. 296).

229. Și este pur și simplu frivol să te dedici unor cercetări filologice false: ei spun: „Folosirea verbului este în expresia acesta este trupul Meu este figurativă și înseamnă următorul lucru: Acesta reprezintă trupul Meu” (Thyssen G.K. Op. cit., p. 356).

230. Datorez explicația acestui pasaj din Evanghelie lui L. P. Gorbunova, profesoară de greacă și Noul Testament la Institutul Teologic Ortodox Sfântul Tihon.

231. Vezi Uspensky N. Anafora, pp. 46 și 49.

232. Vezi Bouyer L. Prima Euharistie la Cina cea de Taină. // Bouyer L. Biblia și Evanghelia. – Bruxelles, 1988, p. 227.

233. Aceste cuvinte ale Sfântului Iustin s-au păstrat datorită citării Sfântului Metodie al Olimpului (Op. cit., pp. 232-233). La o jumătate de secol după Sfântul Iustin, aceeași interpretare a zicerii apostolice este dezvoltată de Sfântul Irineu de Lyon: „Apostolul vrea ca Duhul lui Dumnezeu să se desfăteze în templul (cărnii noastre) precum un mire în mireasă. Și precum mireasa nu poate lua mirele, ci poate fi luată de mire când vine mirele și o ia, tot așa acest trup nu poate de la sine moșteni Împărăția lui Dumnezeu, ci poate fi luat în ea de către Duh ca moștenire. Căci cel ce trăiește primește ca moștenire moștenirea morților; și una este să moștenești și alta să fii moștenit. Unul stăpânește și dispune de ceea ce are prin moștenire după cum dorește; dar celălalt este sub putere, supus dispoziției și stăpânirii posesorului. Ce trăiește atunci? Duhul lui

Dumnezeu. Și care este moștenirea morților? Mădularele omului, care se putrezesc în pământ. Și acestea sunt moștenite de către Duh, fiind mutate în Împărăția cerurilor. Cel ce trăiește moștenește, dar trupul este moștenit." Apostolul ne îndeamnă la părtășie cu Duhul, ca și cum ar spune astfel: nu trăiți ca și cum ați fi doar „carne și sânge" (Împotriva ereziilor. 5,9,4).

234. Protestantismul crede, în general, că omul este doar un beneficiar al mântuirii, suportând pasiv acțiunea mântuitoare a lui Dumnezeu și îi neagă omului dreptul de a coopera cu harul. Să transferăm însă această întrebare în sfera teologiei pure. Să ne gândim astfel: Hristos a realizat isprava mântuirii noastre. A realizat el această ispravă doar prin voința sa divină? Sau voința umană a lui Hristos s-a străduit și ea să împlinească voința lui Dumnezeu? Este clar că tocmai voința umană a lui Hristos a realizat isprava ascultării, a iubirii sacrificiale și a îndurării suferinței. Aceasta înseamnă că umanitatea lui Isus a cooperat cu unica voință divină a Treimii. Și Apostolul Pavel spune că trebuie să avem aceleași sentimente care au fost în Hristos Isus. Aceasta înseamnă că atât activitatea noastră, cât și voința noastră trebuie să ne deschidă acțiunii în noi a aceluiași har care a fost în Hristos. Protestantismul, crezând că omul este incapabil de o cooperare activă cu voința lui Dumnezeu, minimalizează umanitatea lui Hristos și cade în erezia monotelismului. Protestantismul crede că doar natura divină a lui Hristos este subiectul acțiunii mântuitoare, iar natura umană devine doar „locul" în care numai Dumnezeu se manifestă ca autor al mântuirii noastre. Acesta este „monoenergism" sau „monopraxie". Soteriologia, redusă la acțiunea exclusivă a lui Dumnezeu, se bazează pe o astfel de cristologie; soteriologia, care neagă cooperarea umană și consecințele ei eclesiologice (vezi Congar Y. Regards et réflexions sur la christologie de Luther. // Das Konzil von Chalkedon. Geschichte und Gegenwart. ed. A. Grillmeier și H. Bacht. Vol. 3, Würzburg, 1954. pp. 457-458, 482-486).

235. Exprimând acest lucru cel puțin prin dăruirea unei părți din timpul cuiva: „Din cele 168 de ore ale săptămânii, Dumnezeu și-a rezervat doar o oră pentru Sine; chiar vei petrece chiar și pe aceea cu treburi lumești?" (Sfântul Ioan Gură de Aur. Conversații despre pocăință, 9. // Opere. Vol. 2. Cartea 1. – Sankt Petersburg, 1896, p. 385).

236. Sfântul Macarie Egiptul. Conversații spirituale, p. 156.

237. Sfântul Maxim Mărturisitorul. Epistolă către Ioan Cubicularius despre iubire. // Opere. Partea 1. – M., 1993, pp. 146-147.

238. Sfântul Ioan Gură de Aur. Opere. Vol. 2. Cartea 1, pp. 227, 430, 418.

239. Sfântul Ioan Gură de Aur. Despre trădarea lui Iuda, p. 418.

240. Citat. De: Arhiepiscopul Vasili (Krivoshein). Decret. cit., p. 126.

241. Ibidem, p. 137.

242. Sfântul Ioan Gură de Aur. Conversații despre Epistola către Efeseni, 3. // Buletinul Mișcării Creștine Ruse. 31, p. 3.

243. Rev. Efrem Sirianul. Creații. Partea a 4-a. – M., 1860, p. 329.

244. Formula Fericitului Augustin: Non posse non peccare – Posse non peccare – Non posse peccare.

245. Despre faptul că trupul lui Isus cel înviat „a fost făcut Domn și Hristos”, a devenit complet îndumnezeit – până la punctul de a-și pierde proprietățile trupești – vezi Sfântul Grigorie de Nyssa. Împotriva lui Eunomie, cartea a 6-a. Dar dacă acest trup nu mai are proprietățile trupului nostru obișnuit, atunci nu este nimic surprinzător în faptul că ne împărtășim cu pâine, care nu seamănă în niciun fel cu carnea. Despre conceptul de „trup spiritual” în patristică, vezi A. I. Sidorov, Comentarii. // Operele Avvei Evagrie. – M., 1994, pp. 323-327.

246. Sfântul Ioan Gură de Aur. Omilii despre Evanghelia după Ioan, 46.

247. Sfântul Ioan Damaschin. Al treilea cuvânt defensiv despre icoane, p. 236.

248. Este interesant faptul că enoriașii obișnuiți ai comunităților protestante (care încă au atitudini ortodoxe foarte puternice față de sfânta relicvă) tind să recunoască frângerea pâinii ca un sacrament. Și cu cât rangul pastorului este mai înalt, cu cât este mai educat (adică, crescut în spiritul seminariilor protestante), cu atât înțelege mai simbolic frângerea pâinii. Se pare că protestantul rus obișnuit, apropiindu-se de pahar, vede un lucru în el, iar pastorul său vede altul. În același timp, predicatorii protestanți nu sunt înclinați să le explice enoriașilor lor de la bun început că, după ce au trecut pragul comunității protestante, nou-convertiții vor trebui să renunțe la înțelegerea ortodoxă-literală a cuvintelor Mântuitorului: „Acesta este Trupul Meu”.

249. Arhipreotul Mihail Dronov. Scriptură și Tradiție. // Jurnalul Patriarhiei Moscovei. 1994, 1, pp. 12-13.

250. Popov A. Recenzie istorică și literară a operelor polemice rusești antice împotriva latinilor. Secolele XI-XV. – M., 1875, p. 9.

251. Despre friaz și alți latini. Publicat de Popov A. Recenzie istorică și literară..., p. 60.

252. Întrebări ale unui ucenic de la chilie cu răspunsurile bătrânului. – M., 1855, pp. 70-71. Explicația Psalmului dată aici este destul de tradițională pentru exegeza ortodoxă – și uimitor de profundă. Nu știu dacă cerbii (sau căprioarele) mănâncă cu adevărat șerpi. Dar ne putem imagina cu ce viteză, cu ce sete și hotărâre s-ar repezi un cerb la pârâu dacă ar simți că este otrăvit de un venin mortal de șarpe și ar putea spăla această otravă din corpul său doar cu o cantitate imensă de apă... Așadar, sufletul unui creștin, înțepat de păcat, după ce a acceptat o doză de moarte, într-o goană de pocăință se străduiește spre Dumnezeu, spre Paharul lui Hristos...

253. La început era Cuvântul, p. 160.

254. Mitropolitul Filaret (Drozdov). Note care îndrumă spre o înțelegere temeinică a cărții Genezei, inclusiv o traducere a acestei cărți în dialectul rus. Partea 1. – Moscova, 1867, p. 9.

255. Slujbele ortodoxe au opt melodii (tonuri) de bază, iar fiecare ton cântă slujbele unei anumite săptămâni. Există opt tonuri – și opt cicluri săptămânale, de șapte zile, de rugăciuni pentru fiecare zi a săptămânii (împreună alcătuiesc „Octoihul” – una dintre principalele cărți ale slujbelor ortodoxe).

256. Patericonul antic, p. 336.

257. Sfântul Grigorie Teologul. Cuvântul 44, pentru Săptămâna Nouă, pentru Primăvară și pentru Pomenirea Muceniței Mamas. // Opere. Vol. 1. – M., 1994, p. 657.

258. Sfântul Iustin Filosoful. Apologia 1, cap. 67. // Părinții Bisericii Primitive, pp. 338-339. Ziua Soarelui este denumirea romană pentru ziua săptămânii corespunzătoare duminicii noastre, cf. englezesc sunday, german Sonntag.

259. „În această zi, a șaptea, Dumnezeu nu mai aduce din neființă în existență, ci Providența prin păstrare continuă” (Sfântul Ioan Gură de Aur. Conversații despre Cartea Genezei. // Opere. Vol. 4. – Sankt Petersburg, 1898, p. 82).

260. Sfântul Macarie Egipteanul. Conversații spirituale, p. 147. Sau în alt loc (p. 186): „Creștinii aparțin unei alte epoci; ei nu aparțin acestei lumi, ci alteia, căci Însuși Domnul spune: voi «nu sunteți din lumea aceasta, așa cum Eu nu sunt din lume» (Ioan 17:16).”

261. Foarte aproape – în Mandelstam:

262. Sfântul Vasile cel Mare. Omilii despre Hexaemeron. // Opere. Partea 1. M., 1845, pp. 37-39.

263. Trebuie făcută distincția între cuvântul rusesc недел, care înseamnă o perioadă de șapte zile, și cuvântul slav bisericesc недел „duminică”; în slavă bisericească, o săptămână se numește sedmitsa. Cuvântul недел în sine înseamnă „nonacțiune, odihnă de la muncă”, cf. prazdnik (din cuvântul lene) cu același sens. – Ed.

264. Sfântul Ipolit al Romei. Tradiția apostolică. // Operele teologice. s 5. – M., 1970, p. 288. De altfel, aceasta înseamnă că la începutul secolului al III-lea exista deja botezul copiilor și era perceput ca tradiție apostolică.

265. Timp de mai multe secole, a existat o dispută între ortodocși și catolici cu privire la celebrarea Liturghiei cu pâine dospită sau cu pâine nedospită. Ortodocșii au susținut că cuvântul *aSrtoV* din textul Evangheliei înseamnă pâine dospită, nu pâine nedospită. Teologii catolici s-au apărat invocând faptul că, conform legii evreiești, pâinea dospită nici măcar nu putea fi în casă atunci când se celebra Paștele. Hristos ar fi încălcat legea dacă ar fi folosit pâine dospită și, chiar dacă ar fi vrut să o găsească, nu ar fi găsit nicio fărâmă de pâine dospită în niciuna dintre casele din Ierusalim în noaptea de Paște. Dar Domnul Sabatului a celebrat Paștele într-o zi care nu era Paște...

266. Sfântul Ioan Gură de Aur. Opere. Vol. 2. Cartea 1. – Sankt Petersburg, 1896, p. 496.

267. Ibidem.

268. La început era Cuvântul, p. 271.

269. Ibidem, p. 266.

270. Sfântul Ioan Gură de Aur. Ibidem, p. 142.

271. „Tribul indonezian Batak își amintește... vremurile paradisului, când Cerul era mai aproape de Pământ și exista o comunicare constantă între zei și oameni. Zeul suprem, «Cel al cărui început este în sine însuși», creatorul Universului și al altor zei, trăiește în ultimul cer și, se pare, ca toți zeii supremi ai oamenilor «primitivi», a devenit un deus otiosus («zeu leneș»); nu i se fac sacrificii” (Eliade M. Cosmos și istorie, p. 170).

272. Mai târziu, la Plotin, această intrigă primește o interpretare ușor diferită: „Zeul, Cronos, este prezentat în mituri ca fiind legat pe baza faptului că rămâne

nemișcat și neschimbat în identitatea sa: i-a dat stăpânirea asupra universului vizibil fiului său Zeus, deoarece nu este natural pentru el, posesorul și sursa tuturor binelui, să-și părăsească regatul din lumea inteligibilă și să coboare la stăpânire într-o lume ulterioară și inferioară" (Enneade V.8.13. // Plotin. Enneade. - Kiev, 1995, p. 209).

273. Eliade M. Decret. cit., art. 94-95.

274. Ibidem, p. 229.

275. La început era Cuvântul, p. 259.

276. Ibidem, p. 262.

277. Pentru un argument din pacea femeilor purtătoare de mir, vezi, de exemplu: La început era Cuvântul, p. 264.

278. Se spune „după opt zile", în care exegeza adventistă vede o referire la luni, dar nu la prima zi după sâmbătă. Totuși, trebuie avut în vedere că în Scriptură numărătoarea zilelor include de obicei ziua din care începe numărătoarea și ziua în care se termină, o parte dintr-o zi fiind socotită ca o zi întreagă. Astfel, despre învierea lui Hristos se spune: „după trei zile voi învia" (Matei 27:63), ceea ce, conform logicii adventiștilor, ar trebui să însemne fie luni, fie marți.

279. 1 Petru 4:6; 2 Corinteni 5:8; Apocalipsa 6:9; Apocalipsa 20:4. Poate și Ieremia 15:13. Pentru mai multe informații despre înțelegerea Șeolului în Vechiul Testament, consultați cartea mea Creștinismul timpuriu și transmigrarea sufletelor (pp. 119-127). Voi observa, de asemenea, că, dacă lumea de dincolo este doar un mormânt și un nimic, atunci de ce să vorbim despre coborârea lui Hristos în lumea de dincolo și să nu spunem pur și simplu că a murit? Voi observa, de asemenea, că adventiștii, în susținerea poziției lor, se referă doar la textele Vechiului Testament. Niciun verset din Noul Testament nu le susține poziția și, prin urmare, sunt forțați să ia măsuri complet incorecte. Astfel, de exemplu, conform catehismului adventist, faptul că sufletul este muritor rezultă din Apocalipsa 16:3; Pentru mai multe informații despre acest subiect, consultați mai sus, la pagina 24.

280. Vezi Price E. B. Martorii lui Iehova. – Kaliningrad, 1994, p. 91.

281. Nesmelov V. I. Știința omului. Vol. 2. – Kazan, 1906, p. 354.

282. La început era Cuvântul, p. 327.

283. Ibidem, p. 331.

284. Permiteți-mi să vă reamintesc că, în tradiția ortodoxă patristică, viziunea lui Daniel este înțeleasă ca o revelație despre cele două naturi ale Dumnezeului-om: Cel Bătrân de Zile este Logosul Veșnic, Fiul lui Dumnezeu, iar Fiul Omului, apropiindu-se de tronul Celui Bătrân de Zile, este un semn al unirii naturii divine veșnice, primordiale a Fiului cu natura umană a lui Hristos. Vezi capitolul „Marele Sinod de la Moscova și Chipul lui Dumnezeu Tatăl" din cartea lui L. A. Uspenski „Teologia Icoanei Bisericii Ortodoxe" (Paris, 1988, pp. 315-352).

285. La început era Cuvântul, p. 332.

286. Ibidem, p. 318.

287. Ibidem, p. 326.

288. Ibidem, p. 339.

289. Ibidem, p. 174.

290. Ibidem, p. 63.

291. Ibidem, pp. 327 și 331.

292. Da, Hristos oficiază în tabernacol (Evrei 8:1-2). Dar aceasta este o acțiune liturgică, nu o „confruntare" cu îngerii. Hristos liturghisește: El intră în mod miraculos în liturghiile noastre pentru a ne face părtași la aceleași roade ca apostolii la Cina cea de Taină.

293. Arhipreotul Savva Potekhin. Despre domnia milenară a lui Hristos. // Missionary Review. Journal of the Internal Mission. – Sankt Petersburg, 1914, § 3, p. 438.

294. Este biserica coreeană „Yangmun" poporul rus?

295. De fapt, ortodoxia este cea care are o vechime de 1000 de ani în Rusia, nu metodismul. Aceasta este o metodă foarte tipică a propagandei protestante: să începi prin a te preface ortodox.

296. „Religii netradiționale" în Rusia postcomunistă. Masă rotundă. // Întrebări de filosofie. 1996, § 12, p. 5.

297. Preotul Alexandru Elchaninov. Note. – Paris, 1962, p. 30.

298. Mitropolitul Antonie de Suroj. Despre întâlnire, pp. 215-216.

299. Faptul că Ortodoxia, în trăsăturile sale fundamentale, s-a dezvoltat în epoca păgânismului antic încă viu nu înseamnă că Ortodoxia în sine este păgânism sau este impregnată de păgânism. Dacă un anumit predicator creștin și-a petrecut întreaga viață polemizând împotriva ateismului și a acumulat o experiență considerabilă în acest sens, acesta nu este încă un motiv pentru a-l considera ateu.

300. „Un zâmbet de un milion de dolari s-a întins pe fața tinerei fete... Doamna Serdichenko a spus: «A fost ca o bombă pentru Ismael, care a subminat fundamentul multor tradiții religioase», se arată în pliantul publicitar despre activitatea evanghelistului-«vindecător» Rod McDougal în Ucraina. Apropo, voi menționa că acesta recunoaște în mod direct scopul distructiv al misiunii protestante în raport cu ortodoxia.

301. Limbi diferite nu au doar vocabulare diferite și compoziții sonore diferite. Sistemul limbajului (și, mai larg, comportamentul vorbirii) include și intonația și gesturile. Oamenii din diferite națiuni își numără chiar și degetele diferit - uneori începând cu degetul mare, alteori cu degetul mic, unii îndoind degetele, iar alții îndreptându-le. Așadar, studenții ruși ai misionarilor protestanți se disting destul de clar de colegii lor tocmai prin intonația vorbirii și gesturile care însoțesc vorbirea. Se pare că un alt „copil” vorbește fără accent - și totuși, cumva, nu este ca noi...

302. Adoptat la Alma-Ata la 23.3.1993. Semnat de membrii CCI: Otonas Balčiūnas (Lituania), Semyon Borodin (Rusia), Andrei Bondarenko (Letonia), 10 semnături în total. Publicat în: Credință și Viață. Jurnalul Uniunii Misionare „Lumină în Răsărit”. 3.09.1993.

303. Preotul Serghii Șciukin. Gânduri moderne. // Buletinul Uniunii Creștinilor din Rusia. 122, pp. 214-215.

304. Zelinsky F. F. Religia grecească veche. – Kiev, 1993, p. 123.

305. Din câte înțeleg, această poezie de Gumilev exprimă aceeași stare de spirit ca și „Natura”, unde Gumilev, cu lacrimi în ochi, salută triumful gândirii tehnocratice, depoetizante și demitologizante: „Nu sunt trist că acoperământul care ascundea natura a fost îndepărtat, că pădurea străveche, apele cenușii nu acoperă fauni și naiade…” În ambele poezii există o încercare de a privi lumea prin ochii altcuiva, nu prin propriii ochi, ci prin ochii unei persoane care nu are un „al șaselea simț” pentru a admira lumea…

306. Putem aminti catedralele Kremlinului din Moscova, catedralele Lavrei Sfântului Serghie și Catedrala Sofia din Novgorod.

307. Sidorov A. I. Comentarii. // Operele lui Avva Evagrie, pp. 302 și 340.

308. La început era Cuvântul, p. 105.

309. Sfântul Metodie, Episcop și Martir..., pp. 242-243.

310. Sfântul Macarie al Egiptului. Conversații spirituale, p. 390.

311. Avva Dorotei. Învățături și mesaje benefice pentru suflet, p. 50.

312. Rev. John Climacus. Scara, art. 64.

313. Se pare că protestanții înșiși înțeleg acest lucru și cunosc cazuri de studenți exmatriculați dintr-un seminar adventist pentru că au citit cărți scrise de filozofi religioși ruși.

314. Webber, R. E. *Critica creștinismului evanghelic în masă*. // *Dispute*. Revista de studii religioase istorice și filosofice. 1992, § 3, pp. 85-93.

315. Tiuțev simțea deja că protestantismul clasic se îndrepta rapid spre o necredință completă. Celebrul său poem „Iubesc cultul luteran”, pe care protestanții ruși, dintr-un anumit motiv, preferă să-l citeze, este de fapt foarte pesimist: „Dar vezi? După ce a pornit într-o călătorie, Credința vine la tine pentru ultima dată: încă nu s-a apropiat de prag, ușa nu s-a închis încă în urma ei... Dar ceasul a sunat... Roagă-te lui Dumnezeu - te rogi acum pentru ultima dată.” Și așa s-a întâmplat - trecuseră mai puțin de o sută de ani de când cel mai autoritar teolog protestant Paul Tillich a răspuns la întrebarea „Te rogi?” cu următoarele: „Nu, dar meditez” (Schafer F. Modern Philosophy and Theology. // Disputation. 1992, ianuarie-martie, p. 72). Despre acest protestantism liberal Merezhkovsky spunea: „Luteranii sunt devastatorii Bisericii” (Merezhkovsky D.S. Op. cit., p. 14).

316. Sper că este deja clar pentru cititor că tradiția ortodoxă are propriile răspunsuri, bine gândite, la celelalte reproșuri ale protestanților la adresa Ortodoxiei (venerarea sfinților, a moaștelor, rugăciunile pentru cei plecați), care nu au fost luate în considerare în această carte. De exemplu, nu am luat în considerare unilateralitatea tezei protestante despre „mântuirea prin credință fără fapte” în această carte, deoarece acesta este subiectul cărții accesibile și profunde a Arhiepiscopului Serghie Stragorodski, „Învățătura ortodoxă despre mântuire”. Ne putem familiariza cu apologia Ortodoxiei în fața protestantismului în următoarele cărți: Arhipreotul Dimitry Vladykov. Biserica Ortodoxă și Sectarii

(Ottawa, 1981); prima ediție a acestei cărți s-a numit „Un ghid pentru conversații cu adventiști, baptiști, pașkoviți și alți sectari” și a fost publicată în trei volume în Ahtyrka în 1913-1914; Varzhansky, N. Buna Spovedanie. Un manual ortodox antisectar pentru cateheza poporului. (Pochaev, 1910); Idem. Arma adevărului. Schiță pentru desfășurarea conversațiilor antisectare. Anexă la Buna Spovedanie (retipărire – Moscova, 1991); Diaconul John Smolin. Sabia spirituală ca apărare împotriva învățăturilor false sectare. (Prima ediție – 1911, retipărire – Krasnodar, 1995 fără indicarea numelui autorului în imprimantă); Un ghid misionar al Bibliei. Compilat de Diaconul John Smolin. – N. Novgorod, 1997; Preotul Igor Efimov. Mișcarea carismatică modernă a sectarismului. Un eseu istoric, o analiză critică a doctrinei și situația actuală. – Moscova, 1995.

317. „Le-am oferit o adâncime de pătrundere în tainele creștinismului; ne-au arătat înțelepciune în construirea vieții creștine” (Mitropolitul Eulogius. Calea vieții mele. – Paris, 1947, p. 601). Este vorba despre relațiile ortodocșilor cu anglicanii.

318. Sfântul Ioan Gură de Aur. Șase cuvinte despre preoție, p. 70.

319. Sfântul Grigore Teologul. Opere. Partea a 6-a, p. 177.

320. Sfântul Vasile cel Mare. Scrisori. // Opere. Partea a 6-a, p. 77.

321. Preotul Serghii Şciukin. Gânduri moderne, p. 198.

322. Prescurtat din: J. Straarup. Credința, stilul american: un produs de export? // Probleme ale ecumenismului și practicii misionare. Culegere de lucrări științifice. – M., 1996, pp. 166-175. J. Straarup este membru al Bisericii Suediei, medic și angajat al Universității Uppsala. În practica mondială, produsele de export sunt de obicei de o calitate inferioară față de același produs realizat pentru piața internă, oricât de neașteptat ar fi acest lucru pentru noi, care suntem obișnuiți cu contrariul.